31
10 B
22

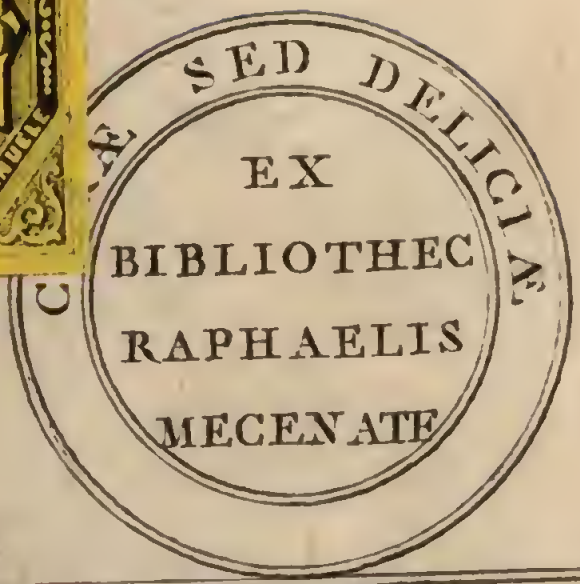

37-9-B-1

31-10.B.22

FLAVII VE-

GETII RENATI VIRI ILLV-
stris de re Militari libri quatuor.

SEXTI IVLII FRONTINI VIRI
consularis de Strategematis libri totidem.

AELIANI de instruendis Aciebus liber unus.

MODESTI de uocabulis rei Militaris liber itẽ unus

Omnia diligenter ad codices antiquos & emendatos maxime BVDAEI, collata sunt: id quod Aelianus testabitur à mendis compluribus repurgatus.

BIBLIOTECA NAZ
ROMA
VITTORIO EMANUELE

PARISIIS.

Sub scuto Basilecnsi in officina
Christiani Wechel.

M. D. XXXV.

FLAVII VE-

GETII VIRI ILLVSTRIS, AD VA-

lentinianum Augustum Epitoma institutorũ rei militaris, ex Commentarijs Catonis, Celsi, Traiani, Hadriani, & Frontini.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

LIBRI PRIMI PROLOGVS.

ANtiquis tẽporibus mos fuit, bonarum artium studia mandare literis, atque in libros redacta offerre principibus. Quia neq; rectè aliquid inchoatur, nisi post deum fauerit Imperator: neq; quemquã magis * decet uel melliora scire, uel plura quàm principẽ, cuius doctrina omnibus potest prodesse subiectis. Quod Octauium Augustum, ac bonos debinc principes libenter habuisse, frequentibus declaratur exẽplis. Sic regnantium testimonijs creuit eloquentia, dum non culpatur audacia. Hac ego imitatione compulsus, dum considero clementiam uestram, auribus literarum magis ignoscere posse, quàm cæteros, tanto inferiorem me antiquis scriptoribus esse uix sensi, licet in hoc opu-

* oportet

ſculo, nec uerborum concinnitas ſit neceſſaria, nec acumen ingenij, ſed labor diligens ac fidelis: ut ea quæ ad diuerſos hiſtoricos, uel armorum diſciplinã docentes, diſperſa & inuoluta celantur, pro utilitate Romana proferantur in mediũ. De delectu igitur atq; exercitatione tyronũ, per quoſdam gradus & titulos antiquã conſuetudinem conamur oſtendere. Non quò tibi, Imperator inuicte, iſta uideantur incognita, ſed ut quæ ſponte pro reip. ſalute diſponis, agnoſcas olim cuſtodiſſe Romani imperij cõditores: & in hoc paruo libello, quicquid de maximis rebus, ſemperq; neceſſarijs requirendum credis, inuenias.

ROMANOS OMNES GENTES SOLA Armorum exercitatione uiciſſe. CAPVT PRIMVM.

IN omni autem prælio non tam multitudo & uirtus indocta, q̃ ars & exercitium ſolent præſtare uictoriã. Nulla enim alia re uidemus populũ Romanum ſibi orbem * ſubegiſſe terrarum niſi armorum exercitio, diſciplina caſtrorum, uſuq; militiæ. Quid enim aduerſus Gallorum multitudinem, paucitas Romana ualuiſſet? Quid aduerſus Germanorũ proceritatem, breuitas potuiſſet audere? Hiſpanos quidẽ non tantũ numero ſed etiã uiribus corporũ, noſtris præſtitiſſe, manifeſtum eſt.

ſubiecciſſe

Aphrorũ

Aphrorũ dolis atq; diuitijs semper impares fuimus. Græcorum artibus prudentiaq; nos uinci, nemo unq̃ dubitauit. Sed aduersus omnia profuit tyronẽ solertem eligere, ius (ut ita dixerim) armorũ docere, disciplinam quotidiano exercitio roborare, quæcunq; euenire in acie atq; in prælijs possent, omnia in campestri meditatione prænoscere, seuerè in desides * uindicando uindicare. Scientia enim rei bellicæ, dimicãdi nutrit audaciã. Nemo facere metuit, quod se bene didicisse confidit. Etenim in certamine bellorum, exercitata paucitas ad uictoriam promptior est: * rudis & in- quàm docta multitudo, exposita semper ad cædem. rudis

Ex quibus regionibus tyro eligendus. Cap. II.

RErum ordo deposcit, ut ex quibus prouincijs uel regionibus tyrones legẽdi sint prima parte tractetur. Cõstat enim, in omnibus locis & ignauos & strenuos nasci. Sed tamen, quia gens gentem præcedit in bello, & plaga cœli non ad robur corporũ tantũ, sed etiam animorum plurimũ ualet, quo loco ea quæ à doctißimis hominibus cõprobata sunt, non omittam. Omnes nationes, quæ uicinæ sunt soli, nimio calore siccatas, amplius quidem sapere, sed minus habere sanguinis dicunt: ac propterea constantiam ac fiduciam * cominus non habere pugnãdi, quia metuunt uulnera, qui se exiguũ sanguinem habere nouerint. Contrà, Septentrionales populi, remoti à solis ardoribus, inconsultiores quidem, eo minus habere.

ſed tamen largo ſanguine redundantes, ſunt ad bel la promptiſſimi. Tyrones igitur de temperatioribus legendi ſunt plagis, quibus & copia ſanguinis ſuppetat ad uulnerum mortisq; contemptũ, & non poſ
quæ res. ſit deeſſe prudentia * quæ & modeſtiam ſeruat in caſtris, & non parũ prodeſt in dimicatione, cõſilijs.

Vtrum ex agris an ex urbibus utiliores ſint tyrones. Cap. III.

SEquitur, utrum ex agris, an de urbibus utilior tyro ſit, requiramus. De qua parte nunquã credo potuiſſe dubitari, aptiorem armis ruſticam plebẽ, quæ ſub diuo & in labore nutritur, ſolis patiẽs, umbræ negligens, balnearum neſcia, deliciarum ignara, ſimplicis animi, paruo contenta, duratis ad omnẽ laborum tolerantiam membris: cui geſtare ferrũ, foſſam ducere, onus ferre, conſuetudo de rure eſt. Interdũ tamen neceſſitas exigit, etiam urbanos ad arma compelli: qui ubi nomen dedere militiæ, primùm laborare, decurrere, portare pondus, & ſolem puluerémq; ferre condiſcant: parco uictu utantur & ruſtico, interdum ſub diuo, interdum ſub papilionibus, cõmorentur. Tunc demum ad uſum erudiantur armorum: & ſi longior expeditio emergit, in angarijs plurimùm detinendi ſunt, proculq; habendi à ciuitatis illecebris: ut eo modo, & corporibus eorum robur accedat, & animis. Nec inficiandum eſt, poſt urbem conditã, Romanos ex ciuitate profectos ad bellum ſemper: ſed tunc nullis uoluptatibus, nullis deli-

tijs

tijs frangebantur. Sudorem cursu & campestri exercitio collectum, natans iuuentus abluebat in Tyberi. Idem bellator, idem agricola, genera tantùm mutabat armorum. Quod usqueadeò uerum est, ut aranti Quintio Cincinnato uiro optimo dictaturã consulti oblatam. Ex agris ergo supplendum robur præcipuè uidetur exercitus. Nescio enim quomodo minus tunet mortem, qui minus deliciarum nouit in uita. Quintius Cincinnatus. dictator.

Cuius ætatis tyrones probandi sint. Cap. IIII.

NVnc, qua ætate milites legi conueniat, explorem. Et quidem, si antiqua cõsuetudo seruanda est, incipientem pubertatem ad delectum cogendam nullus ignorat. Non enim tantùm celerius, sed etiam perfectius * imbibuntur, quæ discuntur à pueris. Deinde militaris * alacritatis saltus & cursus antè tentandus est, quàm corpus ætate pigrescat. Velocitas enim est, quæ percepto exercitio strenuum efficit bellatorem. Adolescentes legendi sunt sicut ait Sallustius. Nam primùm iuuentus, simul ac belli patiens erat, in castris per laboris usum militiam discebat. Melius enim est ut exercitatus iuuenis causetur ætatem nondum aduenisse pugnandi, quàm doleat præterijsse. Habeat etiam spaciũ uniuersa discendi. Neque enim parua aut leuis ars uidetur armorum, siue equitem, siue peditem sagittarium uelis imbuere, siue scutatum armaturæ numeros imbuũtur. alacritas Sallust. in Catilinar.

omnesq; gestus docere, ne locum deserat, ne ordines turbet, ut missile & destinato ictu & magnis uiribus iaciat, ut fossam ducere, sudes scienter figere norit, tractare scutũ & obliquis ictibus uenientia tela deflectere, plagã prudenter uitare, audacter inferre. Huic taliter instituto tyroni, pugnare aduersum quoslibet hostes in acie formido non erit, sed uoluptas.

Qua statura tyrones sint probandi. Cap. V.

Marij diligentia.

PRoceritatem tyrannum, à Mario cõsule ad uictoriam scio semper exactam, ita ut senos pedes, uel certe, quinos & denas uncias habentes inter alares equites, uel in primis legionũ cohortibus probarẽtur. Sed tunc erat amplior multitudo, & plures militiam sequebãtur armatã. Necdum enim ciuilis pars florentiorem adduxerat iuuentutẽ. Si ergo necessitas exegerit, non tam staturæ rationẽ conuenit habere, quàm uirium. Et ipso Homero teste non fallimur, qui Tydeum minorem quidem corpore, sed fortiorem * animis fuisse significat.

Tydeus. armis.

Ex uultu & corporis positione agnosci in eligendo, qui meliores possint esse tyrones. Cap. VI.

SEd qui delectum acturus est, uehementer intendat ut ex uultu, ex oculis, ex omni confirmatione membrorum eos eligat, qui implere ualeant officium bellatoris. Nanque non tantùm in hominibus, sed etiam in equis & canibus uirtus multis declaratur

ratur indicijs, sicut doctißimorum hominum disciplina comprehenditur: quod etiam in apibus Mantuanus autor dicit esse seruandum.

Ex Vergilij iiij. Georgicon.

Nam duo sunt genera: hic melior, insignis & ore
Et rutulis clarus squammis ille horridus, alter
Desidia, latamq; trahens inglorius aluum.

Sit ergo adolescens Martio operi deputandus, uiget lãtibus oculis, erecta ceruice, lato pectore, humeris musculosis, ualentibus digitis, longioribus brachijs, uentre modicus, exilior cruribus, suris & pedibus non superflua carne distentis, sed neruorum duritia collectis. Cùm hæc signa in tyrone deprehenderis, proceritatem non magnoperè desideres. Vtilius est enim fortes milites esse, quàm grandes.

Cuius artis tyrones uel eligendi sint uel respuendi. Cap. VII.

SEquitur, ut cuius artis tyrones uel eligendi uel penitus respuendi sint, indagemus. Piscatores, aucupes, dulciarios, lintheones, omnésque qui aliquid tractasse uidentur ad gynæcea pertinens, longè arbitror pellendos à castris. Fabros ferrarios, carpentarios, macellarios, & ceruorum aprorumq; uenatores, conuenit societate militiæ. Et hoc est in quo totius reipub. salus uertitur, ut tyrones non tantùm corporibus, sed etiam animis præstantissimi deligantur. Vires regni & Romani nominis fundamentum in prima * delectorum examinatione consistunt. Nec leue putetur hoc officium,

* delectus

aut

aut paßim quibuſcunq; mandandum, quod apud ueteres inter tam uaria genera uirtutum, in Sertorio præcipuè conſtat eſſe laudatum. Iuuentus enim, cui defenſio prouinciarum, cui committenda bellorũ fortuna, & genere, ſi copia ſuppetat, & moribus debet excellere. Honeſtas enim idoneum militem reddit. Verecundia dum prohibet fugere, facit eſſe uictorem. Quid enim prodeſt ſi exerceatur ignauus? ſi pluribus ſtipendijs moretur in caſtris? Nunquàm exercitus profecit tempore belli, cuius in probandis
electio tyronibus claudicarit * elector. Et quãtum uſu experimentisq; cognouimus, hinc tot ubiq; ab hoſtibus illatæ ſunt clades, dum longa pax militem negligentius incurioſiusq; legit, dum honeſtiores quiq; ciuilia
indicti ſectantur officia, dũ poſſeſſoribus * addicti tyrones, per gratiã aut diſſimulationẽ probantur, talesq; ſociantur armis, quales domini habere faſtidiunt. A magnis ergo uiris magna diligentia idoneos eligi conuenit iuniores.

Quando tyrones ſignandi ſint. Cap. VIII.

SEd non ſtatim punctis ſignorum inſcribendus eſt tyro delectus: uerùm antè exercitio pratentandus, ut utrùm uerè tanto operi aptus ſit, poßit cognoſci. Et uelocitas in illo requirenda uidetur & robur, & utrùm armorum diſciplinam ediſcere ualeat, utrum habeat confidentiam militarem. Plerique enim quàmuis in ſpecie non improbabiles uideãtur,

tamen

tamen experimentis comprobantur indigni. Repudiandi ergo minus utiles, & in locum eorum strenuißimi ſubrogandi ſunt. In omni enim conflictu non tam prodeſt multitudo, quàm uirtus. Signatis itaque tyronibus per quotidiana exercitia, armorum eſt demonſtranda doctrina. Sed huius rei uſum diſſimulatio longæ ſecuritatis aboleuit. Quem inuenias qui docere poßit quod ipſe non didicit? De hiſtorijs ergo uel libris nobis antiqua conſuetudo repetenda eſt. Sed illi res geſtas & euentus tantùm ſcripſere bellorum, iſta, quæ nunc quærimus, tanquam nota lmquentes. Lacedæmonij quidem, & Athenienſes, alijq; Græcorum in libros retulere complura, quæ τακτικά uocantur. Sed nos diſciplinam militarem populi Romani debemus inquirere, qui ex paruis finibus imperiũ ſuum penè ſolis regionibus, & mundi ipſius fine diſtendit. Hæc neceßitas cõpulit euolutis autoribus, ea me in hoc opuſculo fideliſſimè dicere, quæ Cato ille Cenſorius de diſciplina militari ſcripſit, quæ Cornelius Celſus, quæ Frontinus perſtringenda duxerunt, quæ Paternus diligentißimus iuris militaris aſſertor in libros redegit, quæ Auguſti & Traiani, Adrianiq; conſtitutionibus cauta ſunt. Nihil enim mihi autoritatis aſſumo, ſed horum, quos ſupra retuli, ea quæ diſperſa ſunt, uelut in ordinem & abbreuiationes, quæ epitomata dicuntur, conſcribo.

Scriptores rei militaris.

Ad

Ad gradum militarem & cursum & saltum exercendos tyrones. Cap. IX.

PRimis ergo meditationũ auspicijs, tyrones militarem edocendi sunt gradum. Nihil enim magis in itinere uel in acie custodiendum est, quàm ut omnes milites incedendi ordinẽ seruent. Quod aliter fieri non potest, nisi ut assiduò exercitio ambulare celeriter & æqualiter discãt. Periculũ enim sæpè ab hostibus grauissimũ sustinet diuisus & inordinatus exercitus. Militari ergo gradu, uiginti milia passuũ, horis quinq; duntaxat æstiuis conficienda sunt. Pleno autem gradu, qui citatior est, totidem horis uiginti quatuor milia peragenda sunt. Quicquid addideris iam cursus est, cuius spacium non potest diffiniri. Sed ad cursum præcipuè assuefaciendi sunt iuniores, ut maiore impetu in hostes procurrant, ut loca opportuna celeriter, cùm usus aduenerit, occupent: uel aduersarijs idem facere uolentibus, præoccupent: ut ad explorandũ alacriter pergãt, alacrius redeant, ut fugientium terga facilius cõprehendãt. Ad saltum etiam quo uel fossæ transiliuntur, uel impediens aliqua altitudo superatur, exercendus est miles: ut cùm ciusmodi difficultates euenerint, possint sine labore transire. Præterea in ipso conflictu ac dimicatione telorum bellator cum cursu saltuq; ueniens, aduersarij perstringit oculos, mẽtemq; deterret, priúsque plagam infligit, quàm ille ad cauendum uel ad resistendum se præparet. De exercitio

Pompeij

Pompeij magni Salluſtius hoc memorat, cum alacribus ſaltu, cum uelocibus curſu, cum ualidis uecte certabat. Neque enim ille aliter potuiſſet par eſſe Sertorio, niſi ſe & milites frequentibus exercitijs præparaſſet ad prælia. Pompeij exercitium.

Ad uſum natandi exercendos tyrones. Cap. X.

NAtandi uſum æſtiuis menſibus omnis æqualiter debet tyro condiſcere, non enim ſemper flumina pontibus tranſeuntur, ſed & cedens & inſeques natare cogitur frequenter exercitus. Sæpè repentinis hymbribus uel niuibus ſolent exundare torrentes. Et ignorantia non ſolũ ab hoſte, ſed etiam ab ipſis aquis diſcrimen incurrit: ideoq; Romani ueteres, quos tot bella & continua pericula, ad omnẽ rei militaris erudierant artẽ, campum Martiũ uicinum Tyberi delegerunt: in quo iuuentus poſt exercitium armorũ, ſudorem, puluerem q; dilueret, ac laſſitudinem curſusq; laborem natando deponeret. Non ſolùm autem pedites, ſed & equites ipſosq; equos uel lixas (quos galearios uocant) ad natandum exercere percommodum eſt, ne quid imperitis, cũ neceſſitas imminebit, eueniat. Campus Martius. Galearij.

Quemadmodum ad ſcuta uiminea uel ad palos antiqui exercebant tyrones. Cap. XI.

ANtiqui (ſicut inuenitur in libris) hoc genere exercuere tyrones. Scuta de uimine in modum cratium corrotundata texebant: ita ut duplum pondus

pondus cratis haberet, quàm scutum publicũ habere consueuit Idemq; clauas ligneas, duplices æquè ponderis, pro gladijs tyronibus dabant. Eoq; modo non tantùm mane, sed etiam post meridiem exercebantur ad palos. Palorũ enim usus non solùm militibus, sed etiam gladiatoribus plurimùm prodest. Nec unquàm aut harena, aut campus inuictum armis uirũ probauit, nisi qui diligenter exercitatus docebatur ad palum. A singulis autem tyronibus singuli pali defigebantur in terrã, ita ut mutare non possent, & sex pedibus eminerent. Contrà illum palum, tanq; contrà aduersarium, tyro cum crate illa & claua, uelut cũ gladio se exercebat & scuto: ut nunc quasi caput aut faciem peteret, nunc à lateribus minaretur, interdum contenderet poplites & crura succidere, recederet, assultaret, insiliret, & quasi præsentem aduersarium, sic palum omni impetu, omni bellandi arte tentaret. In qua meditatione seruabatur illa cautela, ut ita tyro ad inferendum uulnus insurgeret, ne qua ex parte pateret ipse ad plagam.

Palorum usus.

Non cæsim sed punctim ferire docendos tyrones. Cap. XII.

PRæterea non cæsim, sed punctim ferire discebant. Nam cæsim pugnantes non solùm facilè uicere, sed etiam derisere Romani. Cæsa enim quouis impetu ueniat, non frequenter interficit: cum & armis uitalia defendantur, & ossibus. At contrà puncta, duas uncias adacta, mortalis est. Necesse est enim

enim ut uitalia penetret, quicquid immergitur. Deinde dum cæsa infertur, brachium dextrum latusq; nudatur. Puncta autem tecto corpore infertur, & aduersarium sauciat antè quàm uideatur. Ideoq; ad dimicandum hoc præcipuè genere usos esse constat Romanos. Duplicis autem ponderis illa cratis & clauа ideo dabantur, ut cùm uera & leuiora arma tyro sumpsisset, uelut grauiore pondere liberatus, securior alacriorq; pugnaret.

Armaturam docendos tyrones. Cap. XIII.

PRæterea illo exercitij genere, quod armaturã uocant, & à campi doctoribus traditur, imbuendus est tyro. Qui usus uel ex parte seruatur. Constat enim & nunc in omnibus prælijs armaturã melius pugnare, quàm cæteros. Ex quo intelligi debet, quantùm exercitatus miles inexercitato sit melior: cùm armatura utcunq; eruditi, reliquos contubernales suos bellandi arte præcedant. Ita autem seuerè apud maiores exercitij disciplina seruata est, ut & doctores armorum duplicibus remunerarentur annonis: & milites, qui parum in illa præluſione profecerant, pro frumento ordeũ cogerentur accipere: nec antè eis in tritico redderetur annona q̃ sub præsentia præfecti, tribunorum, uel principum experimentis datis, ostendissent se omnia, quæ erant in militari arte, complesse. Nihil enim neq; firmius, neq; felicius, neq; laudabilius est rep. in qua abun-

Veterũ cõ suetudo.

dant

dant milites eruditi. Non enim ueſtium nitor, uel auri uel argenti gemmarumq; copiæ hoſtes aut ad reuerentiam noſtram, aut ad gratiã inclinant, ſed ſolo terrore ſubiguntur armorum. Deinde in alijs rebus (ſicut ait Cato) ſi quid erratum eſt, poteſt poſtmodum corrigi, Præliorum delicta emendationẽ non recipiunt, cùm ſtatim pœna ſequatur errorem. Aut enim confeſtim pereunt, qui ignauè imperiteq; pugnauerunt: aut in fugam uerſi, victoribus ultrà pares eſſe non audent.

Catonis ſententia.

Ad miſſilia iaciendà tyro exercendus. Cap. XIIII.

SEd ad inceptum reuertor. Tyro, qui cum claua exercetur ad palum, haſtilia quoque ponderis grauioris, quàm uera futura ſunt iacula, aduerſus illum palum, tanquàm aduerſus hominem iactare cõpellitur. In qua re armorum doctor attendit, ut magnis uiribus haſtile contorqueat, ut deſtinato ictu uel in palum uel iuxta dirigat miſſile. Eo enim exercitio & lacertis robur accreſcit, & iaculandi uſus atque peritia acquiritur.

Sagittis tyronem imbuendum diligenter. Cap. XV.

SEd propè tertia, uel quarta pars iuniorũ, quæ aptior potuerit reperiri, arcubus ligneis, ſagittiſq; luſorijs, ad illos ipſos ſemper exercenda palos. At doctores ad hanc rem & artifices eligendi: & maior adhibenda ſolertia, ut arcum diligenter ac ſcienter

ſcienter teneant, ut fortiter impleant, ut ſiniſtra fixa ſit, ut dextera cum ratione ducatur, ut ad illud quòd feriendum eſt, oculus pariter ac animus conſentiant, ut ſiue in equo, ſiue in terra, rectè ſagittare doceant. Quam artem & diſci opus eſt diligenter, & quotidiano uſu exercitioq; ſeruari. Quantum autem utilitatis boni ſagittarij in prælijs habeant, & Cato in libris de diſciplina militari euidenter oſtendit, & Claudius pluribus iaculatoribus antè inſtitutis atque perdoctis, hoſtem, cui prius impar fuerat, ſuperauit. Aphricanus quidem Scipio, cùm aduerſum Numantinos, qui exercitum populi Romani ſub iugum miſerant, eſſet acie certaturus, aliter ſuperiorem ſe futurum eſſe non credidit, niſi in omnibus centurijs lectos ſagittarios miſcuiſſet.

Claudij iaculatores.

Aphricani iaculatores

Ad iactandos lapides fundis uel manu exercendos tyrones. Cap. XVI.

AD lapides uerò, uel manibus uel fundis iaciendos, exerceri diligenter conuenit iuniores. Fundarum autem uſum primi Balearium inſularum habitatores & inueniſſe, & ita peritè exercuiſſe dicuntur, ut matres paruos filios, nullum, cibũ contingere ſinerent, niſi quem ex funda deſtinato lapide percuſſiſſent. Sepè enim aduerſum bellatores caſſidibus, cataphractis, loricisq; munitos, teretes lapides de funda uel fuſtibalo deſtinati, ſagittis ſunt omnibus grauiores: cùm membris integris, letale tamen uulnus importent: & ſine inuidia ſanguinis,

Balearibus fundæ primo reperta.

hostis lapidis ictu intereat. In omnibus autem uetera rũ prælijs funditores militasse nullus ignorat. Quæres ideo ab uniuersis tyronibus frequenti exercitio discenda est, quia fundam portare nullus est labor. Et interdum euenit, ut in lapidosis locis conflictus habeatur, ut aut mons sit aliquis defendẽdus aut collis, & ab oppugnatione castellorum siue ciuitatum, lapidibus barbari fundisq; sunt pellendi.

De exercitio plumbatarum. Cap. XVII.

Martiobarbuli. PLumbatarum quoque exercitatio (quas Martiobarbulos uocant) est tradenda iunioribus. Nam in Illyrico dudum duæ legiones fuerunt, quæ sena milia militum habuerunt: quæ, quòd his telis scienter utebantur & fortiter, Martiobarbuli uocabantur. Per hos longo tempore strenuissimè constat omnia bella confecta: usque eo, ut dum Diocletianus & Maximianus ad imperium uenissent, pro merito uirtutis hos Martiobarbulos, Iouianos, atque Herculianos censuerint appellandos, eosq; cunctis legionibus prætulisse doceantur. Quinos autẽ Martiobarbulos insertos scutis portare consueuerunt: quos si opportunè milites iacerent, propè sagittariorum scutati * imitari uidentur officium. Nam hostes equósque consauciant, priusquàm non modò manu ad manum, sed ad ictum missilium potuerit perueniri.

mutuati

Quemadmodum

Quemadmodum ad aſcendendos equos tyrones exercendi ſint. Cap. XVIII.

NOn tantùm autem à tyronibus, ſed etiã à ſtipendiarijs militibus ſalitio equorũ diſtrictè eſt ſemper exacta. Quem uſum uſq; ad hanc ætatẽ, licet iam cũ diſſimulatione, peruenisſe manifeſtũ eſt. Equi lignei hyeme ſub tecto, æſtate ponebantur in campo: ſuper hos iuniores primò inermes, dum conſuetudine proficerent, deinde armati cogebantur aſcendere. Tantaq; cura erat ut nõ ſolùm à dextris, ſed etiam à ſiniſtris partibus & inſilire & deſilire condiſcerent, euaginatos etiã gladios uel contos tenentes. Hoc enim continua meditatione faciebant, ſcilicet ut in tumultu prælij ſine mora aſcenderent, qui tam ſtudioſè exercebantur in pace.

Ad portandum pondus exercendos tyrones. Cap. XIX.

POndus quoq; baiulare uſq; ad LX. libras, & iter facere gradu militari, frequentiſſimè cogendi ſunt iuniores, quibus in arduis expeditionibus neceſſitas imminet annonam pariter ac arma portandi. Nec hoc credatur eſſe difficile, ſi uſus acceſſerit: nihil enim eſt quod non aſſidua meditatio facillimum reddat. Quam rem antiquos milites facitauiſſe, Vergilio ipſo teſte poteſt cognoſci, qui ait,

Non ſecus ac patrijs acer Romanis in armis
Iniuſto ſub faſce uiam cùm carpit, & hoſti
Ante expectatum poſitis ſtat in agmine caſtris.

Quo armorum genere usi sint antiqui. Cap. XX.

Locus exigit, ut quo armorum genere, uel instruendi, uel muniendi sint tyrones, referre tentemus. Sed in hac parte antiqua penitus consuetudo deleta est: nam licet exemplo Gotthorũ & Alanorum Hunnorumq; equitũ arma profecerint, pedites tamen constat esse nudatos. Ab urbe enim condita usque ad tempus diui Gratiani, & cataphractis & galeis muniebatur pedestris exercitus. Sed cùm campestris exercitatio, interueniente negligentia desidiaq; cessaret, grauia uideri arma cœperũt, quæ rarò milites induebant. Itaque ab Imperatore postulabant primò cataphractas, deinde cassides deponere: sic detectis pectoribus & capitibus, cõgressi contrà Gotthos milites nostri, multitudine sagittariorum sæpè delcti sunt: nec post tot clades, quæ usque ad tantarũ urbium excidia peruenerunt, cuiquam curæ fuit, uel cataphractas uel galeas pedestribus reddere. Ita fit ut non de pugna, sed de fuga cogitent qui nudi in acie exponũtur ad uulnera. Quid enim pedes sagittarius sine cataphracta, sine galea, qui cum arcu scutum tenere non potest, faciet? Quid ipsi draconarij atque signiferi, qui sinistra manu hastas gubernant, in prælio facient, quorũ & capita nuda esse constat & pectora? Sed grauis pediti lorica uidetur, & galea fortasse rarò meditanti, & arma tractanti. Cæterùm quotidianus usus

non

non laborat, etiam si oneroſa geſtauerit. Sed illi qui laborem in portandis ueteribus munimentis armorũ ferre non poſſunt, detectis * corporibus & uulne- capitibus
ra ſuſtinere coguntur & mortes: & (quod eſt gra
uius & turpius) aut capi, aut certè fuga rempub.
perdere. Sic dum exercitium laboremq; declinant, cũ
maximo dedecore trucidantur, ut pecudes. Vnde
apud antiquos * Murus non dicebatur pedeſtris mirus
exercitus: niſi quòd pilatæ legiones præter ſcuta etiã Murus pe-
cataphractis galeiſq; fulgebant: uſque eo, ut ſagit- deſtris ex-
tarij ſiniſtra brachia manicis munirentur. Pedites ercitus.
autem ſcutati, præter cataphractas, & galeas etiam
ferreas ocreas in dextris cruribus cogerentur acci-
pere. Sic erant armati illi qui in prima acie pu-
gnantes principes, in ſecũda haſtati, in tertia Tria- Triarij.
rij uocabãtur. Sed Triarij genibus flexis ſolebãt in-
tra ſcuta ſubſidere, ne ſtantes uulnerarẽtur, uenien
tibus telis: & cũ neceſsitas poſtulaſſet, tanq; requieti
uehementius inuaderent hoſtes, à quibus conſtat ſæpè
factam eſſe uictoriam, cùm haſtati illi & qui prio-
res ſteterant, interijſſent. Erant autem apud ueteres
inter pedites, qui dicebantur leuis armaturæ fundi-
tores, & ferentarij: qui præcipuè in cornubus loca-
bantur, & à quibus pugnandi ſumebatur exordiũ:
ſed hi & uelociſsimi & exercitatiſsimi legebantur.
Nec erant admodum multi, quia cedentes (ſi prælij
neceſsitas compuliſſet) inter principia legionũ re-
cipi ſolebant, ita ut acies immota conſiſteret. Vſque

ad præsentem propè ætatem consuetudo permansit, ut omnes milites pileis, quos pannonicos uocabant, ex pellibus uterentur: quod propterea seruabatur, ne grauis galea uideretur homini in prælio, qui gestabat aliquid semper in capite. Missilia autem quibus utebantur pedestris exercitus, pila uocabantur, ferro subtili trigono præfixa, unciarum nouem siue pedali, quæ in scuto fixa non possent abscindi: & loricã scienter ac fortiter directa, facilè perrumpunt, cuius generis apud nos iam rara sunt tela. Barbari autem scutati pedites his præcipuè utũtur, quas bebras uocant, & binas etiam ac ternas in prælijs portant. Sciendum præterea quòd cùm missilibus agitur, sinistros pedes in antè milites habere debere: ita enim uibrandis spiculis uehementior ictus est. Sed cùm ad pilam (ut appellant) uenitur, & manu ad manum gladijs pugnatur, tunc dextros pedes in antè milites habere debent: ut & latera eorum subducãtur ab hostibus, ne possint uulnus accipere, et proximior dextra sit, quæ plagam possit inferre. Instruendos igitur ac protegendos omni arte pugnandi, & quocunque genere armorum, constat esse tyrones. Necesse est enim, ut dimicandi acriorem sumat audaciã, qui munito capite uel pectore nõ timet uulnus.

Pila.

Febræ.

De munitione castrorum. Cap. XXI.

CAstrorum quoq; munitionem debet tyro condiscere: nihil enim tam salutare, neq; tam necessarium

ceſſarium inuenitur in bello: quippe ſi rectè conſtituta ſunt caſtra, ita intra uallum ſecuri milites dies noctesq; peragunt, etiam ſi hoſtis obſideat, quaſi muratam ciuitatem uideantur ſecum ubiq; portare. Sed huius rei ſcientia prorſus intercidit: nemo enim iam diu deductis foſſis, præfixisq; ſudibus caſtra conſtituit. Sic diurno uel nocturno ſuperuentu equitũ barbarorum, multos exercitus ſcimus frequenter afflictos. Non ſolùm autem confidentes ſine caſtris iſta patiuntur, ſed cùm in acie caſu aliquo cœperint cedere, munimenta caſtrorum, quò ſe recipiant, non habent, & more animalium multi cadunt. Nec prius moriendi finis fit, quàm hoſtibus defuerit uoluntas perſequendi.

In quibus locis conſtituenda ſint caſtra. Cap. XXII.

CAſtra autem præſertim hoſte uicino, tuto ſemper facienda ſunt loco: ubi & lignorum & pabuli & aquæ ſuppetat copia. Et ſi diutius commorandum ſit, loci ſalubritas eligetur. Cauendum etiam ne mons ſit uicinus altior, qui ab aduerſarijs captus poßit officere. Conſiderandum etiam ne torrentibus inundari conſueuerit campus, & hoc caſu uim patiatur exercitus. Pro numero autem militum uel impedimentorum muniẽda ſunt caſtra, ne maior multitudo conſtipetur in paruis, néue paucitas in latioribus ultrà quàm oportet, cogatur extendi.

Quali ſpecie delinianda ſint caſtra. Cap. XXIII.

INterdum autem quadrata, interdum trigona, interdum ſemirotunda, prout loci qualitas aut neceſsitas poſtulauerit, caſtra facienda ſunt. Porta autem quæ appellatur prætoria, aut orientem ſpectare debet, aut illum locum qui ad hoſtem reſpicit: aut ſi iter agitur, illam partem debet attendere, ad quã eſt profecturus exercitus, intra quam primæ centuriæ, hoc eſt, cohortes, papiliones tendunt & draconeſ & ſigna conſtituunt. Decumana autem porta, quæ appellatur, poſt prætoriam eſt: per quam delinquentes milites educuntur ad pœnam.

Prætoria porta.

Decumana porta.

Quo genere munienda ſint caſtra. Cap. XXIIII.

CAſtrorum autem diuerſa triplexq; munitio eſt. Nam ſi nimia neceſsitas non premit, ceſpites circumciduntur è terra, & ex illis uelut murus inſtruitur, altus tribus pedibus ſuper terrã, ita ut in antè ſit foſſa, de qua leuati ſint ceſpites: deinde tumultuaria foſſa ſit lata pedes nouem, & alta pedes ſeptem. Sed ubi uis acrior imminet hoſtium, tunc latiſsima foſſa ambitum conuenit munire caſtrorũ, ita ut xij. pedes lata ſit, & alta ſub linea (ſicut appellant) pedes nouem. Suprà autem ſepibus hincinde factis, quæ de foſſa * leuata fuerit terra congeritur, & creſcit in altum quatuor pedes. Sic fit ut ſit alta tredecim pedes, duodecim lata: ſupra quam ſudos

egeſta.

des de lignis fortißimis, quas milites portare consueuerant, præfiguntur. Ad quod opus ligones, rastra, qualos, aliaque utensilium genera habere conuenit semper in promptu.

Quemadmodum munienda sint castra cum hostis immineat. Cap. XXV.

SEd facile est absentibus hostibus castra munire, uerùm si aduersarius incũbat, tunc omnes equites, & media pars peditum, ad propulsandum hostiũ impetum, ordinantur in acie, reliqui post ipsos ductis fossis muniunt castra: & per præconem indicatur, quæ centuria prima, quæ secunda, quæ tertia, quæ quarta, donec opus omne compleuerit. Post hæc à centurionibus fossa inspicitur, ac mensuratur, & uindicatur in eos, qui negligentius fuerint operati. Ad hunc ergo usum * instituendus est tyro, ut cùm necessitas postulauerit, sine perturbatione celeriter ponit castra munire. * constituendus.

Quemadmodum exerceantur tyrones, ut in acie ordinem & interualla custodiant. Cap. XXVI.

NIhil magis prodesse constat in pugna, quàm ut assiduò exercitio milites in acie dispositos ordines indesinenter obseruent, nec ultrà magis q̃ expedit, aut conglobent agmen, aut laxent. Nam etiã constipati perdunt spacia pugnandi, & sibi inuicem impedimento sunt: & rariores atque interlucentes aditus perrumpendi hostibus præstant. Necesse est autem

dimicandũ in terra hostis.

autẽ statim metu uniuersa confundi, si interciſa acie ad * dimicantium terga hoſtis acceſſerit. Producendi ergo tyrones ſunt ſemper ad campũ, & ſecundũ matriculæ ordinẽ in aciẽ dirigendi, ita ut primò ſimplex extenſa ſit acies, ne quos ſinus, ne quas habeat curuaturas: ut æquali ligitimoq; ſpacio miles diſtet à milite. Tunc præcipiendũ, ut ſubitò duplicent aciẽ, ita ut in ipſo impetu, ad quẽ ipſi reſpõdere ſolẽt, ordo ſeruetur. Tertiò præcipiẽdũ eſt, ut quadratã aciẽ repente conſtituant: quo facto in trigonũ (quem cuneum uocant) acies ipſa mutanda eſt. Quæ ordinatio plurimũ prodeſſe conſueuit in bello. Iubetur etiã ut inſtruãt orbes, quo genere cùm uis hoſtium interrupit aciem, reſiſti ab exercitatis militibus conſueuit, ne omnis multitudo fundatur in fugam, & graue diſcrimen immineat. Hæc ſi iuniores aſſiduã meditatione perceperint, facilius in ipſa dimicatione ſeruabunt.

Quantum ſpacium ire uel redire debeant, uel quoties in menſe exerceri, cùm educuntur milites ambulatũ. Cap. XXVII.

exercitij

PRæterea & uetus cõſuetudo permanſit, & diui Auguſti atq; Hadriani conſtitutionibus præcauetur, ut ter in menſe, tam equites q̃ pedites educantur ambulatum: hoc enim uerbo, hoc * exercẽdi genus nominant. Decem milia paſſuũ armati inſtructiq; omnibus telis pedites, militari gradu ire ac redire iubebantur in caſtra, ita ut aliquã itineris partem

tem cursu alacriore conficerent, Equites quoq; diuisi per turmas armatiq;, similiter tantũ itineris peragebant, ita ut ad equestrem meditationem interdum sequerentur, interdum cederent, & recursu quodã impetus repararent. Non solũ autem in campis, sed etiam in cliuosis & arduis locis & ascendere & descendere utraq; acies cogebatur, ut nulla res uel casus prorsus pugnantibus posset accidere, quàm non antè boni milites assidua exercitatione didicissent.

De adhortatione rei militaris Romanæq; uirtutis. Cap. XXVIII.

HAec fidei ac deuotionis intuitu, Imperator inuicte, de uniuersis autoribus, qui rei militaris disciplinã literis mandauerunt, in hunc libellũ enucleata congessi, ut in delectu atq; exercitatione tyronũ, si quis diligens uelit existere, ad antiquæ uirtutis imitationem facilè corroborare possit exercitum. Neque enim degenerauit in hominibus Martius calor, nec effœtæ sunt terræ quæ Lacedæmonios, quæ Athenienses, quæ Marsos, quæ Samnites, quæ Pelignos, quæ ipsos progenuere Romanos. Nónne Epirotæ armis plurimùm aliquando ualuerunt? Nónne Macedones ac Thessali, superatis Persis, usque ad Indiam bellando penetrarunt? Dacos autem & Mœdos ac Thraces, intantùm bellicosos semper fuisse manifestum est, ut ipsum Martem fabulæ apud eos natum esse confirment. Longum est,

eſt,ſi uniuerſarum prouinciarum uires enumerare contendam, cùm omnes in Romani imperij ditione conſiſtant. Sed longè ſecuritas pacis homines partim ad delectationem ocij, partim ad ciuilia traduxit officia. Ita cura exercitij militaris primò negligentius agi, poſtea diſſimulari, ad poſtremum olim in obliuionem perducta cognoſcitur: nec aliquis hoc ſuperiore ætate accidiſſe miretur, cùm poſt primum punicum bellum ✕ uigintiquatuor circulis excurſis annorum, pax ita Romanos illos ubiq; uictores ocio & armorum deſuetudine eneruauerit, ut ſecundo bello punico Hannibali pares eſſe non poſſent. Tot itaque conſulibus, tot ducibus, tot exercitibus amiſſis, tunc demum ad uictoriam peruenerũt, cùm uſum exercitiúmque militare condiſcere potuerunt.

ex excurſu annorum.

Semper ergo legendi & exercendi ſunt iuniores. Vilius enim conſtat erudire armis ſuos, quàm alienos mercede conducere.

Finis primi libri.

FLAVII VE-

GETII RENATI DE RE militari Libri Secundi prologus.

INstituta maiorum artis armaturæ, præcipuè clementiam uestram peritißimeq; retinere, continuis declaratur uictorijs ac triumphis. Siquidem indubitata approbatio artis * eſt, rerũ ſem per effectus. Verùm tranquillitas tua imperator inuicte, altiori conſilio quàm mens poterat terrena concipere, ex libris antiqua deſiderat, cùm ipſam antiquitatem factis recentibus antecedat. Cùm igitur hæc literis breuiter comprehendere, maieſtati ueſtræ non tam diſcenda, quàm recognoſcenda præciperer, certauit ſæpius deuotio cum pudore. Quid enim audacius, quàm domino ac principi generis humani, domitori omnium gentium bærbararum, de uſu ac diſciplina inſinuare bellorũ? niſi forte iußiſſes fieri quod ipſe geßiſſes & rurſum tanti imperatoris non obedire mandatis, plenũ ſacrilegij uidebatur atq; periculi. Miro itaq; * modo in parendo audax factus ſum, dum metuo uideri audacior, ſi negaſſem. Ad quam temeritatem, præce-

ſit

timore.

dens

dens me indulgentiæ ueſtræ perennitas animauit. Nã libellum de delectu atq; exercitatione tyronum, dudum tanquam ſãmulus obtuli : nec tamen culpatus abſceſſi. Nec formido * iuſſus aggredi opus, quod ſpontaneum * ceſſit impune.

iuſſum geſſi.

IN QVOT GENERA DIVIDAtur res militaris. Cap. I.

REs igitur militaris (ſicut Latinorum egregius autor, carminis ſui teſtatur exordio) armis conſtat & uiris. Hæc in tres diuiditur partes, Equites, Pedites, Claſſes. Equitum ✕ alæ dicuntur, ab eo q̃ ad ſimilitudinem alarum ab utraq; parte protegant acies: quæ nũc uexillationes uocantur à uelo, quia uelis, hoc eſt, flammulis utuntur. Eſt aliud genus equitũ, qui legionarij uocãtur, propterea quòd connexi ſunt legioni : ad quorum exemplum, ocreati equites ſunt inſtituti. Claſſium item duo genera ſunt. Vnum liburnarũ, aliud luſoriarũ. Equitibus campi, claſſibus maria & flumina, peditibus colles, urbes, plana, & abrupta, ſeruantur. Ex quo intelligitur magis reip. neceſſarios pedites : qui poſſunt ubiq; prodeſſe. Et maior numerus peditũ, ſumptu et expenſa minore nutritur. Exercitus ex re ipſa atq; opere exercitij, nomẽ accepit, ut ei nunq̃ liceret c'ßliuiſci, quod uocabatur. Verùm ipſi pedites, in duas diuiſi ſunt partes, hoc eſt, in auxilia & legiones.

alij alares. Vexillationes.

Equites legionarij. Claſſium duo genera.

Exercitus. Peditũ duo genera.

Auxilia

Auxilia à socijs, uel fœderatis gentibus mittebantur. Romana autem uirtus, præcipuè in legionum ordinatione præpollet. Legio autem ab eligendo appellata est: quod uocabulum eorum desiderat fidem atque diligentiam, quibus milites probantur. In auxilijs minor, in legionibus longè amplior consueuit numerus militum ascribi. Legio

Quid inter legiones & auxilia interſit. Cap. II.

Deniq; Macedones, Græci, Dardani, phalanges habuerũt, ut in una, Phalange armatorũ octo milia censerentur. Galli atq; Celtiberi, pluresq; barbaricæ nationes, cæteruis utebãtur in prælio, in quibus erant sena milia armatorum. Romani legiones habent, in quibus singulis sena milia, interdum amplius, militare consueuerunt. Quid autem inter legiones & auxilia interesse uideatur, expedium. Auxiliares conducuntur ad prælium ex diuersis locis, ex diuersis muneribus uenientes: nec disciplina inter se, nec noticia, nec affectione consentiunt. Alia instituta, alius inter eos est usus armorum. Necesse est autem tardius ad uictoriam peruenire, qui discrepant antequam dimicent. Deniq; cùm in expeditionibus plurimùm prosit, omnes milites unius præcepti significatione conuerti, non possunt æqualiter iussa complere, qui antè pariter non fuerunt. Tamen hæc ipsa si solennibus diuersisq; exercitijs propè quotidie roborentur, non mediocriter iuuant. Nam legionibus semper auxilia, tanquam leuis armatura Phalanges. Cateruæ. Legio. Auxiliares

armatura in acie iungebantur, ut in his præliandi magis adminiculum esset quàm principale subsidiũ.

Legio. Legio autem proprijs cohortibus plena, cum grauẽ armaturam, hoc est, principes hastarios, triarios, anteſignanos: item leuem armaturam, hoc est, ferẽtarios, ſagittarios, funditores, baliſtarios, cũ proprios & ſibi impoſitos equites legionarios, ijſdem matriculis teneat: cum uno animo pariq; conſenſu caſtra muniat, aciem inſtruat, prælium gerat, ex omni parte perfecta nulloq; extrinſecus indigens adiumento, quantumlibet hoſtium multitudinem ſuperare conſueuerat. Documentum eſt magnitũdo Romana, quæ ſemper cum legionibus dimicans, tantum hoſtium uicit, quantũ uel ipſa uoluit, uel rerũ natura permiſit.

Leuis armatura.

Quæ cauſa exhauriri fecerit legiones. Cap. III.

LEgionum nomen in exercitu permanet hodie, ſed per negligentiam ſuperiorum temporum, robur infractum eſt * cùm uirtutis præmia occuparet ambitio, & per gratiam promouerẽtur milites, qui promoueri conſueuerant per laborem. Deinde contubernalibus, completis ſtipendijs, per teſtimoniales ex more dimiſſis, non ſunt alij ſubſtituti. Præterea neceſſe eſt, morbo aliquantos debilitari atq; dimitti: aliquantos militiam deſerere, uel diuerſis caſibus interire: ut niſi annis ſingulis, imo ſingulis pene menſibus in recedentium locum iuniorum turba ſuccedat, quàmuis copioſus exhauriatur exercitus.

nam cum

Eſt

Est & alia causa, cur attenuatæ sint legiones. Magnus in illis labor est militandi, grauiora arma, sera munera, seuerior disciplina. Quod uitantes plerique, in auxilijs sæpè festinant militiæ sacramenta percipere, ubi & minor sudor & ✕ maturiora sunt præmia. Cato ille maior, cum & armis inuictus esset, & consul exercitũ sæpè duxisset, plus se reip. credidit profuturum, si disciplinam militarem conferret in literas. Nam unius ætatis sunt res quæ fortiter fiunt, quæ uerò pro utilitate reip. scribuntur æterna sunt. Idem fecerunt alij complures, sed præcipuè Frontinus scribens diuo Traiano ob eiusmodi comprobatur industriam. Horum instituta, horum præcepta, inquantũ ualeo strictim fideliterq; signabo. Nam cum eadem expensas faciat & diligenter exercitus ordinatus, non solùm præsentibus, sed etiã futuris sæculis proficiet: si prouisione maiestatis tuæ imperator Auguste & fortissima dispositio reparetur armorum, emendetur dissimulatio præcedentiũ.

maiora Cato rei militaris scriptor.

Quotenas legiones antiqui ad bellum duxerunt. Cap. IIII.

IN omnibus authoribus inuenitur, singulos consules aduersus hostes copiosissimos, non amplius q̃ binas duxisse legiones, additis auxilijs sociorũ. Tanta in illis erat exercitatio, tanta fiducia, ut cuiuis bello duæ legiones crederẽtur posse sufficere. Quapropter ordinationem legionis antiquæ secundum normam militaris iuris exponam. Quæ descriptio si

obſcurior aut impolitior uidebitur, non mihi, ſed difficultati ipſius rei conuenit imputari. Attento itaque animo ſæpius relegenda ſunt, ut memoria intelligentiáque ualeant comprehendi. Neceſſe eſt enim inuictam eſſe remp. cuius imperator militari arte percepta, quantos uoluerit faciat exercitus bellicoſos.

Quemadmodum legio conſtituatur. Cap. V.

Diligẽter igitur lectis iunioribus, animis corporibúſq; præſtantibus, additis etiã exercitijs quotidianis, quatuor uel eo amplius menſium, iuſſu auſpicijſq; inuictiſſimi principis legio formatur.

pictis puniceis Militiæ ſacramenta.

Nam ✕ puncturis in cute ✱ punctis milites ſcripti & matriculis inſerti iurare ſolent. Et ideo militiæ ſacramenta dicuntur. Iurant autem per deum chriſtum & ſpiritum ſanctum, & per maieſtatem imperatoris, quæ ſecundum deum generi humano diligenda eſt & colenda. Nam imperatori, cùm Auguſti nomen accepit, tanquàm præſenti & corporali deo fidelis eſt præſtanda deuotio, & impendendus peruigil famulatus. Deo enim uel priuatus, uel militans ſeruit, cum fideliter eum diligit, qui deo regnat autore. Iurant autem milites omnia ſe ſtrenuè facturos, quæ præceperit imperator, nunquàm deſerturos militiam, nec mortem recuſaturos pro Romana rep.

Quot

Quot cohortes in una sint legione, item quot milites in una cohorte. Cap. VI.

Sciendum est autem in una legione decem cohortes esse debere. Sed prima cohors reliquas, & numero militum, & dignitate præcedit. Nam genere & institutione literarum uiros electissimos quærit. Hæc enim suscipit aquilam, quod præcipuum signũ in Romano est semper exercitu & totius legionis insigne. Hæc imagines imperatorum, * hoc est diui hæc etiam na & præsentia signa ueneratur. Habet pedites mille centum quinque. Equites loricatos centum triginta duos: & appellatur cohors miliaria. Hæc caput est totius legionis, ab hac, cùm pugnandum est, prima acies incipit ordinari. Secunda cohors habet pedites. 555. Equites loricatos. 66. & appellatur cohors quingentaria. Tertia cohors similiter habet pedites. 555. Equites. 66. sed in hac cohorte tertia, ùa lidiores probari moris est, quia in media acie consistit. Cohors quarta habet pedites quingentos quinquaginta quinque. Equites. 66. Cohors quinta habet totidẽ. Sed & ipsa strenuos desiderat milites: qa sicut prima in dextro, ita quinta in sinistro ponitur cornu. Hæ quinque cohortes in prima acie ordinantur. Sexta cohors habet pedites. 555. Eqtes. 66. In ipsa quoq; enucleati ascribendi sunt iuniores: quia in secunda acie post Aquilam & imagines cohors sexta consistit. Cohors septima habet pedites. 555. Equites. 66. Cohors octaua habet pedi-

tes.555.Equites.66.Sed & ipſa animoſos deſyderat uiros:quia in ſecunda acie conſiſtit media. Cohors habet 555.equites 66.Cohors decima habet pedites555.eqtes.66.& ipſa bonos accipere conſueuit bellatores : quia in ſecunda acie ſiniſtrum poßidet cornu. His decem cohortibus legio plena fundatur, quæ habet pedites ſex milia centum, equites ſeptingentos uiginti ſex. Minor itaq; numerus armatorum in una legione eſſe non debet. Maior autem interdum eſſe conſueuit, ſi non tantũ unam cohortem, ſed etiã alias miliarias fuerit iuſſa ſuſcipere.

Legio plena.

Nomina & gradus principiorum legionum. Cap. VII.

Principia. ANtiqua ordinatione legionis expoſita, principalium militum & (ut proprio utar uocabulo) principiorum nomina & dignitates ſecũdum præſentes matriculas indicabo. Tribunus maior per epiſtolam ſacram imperatoris iudicio deſtinatur. Minor tribunus prouenit ex labore. Tribunus autẽ uocatur à tribu, tribuendoq; iure: quia præeſt militibus quos ex tribu primus Romulus legit. Ordinarij dicuntur qui in prælio præſunt & primos ordines ducunt. Auguſtales appellantur qui ab Auguſto ordinarijs iuncti ſunt. Flauiales item tanquàm ſecundi auguſtales, à diuo Veſpaſiano ſunt legionibus additi. Aquiliferi qui aquilam portant. Imaginarij, uel imaginiferi qui imperatorum imagines portant. Optiones ab optando appellati, quòd antecedentibus

Tribunus.

Ordinarij.

Auguſtales

Flauiales.

Aquiliferi.

Imaginarij

Optiones.

ægritudine præpeditis hi tanquàm adoptati eorũ, atq; uicarij ſolent uniuerſa curare. Signiferi, qui ſigna portant: quos nunc draconarios uocant. Teſſerarij, qui teſſeram per contubernia militum nunciant. Teſſera autem dicitur præceptum ducis quo uel ad aliquod opus, uel ad bellum mouetur exercitus. Campigeni, hoc eſt anteſignani, ideo ſic nominati, quia eorum opera atq; uirtute exercitij genus creſcit in campo. Metatores qui præcedentes, locũ eligunt caſtris. Beneficiarij, ab eo appellati, quòd promouentur beneficio tribunorũ. Librarij, ab eo quòd in libros referant rationes ad milites pertinentes. Cornicines Tubicines, Cornicines, & Buccinatores, qui tuba, uel æreo cornu, uel buccina committere prælium ſolent. Armaturæ duplares, quæ binas conſequuntur annonas. Simplares, quæ ſingulas. Menſores qui in caſtris ad podiſmum dimetiuntur loca, in quibus milites tentoria figant, uel hoſpitia in ciuitatibus præſtant. Torquati duplares. Torquati ſimplares, quibus torques aureus ſolidus uirtutis præmium fuit, quem qui meruiſſet, præter laudem interdum duplas conſequebatur annonas: duplares duas, ſimplares unam. Erant & ſecundum annonam candidati duplares, candidati ſimplares. Hi ſunt milites principales qui priuilegijs muniuntur. Reliqui munifices appellantur, quia munia facere coguntur.

Signiferi.
Teſſerarij.
Teſſera qd
Campigeni.
Metatores.
Beneficiarij.
Librarij.
Tubicines.
Cornicines
Buccinatores.
Armaturæ.
Menſores.
Torquati.
Candidati.
Munifices.

Nomina eorum qui antiquos ordines ducebant. Cap. VIII.

Centurio primipili.

Primus haſtatus.

Ducenarius Princeps primæ cohortis.

Haſtatus ſecundus.

Triarius prior.

Centuriones.

Centenarij.

Decani.

Caput cõtubernij.

VEtus autem conſuetudo tenuit, ut ex primo principe legionis, promoueretur Centurio primipili: qui non ſolùm aquilæ præerat, uerumetiã quatuor centurias, hoc eſt, quadringentos milites, in prima acie gubernabat. Hic tãquàm caput totius legionis merita conſequebatur & cõmoda. Item primus haſtatus duas centurias, id eſt, ducentos homines ducebat in acie ſecunda, quem nunc ducenariũ uocant. Princeps autem primæ cohortis centuriã & ſemis, hoc eſt, centum quinquaginta homines gubernabat. Ad quẽ propè omnia, quæ in legione ordinanda ſunt, pertinent. Item ſecundus haſtatus centuriã & ſemis, id eſt, centum quinquaginta milites gubernabat. Triarius prior, centum homines regebat: ſic decem centuriæ cohortis primæ, à quinq; ordinarijs regebantur: quibus magnæ utilitates & magnus honor eſt à ueteribus conſtitutus: ut cæteri milites ex tota legione omni labore ac deuotione contenderent ad tanta præmia peruenire. Erant etiam centuriones qui ſingulas centurias curabant: qui nunc centenarij nominantur. Erant decani, denis militibus præpoſiti: qui nunc caput contubernij uocãtur. Secunda cohors habebat centuriones quinque. Similiter tertia, quarta, quinta, uſque ad decimam cohortem: in tota autem legione erant centuriones quinquagintaquinque.

De

De officio præfecti legionis. Cap. IX.

SEd legati imperatoris ex consularibus ad exercitus mittebãtur, quibus legiones & auxilia uniuersa obtemperabant in ordinatione pacis uel necessitate bellorum, in quorum locum nunc illustres uiros constat magistros militum substitutos: à quibus non tantùm binæ legiones, sed etiam plures numero gubernantur. Proprius autem iudex erat præfectus legionis, habens communem primi ordinis dignitatem: qui absente legato, tanquàm uicarius ipsius potestatem maximam retinebat. Tribuni uel centuriones, cæteriq; milites, eius præcepta seruabant. Vigiliarum siue profectionis tessera petebatur ab eodẽ. Si miles crimen aliquod admisisset, autoritate præfecti legionis deputabatur à tribuno ad pœnam. Arma omnium militum, item equi, uestes, annona, ad curam ipsius pertinebant. Disciplinæ ius & seueritas & exercitatio, non solùm peditum sed etiam equitum legionariorum, præcepto eius quotidie curabatur. Ipse autem custos diligens & sobrius, legionem sibi creditam assiduis operibus ad omnem deuotionẽ, ad omnem afformabat industriam: sciens ad præfecti laudem subiectorum redundare uirtutem. Præfectus legionis.

De officio præfecti castrorum. Cap. X.

ERat etiã castrorũ præfectus, licet inferior dignitate, occupatus tamen nõ mediocribus causis: ad quẽ castrorũ positio, ualli & fossæ destinatio

pertinebat. Tabernacula uel caſæ militum, cum impedimentis omnibus, nutu ipſius curabantur. Præterea ægri contubernales & medici à quibus curabantur, expenſæ etiam ad eius induſtriam pertinebant. Vehicula, ſagittarij, necnon etiam ferramenta quibus materies * ſecatur uel cæditur quibuſq; aperiuntur foſſæ circa ſitum ualli & aquæductus. Item ligna uel ſtramina, arietes, onagri, baliſtæ, cæteraq; genera tormentorum, ne deeſſent aliquando procurabat. Is poſt longam probatamq; militiam peritiſſimus omnium legebatur: ut rectè doceret alios quod ipſe cum laude feciſſet.

ſerratur

De officio præfecti fabrorum. Cap. XI.

HAbet præterea legio fabros lignarios, inſtructores, carpentarios, ferrarios, pictores reliquosq; artifices ad hybernorum ædificia fabricanda, ad machinas, turres ligneas, cæteraq; quibus uel expugnantur aduerſariorum ciuitates, uel defenduntur propriæ, præparatos: qui arma, qui uehicula, cæteraq; genera tormentorum uel noua facerent, uel quaſſata repararent. Habebant etiam fabricas ſcutarias, loricarias, arcuarias, in quibus ſagittæ, miſſilia, caſſides omniaq; armorum genera formabantur. Hæc enim erat cura præcipua, ut quicquid exercitui neceſſarium uidebatur, nunquàm deeſſet in caſtris: uſque eo, ut etiam cuniculatios haberent, qui ad morem Beſſorum, ducto ſub terris cuniculo, muriſq; intra fundamenta perfoſſis, improuiſi emergerent

rent ad urbes hostium capiẽdas. Horum iudex erat proprius præfectus fabrorum.

De officio tribuni militum. Cap. XII.

DEcem cohortes habere legionem diximus: sed prima erat miliaria, in qua censu, genere, literis, forma, uirtute pollentes milites mittebantur. Huic tribunus præerat armorum scientia, uirtute corporis, morum honestate præcipuus. Reliquæ cohortes, prout principi placuisset, à tribunis uel à præpositis regebantur. Tanta autem seruabatur exercendi milites cura, ut non solùm tribuni uel præpositi contubernales sibi creditos, sub oculis suis iuberent quotidie meditari, sed etiam ipsi armorum arte perfecti, cæteros ad * imitationem proprio cohortarentur exemplo. Tribuni autem solicitudo per hanc laudatur industriam: cum miles ueste nitidus, armis bene munitus ac fulgens, exercitij usu & disципline eruditus incedit. * dimicationem

De centurijs atque uexillis peditum. Cap. XIII.

PRimum signum totius legionis est Aquila, quã aquilifer portat. Dracones etiam per singulas cohortes à draconarijs ferũtur ad prælium. Sed antiqui quia sciebant in acie commisso bello celeriter ordines aciesq; turbari atq; confundi, ne hoc posset accidere, cohortes in centurias diuiserunt, & singulis centurijs singula uexilla constituerunt: ita ut ex qua cohorte uel quota esset centuria in illo uexillo literis

Aquila. Dracones. Vexilla.

literis esset ascriptum, quod intuentes uel legentes milites, in quantouis tumultu, à contubernalibus suis aberrare non possent. Centuriones insuper, qui nũc centenarij uocantur, nimium bellicosos loricatos, ✱ transumptis cassidum cristis, ut facilius noscerẽtur, singulas iusserunt gubernare centurias: quatenus nullus error existeret, cũ centeni milites sequerentur, non solum uexillum suum sed etiam centurionẽ: qui signum habebat in galea. Rursus ipsæ centuriæ, in contubernia diuisæ sunt: ut decem militibus sub uno papilione degentibus unus quasi præesset decanus: qui caput contubernij nominatur. Contubernium autem manipulus uocabatur, ab eo quòd coniunctis manibus pariter dimicabant.

Centenarij. transuersis

Decanus

Manipulus.

De turmis equitum legionariorum. Cap. XIIII.

QVemadmodũ inter pedites centuria uel manipulus appellatur, ita inter equites turma dicitur. Et habet una turma equites. 32. huic q̃ præest, Decurio nominatur. Centũ enim pedites ab uno centurione, sub uno uexillo gubernãtur: similiter. 32. equites ab uno decurione, sub uno uexillo regũtur. Præterea sicut cẽturio eligendus est magnis uiribus, procera statura, qui hastas uel missilia peritè iaculetur & fortiter, qui dimicari gladio, qui scutũ rotare doctissimè nouerit, qui omnem artẽ dedicerit armaturæ, uigilans, sobrius, agilis, magis ad faciendа quæ ei imperantur, quã ad loquendum paratus.

Turma. Decurio.

Contubernales

ſuos Contubernales ad diſciplinam retineat, & ad armorum exercitium cogat, ut bene ueſtiti & calciati ſint, ut arma omnium defricentur ac ſplendeant. Similiter eligendus eſt decurio qui turmæ equitum præponatur: imprimis habili corpore: ut loricatus & armis circundatus omnibus, cum ſumma admiratione equum poßit aſcendere, equitare fortißime, conto ſcienter uti, ſagittas doctißime mittere, turmales ſuos, id eſt, ſub cura ſua equites poſitos erudire ad omnia quæ equeſtris pugna depoſcit: eoſdem cogere loricas ſuas uel cataphractas, contos ſuos & caſſides frequenter tergere & curare. Plurimum enim terroris hoſtibus armorum ſplendor importat: Quis credat militem bellicoſum, cuius diſſimulatione ſitu ac rubigine arma fœdantur? Non ſolum autem equites ſed etiam ipſos equos aſſiduo labore conuenit edomari. Itaq; ad decurionem & ſanitatis & exercitationis tam hominum quàm equorum pertinet cura. Turmales.

Quemadmodum legionum acies inſtruantur. Cap. XV.

NVnc qualiter inſtruenda ſit acies, ſi pugna immineat, declaretur unius legionis exemplo: quòd ſi uſus exegerit, transferri poßit ad plures legiones. Equites locantur in cornibus. Acies peditum à prima cohorte incipit ordinari in cornu dextro. Huic cohors ſecũda cõiũgitur. Tertia cohors in media acie collocatur. Huic annectitur quarta. Quinta

uerò

uerò cohors ſiniſtrum ſuſcipit cornu: ſed ante ſigna, & citra ſigna. Necnon in prima acie dimicantes, principes uocabantur, boc eſt, ordinarij, cæteriq; principales. Hæc erat grauis armatura, qui habebāt caſſides, cataphractas, ocreas, ſcuta, gladios maiores, quos ſpathas uocant, & alios minores, quos ſemiſpathas nomināt, plumbatas quinas poſitas in ſcutis, quas primo impetu iaciunt. Item bina miſſilia, unum maius, ferro triangulo, unciarum nouem, haſtili pedum quinque & ſemis, quod pilum uocabant, nunc ſpiculum dicitur: ad cuius ictum præcipuè exercebantur milites, quod arte & uirtute directum, & ſcutatos pedites, & loricatos equites ſæpè tranſuerberat. Aliud minus ferro triangulo, unciarum quinque, haſtili trium pedum & ſemis, quod tunc uerriculum, nunc uerutum dicitur. Prima acies principū. Secunda haſtatorum, armis talibus docetur inſtructa. Poſt hos erant pherentarij, & leuis armatura quos nunc auxiliatores & armaturas dicimus. Scutati qui plumbatis uel gladijs & miſſilibus accincti, ſicut nunc omnes propè milites uidentur, armati erant. Item ſagittarij cum caſſidibus, cataphractis, & gladijs, ſagittis, & arcubus. Erant funditores, qui ad fundas uel fuſtibalos lapides iaciebant. Erāt tragularij, qui ad manubaliſtas uel arcubaliſtas diri gebant ſagittas. Secunda acies ſimiliter armabatur: in qua conſiſtentes milites, haſtati uocabantur. Sed in ſecunda acie, dextro cornu, cohors ſexta ponebatur:

Principes.
Spatha.
Semiſpatha.
Pilum.
Spiculum.
Verriculū.
Pherētarij.
Scutati.
Funditores
Tragularij

batur: cui iungebatur septima. Octaua cohors mediã aciem tenebat, nona comitante. Decima cohors in secunda acie, sinistrum semper obtinebat cornu.

Quemadmodum triarij uel centuriones armentur. Cap. XVI.

Triarij.

POst omnes autem acies, Triarij cum scutis, cataphractis & galeis, ocreati cum gladijs, semispathis, plumbatis & binis missilibus locabantur, qui genu posito subsidebant, ut, si prima acies uinceretur, ab his quasi de integro reparata pugna posset reparare uictoriã. Omnes autem signarij uel signiferi, quàmuis pedites, loricas minores accipiebant: & galeas ad terrorem hostium, ursinis pellibus tectas. Centuriones uerò habebant cataphractas, scuta, & galeas ferreas: sed transuersis & argentatis cristis, ut facilius agnoscerentur à suis.

Commissa pugna grauem armaturam stare pro muro. Cap. XVII.

ILlud autem sciendum est, & modis omnibus retinendum, cõmisso bello, prima ac secunda acies stabat immota. Triarij quoque residebant. Pherentarij autem armaturæ & scutatores, sagittarij, funditores, hoc est, leuis armatura, aduersarios prouocabant ante aciem procedentes: si hostes fugare poterant, sequebantur: si eorum uirtute ac multitudine premebantur, reuertebantur ad suos & post eos stabant. Excipiebat autem prælium grauis armatura, & tanquàm murus (ut ita dicã) ferreus stabat, &

& non solùm missilibus, sed etiam gladijs cominus dimicabãt. Et si hostes fugassent, nõ sequebatur grauis armatura, ne aciem suam ordinemq; perturbaret & ad dispersos recurrentes hostes, incompositos opprimerent: sed leuis armatura cum funditoribus, sagittarijs, & equitibus, fugientes sequebatur inimicos. Hac dispositione atq; cautela sine periculo legio uincebat, aut superata seruabatur incolumis:

quòd * quia ius legionis est facile nec fugere nec sequi.

Nomina militum & gradus in scutis eorum aduersis scribenda, Cap. XVIII.

SEd ne milites aliquando in tumultu prælij à suis contubernalibus aberrarẽt, diuersis cohortibus diuersa in scutis signa pingebant: quæ ipsi nominant digmata, sicut etiam nunc moris est fieri. Præterea in aduerso scuto uniuscuiusq; militis, literis erat nomen ascriptum, addito ex qua esset cohorte, quaue centuria. Ex his ergo apparet legionẽ bene * institutam, quasi munitissimam esse ciuitatem. quæ omnia prælio necessaria secum ubiq; portaret, nec metueret repentinum hostium superuentum, quæ etiam in medijs campis subito fossa se ualloq; muniret, quæ omne genus militum cõtineret & armorũ. Si quis igitur pugna publica superare Barbaros cupit, ut diuinitatis nutu, dispositione imperatoris inuicti reparentur, ex tyronibus legiones uotis omnibus petat. Intra breue autem temporis spaciũ, iuniores diligẽter electi & exercitati, quotidie,

Digmata.

instructam

non

non solũ mane, sed etiam post meridiẽ, omni armorũ disciplina uel arte bellandi, ueteres illos milites, qui orbẽ terrarũ integrũ subegerũt, facile coæquabũt, Nec moueatur, Cæsar, tua maiestas, quòd olim consuetudo est mutata quæ *uiguit: sed huius prouisionis ac felicitatis est perẽnitas tua, ut pro salute rei pub, & noua excogitet & antiqua restituat. Omne opus difficile uidetur anteq̃ tentes, cæterũ si exercitati & prudẽtes uiri delectui præponãtur, celeriter manus bellis apta poterit aggregari & diligenter instituí, Quiduis enim efficit solertia, si competentes non denegentur expensæ, noluit

Præter corporis robur, notarum & computandi artẽ in tyronibus eligendã, Cap. XIX.

SEd quoniam in legionibus plures scholæ sunt, quæ literatos milites quærũt, ab his qui tyrones probant in omnibus quidem staturæ magnitudinem, corporis robur, alacritatem animi, conuenit explorari. Sed in quibusdam notarum peritia, calculandi computandique usus exigitur. Totius enim legionis ratio, siue obsequiorum, siue militarium numerorum, siue pecuniæ quòtidie asscribitur actis, maiore propè diligẽtia, quàm res annonaria, uel ciuilis, politicis libris annotatur. Quotidianas etiã in pace uigilias. Item excubitũ siue angarias, de omnibus cẽturijs & contubernijs, quæ uicißim milites faciunt, ut ne quis contra iustitiam prægrauetur, aut alicui præstetur inmunitas. Nomina eorum qui uices Scholæ militares.

suas

dietate castrense peculium). Miles deinde qui sumptus suos scit apud signa depositos, de deserendo nihil cogitat, magis diligit signa. Pro illis in acie fortius dimicat, more humani ingenij, ut pro illis habeat maximam curam, in quibus suam uidet positam esse substantiam. Deniq; decem folles, hoc est, decem sacci, per cohortes singulas exponebãtur, in quibus hæc ratio condebatur. Addebatur etiam saccus undecimus, in quem tota legio particulam aliquam conferebat, sepulturæ scilicet causa, ut si quis ex cõtubernalibus defeciſſet, de illo undecimo sacco ad sepulturam ipsius promeretur expensa. Hæc ratio apud signiferos (ut nunc dicunt) in cophino seruabatur. Et ideo signiferi non solùm fideles, sed etiam literati homines eligebantur, qui & seruarent depositæ, & scirent singulis reddere rationem. Depositarij signiferi.

In legione ita fieri promotiones, ut per omnes cohortes transeant qui promouentur. Cap. XXI.

NOn tantùm humano consilio, sed etiam diuinitatis instinctu, legiones arbitror à Romanis cõstitutas. In quibus decem cohortes ita sunt ordinatæ, ut omnium unum corpus, una uideatur esse coniunctio. Nam quasi in orbem quendam per diuersas cohortes & diuersas scholas milites promouentur, ita ut ex prima cohorte ad gradum quempiam promotus uadat ad decimam cohortem: & rursus ab ea, crescentibus stipendijs, cum maiore gradu per

Primili centurio.

alias recurrat ad primam. Ideo primipili centurio, postquàm in orbẽ omnes cohortes per diuersas administrauerit scholas, in prima cohorte ad hanc peruenit palmam, in qua ex omni legione infinita commoda consequitur. Sicut primicerius in officio præfectorum prætorio, ad honestum quæstuosumq; militiæ peruenit gradũ, ita legionarij equites cohortes suas contubernij affectione uenerantur, cùm naturaliter equites à peditibus soleant dissecrepare. Per hãc ergo contextionem, in legionibus, & omnium cohortium equitum peditumq; seruabatur una concordia.

Primicerius.

Quid inter tubicines & cornicines & claßicum interßit. Cap. XXII.

Cornicines & buccinatores.

HAbet præterea legio tubicines, cornicines, & buccinatores. Tubicines ad bellũ uocant milites, & rursum receptui canentes reuocãt. Cornicines & buccinatores erãt ornamẽtũ totius legionis in ingressu cõflictus, & eius reditu. Hi quotiẽs canunt, non milites, sed signa ad eorũ obtẽperãt nutum. Ergo quotiens ad aliquod opus exituri sunt soli milites, tubicines canunt, & soli milites ad signa eorum obtemperant. Quotiens mouenda sunt signa, cornicines canunt. Quotiens autem pugnatur, & tubicines & cornicines pariter canunt. Claßicum item appellatur, quod buccinatores per cornu dicũt. Hoc insigne uidetur imperij, quia claßicum canitur imperatore præsente, uel cum in militem capitaliter

Claßicum.

taliter animaduertitur: quia hoc ex imperatoris legibus fieri necesse est. Si uerò ad uigilias, uel angarias faciendas, siue ad opus aliquod, uel ad decursionem campi exeunt milites, tubicine uocante operantur, & rursus tubicine admonente cessant. Cùm autem mouentur signa, aut iam mota figenda sunt, cornicines canunt. Quod ideo in omnibus exercitijs & processionibus custoditur, ut in ipsa pugna facilius obtemperent milites, siue eos pugnare, siue stare, siue sequi, uel redire præceperint duces. Siquidē ratio manifesta sit, semper in ocio debere fieri, quod necessariò faciendum uidetur in prælio.

De exercitatione militum.

Cap. XXIII.

LEgionis ordinatione digesta, ad exercitiū reuertamur: unde (sicut iam dictum est) exercitus nomen accepit. Iuniores quidem & noui milites, mane & post meridiem ad omne genus exercebantur armorum. Veteres autē & eruditi sine intermissione semel in die exercebantur in armis. Neq; enim longitudo ætatis, aut annorum numerus artem bellicam tradit, sed cōtinua exercitationis meditatio: post quanta uolueris stipendia, inexercitatus miles semper est tyro cum armatura quæ festis diebus exhibetur in exercitio. Idcirco non tantùm armaturam qui sub campi doctore sunt, sed omnes æqualiter contubernales quotidiana meditatione discebant, & corporis uelocitatem. Nam & uelocitas usu ipso acqui-

peratoris iudicium consucuit cuebere. Artifices scæ nici ab exercitijs pro laude uulgi non recedunt. Mi= les sacramento lectus, ab exercitijs armorum, uel no uellu uel iam uetustus cessare non debet, cui pu= gnandum est pro salute propria & libertate com= muni: præsertim cum antiqua sit prudensq; senten= tia, Omnes artes in meditatione consistere.

Enumeratio ferramentorum uel ma= chinarũ legionis. Cap. XXV.

LEgio autem non tantum militum numero, sed etiam genere ferramentorum uincere consue= uit. Primùm omnium instruitur iaculis, quæ nulle lo ricæ, nulla possunt scuta sufferre. Nam per singulas centurias singulas carrobalistas habere consucuit, quibus muli ad trahendum, & singula contubernia ad armandum uel dirigendum, hoc est, undecim ho= mines, deputantur. Nam hæ quanto maiores fue= rint, tanto longius ac fortius tela iaculantur. Non solùm autem castra defendunt, uerùm etiam in cam= po post aciem grauis armaturæ ponuntur. Ad qua= rum impetum, nec equites loricati, nec pedites scu= tati possunt obstare. In una autem legione quinqua= ginta quinque carrobalistæ esse solent: Item decem onagri, hoc est, singuli per singulas cohortes in car= pentis bobus duobus portantur armatis: ut si fortẽ hostes ad oppugnandũ uenerint uallũ sagittis & sax is possint castra defendi. Scaphas quoq; de singulis

trabibus

trabibus excauatas, cum longissimis funibus, interdũ etiam ferreis cathenis, secum legio portat: quatenus contextis eisdem (sicut dicunt) monoxylis, supertextis iniectisq; tabulatis, flumina quæ sine põtibus uadari nequeunt, tam à peditibus quàm ab equitatu sine periculo transeantur. Habet ferreos harpagones, quos lupos uocant, & falces ferreas confixas longissimis contis. Item ad fossarum opera facienda bidentes, ligones, palas, rastra, alueos, cophinos quibus portetur terra. Habet quoque dolabras, secures, ascias, serras, quibus materia ac pali dolantur atque secantur. Habet præterea artifices cum omnibus ferramentis, qui ad oppugnandas hostium ciuitates, testudines, musculos, arietes, uineas (ut appellãt) turres etiam ambulatorias faciant. Verũ ne singula enumerando plura dicantur, uniuersa quæ in quoq; belli genere necessaria esse creduntur, secum legio debet ubique portare, ut in quouis loco fixerit castra, armatam faciat ciuitatem.

Harpagones.

Lupi.

Finis Secundi libri.

literis esset ascriptum, quod intuentes uel legentes milites, in quantouis tumultu, à contubernalibus suis aberrare non possent. Centuriones insuper, qui nũc centenarij uocantur, nimium bellicosos loricatos, * transumptis cassidum cristis, ut facilius noscerẽtur, singulas iusserunt gubernare centurias: quatenus nullus error existeret, cũ centeni milites sequerentur, non solum uexillum suum sed etiam centurionẽ: qui signum habebat in galea. Rursus ipsæ centuriæ, in contubernia diuisæ sunt: ut decem militibus sub uno papilione degentibus unus quasi præesset decanus: qui caput contubernij nominatur. Contubernĩ autem manipulus uocabatur, ab eo quòd coniunctis manibus pariter dimicabant.

Centenarij. transuersis

Decanus

Manipulus.

De turmis equitum legionariorum. Cap. XIIII.

QVemadmodũ inter pedites centuria uel manipulus appellatur, ita inter equites turma dicitur. Et habet una turma equites. 32. huic q præest, Decurio nominatur. Centũ enim pedites ab uno centurione, sub uno uexillo gubernãtur: similiter. 32. equites ab uno decurione, sub uno uexillo regũtur. Prætrea sicut cẽturio eligendus est magnis uiribus, procera statura, qui hastas uel missilia peritè iaculetur & fortiter, qui dimicari gladio, qui scutũ rotare doctissimè nouerit, qui omnem artẽ dedicerit armaturæ, uigilans, sobrius, agilis, magis ad faciendа quæ ei imperantur, quã ad loquendum paratus.

Turma. Decurio.

Contubernales

ſuos Contubernales ad diſciplinam retineat, & ad armorum exercitium cogat, ut bene ueſtiti & calciati ſint, ut arma omnium defricentur ac ſplendeant. Similiter eligendus eſt decurio qui turmæ equitum præponatur: imprimis habili corpore: ut loricatus & armis circundatus omnibus, cum ſumma admiratione equum poſsit aſcendere, equitare fortiſsime, conto ſcienter uti, ſagittas doctiſsime mittere, turmales ſuos, id eſt, ſub cura ſua equites poſitos erudire ad omnia quæ equeſtris pugna depoſcit: eoſdem cogere loricas ſuas uel cataphractas, contos ſuos & caſſides frequenter tergere & curare. Plurimum enim terroris hoſtibus armorum ſplendor importat: Quis credat militem bellicoſum, cuius diſsimulatione ſitu ac rubigine arma fœdantur? Non ſolum autem equites ſed etiam ipſos equos aſsiduo labore conuenit edomari. Itaq; ad decurionem & ſanitatis & exercitationis tam hominum quàm equorum pertinet cura. Turmales.

Quemadmodum legionum acies inſtruantur. Cap. XV.

NVnc qualiter inſtruenda ſit acies, ſi pugna immineat, declaretur unius legionis exemplo: quòd ſi uſus exegerit, transferri poſsit ad plures legiones. Equites locantur in cornibus. Acies peditum à prima cohorte incipit ordinari in cornu dextro. Huic cohors ſecũda cõiũgitur. Tertia cohors in media acie collocatur. Huic annectitur quarta. Quinta

uerò

uerò cohors ſiniſtrum ſuſcipit cornu: ſed ante ſignа, & citra ſigna. Necnon in prima acie dimicantes, principes uocabantur, hoc eſt, ordinarij, cæteriq; principales. Hæc erat grauis armatura, qui habebāt caſſides, cataphractas, ocreas, ſcuta, gladios maiores, quos ſpathas uocant, & alios minores, quos ſemiſpathas nomināt, plumbatas quinas poſitas in ſcutis, quas primo impetu iaciunt. Item bina miſſilia, unum maius, ferro triangulo, unciarum nouem, haſtili pedum quinque & ſemis, quod pilum uocabant, nunc ſpiculum dicitur: ad cuius ictum præcipuè exercebantur milites, quod arte & uirtute directum, & ſcutatos pedites, & loricatos equites ſæpè tranſuerberat. Aliud minus ferro triangulo, unciarum quinque, haſtili trium pedum & ſemis, quod tunc uerriculum, nunc uerutum dicitur. Prima acies principū. Secunda haſtatorum, armis talibus docetur inſtructa. Poſt hos erant pherentarij, & leuis armatura quos nunc auxiliatores & armaturas dicimus. Scutati qui plumbatis uel gladijs & miſſilibus accincti, ſicut nunc omnes propè milites uidentur, armati erant. Item ſagittarij cum caſſidibus, cataphractis, & gladijs, ſagittis, & arcubus. Erant funditores, qui ad fundas uel fuſtibalos lapides iaciebant. Erāt tragularij, qui ad manubaliſtas uel arcubaliſtas diri gebant ſagittas. Secunda acies ſimiliter armabatur: in qua conſiſtentes milites, haſtati uocabantur. Sed in ſecunda acie, dextro cornu, cohors ſexta ponebatur:

Principes.
Spatha.
Semiſpatha.
Pilum.
Spiculum.
Verriculū.
Pherētarij.
Scutati.
Funditores
Tragularij

batur: cui iungebatur septima. Octaua cohors mediã aciem tenebat, nona comitante. Decima cohors in secunda acie, sinistrum semper obtinebat cornu.

Quemadmodum triarij uel centuriones armentur. Cap. XVI.

Triarij.

POst omnes autem acies, Triarij cum scutis, cataphractis & galeis, ocreati cum gladijs, semispathis, plumbatis & binis missilibus locabantur, qui genu posito subsidebant, ut, si prima acies uinceretur, ab his quasi de integro reparata pugna posset reparare uictoriã. Omnes autem signarij uel signiferi, quàmuis pedites, loricas minores accipiebant: & galeas ad terrorem hostium, ursinis pellibus tectas. Centuriones uerò habebant cataphractas, scuta, & galeas ferreas: sed transuersis & argentatis cristis, ut facilius agnoscerentur à suis.

Commissa pugna grauem armaturam stare pro muro. Cap. XVII.

ILlud autem sciendum est, & modis omnibus retinendum, cõmisso bello, prima ac secunda acies stabat immota. Triarij quoque residebant. Pherentarij autem armaturæ & scutatores, sagittarij, funditores, hoc est, leuis armatura, aduersarios prouocabant ante aciem procedentes: si hostes fugare poterant, sequebantur: si eorum uirtute ac multitudine premebantur, reuertebantur ad suos & post eos stabant. Excipiebat autem prælium grauis armatura, & tanquàm murus (ut ita dicã) ferreus stabat,

& non solùm missilibus, sed etiam gladijs cominus dimicabãt. Et si hostes fugassent, nõ sequebatur grauis armatura, ne aciem suam ordinemq; perturbaret & ad dispersos recurrentes hostes, incompositos opprimerent: sed leuis armatura cum funditoribus, sagittarijs, & equitibus, fugientes sequebatur inimicos. Hac dispositione atq; cautela sine periculo legio uincebat, aut superata seruabatur incolumis:

quòd * quia ius legionis est facile nec fugere nec sequi.

Nomina militum & gradus in scutis eorum aduersis scribenda, Cap. XVIII.

SEd ne milites aliquando in tumultu prælij à suis contubernalibus aberrarẽt, diuersis cohortibus diuersa in scutis signa pingebant: quæ ipsi nominant digmata, sicut etiam nunc moris est fieri. Præterea in aduerso scuto uniuscuiusq; militis, literis erat nomen ascriptum, addito ex qua esset cohorte, quaue centuria. Ex his ergo apparet legionẽ bene * institutam, quasi munitissimam esse ciuitatem. quæ omnia prælio necessaria secum ubiq; portaret, nec metueret repentinum hostium superuentum, quæ etiam in medijs campis subito fossa se ualloq; muniret, quæ omne genus militum cõtineret & armorũ. Si quis igitur pugna publica superare Barbaros cupit, ut diuinitatis nutu, dispositione imperatoris inuicti reparentur, ex tyronibus legiones uotis omnibus petat. Intra breue autem temporis spaciũ, iuniores diligẽter electi & exercitati, quotidie,

Digmata.

instructam

non solũ mane, sed etiam post meridiẽ, omni armorũ disciplina uel arte bellandi, ueteres illos milites, qui orbẽ terrarũ integrũ subegerũt, facile coæquabũt, Nec moueatur, Cæsar, tua maiestas, quòd olim consuetudo est mutata quæ *uiguit: sed huius prouisionis ac felicitatis est perẽnitas tua, ut pro salute rei pub, & noua excogitet & antiqua restituat. Omne opus difficile uidetur anteq̃ tentes, cæterũ si exercitati & prudẽtes uiri delectui præponãtur, celeriter manus bellis apta poterit aggregari & diligenter instituí, Quiduis enim efficit solertia, si competentes non denegentur expensæ, noluit

Præter corporis robur, notarum & computandi artẽ in tyronibus eligendã, Cap. XIX.

SEd quoniam in legionibus plures scholæ sunt, quæ literatos milites quærũt, ab his qui tyrones probant in omnibus quidem staturæ magnitudinem, corporis robur, alacritatem animi, conuenit explorari. Sed in quibusdam notarum peritia, calculandi computandique usus exigitur. Totius enim legionis ratio, siue obsequiorum, siue militarium numerorum, siue pecuniæ quòtidie ascribitur actis, maiore propè diligẽtia, quàm res annonaria, uel ciuilis, politicis libris annotatur. Quotidianas etiã in pace uigilias. Item excubitũ siue angarias, de omnibus cẽturijs & contubernijs, quæ uicißim milites faciunt, ut ne quis contra iustitiam prægrauetur, aut alicui præstetur immunitas. Nomina eorum qui uices Scholæ militares.

suas

dietate castrense peculium). Miles deinde qui sumptus suos scit apud signa depositos, de deserendo nihil cogitat, magis diligit signa. Pro illis in acie fortius dimicat, more humani ingenij, ut pro illis habeat maximam curam, in quibus suam uidet positam esse substantiam. Deniq; decem folles, hoc est, decem facci, per cohortes singulas exponebãtur, in quibus hæc ratio condebatur. Addebatur etiam saccus undecimus, in quem tota legio particulam aliquam conferebat, sepulturæ scilicet causa, ut si quis ex cõtubernalibus defeciſſet, de illo undecimo sacco ad sepulturam ipsius promeretur expensa. Hæc ratio apud signiferos (ut nunc dicunt) in cophino seruabatur. Et ideo signiferi non solùm fideles, sed etiam literati homines eligebantur, qui & seruarent depositа, & scirent singulis reddere rationem. Depositarij signiferi.

In legione ita fieri promotiones, ut per omnes cohortes transeant qui promouentur. Cap. XXI.

NOn tantùm humano consilio, sed etiam diuinitatis instinctu, legiones arbitror à Romanis cõstitutas. In quibus decem cohortes ita sunt ordinatæ, ut omnium unum corpus, una uideatur esse coniunctio. Nam quasi in orbem quendam per diuersas cohortes & diuersas scholas milites promouentur, ita ut ex prima cohorte ad gradum quempiam promotus uadat ad decimam cohortem: & rursus ab ea, crescentibus stipendijs, cum maiore gradu per

Primili centurio.

alias recurrat ad primam. Ideo primipili centurio, postquàm in orbẽ omnes cohortes per diuersas administrauerit scholas, in prima cohorte ad hanc peruenit palmam, in qua ex omni legione infinita commoda consequitur. Sicut primicerius in officio præfectorum prætorio, ad honestum quæstuosumq; militiæ peruenit gradũ, ita legionarij equites cohortes suas contubernij affectione uenerantur, cùm naturaliter equites à peditibus soleant discrepare. Per hãc ergo contextionem, in legionibus, & omnium cohortium equitum peditumq; seruabatur una concordia.

Primicerius.

Quid inter tubicines & cornicines & classicum interſit. Cap. XXII.

Cornicines & buccinatores.

HAbet prætera legio tubicines, cornicines, & buccinatores. Tubicines ad bellũ uocant milites, & rursum receptui canentes reuocãt. Cornicines & buccinatores erãt ornamẽtũ totius legionis in ingressu cõflictus, & eius reditu. Hi quotiẽs canunt, non milites, sed signa ad eorũ obtẽperãt nutum. Ergo quotiens ad aliquod opus exituri sunt soli milites, tubicines canunt, & soli milites ad signa eorum obtemperant. Quotiens mouenda sunt signa, cornicines canunt. Quotiens autem pugnatur, & tubicines & cornicines pariter canunt. Classicum item appellatur, quod buccinatores per cornu dicũt. Hoc insigne uidetur imperij, quia classicum canitur imperatore præsente, uel cum in militem capitaliter

Classicum.

taliter animaduertitur: quia hoc ex imperatoris legibus fieri necesse est. Si uerò ad uigilias, uel angarias faciendas, siue ad opus aliquod, uel ad decursionem campi exeunt milites, tubicine uocante operantur, & rursus tubicine admonente cessant. Cùm autem mouentur signa, aut iam mota figenda sunt, cornicines canunt. Quod ideo in omnibus exercitijs & processionibus custoditur, ut in ipsa pugna facilius obtemperent milites, siue eos pugnare, siue stare, siue sequi, uel redire præceperint duces. Siquidē ratio manifesta sit, semper in ocio debere fieri, quod necessariò faciendum uidetur in prælio.

De exercitatione militum.

Cap. XXIII.

LEgionis ordinatione digesta, ad exercitiū reuertamur: unde (sicut iam dictum est) exercitus nomen accepit. Iuniores quidem & noui milites, mane & post meridiem ad omne genus exercebantur armorum. Veteres autē & eruditi sine intermissione semel in die exercebantur in armis. Neq; enim longitudo ætatis, aut annorum numerus artem bellicam tradit, sed cōtinua exercitationis meditatio: post quanta uolueris stipendia, inexercitatus miles semper est tyro cum armatura quæ festis diebus exhibetur in exercitio. Idcirco non tantùm armaturam qui sub campi doctore sunt, sed omnes æqualiter contubernales quotidiana meditatione discebant, & corporis uelocitatem. Nam & uelocitas usu ipso acqui-

peratoris iudicium consuevit cuehere. Artifices scæ nici ab exercitijs pro laude uulgi non recedunt. Miles sacramento lectus, ab exercitijs armorum, uel no uellus uel iam uetustus cessare non debet, cui pugnandum est pro salute propria & libertate communi: præsertim cum antiqua sit prudensq; sententia, Omnes artes in meditatione consistere.

Enumeratio ferramentorum uel machinarũ legionis. Cap. XXV.

LEgio autem non tantum militum numero, sed etiam genere ferramentorum uincere consueuit. Primùm omnium instruitur iaculis, quæ nullæ loricæ, nulla possunt scuta sufferre. Nam per singulas centurias singulas carrobalistas habere consuevit, quibus muli ad trahendum, & singula contubernia ad armandum uel dirigendum, hoc est, undecim homines, deputantur. Nam hæ quanto maiores fuerint, tanto longius ac fortius tela iaculantur. Non solùm autem castra defendunt, uerùm etiam in campo post aciem grauis armaturæ ponuntur. Ad quarum impetum, nec equites loricati, nec pedites scutati possunt obstare. In una autem legione quinquaginta quinque carrobalistæ esse solent: Item decem onagri, hoc est, singuli per singulas cohortes in carpentis bobus duobus portantur armatis: ut si fortẽ hostes ad oppugnandũ uenerint uallũ sagittis & saxis possint castra defendi. Scaphas quoq; de singulis

trabibus

trabibus excauatas, cum longißimis funibus, interdũ etiam ferreis cathenis, secum legio portat: quatenus contextis eisdem (sicut dicunt) monoxylis, supertextis iniectisq; tabulatis, flumina quæ sine põtibus uadari nequeunt, tam à peditibus quàm ab equitatu sine periculo transeantur. Habet ferreos harpagones, quos lupos uocant, & falces ferreas confixas longißimis contis. Item ad fossarum opera facienda bidentes, ligones, palas, rastra, alueos, cophinos quibus portetur terra. Habet quoque dolabras, secures, ascias, serras, quibus materia ac pali dolantur atque secantur. Habet præterea artifices cum omnibus ferramentis, qui ad oppugnandas hostium ciuitates, testudines, musculos, arietes, uineas (ut appellãt) turres etiam ambulatorias faciant. Verũ ne singula enumerando plura dicantur, uniuersa quæ in quoq; belli genere necessaria esse creduntur, secum legio debet ubique portare, ut in quouis loco fixerit castra, armatam faciat ciuitatem.

Harpagones.

Lupi.

Finis Secundi libri.

FLAVII VEGETII RENATI DE RE MI-litari libri tertij prologus.

Lacedæmoniorum circa bellum cura.

Thenienſes & Lacedæmonios ac Macedonas rerum potitos, priſci teſtantur annales. Verùm apud Athenienſes,,non ſolùm rei bellicæ, ſed etiam diuerſarum artiũ uiguit induſtria. Lacedæmonijs autem præcipua fuit cura bellorum. Primi nanq; experimenta pugnarum de euentibus colligentes, artem præliorum ſcripſiſſe firmantur uſq; eò ut rem militarem, quæ uirtute ſola, uel certè felicitate creditur contineri, ad diſciplinam peritiæq; ſtudia reuocarent: ac magiſtros armorum (quos τακτικοὺς appellauerunt) iuuentutem ſuam uſum uarietatemq; pugnandi præciperent edocere. O uiros ſumma admiratione laudandos. qui cã præcipuè artem ediſcere uoluerunt, ſine qua aliæ artes eſſe non poſſunt. Horum ſequentes inſtituta Romani, Martij operis præcepta, & uſu retinuerunt, & literis prodiderunt. Quæ per diuerſos authores libroſq; diſperſa, imperator inuicte, mediocritatem meam abbreuiare iuſſiſti, ne uel faſtidium naſce

retur

retur ex plurimis, uel plenitudo fidei deesset in paruis. Quantum autem in prælijs Lacedæmoniorũ disciplina profuerit (ut omittã cæteros) Xantippi declaratur exemplo, qui Attilium Regulũ, Romanumq; exercitum, sæpe victorem cum Carthaginensibus, non uirtute, sed artis solo ferà auxilio, prostratis exercitibus, cœpit ac domuit, unoq; congressu triumphãs bellum omne confecit. Nec munus Hãnibal petiturus Italiam Lacedæmonium doctorem quæsiuit armorũ: cuius monitis tot consules, tantasq; legiones, inferior numero ac uiribus, interemit. Ergo qui desyderat pacem præparet bellum. Qui uictoriam cupit, militem imbuat diligenter. Qui secundos optat euentus, dimicet arte non casu. Nemo prouocare, nemo audet offendere, quem intelligit superiorem fore si pugnet.

Xantippus rei militaris peritus.

Hannibal rei militaris studiosus.

Qui modus debeat esse exercitus Cap. I.

DImus liber tyronum delectum exercitiumq; deprompsit, sequens legionis institutionem disciplinamq; edocuit militarem. Hic autẽ tertius classicum sonat. Ideo enim illa præmissa sunt ut hæc, in quibus peritia certaminum & uictoriæ summa consistit, disciplinæ ordine custodito, & intelligerẽtur celerius, & amplius adiuuarent. Exercitus dicitur tam legionum, quàm etiam auxiliorum: nec non etiam equitum, ad gerendum bellum multitudo collecta. Huius modus à magistris quæritur armorum.

Exercitus.

rum. Nam cùm Xerxis & Darij & Mithridatis cæterorumq; regum, qui innumerabiles armauerant populos, exempla leguntur, euidenter apparet nimiùm copiosos exercitus, magis propria multitudine, quàm hostium uirtute depressos. Nã pluribus casibus subiacet amplior multitudo. In itineribus pro mole sua semper est tardior. In longiore autem agmine, etiã à paucis superuentum assolet pati. In locis antẽ aspe ris uel fluminibus transeundis, propter impedimentorum moras sæpè decipitur. Præterea ingenti labore numerosis animalibus equisq; pabula colliguntur. Rei quoq; frumentariæ difficultas, quæ in omni est expeditione uitanda, cito maiores fatigat exercitus. Nam quantolibet studio præparetur annona, tanto maturius defit, quanto pluribus erogatur. Ipsa quoq; aqua nimiæ multitudini aliquãdo uix sufficit. Quòd si casu acies uerterit tergum, necesse est multos cadere de multis, & illos qui effugerint, ut semel territos, postea formidare conflictũ. Veteres autem, qui remedia difficultatum experimentis didicerant, non tam numerosos, q̃ eruditos armis habere exercitus uoluerunt. Itaq; in leuioribus bellis unam legionem, mixtis auxilijs, hoc est, decem milia peditum & duo milia equitum, crediderunt posse sufficere, quam manum prætores uelut minores duces, ad expeditionem sæpè ducebant. Quòd si magnæ hostium copiæ dicerentur, consularis potestas cum 20. milibus peditum & quatuor equitum, tanquàm comes maior mittebatur.

Exercitus romanus.

mittebatur. Quòd si infinita multitudo de gentibus fortißimis rebellaſſet, tunc nimia neceßitate cogente, duo duces & duo mittebantur exercitus, cùm eiuſmodi præcepto ut prouiderent ne quid reſpub. detrimenti capiat, Conſules ambo. Denique cùm in diuerſis regionibus contrà diuerſos hoſtes à Pop. Rom. annis penè omnibus pugnaretur, ideo ſufficiebant militum copiæ, quòd utilius iudicabāt non tam grandes exercitus habere, quàm armis inſtructos. Illa tamen ratione ſeruata, ne unquàm amplior multitudo ſociorum auxiliarium eſſet in caſtris, quàm ciuium Romanorum.

Quemadmodum ſanitas gubernetur exercitus. Cap. II.

NVnc (quod uel maximè prouidendum eſt) quemadmodum ſanitas cuſtodiatur exercitus admonebo, hoc eſt, locis, aquis, ✕ tēperie, medicina, tempore exercitio. Locis, ne in peſtilenti regione iuxta morboſas paludes, ne aridis & ſine opacitate arborum campis, aut collibus, ne ſine tentorijs æſtate milites commorentur: ne tardius egreſſi, & calore ſolis, & fatigatione itineris cōtrahant morbum, ſed potius in æſtate ante lucē ad loca, cœpto itinere deſtinata perueniant. Ne ſæua hyeme iter per niues ac pruinas noctibus faciant, aut lignorum patiantur inopiā, aut minor illis ueſtiū ſuppetat copia. Nec ſanitati enim, nec expeditioni idoneus miles eſt, qui algere compellitur. Nec perniciosis nec ✕ palustribus aqs utatur palu doſis exercitus.

exercitus. Nam malæ aquæ potus, ueneno similis, pestilentiam bibentibus generat. Iam uerò ut hoc casu ægri contubernales oportunis cibis reficiantur, ac medicorum arte curentur, Principum Tribunorumq; & ipsius Comitis, qui maiorem sustinet potestatem, iugis quæretur diligentia. Male enim cum his agitur quibus necessitas & belli incũbit & morbi. Sed rei militaris periti, plus quotidiana armorum exercitia ad sanitatem militum putauerũt prodesse, quàm medicos. Itaq; pedites sine intermissione imbribus uel niuibus sub tecto, reliquis diebus exerceri in campo uoluerunt. Similiter equites non solùm in planis, sed etiam in abruptis, & fossarum hiatu difficillimis semitis seq; & equos suos assiduè exercere iusserunt, ut nihil ijs in necessitate prælij accidere posset incognitum. Ex quo intelligitur, quanto studiosius armorum artem docendus sit semper exercitus, cum ei & laboris consuetudo in castris sanitatem, & in conflictu possit præstare uictoriam. Si autumnali æstiuoq; tempore diutius in ijsdem locis militum multitudo consistat ex contagione aquarum & odore ipsius fœditatis uitiatis haustibus & aëre corrupto perniciosissimus nascitur morbus, qui prohiberi non potest aliter, nisi frequenti mutatione castrorũ.

Quanta cura prouidenda sint atq; seruanda pabula & frumenta. Cap. III.

ORdo postulat ut de commeatu pabuli frumentiq; dicatur. Sæpius enim penuria, quàm pugna

gna consumit exercitum, & ferro seuior fames est.
* Deinde reliquis casibus potest in tempore subue niri, at pabulatio & annona in necessitate remediũ non habent, nisi antè condantur. In omni expeditione unum & maximum consilium est, ut tibi sufficiat victus, hostes frangat inopia, Antè igitur quàm inchoetur bellum, de copijs expensisq; solers debet esse tractatus, ut pabula frumentum, cæteræq; annonariæ species, quas à prouincialibus consuetudo deposcit, maturius exigantur, & in opportunis ad rẽ gerendam ac munitissimis locis, amplior semper modus quàm sufficit aggregetur. Quòd si tributa desiciunt, prærogato auro cõparanda sunt omnia, Neq; enim diuitiarum secura possessio est, nisi armorum defensione seruetur. Frequẽter autem necessitas geminatur, & obsidio sæpe fit longior quàm putatur: cum aduersarij etiam ipsi esuriẽtes circunsidere non desinant, quos fame sperant esse uincendos. Præterea quicquid in pecore, uel quacunq; fruge uinoq; hostis inferens bellum ad victum suum poterit occupare, nõ solùm admonitis per edicta possessoribus, sed etiam coactis per electos perscrutatores ad castella idonea & armatorum firmata præsidijs, uel ad tutissimas conferendum est ciuitates, urgendiq; prouinciales, ut ante irruptionem seq; & sua mœnibus condant. Reparatio enim murorum tormentorumq; omnium, antè curanda est. Nam si semel hostes præueniunt occupatos, metu uniuersa turbantur. Et quæ

Verùm.

Annonariæ species.

ex alijs

ex alijs urbibus petenda ſunt, intercluſis itineribus denegantur. Sed fidelis ſeruatorum cuſtodia, & erogatio moderata, conſueuit ſufficere pro copia, maxime ſi ab initio procurentur. Cæterùm ſera parſimonia eſt, tum ſeruare cùm deficit. In arduis expeditionibus, per capita magis militum quàm per dignitates ab antiquis præbebantur annonæ, ita ut poſt neceſsitatem eiſdem à rep. redderentur. Hyeme lignorum & pabuli, eſtate aquarum uitanda eſt difficultas. Frumenti uerò, uini & aceti, nec non etiam ſalis omni tempore neceſsitas declinanda: ita ut urbes atque caſtella ab ijs militibus, qui minus prompti inueniuntur in acie, armis, ſagittis, fuſtibalis, fundis etiam & ſaxis, onagris, baliſtiſq; defendantur. Præcipueq; cauendum uidetur ne aduerſariorum dolo atq; periurijs decipiatur prouincialium incauta ſimplicitas. Frequentius enim conuentionum pacisq; ſimulatio credulis q̃ arma nocuerunt. Qua ratione famem collecti patiuntur hoſtes, diſperſi uerò crebris ſuperuentibus facilè uincuntur.

Quemadmodum oporteat prouidere ne milites ſeditionem faciant. Cap. IIII.

INterdum mouet tumultũ ex diuerſis locis collectus exercitus: & cũ pugnare nolit, iraſci ſe ſimulat, ut non ducatur ad bellũ: quod ij præcipuè faciunt, qui in ſedibus ocioſè delicatèq; uixerunt. Nam aſperitate inſoliti laboris offenſi, quẽ in expeditione neceſſe eſt ſuſtinere, præterea metuentes præliũ, qui

qui armorũ exercitia declinãt, ad eiusmodi præcipitantur audaciã. Cui uulneri multiplex medicina consueuit opponi, ut dũ adhuc separati sunt in sedibus suis, tribunorũ uel uicariorũ, nec non etiam principum ad omnẽ disciplinã arctißima seueritate teneantur, nihilq; aliud, niſi deuotionem moderationemq; custodiant, nullis cõmeatibus uacent. Ad nomen, ad signa obseruare non desinant. Cãpi cursionẽ (ut ipsi appellant) inspectionemq; armorum assiduè faciant. Ad sagittas iaciendas, ad missilia dirigenda, ad iactandos lapides, uel funda, uel manu. Ad armaturæ gestũ, ad uectes iactandos: pro similitudine gladiorũ, punctim cæsimq; feriendo, multo die usq; ad sudorẽ sunt frequentißimè detinendi. Cursu etiam & saltu ad * transmittẽdas fossas nihilominus imbuendi, si mare uel fluuius uicinus est sedibus. Aestiuo tẽpore ad natandũ cogendi sunt omnes. Præterea syluam cædere, iter per dumosa & abrupta facere, materiẽ dolare, aperire fossam, occupare aliquẽ locum, & ne à contubernalibus detrudantur, in scutis inuicem obuiantibus niti. Ita exercitati atque eruditi in sedibus milites Romani, siue legionarij, siue auxiliares, siue equites fuerint, cum ad expeditionem ex diuersis conuenerint locis, emulatione uirtutis, prælium magis necesse habeant optare quàm ocium. Nemo cogitat de tumultu, qui fiduciã de arte uel uiribus gerit. Dux autẽ esse debet attẽtus, ut in omnibus legionibus siue auxilijs, uel uexillationibus, à tribunis,

trãsiliẽdas

tribunis, uicarijs, principibusq́; si qui turbulenti uel seditiosi fuerint milites, non pro inuidia suggerentium, sed pro rerum ueritate cognoscat, eosq́; prudentiori consilio segregatos à castris, ad agendum aliquid quod ipsis propè uideatur optabile: aut ad castella urbesq́; deputent muniendas atque seruandas, tanta subtilitate, ut cum abijciuntur, uideantur electi. Nunquàm enim ad contumaciam pari consensu multitudo prorumpit, sed incitantur à paucis qui uitiorum scelerumq́; impunitate sperant peccare cũ plurimis. Quòd si fieri medicinam necessitas extrema persuaserit, rectius est more maiorum in authores criminum uindicari, ut ad omnes metus, ad paucos pœna perueniat. Laudabiliores tamen duces sunt, quorum exercitus ad modestiam labor & usus instituit, quàm illi quorum milites ad obedientiam, suppliciorum formido compellit.

Signorum militarium quot sint genera. Cap. V.

Multa quidem sunt edisscenda atq́; obseruanda pugnantibus: si quidem nulla sit negligentiæ uenia, ubi de salute certatur. Sed inter reliqua nihil magis ad uictoriam proficit, quàm monitis obtemperare signorum. Nam cũ uoce sola inter præliorum tumultus regi multitudo non possit, & cum pro necessitate rerum plura ex tempore iubenda atque faciẽda sint, antiquus omnium gentium usus inuenit, quomodo quod solus dux utile iudicasset, per signa

ſigna totus agnoſceret et ſequeretur exercitus. Tria itaq; genera conſtat eſſe ſignorum, uocalia, ſemiuocalia, muta. Quorum uocalia & ſemiuocalia percipiuntur auribus. Muta uerò referũtur ad oculos. Vocalia dicuntur quæ uoce humana pronunciantur, ſicut in uigilijs uel in prælio pro ſigno dicitur: ut puta, uictoria, palma, uirtus, deus nobiſcũ, triumphus imperatoris, & alia quæcunq; noluerint dare ij qui in exercitu habent maximam poteſtatem. Sciendũ tamen eſt, iſta uocabula quotidie debere uariari, ne ex uſu hoſtes ſignum agnoſcant, & exploratores inter noſtros uerſentur impunè. Semiuocalia ſunt, quæ per tubam, aut cornua, aut buccinam dantur. Tuba quæ directa eſt, appellatur Buccina, quæ in ſemetipſam æreo circulo flectitur. Cornu quod ex uiris agreſtibus, argento nexum, temperatum arte, & ſpiritu, quem canentis flatus emittit, auditur. Nam indubitatis per hæc ſonis agnoſcit exercitus, utrũ ſtare aut progredi, an certè regredi oporteat: utrũ longè perſequi fugientes, an receptui canere. Muta ſigna ſunt aquilæ, dracones, uexilla, flammulæ ruſæ, pinnæ. Quòcunque enim hæc ferri iuſſerit ductor, eò neceſſe eſt ſignum ſuum comitantes milites pergant. Sũt & alia muta ſigna, quæ dux belli in equis, aut indumentis, & etiã in ipſis armis, ut dignoſcatur hoſtis, præcipit cuſtodiri. Præterea manu aliquid, uel flagello more barbarico, uel certè mota quatitur ueſte ſignificat. Quæ omnia in ſedibus, itine-

Signa uocalia.

Teſſera mutanda.

Signa ſemiuocalia

Tuba

Buccina

Cornu

Signa muta

ribus, in omni exercitatione castrensi, uniuersi milites & sequi & intelligere consuescant. Continuus enim usus necessarius uidetur in pace eius rei, quæ in prælij confusione seruanda sit. Item mutum & commune signum est, quotiens proficiscente turba excitatus puluis ad similitudinem nubium surgit, hostiumq; prodit aduentum: similiter si diuisæ sint copiæ, per noctem flammæ, per diem fumus significat socijs quod aliter nuntiari non potest. Aliquando in castellorum aut urbium turribus appendunt trabes, quibus aliquando erectis, aliquando depositis indicant quæ geruntur.

Quanta sit seruanda cautela, cùm uicinis hostibus mouetur exercitus. Cap. VI.

QVi rem militarem studiosius didicerunt, asserunt plura in itineribus, q̃ in ipsa acie pericula solere contingere. Nam in conflictu armati sunt omnes milites & hostem cominus uident, & ad oppugnandum animo ueniunt parati. In itinere autem minus armatus, minusq; attentus est miles, & superuentus impetu uel fraude repentè turbatur. Ideo omni cura, omniq; diligentia prouidere dux debet, ne proficiscens patiatur incursum, uel si non facile, at sine damno repellat illatũ. Primùm itineraria omniũ regionum, in quibus bellum geritur, plenissimè debet habere perscripta: ita ut locorum interualla, non solùm passuum numero, sed etiam uiarum qualitates perdiscat: compendia, diuerticula, montes, flumina,

Itineraria.

ad

ad fidem descripta consyderet: usq; eo, ut solertiores duces, itineraria prouinciarum, in quibus necessitas geritur, non tantùm adnotata, sed etiam picta habuisse firmentur, ut non solùm consilio mentis, uerùm aspectu oculorum uiam profecturis eligerent. Ad hæc à prudentioribus & honoratis locorúmque gnaris, separatim debet uniuersa perquirere, & ueritatem colligere de pluribus. Præterea sub periculo eligendarum uiarum, duces idoneos, scientésque percipere, eósque custodiæ mancipare, addita pœnæ contestatione uel præmij. Erunt enim utiles, cùm intelligent nec fugiendi sibi copiam superesse, & fidei præmium, perfidiæ parata supplicia. Prouidendum quoque ut sapientes exercitatiq; quærantur, né duorum aut trium error discrimen pariat uniuersis. Interdum autem imperita rusticitas plura promittit, & credit se scire quæ nescit. Sed cautelæ caput est, ut ad quæ loco uel quibus itineribus sit profecturus exercitus ignoretur. Tutissimum namq; in expeditionibus creditur faciẽda nesciri. Ob hoc ueteres Minotauri signum in legionibus habuerunt, ut quemadmodum ille in intimo & secretissimo labyrintho abditus perhibetur, ita ducis consilium semper esset occultum. Securum iter agitur, quod agendum hostes minimè suspicantur. Verùm, quia exploratores alatrinsecus missi, profectionem suspicionibus uel oculis deprehendunt, & interdum transfugæ proditoresq; non desunt, quemadmodum occurri ingruẽti-

bus debeat, intimetur. Dux cum agmine exercitus profecturus, fidelißimos, argutißimosq; cum equis probatißimis mittat, qui loca, per quæ iter faciendũ eſt, in progreſſu & à tergo, dextra, leuaq; perluſtrent, ne aliquas aduerſarij moliantur inſidias. Tutius autem operantur exploratores noctibus quàm diebus. Nam quodammodo ipſe ſui proditor inuenitur, cuius ſpeculator fuerit ab aduerſarijs deprehenſus. Primi ergo equites iter arripiant. Inde pedites, impedimenta, ſagittarij, calones, uehiculaq; in medio collocentur, ita ut expedita pars peditum & equitũ ſubſequatur. Nam ambulantibus, interdum quidem à fronte, ſed frequentiùs à tergo ſuperuentus infertur. A lateribus quoq; pari armatorum manu impedimenta claudenda ſunt. Nam inſidiatores in alio loco impulſant, tranſuerſo frequenter incurſu. Illud quoq; præcipuè obſeruandum eſt, ut ea pars ad quã hoſtis uenturus creditur, oppoſitis electißimis equitibus & leui armatura, nec non etiam peditibus ſagittarijs muniatur, Quòd ſi undiq; circunfunduntur inimici, undiq; præparata eſſe debent ſubſidia. Ne uerò repentinus tumultus amplius noceat, antè commonendi ſunt milites ut parati ſint animo, ut arma in manibus habeant. Nam in neceßitate ſubita quæ conterrent, prouiſa non ſolent eſſe formidini. Antiqui diligentißimè præcauebant, ne à calonibus interdum uulneratis, interdum timentibus & ſagittarijs clamore pauefactis, pugnantes milites turbarentur:

ne

ne dispersi longius aut cõglobati, amplius quàm expedit impedirent suos, hostibusq; prodessent. Et ideo ad exemplum militum, etiam impedimenta sub quibusdam signis ordinanda duxerunt. Deniq; ex ipsis calonibus (quos galearios uocant) idoneos ac peritos usu legebãt, quos non amplius quàm ducentis sagittariis pueriscq; præficerent. Hisq; uexilla dabãt ut scirent ad quæ signa deberent impedimenta colligere. Sed pugnatores ab impedimentis laxamento aliquo diuiduntur, ne constipati lædantur in prælio, ambulante exercitu: ut locorum uarietas aduenerit, ita defensionis ratio uarietur. Nam in campis patentibus equites magis solent impugnare quàm pedites. At uerò in locis syluestribus uel montosis, siue palustribus, pedestres magis formidãdæ sunt copiæ. Illud quoq; uitandum, ne per negligentiam alijs festinantibus, alijs tardiùs incedentibus interrũpatur acies, aut fortè tenuetur. Continuò enim hostes inter prolata peruadunt *. Præponendi ergo sunt exercitatißimi campi doctores, uicarij, uel tribuni, qui alacriores tardent, & pigrius incedentes accelerare compellant. Nam qui multum præcesserint, superuentu facto, non tam redire quàm fugere cupiunt. Qui uerò extremi sunt, deserti à suis, ui hostium ac propria desperatione superantur. Sciendũ est etiã, quòd aduersarij in his locis quæ sibi oportuna intelligunt, subsessas occultius collocant uel aperto Marte impetum faciunt. Sed ne secreta noceant, du-

Galones Galearij.

interponendi.

Subsessæ.

quem cis præstat industria, * quæ omnia prius conuenit explorare. Deprehensa quoq; subsessa, si circumueniatur utiliter, plus periculi sustinet quàm parabat inferre. Aperta autem uis si præparetur in montibus, altiora loca præmissis sunt præsidijs occupanda, ut cum hostis aduenerit reperiatur inferior, nec audeat obuiare, cùm tam à fronte q̃ supra caput suũ cernat armatos. Quòd si angustæ sint uiæ, sed tamen tutæ: melius est præcedere cum securibus, ac dolabris milites, & cum labore uias aperire, q̃ in optimo itinere periculũ sustinere. Præterea noscere debemus hostium consuetudinem: utrùm nocte, an inciente die, an hora reficiendi lassis superuenire consueuerint: & id uitare quod illos facturos ex more putamus. Iam uerò utrùm peditibus an equitibus, utrùm funditoribus, utrùm contatis, an sagittarijs amplius ualeant, utrùm numero hominum, an armorum munitione præcellant, nos scire conuenit: & ordinare quod nobis utile, illis docetur aduersum. Tractare quoq;, per diem an per noctem iter expediat inchoare: quæ & quanta locorum interualla sint, ad quæ cupimus properare: ne æstate aquæ penuria obsit euntibus, ne hyeme difficiles, aut inuiæ occurrant paludes, maiorcsq; torrentes: & impedito itinere circumueniatur exercitus, priusquàm ad destinata perueniat. VT nostra cõmoditas est, ista sapienter uitare, ita si aduersariorum imperitia uel dissimulatio occasionem nobis dederit, non oportet dimitti,

mitti, sed explorare solicitè proditores, ac transfugas inuitare: ut quid hostis moliatur, in præsenti uel in futurum possimus agnoscere: paratisq; equitibus ac leui armatura ambulantes eosdem, uel pabula uictumq; quærentes, improuiso terrore decipere.

Quemadmodum flumina, quæ maiora sunt, transeantur. Cap. VII.

IN transitu fluuiorũ grauis molestia negligẽtibus frequẽter emergit. Nã si qua aqua uiolentior fuerit, aut alueus latior, impedimenta, pueros, & interdum ipsos ignauos solet mergere bellatores. Ergo explorato uado, duæ acies equitum, electis animalibus ordinantur, interuallis competentibus separatæ, ut per medium pedites & impedimenta transeant. Nam acies superior aquarum impetum frangit: inferior, qui rapti submersiq; fuerint, colligit atq; trãsponit. At cũ altior fluctus nec peditem nec equitem patiatur, si per plana decurrat, ductis multifariam spargitur fossis, diuisusq; facilè transitur. Nauigio uerò amnes, bastilibus fixis ac superpositis tabulatis, peruij fiunt: uel certè tumultuario opere colligatis manibus cuppis, additisq; trabibus transitũ præbẽt. Expediti uerò equites fãsces de cannis aridis uel ulua facere consueuerunt, super quos loricas & arma, ne inundẽtur imponunt: ipsi equiq; natãdo trãseunt, colligatisq; secũ fãsces pertrahũt sarcinis. Sed cõmodius repertũ est, ut monoxylos, hoc est, paulò latiores scaphas, ex singulis trabibus excauatas, colligatosq; secũ fãsces pertrahunt ad socios. Monoxyli.

progenere ligni & ſubtilitate leuiſſimas, carpentis ſecum portet exercitus, tabulis pariter & clauis ferreis præparatis. Ita abſq; mora conſtructus pons, et funibus (qui propterea habendi ſunt) uinctus, lapidei arcus ſoliditatem præſtat in tempore. Sed inſtant aduerſarij ad tranſitus fluminum, inſidiasq; uel ſuperuentus facere conſueuerunt. Ob quam neceſſitatem in utraq; ripa collocantur armata præſidia ne alueo interueniente, diuiſi opprimantur ab hoſtibus. Cautiùs tamen eſt ſudes ex utraq; parte præfigere ac ſine detrimento, ſi qua uis illata fuerit, ſuſtinere. Quòd ſi pons non tantùm ad tranſitum, ſed etiam recurſum & commeatum neceſſarius fuerit, tunc in utroque capite, percuſſis latioribus foſſis, aggereq; conſtructo, defenſores milites debet accipere, à quibus tam diu teneatur, quàmdiu neceſſitas locorum poſtulabit.

Quemadmodum caſtra debeant ordinari. Cap. VIII.

Conſequens uidetur, itineris obſeruatione deſcripta, ad caſtrorum (in quibus manendum eſt) uenire rationem. Non enim belli tempore ad ſtatiua uel ad manſionem murata ciuitas ſemper occurrit: & incautum eſt plenumq; diſcriminis, exercitum paſſim ſine aliqua munitione conſidere: cum militibus ad capiendum cibũ occupatis, aut ad munera facienda diſperſis, facile nectantur inſidiæ. Poſtremò noctis obſcuritas, neceſſitas ſomni, paſcentiũ equorum

equorum dispersio, occasionem superuentibus præstat. In metandis castris non sufficit bonum locum eligere, nisi talis sit, ut alter eo nō posßit melior inueniri: ne utilior prætermissus à nobis, & ab aduersarijs occupatus, apportet incommodum. Cauendum quoq; ne per æstatē aut aqua morbosa in proximo, aut salubris aqua sit longiùs. Hyeme, ne pabulatio desit aut lignorum copia, ne subitis tempestatibus campus, in quo manendum est, soleat inundari: ne sit in abruptis ac deuijs, & circunsedentibus aduersarijs difficilis præstetur egressus: ne ex superioribus locis, missa ab hostibus, in eum tela perueniāt. Quibus ut oportet cautè studioseq; prouisis, pro necessitate loci uel quadrata, uel rotunda, uel trigona uel oblonga castra constitues. Nec utilitati præiudicet forma. Tamen pulchriora credūtur, quibus ultra latitudinis spacium tertia pars additur longitudini. Ita autem ab agri mensoribus podismum mensuræ colligi oportet, ut ad quantitatem concludatur exercitus. Nam propugnatores angusta constipant, & ultrà quàm conuenit latiora diffundunt. Tribus autem modis diffiniunt castra muniri posse. Primùm in uniusnoctis transitum, & itineris occupationem leuiorem cum sublati cespites circundantur, & aggerem faciunt, supra quem ualli, hoc est sudes uel tribuli lignei per ordinem digeruntur. Cespes autē circunciditur ferramentis, qui herbarum radicibus continet terram: fit altus * semissem, latus pedem, longus Cespes. semispedē.

gus pedem ſemis. Quòd ſi terra ſolutior fuerit, ut ad ſimilitudinem lateris cæſpes non poßit abſcindi, tunc operè tumultuario foſſa producitur, lata pedes quinq;, alta tres: cuius intrinſecus agger excreſcit, ut ſine metu ſecurus quieſcat exercitus. Statiua caſtra. Statiua autem caſtra æſtate uel hyeme, hoſte uicino, maiore labore ac cura firmantur. Nam ſingulæ centuriæ, diuidentibus campi doctoribus & principibus, accipiunt pedaturas, & ſcutis uel ſarcinis ſuis in orbem circa propria ſigna depoſitis, cincti gladio, foſſam aperiunt, latam aut nouem, aut undecim, aut tredecim pedibus: uel, ſi maior aduerſariorum uis metuitur, pedibus decem & ſeptem (imparē enim numerum obſeruari moris eſt) tam ſepibus ductis uel interpoſitis ſtipitibus ramuſq; arborū, ne facilè terra dilabatur, agger erigitur. Super quem ad ſimilitudinem muri, pinnæ & propugnacula componuntur. Opus uerò centuriones decēpedis metiuntur, ne quis munus foderit, aut errauerit alicuius ignauia. Id etiā tribuni circumeunt, nec antè diſcedunt qui ſtrenui ſunt, q̄ fuerint omnia perfecta. Ne tamen aliquis ſuperuentus laborantibus fiat, omnes equites & pars peditū, quæ non operatur, dignitatis priuilegio ante foſſam in præcinctu armata conſiſtit, ut ingruentes repellat inimicos. Prima igitur ſigna locis ſuis intra caſtra ponuntur, quia nihil eſt uenerabilius eorum maieſtate militibus. Prætorium Duci prætoriū, eiuſq; comitibus præparatur. Tribunis tabernacula collocātur, quibus

per

per contubernales ad munia deputatas, aqua, lignũ, & pabula miniſtrantur. Tunc pro gradu legionibus & auxilijs, equitibus, & peditibus, loca in quibus papiliones tendant, deputantur in caſtris: ac de ſingulis centurijs quaterni equites & quaterni pedites, qui excubitũ noctibus faciunt, eliguntur. Et quia impoſſibile uidebatur in ſpeculis per totã noctem uigilãtes ſingulos permanere, ideo in quatuor partes ad clepſydram ſunt diuiſæ uigiliæ, ut non amplius q̃ tribus horis nocturnis neceſſe ſit uigilare. A tubicine omnes uigiliæ cõmittũtur. Et finitis horis à cornicine reuocãtur. Idoneos tamen tribuni & ꝓbatiſſimos eligunt, qui uiglias circumeant, & renuncient, ſi qua emerſerit culpa, quos circuitores appellãt. Nunc militiæ factus eſt gradus, et circitores appellãtur. Sciendũ tamen eſt equites extra uallũ nocturnas excubias facere debere. Per diem autẽ caſtris poſitis, alij mane, alij poſt meridiẽ propter fatigationem hominum equorumq; angarias faciunt. Inter præcipua conuenit ducem prouidere, ſiue in caſtris, ſiue in ciuitate conſiſtat, ut animaliũ paſcua, ſubuectio frumenti, cæterarumq; ſpecierũ, aquatio, lignatio, pabulatio, ſecura ab hoſtium reddatur incurſu. Quod aliter non poteſt euenire, niſi per loca idonea, qua noſtrorum ambulat cõmeatus, præſidia diſponãtur, ſiue illæ ciuitates ſint, ſiue caſtella munita. Quòd ſi nõ reperitur antiqua munitio, oportunis locis circundata maioribus foſſis tumultuaria caſtella firmantur. Nam à caſtris

Vigiliæ

Circuitores

Circitores.

Angariæ.

Caſtellum à caſtris. Angariæ.

caſtris diminuto uocabulo ſunt nuncupata caſtella: Intra quæ in angarijs aliquanti pedites, equitésque degentes, tutum iter commeatibus præſtant. Difficilè enim hoſtis ad ea loca audet accedere, in quibus & à fronte & à tergo nouit aduerſarios commorari.

Quæ & quanta conſyderanda ſint, ut intelligatur utrum ſuperuentibus & inſidijs, an publico debeat marte confligi. Cap. IX.

QViſquis hos artis bellicæ commentarios, ex probatiſſimis autoribus breuiatos legere dignabitur, quamprimum legem prælij, depugnandiq; cupit audire præcepta: ſed conflictus publicus duarum uel trium horarum certamine diffinitur: pòſt quàm partis eius, quæ ſuperata fuerit, ſpes omnis intercidit. Ideo omnia antè cogitanda ſunt, antè tentanda, antè facienda, quàm ad ultimum ueniatur abruptum. Boni enim duces, non aperto Marte prælium in quo eſt commune periculum, ſed ex occulto ſemper attentant, ut integris ſuis, quantum poſſint hoſtes interimant, certè uel terreant: in qua parte quæ neceſſaria admodum ſunt, ab antiquis reperta perſcribam. Præcipua ars & utilitas ducis eſt, ut adhibitis ex uniuerſo exercitu ſcientibus belli & ſapientibus uiris, de ſuis & hoſtium copijs, ſæpius tractet: omni (quam plurimùm notet) adulatione ſummota, utrùm maiorem numerũ pugnatorum ipſe an hoſtes habeant, utrùm ipſius, an aduerſariorũ homines magis

gis armati sint & muniti. Qui magis exercitati, qui sint in necessitatibus fortiores. Quærendum est etiã, utra pars equites, utra pedites habeat meliores. Sciendúmque in peditibus maximè consistere robur exercitus: & inter ipsos equites, qui contatis, qui sagittarijs antecedant. Qui plures loricas induerit, quis utiliores equos adduxerit. Postremò ipsa loca in quibus pugnandum est, utrùm inimicis an nobis uideantur accommoda. Nam si equitatu gaudemus, campos optare debemus: si pedite, loca eligere angusta, fossis, paludibus, uel arboribus impedita, & aliquoties montosa, cui magis uictus abundet quàm desit. Nam fames (ut dicitur) intrinsecùs pugnat, & uincit sæpius sine ferro. Maximè autem tractandum est, utrùm protrahi necessitatem expediat, an celerius dimicari: interdum enim sperat aduersarius expeditionem cito posse finiri: & si dilatus fuerit in longum, aut penuria exercitus maceratur, aut desiderio suorum reuocatur ad propria: aut nihil magnum faciens, per desperationem abire cõpellitur. Tunc fracti labore & tædio plurimi deserunt, aliquanti produnt, aliquanti se tradunt. Quia aduersis rebus rarior fides est, & nudari incipit qui copiosus aduenerat. Ad rem pertinet nosse qualis ipse aduersarius uel eius comites optimátesq; sint: utrùm temerarij, an cauti, an audaces, an timidi, scientes artem bellicam, an ex usu temerè pugnantes: quæ gentes cum his fortes, quæ ignauæ pugnauerint: nostra

ſtra auxilia cuius fidei, qualiumq; ſint uiriũm, quos illius animos copiæ, quos habeat noſter exercitus, quæ pars ſibi magis uictoriã repromittat. Eiuſmodi enim cogitationibus uirtus augetur aut frangitur. Deſperantibus autem creſcit audacia adhortatione ducis, & ſi nihil ipſe timere uideatur, creſcit animus, ſi ex inſidijs uel occaſione aliquid fortiter fecerit, ſi hoſtibus aduerſæ res cœperint euenire, ſi uel infirmiores aut minus armatos ex inimicis potuerit ſuperare. Cauendum autem eſt ne dubitantẽ aut formidantem exercitum ad pugnam publicã aliquando producas. Intereſt utrũ tyrones an ueteres milites habeas, utrùm antè breue tempus in expeditionibus fuerint, an annos aliquot in pace durarint. Nã pro tyronibus accipiendi ſunt, qui pugnare longo tẽpore deſierunt. Sed cum legiones, auxilia, uel equites ex diuerſis aduenerint locis, dux optimus & ſeparatim ſingulos numeros per tribunos electos, quorum ſcitur induſtria, ad omnia genera exercere debet armorum: & pòſt in unũ collectos, quaſi depugnaturos conflictu publico exercebit. Ipſe ſæpius tentabit quicquid artis poſſint habere, quid uiriũ, quemadmodum ſibi ipſi conſentiant, utrũ ad tubarũ monita, ad ſignorum indicia, ad præcepta uel nutum ſuum diligenter òbtemperent. Si errãt in aliquibus, exerceantur atque doceantur quàm diu poſſint eſſe perfecti. Si uerò in campi curſione, in ſagittando, in iaculando, in ordinanda acie, ad plenum fuerint eruditi,

diti, ne sic quidē temere occasione captata ad publicam deducendi sunt pugnam, sed antè minoribus prælijs imbuendi. Dux itaque uigilans, sobrius, prudens, tanquàm de ciuili causa inter partes iudicaturus adhibito consilio, de suis, & aduersarij copijs iudicet. Et si multis rebus superior inuenitur, opportunum sibi non differat inire conflictum. Si uerò aduersarium intelligit potiorem, certamen publicum uitet. Nam pauciores numero & inferiores uiribus, superuentus & insidias facientes, sub bonis ducibus reportauerunt sæpè uictoriam.

Quid oporteat fieri, si quis desuetum à pugna habeat exercitum uel tyronem. Cap. X.

OMnes artes omniaq; opera quotidiano usu et iugi exercitatione proficiūt. Quod si in paruis uerū est, quanto magis decet in maximis custodiri? Quis autē dubitat artem bellicā rebus omnibus esse potiorem, per quā libertas retinetur, & dignitas prouinciæ propagatur, & conseruatur imperiū? Hanc quondā reiectis doctrinis omnibus Lacedæmonij, postea coluere Romani. Hanc solam hodie quoque Barbari putant esse seruandam. Cætera autem in hac arte consistere omnia, aut per hanc assequi se posse confidunt. Hæc dimicaturis est necessaria, per quam uitam retineant, & uictoriam consequantur. Dux ergo cui tantæ potestatis insignia tribuuntur, Lacedæmonij.

tribuuntur, cuius fidei atq; uirtuti possessorum fortunæ, tutela urbium, salus militum, reipub. creditur gloria, non tantùm pro uniuerso exercitu, sed etiã pro singulis contubernalibus debet esse solicitus. Si quid enim illis eueniat in bello, & ipsius culpa et publica uidetur iniuria. Ergo si tyronem, uel diu armis desuetum ducit exercitum, singularum legionum siue auxiliorum, nec non etiam uexillationum uires, animos, consuetudinem, diligenter exploret. Sciat etiam (si potest fieri) nominatim quis comes, quis tribunus, quis domesticus, quis contubernalis, quantùm possit in bello, authoritatemq; maximam seueritate sumat, omnes culpas militares legibus uindicet, nulli errantium credatur ignoscere, in diuersis locis ex diuersis occasionibus omniũ experimenta præcipiat. His (ut oportet) ita curatis, cùm dispersi ad prædandum securi oberrant hostes, tunc probatos equites uel pedites cum tyronibus aut inferioribus mittat, ut ex occasione, fusis inimicis, & illis peritia, et reliquis crescat audacia. Ad transitus fluuiorum, ad præcipitia montium, ad syluarum angustias, ad paludum aut uiarũ difficultates, superuentus nullo sciente disponat: atq; iter suum ita temperet, ut aut cibum capientes, aut dormientes, aut uacantes certe, securos, inermes, discalciatos, distractis equis, nihil suspicantes ipse paratus inuadat, quatenus in huiusmodi certaminibus sui fiduciam colligant. Nam qui ante longum tempus, aut omninò nunquam uidere homines

homines uulnerari uel occidi, cũ primùm aſpexerint perhorreſcunt: & pauore confuſi, de fuga magis q̃ de conflictu incipiunt cogitare. Præterea, ſi excurrant aduerſarij, longo itinere fatigatos aggrediatur, & ultimus aut certè inſperatus ſuperueniat. Eos etiã qui longè à ſuis aut pabuli aut prædæ gratia cõmorantur, ſubitò occupet cũ delectis. Illa enim antè tentanda ſunt, quæ ſi malè ceſſerint, minus noceant: ſi bene, plurimùm proſint. Inter hoſtes diſcordiarũ ſerere cauſas ſapientis eſt ducis. Nulla enim, quamuis ſit minima natio, cito poteſt ab aduerſarijs deleri, niſi proprijs ſimultatibus ſe ipſa conſumpſerit. Nam ſic ciuile odium ad inimicorum perniciem præceps eſt, ad utilitatem ſuæ defenſionis incautũ. Vnum illud in hoc opere prædicandum eſt, ut nemo deſperet fieri poſſe, quæ facta ſunt. Dicat aliquis, Multi ſunt anni quibus nullus foſſa, aggere, uallo, manſurum circumdat exercitum. Reſpondebitur, ſi fuiſſet iſta cautela, nihil nocturni, aut diurni ſuperuentus hoſtiũ nocere potuiſſent. Perſæ imitantes Romanos, ductis foſſis caſtra conſtituunt: & quia arenoſa ſunt propè omnia, ſaccos, quos inanes portauerunt, ex puluerulenta (quæ ibi effoditur) terra complent, eorumq; cumulo aggerem faciunt. Omnes barbari carris ſuis in orbem connexis ad ſimilitudinem caſtrorum, ſecuras à ſuperuenientibus exigunt noctes. Veremur ne diſcere nequeamus quæ à nobis alij didicerunt? Hæc ex uſu libriſq; diſcẽda, quæ

Perſarum mos in foſſis ducẽdis.

antea ſeruabantur, ſed omiſſa diu nemo quæſiuit: quia uigentibus pacis officijs, procul aberat bellorũ neceſsitas. Sed ne impoſsibile uidcatur armorũ diſciplinam, cuius uſus intercidit, reparari poſſe, doceamur exemplis. Apud ueteres ars militaris in obliuionem ſæpius uenit, ſed à libris repetita eſt, poſtea ducum auctoritate firmata. Scipio Aphricanus ſub alijs imperatoribus Hiſpanienſes exercitus frequẽter uictos accepit: hos diſciplinæ regula cuſtodita, omni opere foſsisq; faciendis ita diligenter exercuit, ut diceret fodientes luto inquinari debere, qui ſanguine hoſtium madere uoluiſſent. Tum ipſe deniq; Numantinos ſic, capta ciuitate, * cõcremauit, ut nullus euaſerit. Metellus in Aphrica Albino imperante ſubiugatum accepit exercitũ, quem ita emendauit ueteribus inſtitutis, & diſciplina maiorum, ut poſtea eos, à quibus ſub iugum miſsi fuerant, ſuperarent. Cymbri quoq; Cepionis & Manlij & Syllani legiones inter Gallias deleuerunt: quarũ reliquias cũ C. Marius ſuſcepiſſet, ita erudiuit ſcientia & arte pugnandi, ut innumerabilem multitudinem non ſolũ Cymbrorum, ſed etiã Teutonum & * Vmbrorũ publico Marte deleret. Facilius autem eſt ad uirtutẽ inſtruere nouos milites, q̃ reuocare perterritos.

ſuperauit

Tigurinorum

Quæ ipſo die procuranda ſint uel agãtur quo publica committitur pugna. Cap. XI.

PRæmiſsis leuioribus artibus belli, ad publici conflictus incertum & fatalẽ diem nationibus ac populis,

populis, ratio disciplinæ militaris inuitat. Nã in euentu aperti Martis uictoriæ * plenitudo consistit. Hoc ergo tẽpore tanto magis duces debent esse soliciti, quanto maior speratur diligentibus gloria, & maius periculũ comitatur ignauos: in quo momento peritiæ usus, pugnandi doctrina consiliumq; dominatur. Veteribus sæculis mos fuit parco cibo curatos milites ad certamen educere, ut citatiores sumpta redderet esca, & longiore cõflictu non fatigarentur media. Præterea obseruandũ est præsentibus hostibus, siue ex castris, siue ex ciuitate producas ad prælium, ne dum per angusta portarum particulatim procedat exercitus, à collectis & præparatis debilitetur inimicis. Ideoq; prouidendum est, ut antè omnes milites egrediantur portas, & aciem prius cõstruant, q̃ hostis adueniat. Quòd si intra ciuitatem manentibus imparatis aduenerint, aut differatur egressus aut certè dissimuletur: ut quum aduersarij insultare cœperint his quos non putant exituros, cùm ad prædam uel redeundũ conuerterint animũ, cum ordines soluerint, tunc illis stupentibus lectissimi quiq; prorumpant, & confestim aggrediantur ignaros. Obseruatur autẽ ne longo spacio fatigentur milites, ne lassos post cursum equos ad publicum prælium cogas: multum uiriũ labore itineris pugnaturus amittit. Quid faciet qui ad aciem anhelus aduentat? Hoc & ueteres declinarunt & superiori nostra ætate, cum Romani duces per imperitiam non cauissent magnitudo

(ne quid amplius dicam) exercitus perdiderunt. Impar enim conditio est, lassum cum requieto, sudantem cum alacri, currentem cum eo qui steterit inire conflictum.

Inuestigandum quid sentiant milites pugnaturi. Cap. XII.

Formido.

IPsa die qua certaturi sunt milites, quid sentiant diligenter conuenit explorare. Nam formido uel fiducia ex uultu, uerbis, incessu, motibus cernitur. Nec confidas satis, si tyro prælium cupit, inexpertis enim dulcis est pugna. Et noueris te oportere differre, si exercitati bellatores metuerint dimicare. Monitis tamen & oratione ducis, exercitui uirtus accrescit & animus: præcipuè si futuri certaminis talem acceperint rationẽ, qua sperent se facilè ad uictoriam peruenturos. Tunc inimicorum ignauia, uel error ostendendus est: uel si antea à nobis superati

Quibus dux exercitũ moueat.

sunt, commemorandum. Dicenda etiam quibus militum mentes odio aduersariorum, in iram, & indignationem moueantur. Animis penè omnium hominum hoc naturaliter euenit, ut trepident cũ ad conflictum uenerint. Sine dubio autem formidolosiores sunt, quorũ mentes ipse confundit aspectus. Sed hoc

Remedium in formidine militum.

remedio formido lenitur, si antequã dimices, frequenter exercitũ tuum locis tutioribus ordines, unde & uidere hostem & agnoscere consuescant. Interdum audeant aliquid ex occasione, aut fugent, aut interimant inimicos. Inimicorum mores, aduersariorum

arma

arma & equos recognoſcant. Nam quæ ex uſu ſunt, non timentur.

Quemadmodum idoneus locus eligatur ad pugnam. Cap. XIII.

Bonum ducem conuenit noſſe magnam partem uictoriæ, ipſum locum in quo dimicandum eſt poſſidere. Elabora ergo, ut conſerturus manum, primùm auxilium capias ex loco, qui tanto utilior iudicatur, quanto ſuperior fuerit occupatus. In ſubiectos enim uehementius tela deſcendunt, & maiore impetu obnitentes, pars altior pellit. Qui aduerſo nititur cluuo, duplex ſubit, & cum loco, & cum hoſte certamen. Sed illa diſtantia eſt, quòd ſi de peditibus tuis uictoriam ſperas contra equites hoſtium, loca aſpera, inæqualia, montoſa debes eligere. Si uerò de equitibus tuis contra aduerſariorum pedites uictoriam queris, ſequi debes paulò quidem editiora loca, ſed plana atque patentia, neque ſyluis, neq; paludibus impedita.

Quemadmodum acies debeat ordinari ut in conflictu reddatur inuicta. Cap. XIIII.

Ordinaturus aciem tria debet antè proſpicere, ſolem, puluerem, & uentum. Nam ſol antè faciem eripit uiſum: uentus contrarius tua inflectit ac deprimit, hoſtium adiuuat tela. Puluis à fronte congeſtus oculos implet & claudit. Hæc momento eo quo acies ordinatur, etiam imperiti uitare ſolẽt:

ſed duci prouido cauendum eſt in futurum, ne poſt paululum accedente die noceat ſolis mutata conuerſio, nec uentus aduerſus hora ſolita eo pugnante naſcatur. Ita ergo conſtituantur ordines, ut hæc poſt occipitium noſtrum ſint, & (ſi poteſt fieri) aduerſariorum impetant faciem. Acies dicitur exercitus inſtructus: frons quæ aduerſum hoſtes ſpectat. Hæc in publica pugna, ſi ſapienter diſponitur, plurimùm iuuat: ſi imperitè, quãuis optimi bellatores ſint, mala ordinatione franguntur. Inſtructionis lex eſt, ut in primo exercitati & ueteres milites collocentur, quos antea principes uocabant. In ſecundo ordine circundati cataphractis ſagittarij, & optimi milites cum ſpiculis uel lanceis ordinentur, quos prius haſtatos uocabant. Singuli autem armati in directum ternos pedes inter ſe occupare conſueuerunt, hoc eſt, in nulle paſſibus mille ſexcenti ſexaginta ſex pedites ordinãtur in longum: ut nec acies interluccat, & ſpacium ſit arma tractandi. Inter ordinẽ autem & ordinem à tergo in latũ ſex pedes diſtare uoluerunt, ut haberent pugnantes ſpaciũ accedẽdi atq; recedendi: uehementius enim cum ſaltu curſuq; tela mittuntur. In his duobus ordinibus & ætate maturi, & uſu confidentes, & muniti grauioribus etiã armis collocantur. Hi enim adinuicem muri, nec cedere, ne ſequi aliquãdo cogendi ſunt, nec ordines turbent: ſed uenientes aduerſarios excipere, & ſtando pugnandoq; repellere uel fugare. Tertius ordo diſpo-

Armatorũ interſtitia.

nitur

nitur de armaturis uelociſſimis, de ſagittarijs iuue-
nibus, de bonis iaculatoribus, quos antea ferenta-
rios nominabant. Quartus item ordo conſtruitur de Ferentarij.
ſcutatis expeditiſſimis, de ſagittarijs iunioribus, de
his qui acriter uerutis uel martiobarbulis (quas plũ
batas nominant) dimicant, qui dicebantur leuis ar-
matura. Sciendum ergo eſt, ſtantibus duobus primis
ordinibus, tertium & quartum ordinem ad prouo-
candum cũ miſſilibus & ſagittis primo locò ſemper
exire. Quòd ſi hoſtes in fugã uertere potuerint, ipſi
cum equitibus perſequuntur. Si uerò ab hoſtibus pul
ſi fuerint, redeunt ad primam & ſecundam aciem,
& inter ipſos recipiunt ſe ad loca ſua. Prima autẽ
& ſecunda acies cùm ad ſpathas & ad pila (ut di
citur) uentum fuerit, totum ſuſtinet bellũ. In quar-
ta acie ponebantur interdum carrobaliſtæ, manuba
liſtarij, fundibulatores, funditores. Fundibulatores Fundibula-
ſunt qui lapides fuſtibalis iaciunt. Fuſtibalus fuſtis tores
eſt longus pedibus 4 cui per medium ligatur fun- Fuſtibalus.
da de corio: & utraque manu impulſus, propè in-
ſtar onagri dirigit ſaxa. Funditores ſunt qui fun- Funditores
dis ex lino uel ſetis factis (has enim dicũt eſſe me-
liores) contorto circa caput brachio dirigunt ſaxa.
Quibus ſcuta deerãt, ſiue lapidibus manu iactis, ſi-
ue miſſilibus in hoc ordine dimicabant, quos accen-
ſos, tanquam iuniores & poſtea additos nomina-
bant. Sextus ordo poſt omnes à fortiſſimis, & ſcu-
tatis, & omni genere armorũ munitis bellatoribus

Triarij. tenebatur, quos antiqui Triarios appellabant. Hi ut requieti & integri acrius inuaderent hoſtes, poſt ultimas acies ſedere conſueuerant. Si quid enim primis ordinibus accidiſſet, de horum uiribus reparationis ſpes tota pendebat.

Ratio podiſmi quantum ſpacium in acie inter ſingulos homines in longum, uel in latum inter ſingulos ordines debeat cuſtodiri. Cap. XV.

EXplanato autem qualiter debeat inſtrui acies, nunc podiſmum menſuramq; ipſius ordinationis exponam. In mille paſſibus campi, una acies mille ſexcentos ſexaginta ſex ſuſcipit pedites: propterea quia ſinguli pugnatores ternos occupant pedes. Quòd ſi ſex acies in mille paſſibus campi uolueris ordinare, nouem milia nongenti nonaginta ſex pedites ſunt neceſſarij. Si autem in ternos ordines hunc numerum uolueris tendere, duo milia paſſuum comprehendes. Sed melius eſt plures acies facere, quàm expandere milites * ſpargere. Senos autem pedes à tergo inter ſingulas acies in latum diximus patere debere, & ipſi bellatores ſtantes ſingulos obtinent pedes. Ideoq; ſi ſex acies ordinaueris, quadraginta et duos pedes in latum, & mille paſſus in longum, 10000 hominum tenebit exercitus. Si autem in ternos ordinare uolueris 21 pedes in latum & duo milia paſſuum in longum 10000 tenebit exercitus. Ad hanc rationem

rationem siue 20000, siue 30000 peditum fuerint iuxta mensurã podismi, sine aliqua dubitatione difficultatis poterunt ordinari, nec dux fallitur cum sciat qui locus quantos possit capere armatos. Deniq; si angustior locus sit, uel multitudo sufficiat, iam inde nouem uel amplius acies ordinari conuenit. Magis enim expedit ut conferti pugnent, quàm longius separati à suis. Nam si nimiũ fuerit acies attenuata, cito ab aduersarijs facta impressione perrumpitur, & nullum postea poterit esse remedium. Qui autem numeri in dextro cornu, qui in sinistro, qui in medio debeant ordinari, uel iuxta dignitates eorum seruatur ex more, uel certè pro qualitate hostium commutatur.

De equitibus ordinandis. Cap. XVI.

COnstructa acie peditum, equites ponuntur in cornibus, ita ut loricati omnes, & contati iuncti sint peditibus. Sagittarij autem, uel qui loricas nõ habent, longius euagẽtur. A fortioribus nanq; equitibus, peditum protegenda sunt latera: & à uelocioribus atq; expeditis, hostium cornua perfindenda sunt atq; turbanda. Scire dux debet contrà quos grumos, hoc est, globos hostium, quos equites oporteat ponere. Nam nescio qua occulta ratione, immo penè diuina, alij contrà alios dimicant melius: & qui fortiores uicerant, ab inferioribus sæpè uincũtur. Quòd si equites impares fuerint, more ueterùm uelocissimi cùm scutis leuibus pedites, ad hoc ipsum exercitati

Grumi

ijsdem

Velites. *ijſdem miſcendi ſunt, quos expeditos uelites nominabant. Quo facto quàmuis fortißimi hoſtium uenerint equites, tamen aduerſus mixtum agmen pares eſſe non poſſunt. Vnum hoc remedium duces ueteres inuenerunt, ut aſſuefacerent iuuenes currentes egregiè, & inter binos equites, ſingulos ex his pedites collocarent, cum leuioribus ſcutis, gladijs, atque miſſilibus.*

De ſubſidijs quæ poſt aciem collocantur. Cap. XVII.

SEd optima ratio eſt, & ad uictoriam plurimùm confert, ut lectißimos de peditibus, equitibus, cũ uicarijs, comitibus, tribunisq; uacantibus, habeat dux poſt aciem præparatos: alios circa cornua, alios circa mediũ, ut ſicubi hoſtis uehementer inſiſtit, ne rũpatur acies prouolent ſubitò, & ſuppleãt loca: additaq; uirtute, inimicorum audaciam frangant. Hoc primi Lacones inuenerunt, quos imitati ſunt Carthaginenſes, Romani poſtea ubiq; ſeruauerunt. Hac diſpoſitione nulla melior inuenitur. Nã directa acies hoc ſolùm agere debet ſi poteſt, ut hoſtem repellat, aut fundat. Si cuneus agendus ſit aut forfex, ſuperfluos habere debes poſt aciem, de quibus cuneũ aut forficem facias: ſi ducenda ſit Serra, itẽ ex abundantibus ducetur: nam ſi de loco ſuo ordinatum militem transferre cœperis, uniuerſa turbabis. Si globus hoſtium ſeparatus, aut alam tuam, aut partem aliquam urgere cœperit, niſi ſuperfluos habeas quos contrà

globos

globos poßis opponere, ſiue equites, ſiue pedites de acie tuleris, dum aliam uis defendere, aliam periculoſius denudabis. Quòd ſi bellatorum tibi copia non abundat, melius eſt aciem habere breuiorem, dũmodo in ſubſidijs colloces plurimos. Nam plures circa medias partes campi, ex peditibus bene armatis debes habere lectißimos, de quibus cuneum facias, & ſtatim aciem hoſtium rumpas. Circa cornua autem de contatis loricatisq; equitibus ad hoc ſeruatis, & leui armatura peditum, alas hoſtium circumuenire te conuenit.

In quo loco primus dux ſtare debeat, in quo ſecundus, in quo tertius. Cap. XVIII.

DVx qui præcipuã ſuſtinet poteſtatẽ inter equites & pedites in parte dextra ſtare cõſueuit. Hic enim locus eſt in quo tota acies gubernatur, ex quo rectus eſt liberq; procurſus. Ideo autem inter utroſq; conſiſtit, ut & cõſilio regere, & autoritate tã equites q̃ pedites ad pugnam poßit hortari. Hic de equitibus ſupernumerarijs, mixtis peditibus expeditis, aduerſariorũ ſiniſtrum cornu, quod cõtrà ipſum ſtat, circuire & à tergo ſemper urgere debet. Secundus dux in media acie ponitur peditum, qui eam ſuſtentet & firmet. Hic fortißimos pedites, & bene armatos de ſuperfluis ſecum habere debet, de quibus aut ipſe cuneũ faciat & hoſtiũ aciem rũpat: aut ſi aduerſarij cuneũ fecerint, ipſe forſicẽ faciat,

ut

ut cuneo illi possit occurrere. In sinistra parte exercitus, tertius dux esse debet, satis bellicosus & prouidus, quia sinistra pars difficilior est, & uelut manca in acie consistit. Hic bonos equites supernumerarios, & uelocissimos pedites secum habere debet, de quibus sinistrum cornu semper extendat, ne circumueniatur ab hostibus. Clamor autem (quem quidam barritum uocant) prius nõ debet attolli, quàm acies utrãq; se iunxerit. Imperitorum enim uel ignauorũ est uociferari de longe, cùm hostes magis terreãtur, si cum telorum ictu clamoris horror accesserit. Semper autem studere debes, ut prior instruas aciem, q̃ hostis, quia ex arbitrio tuo potest facere quod tibi utile iudicas, cum nullus obsistat: deinde & tuis auges confidentiam, & aduersarijs fiduciam minuis, quia fortiores uidentur qui prouocare non dubitãt. Inimici autem incipiunt formidare, qui uident contra se acies ordinari. Huic additur maximum commodum, quia tu instructus paratusq; * ordinantem & trepidum aduersariũ præoccupas. Pars enim uictoriæ est inimicum turbare antequam dimices.

inordinatũ

Quibus remedijs uirtute uel dolis hostium resistatur in acie. Cap. XIX.

EXceptis superuentibus uel incursionibus repentinis ex occasione, quã nunquàm dux exercitus amittit, iam in itineribus, fatigatis, in fluminum transgressione diuisis in paludibus occupatis, in iugis

iugis montium laborantibus, in campis sparsis, atque securis in mansione dormientibus, oportunum prælium semper infertur: cùm alijs negotijs occupatus hostis, prius interimatur quàm præparare se possit. Quòd si cauti sunt aduersarij, & insidiarum nulla sit copia, tunc aduersum præsentes, scientes, uidentesq;, æqua conditione pugnatur. Inde ars belli, non minus in hoc aperto conflictu, quàm in occultis fraudibus adiuuat eruditos. Cauendum uel maximè, ne ab ala, cornuq; sinistro (quod sæpius euenit) aut certè dextro (quod tamen rarò contingit) circumueniantur tui à multitudine hostium, à uagantibus globis, quos grumos uocant. Quod si acciderit, unum remedium est, ut alam cornuq; replices & rotundes: quatenus conuersi tui, sociorum terga defendant. Sed & in angulo ipsius extremitatis fortissimi collocentur, quia ibi impetus amplior fieri consueuit. Item aduersum cuneum hostium, certis resistitur modis. Cuneus dicitur multitudo peditum, quæ iuncta cum acie primo angustior, deinde latior procedit, & aduersariorum ordines rumpit: quia à pluribus in unum locum tela mittuntur. Quam rem milites nominant caput porcinum. Contra quem ordinatio ponitur: quam forficem uocant. Nam è lectissimis militibus confertis in V literam ordo componitur: & illum cuneum excipit, atque ex utraq; parte concludit, quo facto aciem non potest erumpere. Item serra dicitur, quæ à strenuis directa, antè frontẽ opponitur

Cuneus.

Caput porcinum.

Forfex.

Serra. ponitur hostibus, ut turbata acies reparetur. Globus
Globus. autem dicitur, qui à sua acie separatus, uago superuentu incursat inimicos, contra quem alter populosior uel fortior immittitur globus. Obseruandũ quoq; est, ne sub tempore, quo iam committitur pugna, uelis ordines commutare, aut de locis suis aliquos numeros ad alia transferre. Statim enim nascitur tumultus atq; confusio & imparatis conturbatisq; facilius hostis incumbit.

Quot generibus pugna publica cõmittatur, & quomodo etiã qui inferior est numero & uiribus, ualeat uictoriam obtinere. Cap. XX.

DEpugnationum septem sunt genera, quũ infesta ex utraq; parte signa confligũt. Vna depugnatio est fronte longa, quadrato exercitu, sicut etiã nunc propè semper solet prælium fieri. Sed hoc genus depugnationis periti armorum non optimũ iudicant, quia cùm in prolixo spacio tẽditur acies, non æqualis semper campus occurrit, & hiat aliquando in medio sinus, aut curuatura fit: & ita in eo loco acies frequenter irrũpitur. Præterea si multitudine aduersarius antecedit, à lateribus aut dextrã aut sinistrã alam circumuenit, in quo periculũ magnum est, nisi supernumerarios habeas qui sustineãt, hostemq; repellant. Hoc genere solus debet confligere, qui & plures & fortes habuerit bellatores, ut ex utroq; cornu hostem circũueniat, & quasi in sinũ

sui

ſui concludat exercitus. Secunda depugnatio eſt publica, quæ plurimis melior. In qua ſi paucos ſtrenuos loco idoneo ordinaueris, etiam ſi multitudine hoſtium & uirtute turberis, tamen poteris reportare uictoriã. Huius talis eſt modus. Cùm inſtructæ acies ad congreſſum ueniunt, tunc tu ſiniſtram alam tuã à dextra aduerſarij tui longius ſeparabis, ne uel miſſilia ad eam, uel ſagittæ perueniant. Dextram autem alam tuã ſiniſtræ alæ illius iunges, & ibi primùm inchoa prælium: ita ut cum peditibus optimis, & probatiſſimis equitibus ſiniſtram partem illius, ad quam te iunxeris, aggrediaris atque circumeas, & detrudendo atque ſupercurrendo ad hoſtium terga peruenias. Quòd ſi ſemel aduerſarios exinde pellere cœperis, accedentibus tuis indubitatam uictoriam conſequeris: & pars exercitus tui, quam ab hoſte ſubmoueris, ſecura durabit. Ad ſimilitudinem autem A literæ uel libellæ fabrilis, acies in hoc dimicandi genere conſtituitur. Quòd ſi te prior aduerſarius fecerit, quos poſt aciem ſupernumerarios diximus debere poni, tam equites quàm pedites ad ſiniſtrum tuum colliges cornu, & ſic aduerſario reſiſtes magnis uiribus, ne arte pellaris. Tertia depugnatio eſt ſimilis ſecũdæ: ſed in hoc deterior, q̃ à ſiniſtro cornu tuo cum illius incipis dextro confligere. Nam quaſi mancus impetus eſt eorum, & apertè cũ difficultate aggrediũtur hoſtes, q̃ in ſiniſtro dimicãt cornu. Quod apertius explanabo.

Si

Si quando alam tuam ſiniſtram longè habueris meliorem, tunc & fortiſſimos equites peditesq; coniunge, & in congreſſu ipſam primam applica ad alam hoſtium dexterã, & quantũ potes aduerſarij dexterã partẽ pellere & circuire feſtina. Tu autẽ aliam exercitus partẽ in qua deteriores bellatores habere te noſti, à ſiniſtra illius longè ſepara, ne uel gladijs inuadatur, uel ad eam tela perueniãt. In hoc genere cauendũ eſt, ne inimicorũ cuneis tranſuerſa tua acies elidatur. Hoc autẽ modo uno caſu utiliter pugnabitur, ſi aduerſarius infirmius dextrũ cornu habuerit, & tu longè fortio ſiniſtrũ. Quarta depugnatio talis eſt, Cùm ordinaueris aciem, antè quadringentos uel quingentos paſſus, quàm ad hoſtem peruenias, nõ ſperante eo, ſubitò ambas alas tuas incitare te cõuenit, ut ex utroq; cornu improuiſos hoſtes uertas in fugam, & celerius uictoriam conſequaris. Sed hoc genus certaminis licet citò ſuperet, ſi exercitatos fortiſſimosq; produxerit, tamen periculoſum eſt, quia mediam aciem ſuam, qui ſic dimicat, denudare compellitur, & in duas partes exercitum ſeparare. Et ſi primo impetu uictus non fuerit inimicus, habet poſtea occaſionem, qua inuadat & diuiſa cornua, & mediam aciem deſtitutam. Quinta depugnatio eſt quartæ ſimilis. Sed hoc unum amplius habet, quia mediam leuem armaturam & ſagittarios ante * primam aciẽ pọnit, ut illis reſiſtentibus nõ poſſit acies irrumpi. Nam ſic de dextro cornu ſuo, illius ſiniſtrum: &

de

de siniſtro cornu ſuo, illius dextrum aggreditur. Quòd ſi fugare poterit, ſtatim uincit: ſin minus, media acies illius non laborat, quia à lœui armatura ſagittariisq; defenditur. Sexta depugnatio optima eſt, & propè ſimilis ſecundæ, qua utuntur qui de numero ſuorum & de uirtute deſperant. Et ſi benè ordinauerint, quamuis cum paucioribus, ſemper victoriam conſequũtur. Nam cùm inſtructa acies ad hoſtes accedit, dextram alam tuam ſiniſtræ alæ hoſtium iunge, & ibi per equites probatiſſimos & uelociſſimos pedites incipe prœliari. Reliquam autem partem exercitus tui, longiſſimè à dextra parte illius remoue, & directum porrige, quaſi ueru. Nam ſi partẽ ſiniſtram illius & à lateribus & à tergo cœperis cædere, ſine dubio uertes in fugam. Aduerſarius autem nec de dextra parte ſua, nec de media acie poteſt ſuis laborantibus ſubuenire, quia acies tua extenditur, & tota ſe porrigit ad ſimilitudinem l literæ, longißimeq; recedit ab hoſtibus. Quo genere in itineribus ſæpe confligitur. Septima depugnatio eſt, quæ loci beneficio adiuuat dimicantem. In hac quoq; & cum paucioribus, & cum minus fortibus poteris aduerſarium ſuſtinere, ſi montem, aut mare, aut flumen, aut lacũ, aut ciuitatẽ, aut paludes, aut abrupta in parte una habeas, ex qua hoſtis non poſſit accedere, reliquum exercitum tuum directa acie ordines. Sed in illa ala, quæ munitionẽ nõ habet, omnes equites & ferentarios ponas. Tunc ſecurius pro tuo

arbitrio cum hoſte confliges, quia ab una parte loci natura te munit ab alia duplex propè ponitur equitatus. Illud tamen obſeruandum eſt, quo nihil melius inuenitur, ut ſiue de dextero cornu tuo cum illius ſiniſtro pugnare uolueris, ibi fortiſſimos ponas: ſiue de ſiniſtro cum illius dextro, ibi ſtrenuiſſimos colloces: ſiue in medio facere cuneos uolueris, per quos hoſtium acies rumpas, in cuneo exercitatiſſimos ordines bellatores. Victoria enim per paucos fieri cõ ſueuit. Tantũ eſt ut electi à duce ſapiẽtiſſimo, in his locis in quibus ratio & utilitas poſtulat, ordinẽtur.

Viam abſcedẽdi ab hoſtibus dandam, ut deleantur faciliùs fugientes. Cap. XXI.

PLerique rei militaris ignari, pleniorem uictoriam credunt, ſi aduerſarios aut locorum anguſtijs, aut armatorum multitudine circunderint, ut aditum non inueniant abſcedendi. Sed clauſis ex deſperatione creſcit audacia, & cùm ſpei nihil eſt, ſumit arma formido. Libenter cupit commori, qui ſine dubio ſcit ſe eſſe moriturum. Idcoq; Scipionis laudata ſententia eſt, qui dixit, uiam hoſtibus qua fugerent, non eſſe muuniendam. Nam cùm abſcedendi aditu patefacto, mentes omnium ad præbenda terga conſenſerint, multi more pecorum trucidantur. Nec inſequentium ullum periculum eſt, cum uicti (quibus defendi poterant) arma conuerterint in fugam. Hoc genere quanto maior fuerit exercitus, tanto facilius multitudo proſterni

sternitur. Neque enim ibi requirendus est numerus, ubi animus semel territus, non tam tela hostium cupit declinare, quàm multum. Cæterùm clausi, licet exigui numero & infirmi uiribus, hoc ipso tamen sunt hostibus pares, quia desperantes sciunt aliud sibi licere nõ posse. Nam una salus uictis, nullam sperare salutem.

Quemadmodum ab hoste recedatur, si consilium pugnæ displiceat. Cap. XXII.

DIgestis omnibus quæ ratio militaris experimẽtis & arte seruauit, unum superest docere, quemadmodũ recedatur ab hostibus. Nam disciplinæ bellicæ & exemplorum periti, nusquam maius periculũ imminere testantur. Qui enim ante cõgressum recedit ex acie, & suis fiduciam minuit, & inimicis addit audaciam. Verùm quia hoc sæpius necesse est euenire, quibus modis tutò possit fieri declarandum est. Primùm ut tui nesciant ideo te recedere, quia declinas inire conflictũ, sed credant arte aliqua se ideo reuocari, ut ad oportuniorem locum inuitetur hostis, ut facilius superetur: aut certè in sequentibus aduersarijs secretiores collocentur insidiæ. Nam necesse est ad fugam parati sint, qui ducẽ suũ sentiũt desperare. Illud quoq; uitandum est, ne hostes te recedere sentiant, & statim irruant. Propterea plerique ante peditcs suos equites posuerunt, ut discurrentes aduersarios uidere non sinerent, quando pedites ab-

ſcedebant. Itĕ particulatim incipientes à primis, ſingulas acies ſubducebant, retroq; reuocabant, in gradu ſuo manentibus reliquis: quos ſenſim poſtea ceßimq; ad illos iungebant, quos ſubduxerant. Primùm aliquanti exploratis itineribus, noctu cum exercitu recedebant: ut hoſtes die orto, cùm intellexiſſent, non poſſent comprehendere præcedentes. Præterea leuis armatura præmittebatur ad colles, à qua ſubitò turbò reuocaretur exercitus: & ſi hoſtes inſequi uoluiſſent, à leui armatura, quæ antea occupauerat locum, additis equitibus fundebantur. Nihil enim periculoſius exiſtimatur, quàm, ſi inconſultè in ſequentibus, ab his qui in ſubſeſſa fuerint, uel antè ſeparauerint, obuietur. Hoc tempus eſt quo oportunè collocantur inſidiæ, quia aduerſum fugientes maior audacia & minor cura eſt. Neceſſariò autem amplior ſecuritas grauius ſolet habere diſcrimen. Imparatis, cibum capientibus, in itinere laßis, equos ſuos paſcentibus, ac nihil tale ſuſpicantibus ſuperuentus aſſolet fieri. Quod & nobis uitandum eſt, & hoſti in einſmodi occaſionibus pernicies inferenda. Hoc enim caſu oppreßis, nec uirtus poteſt, nec multitudo prodeſſe: quia qui in acie publica uincitur pugna, licet & ibi ars plurimùm proſit, tamen ad defenſionem ſuam poteſt accuſare fortunã: qui uerò ſuperuentus & ſubſeſſas inſidias paſſus eſt, culpam ſuam non poteſt excuſare: quia hoc euitare potuit, & per ſpeculatores idoneos

os antè cognoscere. Cùm receditur, talis fraus fieri consueuit. Recto itinere pauci equites consequũtur, ualida manus occultè per alia mittitur loca, ubi ad agmen inimicorum peruenerunt equites, tentant leuiter atq; discedunt. Ille credit quicquid insidiarum fuerat præterijsse, & sine cura resoluitur in negligentiam. Tunc illa manus, quæ secreto itinere destinata fuerat, superueniens opprimit ignorãtes. Multi cùm ab hoste discedunt, si per syluas ituri sunt, præmittunt qui abrupta uel angusta occupent loca, ne ibidem ab aduersarijs patiantur insidias. Et rursus post se præcisis arboribus uias claudunt, quas compedes uocant, ut aduersarijs facultatẽ adimant persequendi: & pene utriq; parti in itinere ad subsessas communis occasio est. Nam qui præcedit, oportunis uallibus, uel syluosis montibus, quasi post se relinquit insidias, in quas cùm inciderit inimicus, recurrit ipse & adiuuat suos. Qui uero sequitur auersis semitis, lõgè antè destinat expeditos, & præcedendo aduersarium arcet à transitu, ut deceptũ à tergo & à fronte concludat. Dormientibus nocte aduersarijs, & qui præcesserit potest regredi, & qui sequitur, quantumuis intersit, potest superuenire per fraudem. In transfertatione fluuiorum, qui præcedit, illam partem tentat opprimere, quæ præmissa trãsierat, dum reliqui alueo separantur. Qui autem festinato itinere sequitur, illos qui non potuerunt transire, conturbat.

De camelis & cataphractis equitibus. Cap. XXIII.

QVAmuis aliquantæ nationes apud ueteres in acie produxerũt, ut Vrciliani in Aphrica, Macetes hodie quoque producũt. Sed hoc genus animalium arenis & tolerandæ ſiti aptum, confuſas etiam in puluere uento uias abq; errore dirigere memoratur. Cæterùm præter nouitatem, ſi ab inſolitis dimoueatur inefficax bellũ eſt. Cataphracti equites propter munimenta quæ gerũt, à uulneribus quidem tuti, ſed propter impedimentum & pondus armorum, capi eos facile eſt: & laqueis frequenter obnoxij, contra diſperſos pedites, quàm cõtra equites in certamine meliores: tamen aut ante legiones poſiti, aut cum legionarijs mixti, quando cominus (hoc eſt manu ad manũ) pugnatur, acies hoſtium ſæpe rumpunt.

Quomodo quadrigis falcatis, uel elephãtis in acie poſſit obſiſti. Cap. XXIIII.

QVadrigas falcatas in bello rex Antiochus & Mithridates habuerunt. Quæ ut primùm magnum in acie intulere terrorem, ita poſtmodùm fuere deriſui. Nam difficilè currus falcatus planum ſemper inuenit agrum, & leui impedimento retinetur: unoq; afflicto aut uulnerato equo decipitur. Sed maximè hac Romanorũ militum arte perierũt. Vbi ad pugnam uentum eſt, repente toto campo Romani tribulos abiecerunt, in quos currentes quadrigæ cum incidiſſent, deletæ ſunt. Tribulus autem

tem est quatuor palis cõfixum propugnaculum, quod quoquomodo abieceris, tribus radijs stat & erecto quarto infestum est. Elephanti in prælijs magnitudine corporum, barrhitus horrore, formæ ipsius no uitate, homines equosq; conturbant. Hos contra Romanum exercitũ prius in Lucania rex Pyrrhus edux it. Postea Hannibal in Aphrica, Rex Antiochus in oriente, Iugurtha in Numidia copiosos habuerunt: aduersus quos diuersa resistendi excogitarunt genera armorum. Nam & Centurio in Lucania gladio manum (quam promuscidem uocant) uni abscidit, & bini cataphracti equi iungebantur ad currum, quibus insidentes clibanarij, sariſſas, hoc est, longissimos cõtos in elephãtos dirigebant. Nã muniti ferro, nec à sagittarijs (quos uidebant) beluæ lædebantur, & earum impetum equorum celeritate uitabant. Alij contra elephantos cataphractos milites immiserunt, ita ut in brachijs eorum, & in cassidibus uel humeris, aculei ingentes ponerentur è ferro, ne manu sua elephas bellatorẽ contra se uenientem posset apprehendere. Præcipuè tamẽ uelites ãtiqui aduersũ elephãtos ordinarũt. Velites autẽ erãt iuuenes, leui armatura, corpore alacri, q ex equis missilia optimè dirigebãt. Hi equis prætercurrẽtibus ad latiores lãceas uel maiora spicula beluas occidebãt: sed crescẽte audacia postea collecti, plures milites pariter pila, hoc est, missilia, in elephãtos cõgerebãt, eoq; uulneribus elidebant. Illud tamen additũ est, ut

Pyrrhus elephantos primus in Italiam duxit.

Promuscis.

Sariſſæ.

Velites.

Velites. *ijſdem miſcendi ſunt, quos expeditos uelites nominabant. Quo facto quàmuis fortißimi hoſtium uenerint equites, tamen aduerſus mixtum agmen pares eſſe non poſſunt. Vnum hoc remedium duces ueteres inuenerunt, ut aſſuefacerent iuuenes currentes egregiè, & inter binos equites, ſingulos ex his peditis collocarent, cum leuioribus ſcutis, gladijs, atque miſſilibus.*

De ſubſidijs quæ poſt aciem collocantur. Cap. XVII.

SEd optima ratio eſt, & ad uictoriam plurimùm confert, ut lectißimos de peditibus, equitibus, cũ uicarijs, comitibus, tribunisq; uacantibus, habeat dux poſt aciem præparatos: alios circa cornua, alios circa mediũ, ut ſicubi hoſtis uehementer inſiſtit, ne rũpatur acies prouolent ſubitò, & ſuppleãt loca: additaq; uirtute, inimicorum audaciam frangant. Hoc primi Lacones inuenerunt, quos imitati ſunt Carthaginenſes, Romani poſtea ubiq; ſeruauerunt. Hac diſpoſitione nulla melior inuenitur. Nã directa acies hoc ſolùm agere debet ſi poteſt, ut hoſtem repellat, aut fundat. Si cuneus agendus ſit aut forfex, ſuperfluos habere debes poſt aciem, de quibus cuneũ aut forficem facias: ſi ducenda ſit Serra, itẽ ex abundantibus ducetur: nam ſi de loco ſuo ordinatum militem transferre cœperis, uniuerſa turbabis. Si globus hoſtium ſeparatus, aut alam tuam, aut partem aliquam urgere cœperit, niſi ſuperfluos habeas quos contrà

globos

globos poßis opponere, ſiue equites, ſiue pedites de acie tuleris, dum aliam uis defendere, aliam periculoſius denudabis. Quòd ſi bellatorum tibi copia non abundat, melius eſt aciem habere breuiorem, dũmodo in ſubſidijs colloces plurimos. Nam plures circa medias partes campi, ex peditibus bene armatis debes habere lectiſſimos, de quibus cuneum facias, & ſtatim aciem hoſtium rumpas. Circa cornua autem de contatis loricatiſq; equitibus ad hoc ſeruatis, & leui armatura peditum, alas hoſtium circumuenire te conuenit.

In quo loco primus dux ſtare debeat, in quo ſecundus, in quo tertius. Cap. XVIII.

DVx qui præcipuã ſuſtinet poteſtatẽ inter equites & pedites in parte dextra ſtare cõſueuit. Hic enim locus eſt in quo tota acies gubernatur, ex quo rectus eſt liberq; procurſus. Ideo autem inter utroſq; conſiſtit, ut & cõſilio regere, & autoritate tã equites q̃ pedites ad pugnam poßit hortari. Hic de equitibus ſupernumerarijs, mixtis peditibus expeditis, aduerſariorũ ſiniſtrum cornu, quod cõtrà ipſum ſtat, circuire & à tergo ſemper urgere debet. Secundus dux in media acie ponitur peditum, qui eam ſuſtentet & firmet. Hic fortißimos pedites, & bene armatos de ſuperfluis ſecum habere debet, de quibus aut ipſe cuneũ faciat & hoſtiũ aciem rũpat: aut ſi aduerſarij cuncũ fecerint, ipſe forſicẽ faciat,

ut

ut cuneo illi possit occurrere. In sinistra parte exercitus, tertius dux esse debet, satis bellicosus & prouidus, quia sinistra pars difficilior est, & uelut manca in acie consistit. Hic bonos equites supernumerarios, & uelocissimos pedites secum habere debet, de quibus sinistrum cornu semper extendat, ne circumueniatur ab hostibus. Clamor autem (quem quidam barritum uocant) prius nõ debet attolli, quàm acies utraq; se iunxerit. Imperitorum enim uel ignauorũ est uociferari de longe, cùm hostes magis terreãtur, si cum telorum ictu clamoris horror accesserit. Semper autem studere debes, ut prior instruas aciem, q̃ hostis, quia ex arbitrio tuo potest facere quod tibi utile iudicas, cum nullus obsistat: deinde & tuis auges confidentiam, & aduersarijs fiduciam minuis, quia fortiores uidentur qui prouocare non dubitãt. Inimici autem incipiunt formidare, qui uident contra se acies ordinari. Huic additur maximum commodum, quia tu instructus paratusq; * ordinantem & trepidum aduersariũ præoccupas. Pars enim uictoriæ est inimicum turbare antequam dimices.

inordinatũ

Quibus remedijs uirtute uel dolis hostium resistatur in acie. Cap. XIX.

EXceptis superuentibus uel incursionibus repentinis ex occasione, quã nunquàm dux exercitus amittit, iam in itineribus, fatigatis, in fluminum transgressione diuisis in paludibus occupatis, in iugis

iugis montium laborantibus, in campis sparsis, atque securis in mansione dormientibus, oportunum prælium semper infertur: cùm alijs negotijs occupatus hostis, prius interimatur quàm præparare se possit. Quòd si cauti sunt aduersarij, & insidiarum nulla sit copia, tunc aduersum præsentes, scientes, uidentesq;, æqua conditione pugnatur. Inde ars belli, non minus in hoc aperto conflictu, quàm in occultis fraudibus adiuuat eruditos. Cauendum uel maximè, ne ab ala, cornuq; sinistro (quod sæpius euenit) aut certè dextro (quod tamen rarò contingit) circumueniantur tui à multitudine hostium, à uagantibus globis, quos grumos uocant. Quod si acciderit, unum remedium est, ut alam cornuq; replices & rotundes: quatenus conuersi tui, sociorum terga defendant. Sed & in angulo ipsius extremitatis fortissimi collocentur, quia ibi impetus amplior fieri consueuit. Item aduersum cuneum hostium, certis resistitur modis. Cuneus dicitur multitudo peditum, quæ iuncta cum acie primo angustior, deinde latior procedit, & aduersariorum ordines rumpit: quia à pluribus in unum locum tela mittuntur. Quam rem milites nominant caput porcinum. Contra quem ordinatio ponitur: quam forficem uocant. Nam è lectissimis militibus confertis in V literam ordo componitur: & illum cuneum excipit, atque ex utraq; parte concludit, quo facto aciem non potest erumpere. Item serra dicitur, quæ à strenuis directa, antè frontẽ opponitur

Cuneus.

Caput porcinum.

Forfex.

Serra. ponitur hostibus, ut turbata acies reparetur. Globus
Globus. autem dicitur, qui à sua acie separatus, uago superuentu incursat inimicos, contra quem alter populosior uel fortior immittitur globus. Obseruandũ quoq; est, ne sub tempore, quo iam committitur pugna, uelis ordines commutare, aut de locis suis aliquos numeros ad alia transferre. Statim enim nascitur tumultus atq; confusio & imparatis conturbatisq; facilius hostis incumbit.

Quot generibus pugna publica cõmittatur, & quomodo etiã qui inferior est numero & uiribus, ualeat uictoriam obtinere. Cap. XX.

DEpugnationum septem sunt genera, quũ infesta ex utraq; parte signa confligũt. Vna depugnatio est fronte longa, quadrato exercitu, sicut etiã nunc propè semper solet prælium fieri. Sed hoc genus depugnationis periti armorum non optimũ iudicant, quia cùm in prolixo spacio tẽditur acies, non æqualis semper campus occurrit, & hiat aliquando in medio sinus, aut curuatura fit: & ita in eo loco acies frequenter irrũpitur. Præterea si multitudine aduersarius antecedit, à lateribus aut dextrã aut sinistrã alam circumuenit, in quo periculũ magnum est, nisi supernumerarios habeas qui sustincãt, hostemq; repellant. Hoc genere solus debet confligere, qui & plures & fortes habuerit bellatores, ut ex utroq; cornu hostem circũueniat, & quasi in sinũ

sui

ſui concludat exercitus. Secunda depugnatio eſt publica, quæ plurimis melior. In qua ſi paucos ſtrenuos loco idoneo ordinaueris, etiam ſi multitudine hoſtium & uirtute turberis, tamen poteris reportare uictoriã. Huius talis eſt modus. Cùm inſtructæ acies ad congreſſum ueniunt, tunc tu ſiniſtram alam tuã à dextra aduerſarij tui longius ſeparabis, ne uel miſſilia ad eam, uel ſagittæ perueniant. Dextram autem alam tuã ſiniſtræ alæ illius iunges, & ibi primùm inchoa prælium: ita ut cum peditibus optimis, & probatiſſimis equitibus ſiniſtram partem illius, ad quam te iunxeris, aggrediaris atque circumeas, & detrudendo atque ſupercurrendo ad hoſtium. terga peruenias. Quòd ſi ſemel aduerſarios exinde pellere cœperis, accedentibus tuis indubitatam uictoriam conſequeris: & pars exercitus tui, quam ab hoſte ſubmoueris, ſecura durabit. Ad ſimilitudinem autem A literæ uel libellæ fabrilis, acies in hoc dimicandi genere conſtituitur. Quòd ſi te prior aduerſarius fecerit, quos poſt aciem ſupernumerarios diximus debere poni, tam equites quàm pedites ad ſiniſtrum tuum colliges cornu, & ſic aduerſario reſiſtes magnis uiribus, ne arte pellaris. Tertia depugnatio eſt ſimilis ſecũdæ: ſed in hoc deterior, q̃ à ſiniſtro cornu tuo cum illius incipis dextro confligere. Nam quaſi mancus impetus eſt eorum, & apertè cũ difficultate aggrediũtur hoſtes, q̃ in ſiniſtro dimicãt cornu. Quod apertius explanabo.

Si

Si quando alam tuam ſiniſtram longè habueris meliorem, tunc & fortiſſimos equites peditesq; coniunge, & in congreſſu ipſam primam applica ad alam hoſtium dexterã, & quantũ potes aduerſarij dexterã partẽ pellere & circuire feſtina. Tu autẽ aliam exercitus partẽ in qua deteriores bellatores habere te noſti, à ſiniſtra illius longè ſepara, ne uel gladijs inuadatur, uel ad eam tela perueniãt. In hoc genere cauendũ eſt, ne inimicorũ cuneis tranſuerſa tua acies elidatur. Hoc autẽ modo uno caſu utiliter pugnabitur, ſi aduerſarius infirmius dextrũ cornu habuerit, & tu longè fortio ſiniſtrũ. Quarta depugnatio talis eſt, Cùm ordinaueris aciem, antè quadringentos uel quingentos paſſus, quàm ad hoſtem peruenias, nõ ſperante eo, ſubitò ambas alas tuas incitare te cõuenit, ut ex utroq; cornu improuiſos hoſtes uertas in fugam, & celerius victoriam conſequaris. Sed hoc genus certaminis licet citò ſuperet, ſi exercitatos fortiſſimosq; produxerit, tamen periculoſum eſt, quia mediam aciem ſuam, qui ſic dimicat, denudare compellitur, & in duas partes exercitum ſeparare. Et ſi primo impetu victus non fuerit inimicus, habet poſtea occaſionem, qua inuadat & diuiſa cornua, & mediam aciem deſtitutam. Quinta depugnatio eſt quartæ ſimilis. Sed hoc unum amplius habet, quia mediam leuem armaturam & ſagittarios ante * primam aciẽ ponit, ut illis reſiſtentibus nõ poſſit acies irrumpi. Nam ſic de dextro cornu ſuo, illius ſiniſtrum: &

de

de siniſtro cornu ſuo, illius dextrum aggreditur. Quòd ſi fugare poterit, ſtatim uincit: ſin minus, media acies illius non laborat, quia à leui armatura ſagittariisq; defenditur. Sexta depugnatio optima eſt, & propè ſimilis ſecundæ, qua utuntur qui de numero ſuorum & de uirtute deſperant. Et ſi benè ordinauerint, quamuis cum paucioribus, ſemper victoriam conſequũtur. Nam cùm inſtructa acies ad hoſtes accedit, dextram alam tuam ſiniſtræ alæ hoſtium iunge, & ibi per equites probatiſſimos & uelociſſimos pedites incipe præliari. Reliquam autem partem exercitus tui, longiſſimè à dextra parte illius remoue, & directum porrige, quaſi ueru. Nam ſi partẽ ſiniſtram illius & à lateribus & à tergo cœperis cædere, ſine dubio uertes in fugam. Aduerſarius autem nec de dextra parte ſua, nec de media acie poteſt ſuis laborantibus ſubuenire, quia acies tua extenditur, & tota ſe porrigit ad ſimilitudinem l literæ, longiſſimeq; recedit ab hoſtibus. Quo genere in itineribus ſæpe confligitur. Septima depugnatio eſt, quæ loci beneficio adiuuat dimicantem. In hac quoq; & cum paucioribus, & cum minus fortibus poteris aduerſarium ſuſtinere, ſi montem, aut mare, aut flumen, aut lacũ, aut ciuitatẽ, aut paludes, aut abrupta in parte una habeas, ex qua hoſtis non poſſit accedere, reliquum exercitum tuum directa acie ordines. Sed in illa ala, quæ munitionẽ nõ habet, omnes equites & ferentarios ponas. Tunc ſecurius pro tuo

arbitrio cum hoſte confliges, quia ab una parte loci natura te munit ab alia duplex propè ponitur equitatus. Illud tamen obſeruandum eſt, quo nihil melius inuenitur, ut ſiue de dextero cornu tuo cum illius ſiniſtro pugnare uolueris, ibi fortiſſimos ponas: ſiue de ſiniſtro cum illius dextro, ibi ſtrenuiſſimos colloces: ſiue in medio facere cuneos uolueris, per quos hoſtium acies rumpas, in cuneo exercitatiſſimos ordines bellatores. Victoria enim per paucos fieri cõ ſueuit. Tantũ eſt ut electi à duce ſapiẽtiſſimo, in his locis in quibus ratio & utilitas poſtulat, ordinẽtur.

Viam abſcedẽdi ab hoſtibus dandam, ut deleantur faciliùs fugientes. Cap. XXI.

PLerique rei militaris ignari, pleniorem uictoriam credunt, ſi aduerſarios aut locorum anguſtijs, aut armatorum multitudine circunderint, ut aditum non inueniant abſcedendi. Sed clauſis ex deſperatione creſcit audacia, & cùm ſpei nihil eſt, ſumit arma formido. Libenter cupit commori, qui ſine dubio ſcit ſe eſſe moriturum. Idcoq; Scipionis laudata ſententia eſt, qui dixit, uiam hoſtibus qua fugerent, non eſſe muuniendam. Nam cùm abſcedendi aditu patefacto, mentes omnium ad præbenda terga conſenſerint, multi more pecorum trucidantur. Nec inſequentium ullum periculum eſt, cum uicti (quibus defendi poterant) arma conuerterint in fugam. Hoc genere quanto maior fuerit exercitus, tanto facilius multitudo proſterni

sternitur. Neque enim ibi requirendus est numerus, ubi animus semel territus, non tam tela hostium cupit declinare, quàm multum. Cæterùm clausi, licet exigui numero & infirmi uiribus, hoc ipso tamen sunt hostibus pares, quia desperantes sciunt aliud sibi licere nõ posse. Nam una salus uictis, nullam sperare salutem.

Quemadmodum ab hoste recedatur, si consilium pugnæ displiceat. Cap. XXII.

DIgestis omnibus quæ ratio militaris experimẽtis & arte seruauit, unum superest docere, quemadmodũ recedatur ab hostibus. Nam disciplinæ bellicæ & exemplorum periti, nusquam maius periculũ imminere testantur. Qui enim ante cõgressum recedit ex acie, & suis fiduciam minuit, & inimicis addit audaciam. Verùm quia hoc sæpius necesse est euenire, quibus modis tutò possit fieri declarandum est. Primùm ut tui nesciant ideo te recedere, quia declinas inire conflictũ, sed credant arte aliqua se ideo reuocari, ut ad oportuniorem locum inuitetur hostis, ut facilius superetur: aut certè in sequentibus aduersarijs secretiores collocentur insidiæ. Nam necesse est ad fugam parati sint, qui ducẽ suũ sentiũt desperare. Illud quoq; uitandum est, ne hostes te recedere sentiant, & statim irruant. Propterea plerique ante peditcs suos equites posuerunt, ut discurrentes aduersarios uidere non sinerent, quando pedites ab-

 scede

ſcedebant. Itẽ particulatim incipientes à primis, ſingulas acies ſubducebant, retroq; reuocabant, in gradu ſuo manentibus reliquis: quos ſenſim poſtea ceßimq; ad illos iungebant, quos ſubduxerant. Primùm aliquanti exploratis itineribus, noctu cum exercitu recedebant: ut hoſtes die orto, cùm intellexiſſent, non poſſent comprehendere præcedentes. Præterea leuis armatura præmittebatur ad colles, à qua ſubitò tubò reuocaretur exercitus: & ſi hoſtes inſequi uoluiſſent, à leui armatura, quæ antea occupauerat locum, additis equitibus fundebantur. Nihil enim periculoſius exiſtimatur, quàm, ſi inconſultè in ſequentibus, ab his qui in ſubſeſſa fuerint, uel antè ſe parauerint, obuietur. Hoc tempus eſt quo oportunè collocantur inſidiæ, quia aduerſum fugientes maior audacia & minor cura eſt. Neceſſariò autem amplior ſecuritas grauius ſolet habere diſcrimen. Imparatis, cibum capientibus, in itinere laßis, equos ſuos paſcentibus, ac nihil tale ſuſpicantibus ſuperuentus aſſolet fieri. Quod & nobis uitandum eſt, & hoſti in einſmodi occaſionibus pernicies inferenda. Hoc enim caſu oppreßis, nec uirtus poteſt, nec multitudo prodeſſe: quia qui in acie publica uincitur pugna, licet & ibi ars plurimùm proſit, tamen ad defenſionem ſuam poteſt accuſare fortunã: qui uerò ſuperuentus & ſubſeſſas inſidias paſſus eſt, culpam ſuam non poteſt excuſare: quia hoc euitare potuit, & per ſpeculatores idoneos

os antè cognoscere. Cùm receditur, talis fraus fieri consueuit. Recto itinere pauci equites consequũtur, ualida manus occultè per alia mittitur loca, ubi ad agmen inimicorum peruenerunt equites, tentant leuiter atq; discedunt. Ille credit quicquid insidiarum fuerat præterijsse, & sine cura resoluitur in negligentiam. Tunc illa manus, quæ secreto itinere destinata fuerat, superueniens opprimit ignorãtes. Multi cùm ab hoste discedunt, si per syluas ituri sunt, præmittunt qui abrupta uel angusta occupent loca, ne ibidem ab aduersarijs patiantur insidias. Et rursus post se præcisis arboribus uias claudunt, quas compedes uocant, ut aduersarijs facultatẽ adimant persequendi: & pene utriq; parti in itinere ad subsessas communis occasio est. Nam qui præcedit, oportunis uallibus, uel syluosis montibus, quasi post se relinquit insidias, in quas cùm inciderit inimicus, recurrit ipse & adiuuat suos. Qui uero sequitur auersis semitis, lõgè antè destinat expeditos, & præcedendo aduersarium arcet à transitu, ut deceptũ à tergo & à fronte concludat. Dormientibus noctu aduersarijs, & qui præcesserit potest regredi, & qui sequitur, quantumuis intersit, potest superuenire per fraudem. In transfertatione fluuiorum, qui præcedit, illam partem tentat opprimere, quæ præmissa trãsierat, dum reliqui alueo separantur. Qui autem festinato itinere sequitur, illos qui non potuerunt transire, conturbat.

tem est quatuor palis cõfixum propugnaculum, quod quoquomodo abicceris, tribus radijs stat & erecto quarto infestum est. Elephanti in prælijs magnitudine corporum, barrhitus horrore, formæ ipsius nouitate, homines equosq; conturbant. Hos contra Romanum exercitũ prius in Lucania rex Pyrrhus edux it. Postea Hannibal in Aphrica, Rex Antiochus in oriente, Iugurtha in Numidia copiosos habuerunt: aduersus quos diuersa resistendi excogitarunt genera armorum. Nam & Centurio in Lucania gladio manum (quam promuscidem uocant) uni abscidit, & bini cataphracti equi iungebantur ad currum, quibus insidentes clibanarij, sariſſas, hoc est, longissimos cõtos in elephãtos dirigebant. Nã muniti ferro, nec à sagittarijs (quos uidebant) beluæ lædebantur, & earum impetum equorum celeritate uitabant. Alij contra elephantos cataphractos milites immiserant, ita ut in brachijs eorum, & in cassidibus uel humeris, aculei ingentes ponerentur è ferro, ne manu sua elephas bellatorẽ contra se uenientem posset apprehendere. Præcipuè tamẽ uelites ãtiqui aduersũ elephãtos ordinarũt. Velites autẽ erãt iuuenes, leui armatura, corpore alacri, q̃ ex equis missilia optimè dirigebãt. Hi equis prætercurrẽtibus ad latiores lãceas uel maiora spicula beluas occidebãt: sed crescẽte audacia postea collecti, plures milites pariter pila, hoc est, missilia, in elephãtos cõgerebãt, eoq; uulneribus elidebant. Illud tamen additũ est, ut

Pyrrhus elephantos primus in Italiam duxit.

Promuscis.

Sariſſæ.

Velites.

pum, prior clamore ac buccinis exultare uideatur. Hac fiducia ut perterrebit inimicos, ita ſuis fiduciã geminabit: quaſi uictor ex omni parte deceſſerit. Quòd ſi aliquo caſu omnis in acie fũdatur exercitus pernicioſa clade, tamen reparationis multis fortuna non defuit, & medicina quærenda eſt. Dux ergo prouidus ſub ea cautela publico debet Marte confligere, ut ſi quid pro uarietate bellorum, uel conditionis humanæ ſecus acciderit, abſque graui detrimento liberet uictos. Nam ſi uicini fuerint colles, ſi poſt terga munitio, ſi cæteris abſcedentibus fortiſſimi quique reſtiterint, ſe ſuosq; ſeruabunt. Frequenter iam fuſa acies, diſperſos ac paſſim ſequentes, reparatis uiribus interemit. Nam nũquam exultantibus maius ſolet eſſe diſcrimen, quàm cùm *ex ſubita ferocia ſubitò in formidinem commutantur. Sed quicunque euentus fuerit, colligendi ſunt ſuperſtites, bello erigendi adhortationibus congruis, & armorum inſtauratione refouendi. Tunc noui delectus, noua quæruntur auxilia: & (quod amplius prodeſt) captatis occaſionibus in ipſos uictores per occultas inſidias impetus faciendus eſt, ac ſic audacia reparanda. Nec opportunitas deerit, cùm pro felicitate ſuperbius & incautius mẽtes efferantur humanæ. Si quis hunc caſũ ultimũ putat, cogitet euentus omniũ præliorũ, inter initia contra illos magis fuiſſe, quibus uictoria uidebatur.

exhibita

Regulæ bellorum generales. Cap. XXVI.

IN omnibus prælijs expeditionis conditio talis est, ut quicquid tibi prodest, aduersario noceat: quod illum adiuuat, tibi semper officiat. Nunquam igitur ad illius arbitrium aliquid facere, aut dissimulare debemus, sed id solùm agere, quod nobis utile iudicamus. Contra te enim incipis esse, si imiteris quod fecit ille pro se: & rursus quicqd pro tua parte tẽtaueris, cõtra illũ erit, si uoluerit imitari. In bello, qui plus in angarijs uigilauerit, plusq; in exercendo milite laborauerit, minus periculum sustinebit. Nunquã miles in aciẽ producẽdus est, cuius antea experimenta nõ ceperis. Aut inopia, aut superuẽtibus, aut terrore melius est hostẽ domare, quàm prælio: inquo amplius solet fortuna potestatis habere quàm uirtus.

*Nulla cõsilia meliora sunt, quàm illa quæ ignorauerit aduersarius antequam facias.

*Occasio in prælio amplius solet iuuare quàm uirtus

*In solicitandis suscipiendisq; hostibus, si cum fide ueniant, magna fiducia est: quia aduersarium amplius transfugæ frangunt, quàm perempti.

*Melius est post aciẽ plura seruare præsidia, quàm latius militem spargere.

*Difficilè uincitur, qui uerè potest de suis & de aduersarij copijs iudicare.

*Amplius ualet uirtus, quàm multitudo.

*Amplius prodest sæpe locus, quam uirtus.

*Paucos uiros fortes natura procreat, bona institutione plures reddit industria.

*Exercitus labore proficit, ocio conſeneſcit.

*Nunquam ad certamen publicum produxeris militē, niſi cùm eum uideris ſperare uictoriam.

*Subita conterrent hoſtes, uſitata uileſcunt.

*Qui diſperſis ſuis inconſultè inſequitur, quā ipſe acceperat, aduerſario uult dare uictoriam.

*Qui frumentum neceſſariumq; cōmeatū nō præparat uincitur ſine ferro.

*Qui multitudine & uirtute præcedit, quadratā dimicet fronte, qui primus eſt modus.

*Qui imparē ſe iudicat, dextro cornu ſuo ſiniſtrū cornu pellat inimici, qui eſt ſecundus modus.

*Qui ſiniſtrā alā fortiſſimam habere ſe nouerit, dextrā alam hoſtis inuadat, qui eſt tertius modus.

*Qui habet exercitatiſſimos milites, in utroq; cornu pariter prælių debet incipere, q eſt quartus modus.

*Qui leuem armaturam optimè regit, utranq; alā hoſtis inuadat, ferentarijs ante mediam aciem cōſtitutis, qui eſt quintus modus.

*Qui nec numero militum, nec uirtute confidit, ſi depugnaturus eſt, de dextra ſua ſiniſtrā alā hoſtiū pulſet, reliquis ſuis porrectis in ſimilitudinē ueru qui eſt ſextus modus.

*Qui pauciores infirmioresq; habere ſe nouit, ſeptimo modo ex uno latere aut montē, aut ciuitatē, aut mare, aut fluuiū, aut aliquod debet habere ſubſidiū.

*Qui confidit equitatu, altiora loca quærat equitibus, & rem magis per equites gerat.

Qui

*Qui confidit pedestribus copijs, altiora loca peditibus quærat: & rem magis per pedites gerat.

*Cùm explorator hostium latenter oberret in castris, omnes ad tentoria sua per diem redire iubeantur, & statim deprehenditur explorator.

*Cùm consilium tuum cognoueris aduersarijs proditum, dispositionem mutare te conuenit.

*Quid fieri debeat, tractato cum multis: quid uerò facturus sis, cum paucissimis ac fidelissimis, uel potius ipse tecum.

*Milites pœna & timor in sedibus corrigunt, in expeditione spes & præmia faciunt meliores:

*Boni duces publico certamine nunquã nisi ex occasione aut nimia necessitate confligunt.

*Magna dispositio est, hostem fame magis urgere quàm ferro.

*De equitatu sunt multa præcepta, sed cùm hæc pars militiæ, usu exercitij armorum genere, & equorum nobilitate profecerit, ex libris nihil arbitror colligendum, cùm præsens doctrina sufficiat.

*Quo genere depugnaturus sis nesciant hostes, ne aliquibus remedijs resistere moliantur,

DIgesta sunt imperator inuicte, quæ nobilissimi autores, diuersis probata temporibus, per experimentorum fidem, memoriæ tradiderunt, ut ad sagittandi peritiam, quam in serenita-

te tua Persa miratur: ad equitãdi scientiã uel decorem, quæ Hunnorum, Alanorumq; natio uelit imitari, si posit: ad currendi uelocitatem, quam Saracenus Indusq; non æquat: ad armaturæ exercitationem, cuius campi doctores uel pro parte exẽpla intellexisse se gaudent, regula præliandi, immo uincendi artificiũ ingeratur, quatenus uirtute pariter ac dispositione mirabili, reip. tuæ & Imperatoris officiũ exhibeas & militis.

Finis Tertij Libri.

FLAVII VE-

GETII RENATI DE RE MILI-

tari Libri Quarti Prologus.

Res-
publica

Grestem incultámq; hominũ initio ſæculi uitam, à communione mutorum animaliũ uel ferarum, urbium conſtitutio prima diſcreuit. In his nomẽ reipub. peperit communis utilitas. Ideo potentiſſimæ nationes ac principes conſecrati nullam maiorem gloriã putauerunt, quàm aut fundare nouas ciuitates, uel ab alijs conditas in nomen ſuum ſub quadam amplificatione transferre. In quo opere clementia ſerenitatis tuæ obtinet palmã. Ab alijs enim uel paucæ uel ſingulæ, à pietate tua innumerabiles urbes ita iugi labore perfectæ ſunt, ut non tã humana manu cõditæ, quàm diuino nutu uideantur paratæ. Cunctos itaq; Imperatores felicitate, moderatione, caſtimonia, exemplis, indulgentia, ſtudiorum amore præcellis. Regni animiq; tui bona cernimus. Hæc enim anticipare & ſuperior optauit ætas, & extendi in perpetuũ uentura deſyderat. Quibus rebus tantùm uni uerſo orbi præſtitum gratulamur bonum, quantùm uel humana mens petere, uel gratia potuit diuina cõferre. Sed diſpoſitionibus ueſtræ clemẽtiæ, quãtùm profecerit murorum elaborata conſtructio, Roma documentum

cumentum est, quæ salutem ciuium Capitolinæ arcis defensione seruauit, ut glorioſius postea totius orbis possideret Imperium. Ad complementũ ergo operis maiestatis uestræ præceptione susceptí, rationes quibus uel nostræ ciuitates defendendæ sunt, uel hostiũ subruẽdæ, ex diuersis autoribus in ordinẽ digerã: nec laboris pigebit, cũ õnibus profutura credãtur.

Ciuitates aut opere, aut natura, aut utroque debere uumuniri. Cap. I.

VRbes atq; castella aut natura munitur, aut manu, aut utroq;, quod firmius ducitur. Natura, aut loco edito el abrupto, aut circumfuso mari siue paludibus uel fluminibus. Manu, fossis, ac muris. In illo naturali beneficio tutissimũ eligetur consiliũ, in plano quæritur fundãtis industria. Videmus antiquissimas ciuitates ita in campis patentibus constitutas, ut deficiente auxilio locorũ, arte tamen & opere redderentur inuictæ.

Nõ directos, sed anguloſos muros faciẽdos. Cap. II.

AMbitũ muri directũ ueteres ducere noluerũt, ne ad ictus arietũ esset dispositus, sed sinuosis anfractibus iactis fundamẽtis clausere urbes, crebrioréſq; turres in ipsis angulis ediderunt. Propterea, quia si quis ad murum tali ordinatione constructũ uel scalas uel machinas uoluerit admouere, non solùm à fronte, sed etiam à lateribus & propè à tergo ueluti in sinum circumcluſus opprimitur.

Quemad

Quemadmodũ murus è terra iungatur aggeſtus, ut nunquam poßit elidi. Cap. III.

MVrus autem ut nunquàm poßit elidi hac ratione perficitur. Interuallo uicenûm pedum interpoſito, duo intrinſecus parietes fabricantur. Deinde terra quæ de foſſis fuerit egeſta, inter illos mittitur, uectibúſq; denſatur: ita ut à muro primus paries parum inferior, ſecundus longè minor ducatur, ut de plano ciuitatis ad ſimilitudinẽ graduum quaſi cliuo molliúſq; ad propugnacula poſſit aſcendi. Quia nec murus ullis poteſt arietibus rumpi, quem terra cõfirmat, & quouis caſu deſtructis lapidibus, ea quæ inter parietes denſata fuerit, ad muri uicem ingruentibus moles obſiſtit.

De cataractis, & portis, ne exurantur ab ignibus. Cap. IIII.

CAuetur præterea, ne portæ ſubiectis ignibus exurantur. Propter quod ſunt corijs & ferro tegendæ. Sed amplius prodeſt quod inuenit antiquitas, ut ante portam addatur propugnaculum. In cuius ingreſſu ponitur cataracta, quæ annulis ferreis ac funibus pendet, ut ſi hoſtes intrauerint, demiſſa eadem extinguantur incluſi. Ita tamen ſupra portam murus eſt ordinandus, ut accipiat foramina, per quæ de ſuperiore parte effuſa aqua, ſubiectum exgtinguat incendium.

De foßis

De fossis faciendis. Cap. V.

FOssæ autem ante urbes altissimæ latissimæq; faciendæ sunt, ut nec facilè possint coæquari repleriq; ab obsidentibus, & cùm aquis cœperint inundari, ab aduersario cuniculum continuari minimè patiantur. Nã duplici modo opus subterraneũ peragi earũ altitudine & inundatione prohibetur.

Ne sagittis hostium homines ladantur in muro. Cap. VI.

FOrmidatur ne multitudo sagittariorũ, de ꝓpugnaculis exterritis defensoribus, appositisq; scalis occupet murum. Aduersum quod cataphractas atq; scuta in ciuitatibus debent habere quàm plurima. Deinde ꝓpugnacula duplicia, saga ciciliáq; tendantur, impetũque excipiant sagittarum. Nec enim facile transeunt ſpicula quod cedit ac fluctuat. Inuentum quoque remedium est, ut de ligno crates facerent, quas metellas uocauerunt, lapidibusq; complerent: ea arte inter bina propugnacula cõstitutas, ut si per scalas ascẽdissẽt hostes, & partẽ aliquã ipsius contigissent, supra caput suum *uergerent saxa. *uerterẽtur.

Quibus modis prouidendum sit ne famem patiantur obsessi. Cap. VII.

MVlta defensionum oppugnationúmque sunt genera, quæ locis competentibus inseremus. Nunc sciendũ est obsidendi duas esse species. Vnã

cùm aduersarius oportunis locis præsidijs ordinatis, continuis insultibus impugnat obsessos. Alteram cùm uel aqua prohibet inclusos, uel deditionem spe- rat à fame, quando omnes prohibuerit commeatus. Hoc enim consilio, ipse ociosus ac tutus fatigat ini- micum. Ad quos casus, possessores, quamuis leui su- spitione pulsati omnem alimoniam uictus intra mu- ros debẽt studiosissimè collocare, ut ipsius exuberet substantia, aduersarios inopia cogat abscedere. Nõ solùm autem porcinum, sed & omne animalium ge-
nõ poterit. nus, quod inclusum seruari*potest, deputari opor- tet ad lardum, ut adminiculo carnis frumenta suffi- ciant. Aues autem cortales & sine expensa in ciuita- te nutriuntur, & propter ægrotantes sunt necessa- riæ. Pabula equis congerẽda præcipuè, & quæ ap- portari nequiuerint exurenda. Vini, aceti, cætera- rúmq; frugum uel pomorum congerẽdæ sunt copiæ, nihilq; quod suis proficiat, hostibus relinquendũ est. Nam ut hortorum cura in uiridarijs domorum, uel aries exerciatur, utilitatis aut uoluptatis ratio per- suadet. Parùm autem proficit plurimùm collegisse, nisi ab exordio dimentione salubri per idoneos pro curatores erogatio temperetur. Nunquàm periclita- ti sunt fame, qui frugalitatem inter copiam ser- uare cœperunt. Imbellis quoque ætas ac sexus
portus, propter necessitatem uictus * foris frequenter excluſa est, ne penuria opprimeret armatos, à quibus sæpe mœnia seruabantur.

Quæ

Quæ ſpecies præparãdæ ſint pro defenſione murorum. Cap. VIII.

EXurimenta, bitumen, ſulphur, picem liquidam, oleum quod incendiarium uocant, ad exurendas hoſtium machinas conuenit præparari. Ad arma facienda ferrum utriuſq; temperaturæ, & carbones ſeruantur in conditis: ligna quoque haſtilibus ſatisq; neceſſaria reponuntur. Saxa rotunda de fluuiis quæ pro rotunditate grauiora ſunt & aptiora, mittentibus diligentiſſimè colliguntur, ex quibus muri replentur & turres. Minima etiam fundis ſiue fuſtibalis uel manibus iacienda. Maiora per onagros diriguntur. Maxima uerò pondere, formináque uolubilium propugnaculis diriguntur, ut demiſſa per præceps, non ſolum hoſtes obruãt ſubeuntes, ſed etiam machinamenta confringant. Rotæ quoq; de lignis uiridibus ingentiſſimæ fabricantur, uel interciſi ex ualidiſſimis arboribus cylindri (quas taleas uocant) ut ſint uolubiles læuigantur: quæ per pronum labentia ſubito impetu bellatores ſternunt, equóſq; ſolent deterrere. Trabes quoq; & tabulata uel diuerſæ magnitudinis clauos ferreos eſſe oportet in promptu (Nam talibus, oppugnantium machinis per alias machinas conſueuit obſiſti) præcipuè cũ ſubitis operibus addẽda ſit muris uel propugnaculis altitudo, ne aduerſariorum mobiles turres ſupereminent & capiant ciuitatem.

Quid faciendum si neruorum defuerit copia. Cap. IX.

NEruorum quoque copiam summo studio expedit colligi: quia onagri uel balistæ cæteraq; tormenta, nisi funibus neruinis intẽta, nihil prosunt. Equorum tamen setæ de caudis ac iubis ad balistas utiles asseruntur. Indubitatum uerò est crines fœminarum in eiusmodi tormentis non minorem habere uirtutem. Romanæ necessitatis experimento. Nam in obsidione Capitolij corruptis iugi ac longa fatigatione tormentis, cùm neruorũ copia defecisset, matronæ abscissos crines uiris suis obtulere pugnãtibus, reparatisq; machinis aduersariorum impetum repulerunt. Maluerunt enim pudicissimæ fœminæ deformato ad tempus capite liberè uiuere cum maritis, quam hostibus integro decore seruire. Cornua quoq; uel cruda coria proficit colligi ad cataphractas tegendas, aliaq; machinamenta siue munimina.

Mulierum Romanarũ criues.

Quid faciendam ne aquæ inopiam patiantur obsessi Cap. X.

MAgna urbis utilitas est, cùm perennes fontes murus includit. Quòd si natura nõ præstat, cuiuslibet altitudinis effodiendi sunt putei, aquarumq; haustus funibus extrahendi. Sed interdũ sicciora sunt loca, quæ montibus sunt saxisq; munita, in quibus superpositæ castella extra murũ inferiores reperiunt

reperiunt fontium uenas, ac de propugnaculis ue turribus destinatis protegunt telis, ut aquatoribus liber præstetur accessus. Quòd si ultra iactum teli, in cliuo tamen ciuitatis subiecta sit uena, castellum paruulum (quem Burgum uocant) inter ciuitatem & fo Burgus.
tem conuenit fabricari, ibiq; balistas sagittariósque constitui, ut aqua defendatur ab hostibus. Præterea in omnibus publicis ædificijs, multisq; priuatis, cisternæ sunt diligentißimè substituendæ, ut receptacula aquilas pluuialibus, quæ de tectis effluunt præstent. Difficilè enim uincit sitis eos, qui quàmuis exigua aqua ad potum tantùm in obsidione sunt usi.

Si sal defuerit quid faciendum sit. Cap. XI.

SI maritima sit ciuitas & sal defuerit, liquor ex mari sumptus, per alueos aliáq; patula uasa diffunditur, qui à calore solis duratur in salem. Quòd si hostis ab unda prohibeat (nam hoc sæpe accidit) harenas, quas exagitatum uentis mare superfuderat, aliquando colligunt & dulci aqua eluunt, quæ sole siccata nihilo minus mutatur in salem.

Quid faciendum cùm primo impetu uenitur ad muros. Cap. XII.

VIolenta autem impugnatio, quãdo castellis uel ciuitatibus præparatur, mutuo utrinq; periculo, sed maiore oppugnantium sanguine exercentur

uictuosa certamina. Illi enim qui muros inuadere cæ
pũt, terrifico apparatu expositis copijs. in spem de
ditionis formidinem geminant, tubarum strepitu ho
minumq; permixto. Tunc, quia timor magis frãgit
insuetos, primo impetu stupentibus oppidanis, si dis
criminum experimenta non norunt, dum admotis sca
lis inuaditur ciuitas, resistere debent omni uirtute.
Quòd si à fidentibus siue militaribus uiris repellatur
prima congressio, statim clausis crescit audacia. &
iam non terrore sed uiribus & arte confligitur.

Enumeratio machinarum quibus mu ri oppugnantur. Cap. XIII.

ADmouentur etiam testudines, arietes, falces, uineæ, plutei, musculi, turres, de quibus singu lis qualiter fabricentur, quo etiam pacto prælientur uel repellantur edisseram.

De ariete, falce, testudine Caput XIIII.

DE materia ac tabulatis testudo cõtexitur, quæ ne exuratur incendio, corijs uel cilicijs centonibusque uestitur. Hæc intrinsecus accipit trabem, quæ adunco præfigitur ferro, quod Falx uocatur, ab eo quòd incurua est, ut de muro ex trahat lapides. Aut certè ipsius caput uestitur fer ro, & appellatur Aries. Vel quòd habet durissi mam frontem, quæ subruat muros: uel quòd mo re arietum retrocedit, ut cum impetu uehemen tis

Falx.

Aries.

tius feriat. Testudo autem à similitudine ueræ te studinis uocabulum sumpsit, quia sicut illa modò reducit, modò profert caput, ita machinamentum interdum reducit trabem, interdum exerit, ut fortius cædat. Testudo.

De uineis, pluteis, & aggere. Caput XV.

Vineas dixerunt ueteres, quas nunc militari barbaricóque usu * causias uocant. E lignis leuioribus machina colligatur, alta pedibus 9, lata pedibus 7, longa pedibus 16. Huius tectum munitione duplici, tabulatis cratibusq; cõtexitur. Latera quoq; uimine sepiũtur, ne saxorũ telorũq; impetu penetrẽtur. Extrinsecus autem, ne immisso concrementur incendio crudis ac recentibus corijs uel centonibus operitur. Istæ, cùm plures factæ fuerint, iunguntur in ordinem, sub quibus obsidẽtes tuti ad subruenda penetrant murorum fundamenta. Plutei dicuntur, qui ad similitudinem * absidis contexuntur è uimine & cilicijs, uel coreis proteguntur, terniſq; rotulis, quarum una in medio, duæ in capitibus apponuntur in quãcunq; partem uolueris, admouentur more carpenti: quos obsidentes applicant muris, eorumque munitione protecti, sagittis siue fundis uel missilibus defensores omnes de propugnaculis ciuitatis exturbant, ut scalis ascendendi facilior præstetur occasio. Agger autem ex terra ligniſq; extollitur contra murũ, de quo tela iactantur. cattos. Plutei Caßidis.

De Musculis Cap. XVII.

Musculi. MVsculos dicunt minores machinas, quibus protecti bellatores si lutum offuerit aut ciuitatis fossatum, apportatis lapidibus, lignis, ac terra non solum complent, sed etiam solidāt, ut turres ambulatoriæ sine impedimento iungantur ad murum. Vocantur autem à marinis beluis Musculi. Nā quēadmodum illi, cùm minores sint, tamen balenis auxilium adminiculumq; iugiter exhibent: ita istæ machinæ breuiores, deputatæ turribus magnis, aduentui illarum parant uiam, itineraq; præmuniunt.

De turribus ambulatorijs. Cap. XVII.

TVrres autem dicūtur machinamenta, ad ædificiorum ſpeciem, ex trabibus tabulatisq; compacta: & ne tantum opus hostili concremetur incēdio, diligentissimè ex crudis corijs uel centonibus cōmunitur, quibus pro modo latitudinis additur altitudo. Nam interdum tricenos pedes per quadrum, interdum quadragenos uel quinquagenos latæ sunt. Proceritas autem ipsarum tanta sit, ut nō solum muros, sed etiam turres lapideas altitudine superent. His plures rotæ mechanica arte subduntur, quarū lapsu uolubili magnitudo tam alta mouetur. Præsens autem periculū ciuitatis est, si ad murū fuerit turris admota.

admota. Plures enim accipit scalas, & diuerso genere conatur irrũpere. Nã in inferioribus habet arietem, cuius impetu destruit muros. Circa uerò mediã partem accipit pontem, factum de duabus trabibus, septumq; de uimine, quem citò prolatum inter turrim murumq; constituunt, & per eum ingredientes de machina bellatores in ciuitatẽ transeunt, & occupãt muros. In superioribus autẽ turris illius partibus contati & sagittarij collocantur, qui defensores urbis contis, mußilibus, saxisq; ex alto prosternant. Quo facto ciuitas capitur sine mora. Quid enim auxilij supereſt, cùm hi qui de murorum altitudine sperabant, repentè supra se aspiciant altiorem hostium murum?

Quemadmodum ambulatoria turris posßit incendi. Cap. XVIII.

HVic tã manifesto discrimini occurritur multis modis. Primum si confidentia uel uirtus est militaris, eruptione facta, globus egreditur armatorum & ui hostibus pulsis machinamentum illud ingens direptis corijs ignis exurit. Quòd si oppidani exire non audeant, maiores baliſtas, malleolos, uel phalaricas cum incendio destinãt, ut perruptis corijs uel centonibus, intrinsecus flamma condatur. Malleoli uelut sagittæ sunt, & ubi adhæserint (quia ardentes sunt) uniuersa conflagrant. Phalarica autẽ ad modum hastæ ualido præfigitur ferro, inter tu- Malleoli. Phalarica.

bum

bum & hastile sulphure, resina, bitumineq;, stuppis conuoluitur infuso oleo, quod incendiarium uocant: quæ balistæ impetu destinata, prærupto munimine, ardens figitur ligno, turritamq; machinam frequenter incendit. Depositi quoque homines funibus cum hostes dormiunt in laternis portant lucernas, & incensis machinis rursus leuantur in murum.

Quemadmodum altitudo muris addatur. Cap. XIX

PRæterea partem muri, ad quam machina conatur accedere, cæmento atque lapidibus uel luto siue lateribus, postremò tabulatis extruendo faciunt altiorem, ne defensores mœnium desuper urbi uentura possit opprimere. Constat autem inefficax machinamētum reddi, si inueniatur inferius. Verum obsidentes eiusmodi dolum adhibere consueuerunt. Primò talem extruunt turrem, quæ propugnaculis ciuitatis uideatur inferior. Deinde secretò aliam de tabulatis intrinsecus turriculam faciunt & cùm muris fuerit machina sociata, subitò funibus trochleisq; de medio turricula illa pducitur, de qua egredientes armati (quia altior inuenitur) statim capiunt ciuitatem.

Quo pacto fodiatur terra, ut machina nocere non possit. Cap. XX.

INterdum longissimas ferratasq; trabes opponũt machinæ uenienti, eamq;, à muri uicinitate propellunt.

lunt. Sed cùm Rhodiorum ciuitas oppugnaretur ab hostibus, & turris ambulatoria super murorum altitudinem ac turrium omniũ pararetur, mechanici ingenio inuentum est tale remedium. Per noctem sub fundamẽto muri cuniculum fodit, & illum ad quem die postero turris fuerat promouenda, nullo hostiũ sentiente, egesta terra cauauit intrinsecus: & cum rotis suis moles fuisset impulsa, atque ad locum qui subtus cauatus fuerat uenisset, tanto pondere solo cedente subsedit, ut nec iungi muris, aut moueri ulterius potuerit. Ita ciuitas liberata est, derelictáque machina.

De scalis, sambuca, exostra, & tollenone Cap. XXI.

ADmotis turribus funditores lapidibus, sagittarij iaculis, manubalistarij uel arcubalistarij sagittis, iaculatores plũbatis ac missilibus, è muris sub mouent hostes. Hoc facto, scalis appositis occupãt ciuitatem. Sed qui scalis nituntur, frequenter periculum sustinent, exemplo Capanei, à quo primum hæc scalarum oppugnatio perhibetur inuenta, qui tanta ui occisus est à Thebanis, ut extinctus fulmine diceretur. Et ideo sambuca, exostra, & tollenone obsidentes in murum hostium penetrant. Sambuca dicitur ad similitudinem citharæ. Nam quemadmodum in cithara chordæ sunt, ita in trabe, quæ iuxta turrim ponitur, funes sunt, qui pontem de superiore parte trochleis laxant, ut ascendant ad murum statim q;

Capaneus.

Sambuca.

timq; de turri exeunt bellatores, & per eam transeuntes mœnia urbis inuadunt. Exoſtra dicitur pōs quem ſuperius expoſuimus, qui de turri in murū repente ꝓtenditur. Tolleno dicitur quoties una trabs in terram prealtè defigitur, cui in ſummo uertice alia tranſuerſa trabs longior dimenſa medietate cō nectitur, eo libramento, ut ſi unum caput depreſſeris, aliud erigatur. In uno ergo capite cratibus ſiue tabulatis contexitur machina, in qua pauci collocā tur armati. Tunc per funes uno attracto depreſſoq; alio capite eleuati imponuntur in murum.

Exoſtra.

Tolleno.

De baliſtis, onagris, ſcorpionibus, arcubaliſtis, fuſtibalis, fundis, per quæ tormenta defenditur murus. Cap. XXII

ADuerſum hæc obſeſſos defendere conſueuerūt baliſtæ, onagri, ſcorpiones, arcubaliſtæ, fuſtibali, ſagittarij, fundæ. Baliſta funibus, neruis, chordiſq; tenditur, quæ quanto prolixiora brachiola habuerit, hoc eſt, quanto maior fuerit tanto ſpicula longius emittit: quæ etſi iuxta artem mechanicā temperetur, & ab exercitatis hominibus, qui menſuram eius antè collegerint, dirigatur, penetrat quodcunque percuſſerit. Onager autem dirigit lapides, ſed pro neruorum craſſitudine & magnitudine, ſaxorum pondera iaculatur. Nam quanto amplior fuerit, tanto maiora ſaxa fulminis more contorquet.

Baliſta.

Onager.

His

His duobus generibus nulla tormentorũ ſpecies uehementior inuenitur. Scorpiones dicebãtur quas nũc manubaliſtas uocant: ideo ſic nuncupati, quòd paruis ſubtilibus q; ſpiculis inferant mortem. Fuſtibalos, arcubaliſtas, & fundas deſcribere ſuperfluum puto, quæ præſens uſus agnoſcit: ſaxis tamen grauioribus per onagrum deſtinatis, non ſolùm equi eliduntur & homines, ſed etiam hoſtium machinamenta franguntur. Scorpiones

Aduerſum arietes proſunt culcitræ, laquei, lupi, & columnæ grauiores. Cap. XXIII

ADuerſum arietes etiam uel falces ſunt plura remedia. Aliquãti centones & culcitras fuſtibus calcant, & illis opponunt locis quæ cædit aries, ut impetus machinæ materia molliore fractus nõ deſtruat murum. Alij laqueis captos arietes, per multitudinem hominum de muro in obliquum trahunt, & cum ipſis teſtudinibus euertunt. Plures in modũ forficis dentatum funibus alligant ferrum, quod lupũ uocãt, apprehẽſumq; arietẽ aut euertunt, aut ita ſuſpendunt, ut impetum non habeat feriendi. Interdum baſes columnæ marmoreæ uibrato impetu iaciuntur è muris, arietéſque confringunt. Quòd ſi tanta uis fuerit, ut murus arietibus perforetur, & (quod ſæpe accidit) decidat, ſalutis una ſpes ſupereſt,

ſupereſt, ut deſtructis domibus alius intrinſecus mu rus addatur, hoſtésq; inter binos parietes (ſi pene trare tentauerint) perimantur.

De Cuniculis per quos murus defoditur Cap. XXIIII.

Cuniculus. ALiud genus oppugnationis eſt ſubterraneũ atq; ſecretum, quod Cuniculum uocant: à leporibus qui caſulas ſub terras fodiunt, ibiq ue conduntur. Adhibita ergo multitudine ad ſpeciem metallorum, in quibus auri argentique uenas beſſorum rimatur induſtria, magno labore terra defoditur, cauatóq; ſpecu in exitium ciuitatis inferna quæritur uia: quæ fraus duplicibus operatur inſidijs: aut enim penetrant urbem, & noctu nõ ſentientibus oppidanis egrediuntur per cuniculum, reſeratiſq; portis ſuorũ agmẽ inducunt, hoſtéſque in ipſis domibus perimunt ignorantes: aut certè cùm ad murorum fũdamenta peruenerint, ſuffodiunt eorum maximam partem, appoſitis ſiccioribus lignis, ruinámq; muri tumultuario opere ſuſpendunt. Sarmenta inſuper iungunt, aliáq; fomenta flammarum. Tunc præparatis bellatoribus ſubter ignis immittitur, combuſtiſq; columnis ligneis atq; tabulatis, muro ſubito corruente, irruptioni additus reſeratur.

Quid facere debeant oppidani, ſi hoſtis irruperit ciuitatem. Cap. XXV.

INnumerabilibus declaratur exẽplis, ſæpe cæſos ad internitionẽ hoſtes, qui inuaſerãt ciuitatẽ. Quod ſine

sine dubio euenit, si oppidani muros ac turres obtinuerint, uel altiora loca occupauerint. Tũc enim de fenestris ac tectis omnis ætas ac sexus irrumpentes obruũt saxis, alijsq; generibus telorum: quod ne sustineant obsidentes, portas ciuitatis aperire cosueuerunt, ut resistere desinant, fugiendi potestate concessa. Necessitas enim quædam uirtutis est, desperatio in hoc casu. Vnum oppidanis auxilium est, siue per diem, siue per noctem hostis intrauerit, ut muros turresque, teneant, ac loca superiora cõscendãt hostésque per uicos & plateas undiq; obruant dimicantes.

Quæ sit adhibenda cautela, ne hostes furtim occupent murum. Cap. XXVI.

FRequenter dolum excogitant obsidentes, ac simulata desperatione longius abeunt. Sed ubi post metum, murorum uigilijs derelictis, requieuerit incauta securitas, tenebrarũ ac noctis occasione captata, cum scalis clanculùm ueniunt, murósq; conscẽdũt. Propter quod maior est adhibẽda custodia cùm hostis abscesserit, & in ipsis muris ac turribus tuguriola locanda, in quibus uigiles hybernis mensibus ab hymbribus uel frigore, æstiuis defendantur à sole. Illud quoque usus inuenit, ut acerrimos ac sagaciſsimos canes in turribus nutriant, qui uentum hostium odore præsentiant, latratúque testentur. Anseres quoque non minore

solertia

ſolertia nocturnos ſuperuentus clamoribus indicãt. Nam ingreſſi Capitolinam arcem Galli, Romanum nomẽ eruerant, niſi clamore anſerum excitatus Mãlius reſtitiſſet. Mira diligentia ſiue fortuna uiros, qui uniuerſum orbem erant miſſuri ſub iugum, auis una ſeruauit.

Quomodo oppidanis inferantur inſidiæ. Cap. XXVII.

NOn ſolùm in obſidionibus, ſed in uniuerſo genere bellorum, ſuper omnia ducitur, hoſtium conſuetudinem explorare diligenter ac noſſe. Oportunitas enim inſidiarum aliter non poteſt inueniri, niſi ſcias quibus horis aduerſarius à laboris intentione diſcedat, quibus reddatur incautior: interdum medio die, interdum ad ueſperum, ſæpe nocte, aliquando eo tempore quo ſumitur cibus, cùm utriuſque partis mtilies ad requiem aut curanda corpora diſperguntur. Quod in ciuitate cùm cœperit fieri, obſidentes aſtu ſe à prælio ſubtrahunt, ut aduerſariorum negligentiæ licentiam tribuant. Quæ ipſa impunitate cùm creuerit, repente admotis machinis, uel appoſitis ſcalis occupant ciuitatẽ. Et ideo in muris ſaxa cæteráq; tormenta ponuntur in prõptu, ut cognitis inſidijs occurrentes, ad manus habeant quod ſupra capita hoſtium euoluant atque iaculentur.

Quid

Quid faciant obsidentes ne ab oppidanis patiantur insidias. Cap. XXVIII.

CVm negligentia interuenerit paribus insidijs subiacẽt obsidẽtes. Nã siue cibo siue sõno fuerint occupati, siue ocio aut aliqua necessitate dispersi, tunc oppidani repente prorũpũt, ignorãtes perimunt, arietes, machinas, ipsosq; aggeres ignibus concremant, omniaq; in perniciem suam fabricata opera subuertunt. Propter hoc obsidentes ultra iactum teli fossam faciunt, camq; non solùm uallis & sudibus, sed etiam turriculis instruunt, ut erumpẽtibus ex ciuitate possint obsistere, quod opus Loricula uocãt, & sæpe cũ obsidio describitur, inuenitur in historijs Loricula urbem esse circundatam. Loricula

Quo genere tormentorum defendantur ciuitates. Cap. XXIX.

SEd ex alto destinata missilia, siue plumbatæ, uel lanceæ, ueruta, uel spicula in subiectos uehemẽtius cadunt. Sagittæ quoq; arcubus missæ, & saxa manibus, fundis, siue fustibalis directa, quanto de excelsiori loco exeunt, tanto longiùs penetrãt. Balistæ uerò & onagri, si à peritis diligentissimè temperentur, uniuersa præcidunt, à quibus nec uirtus ulla, nec munimina possunt defendere bellatores. Nam more fulminis, quicquid percusserint, aut dissoluere, aut errumpere consueuerunt.

Quemadmodum mensura colligatur ad scalas uel machinas faciendas. Cap. XXX.

AD capiendos muros scalæ uel machinæ plurimùm ualent, si ea magnitudine compactæ fuerint, ut altitudinem exuberent ciuitatis. Mensura autem colligitur duplici modo: aut enim linum tenue & expeditum, uno capite nectitur in sagitta, quæ cum ad muri fastigia directa peruenerit, ex mensura lini, murorum altitudo deprehenditur: aut certe cum sol obliquus umbram turrium murorúmque iaculatur in terram, tunc ignorantibus aduersarijs, umbræ illius spacium mensuratur. Itemq; decempeda figitur, & umbra illius similiter mensuratur. Quo collecto numero, nemo dubitat ex umbra decempedæ inueniri altitudinem ciuitatis, cum sciatur quanta altitudo, quantum umbræ mittat in longum. Quæ ad oppugnandas uel defendendas urbes autores bellicarum artium prodiderunt, uel quæ recentior necessitatum usus inuenit, pro publica (ut arbitror) utilitate digessi, illud iterum iterúmque cõmonens, ut solertissimè caueatur, ne quando aut potus inopia emergat, aut cibi, quibus malis nulla arte succurritur: ideóque intra muros tanto plura condenda sunt, quanto scitur clausuræ tempus in obsidentium potestate consistere.

Præceptæ

Præcepta belli naualis. Cap. XXXI.

PRæcepto maiestatis tuæ, Imperator inuicte, terrestris prælij rationibus absolutis, naualis belli residua (ut opinor) est portio: de cuius artibus ideo pauciora dicenda sunt: quia iamdudum pacato mari, cùm barbaris nationibus agitur terrestre certamen. Romanus autem populus pro decore & utilitate magnitudinis suæ, non propter necessitatem tumultus alicuius classem parabat ex tempore: sed ne quando necessitatem sustineret, semper habuit præparatam. Nemo enim bello lacessere, aut facere audet iniuriam ei regno uel populo, quem expeditum & promptum ad resistendum uindicandúmque cognoscit. Apud Misenum ergo & Rauennam singulæ legiones Romani nominis cum classibus stabãt, ne longius à tutela urbis abscederent: & cùm ratio postulasset, sine mora, sine circuitu ad omnes mundi partes nauigio peruenirent. Nam Misenatiũ classis, Galliam, Hispanias, Mauritaniam, Aphricam, Aegyptum, Sardiniam, atque Siciliam in proximo habebat. Classis autem Rauennatium, Epiron, Macedoniam, Achaiam, Propontidem, Pontum, Orientem, Cretam, Cyprũ petere directa nauigatione cõsueuerat: quia in rebus bellicis celeritas amplius solet prodesse quàm uirtus.

Nomina iudicum qui præerant classi. Cap. XXXII.

Liburnis autem, quæ in Campania stabant, præfectus classis Misenatium præerat. Eas uerò quæ Ionio in mari locatæ fuerãt, præfectus classis Rauennatium retinebat, sub quibus erant deni tribuni per cohortes singulas constituti. Singulæ autem Liburnæ singulos nauarchos, id est, quasi nauicularios habebant, qui exceptis cæteris nautarum officijs, gubernatoribus atque remigibus & militibus exercendis, quotidianam curam & iugem exhibebant industriam.

Nauarchi. Nauicularij

Vnde appellentur Liburnæ. Cap. XXXIII.

Diuersæ autem prouinciæ quibusdam temporibus mari plurimùm potuerunt, & ideo diuersa eis genera nauium fuerunt. Sed Augusto dimicãte Actiaco prælio cum Liburnorum auxilijs præcipuè uictus fuisset Antonius, experimento tanti certaminis patuit Liburnorum naues cæteris aptiores. Ergo similitudine & nomine usurpato, ad earundẽ instar classem Romani principes texuerunt. Liburnia nanq; Dalmatiæ pars est Iadertinæ subiacens ciuitati, cuius exemplo nunc naues bellicæ fabricãtur, & appellantur liburnæ.

Liburnæ.

Qua diligẽtia fabricẽtur Liburnæ. Cap. XXXIIII.

Sed cum in domibus struendis harenæ uel lapidis qualitas requiratur, tanto magis in fabricandis nauibus

nauibus diligenter cuncta quærenda sunt, quanto maius periculum est nauē uitiosam esse quàm domum. Ex cypresso ergo & pinu domestica, siue syluestri larice, & abiete præcipua liburna cōtexitur, utilius æreis clauis quàm ferreis configenda. Quæ licet grauior aliquanto uideatur expensa, tamen, quia amplius durat, lucrum probatur afferre. Nam ferreos clauos tempore & humore celeriter rubigo consumit, ærei autem etiam in fluctibus propriā substantiam seruant.

Qua obseruatione sit cædenda materies Cap. XXXV.

OBseruandum præcipuè ut à quinta decima luna usque ad uigesimam tertiam arbores præcidantur, ex quibus Liburnæ contexende sunt. His enim tantùm octo diebus cæsa materies immunis seruatur à carie: reliquis autem diebus præcisa, etiam eodem anno interna uermium labe exesa in puluerem uertitur: quod ars ipsa & omnium architectorum quotidianus usus edocuit, & contemplatione ipsius religionis agnoscimus, quam pro æternitate his tantùm diebus placuit celebrari. Religio pro æternitate.

Quo mense sint cædendæ trabes Cap. XXXVI.

CAeduntur autem trabes utiliter post solstitium æstiuum, id est, per menses, Iulium, Augustum, & per autumnale æquinoctium usq; ad calendas Ianuarias. His nanque mensibus arescente

humore ſicciora & ideo fortiora ſũt ligna. Illud etiam cauendum, ne continuò ut deiectæ fuerint trabes ſecentur, uel ſtatim ut ſectæ fuerint mittantur in nauem. Siquidẽ & adhuc ſolidæ arbores & iam diuiſæ per tabulas duplices ad maiorem ſiccitatem mercãtur. *mereantur inducias. Nã quæ uirides cõpingũtur, cùm natiuum humorem exudauerint, contrahuntur & rimas faciunt latiores, quo nihil eſt periculoſius nauigantibus.

De modo Liburnarum. Cap. XXXVII.

QVod ad magnitudinem pertinet, minimæ liburniæ remorum habent ſingulos ordines, paulo maiores binos, idoneæ mẽſuræ ternos uel quaternos, interdum quinos ſortiuntur remigum gradus Nec hoc cuiquam enorme uideatur, cùm in Actiaco prælio longè maiora referantur concurriſſe nauigia, ut ſenorum etiam uel ultra ordinum fuerint: Scaphæ tamen maioribus liburnis exploratoriæ ſociantur, quæ uicenos prope remiges in ſingulis partibus habeant, quas Britanni pyctas uocant. Per has & ſuperuentus fieri & commeatus aduerſariorum nauium aliquãdo intercipi aſſolet, & ſpeculãdi ſtudio ad uẽtus earũ uel cõſilium deprehẽdi. Ne tamen exploratoriæ naues cãdore prodãtur, color ueneto (qui marinis eſt fluctibus ſimilis) uela tingũtur & funes: cera etiam qua ungere ſolent naues, inficitur. Nautæ

Color Venetus

quoq; uel milites uenetã ueſtem induunt, ut nõ ſolùm per noctẽ, ſed etiã per diẽ facilius lateãt explorãtes.

Nomina

Nomina uentorum & numerus. Cap. XXXVIII.

QVicunque exercitum armatis classibus uehit, turbinum signa debet antè prænoscere. Procellis nanque & fluctibus liburnæ granius quàm ui hostium sæpe perierunt. In qua parte, naturalis philosophiæ tota est adhibenda solertia, qua uentorũ & tempestatũ cœlesti ratione natura colligitur. Et pro acerbitate pelagi, sicut cautos & prouidos cautela tutatur, ita negligentes extinguit incuria. Igitur uentorum numerum atque uocabula ars nauigãdi primum debet inspicere. Veteres autem iuxta positionem cardinum tantùm quatuor uentos principales à singulis cœli partibus flare credebant, sed experimento posterior ætas duodecim comprehendit. Horum uocabula ad submouendam dubitationem non solùm Græca, sed etiam Latina protulimus, ita ut uentis principalibus declaratis, eos qui ipsis dextra læuaq; iuncti sunt indicemus. A uerno itaque solstitio, id est, ab orientali cardine, sumimus exordium, ex quo uentus oritur ἀπηλιώτης, id est, subsolanus. Huic à dextra adiungitur καικίας: à sinistra εὖρος siue uulturnus. Meridianum autem cardinem possidet * νότος, id est, auster. Huic à dextra iungitur λιβονότος, id est, albus notus: à sinistra λιβόνοτος, id est corus. Occidentalem uerò cardinem tenet ζέφυρος. Huic à dextra iungitur λίψ siue Aphricus: a sinistra, ἴαπυξ siue Fauonius. Septentrionalem

Circius siue corus

timq; de turri exeunt bellatores, & per eam transeuntes mœnia urbis inuadunt. Exostra dicitur pos quem superius exposuimus, qui de turri in murũ repente ꝓtenditur. Tolleno dicitur quoties una trabs in terram prælte defigitur, cui in summo uertice alia transuersa trabs longior dimensa medietate cõnectitur, eo libramento, ut si unum caput depresseris, aliud erigatur. In uno ergo capite cratibus siue tabulatis contexitur machina, in qua pauci collocãtur armati. Tunc per funes uno attracto depressoq;, alio capite eleuati imponuntur in murum.

Exostra.

Tolleno.

De balistis, onagris, scorpionibus, arcubalistis, fustibalis, fundis, per quæ tormenta defenditur murus. Cap. XXII

ADuersum hæc obsessos defendere consueuerũt balistæ, onagri, scorpiones, arcubalistæ, fustibali, sagittarij, fundæ. Balista funibus, neruis, chordisq; tenditur, quæ quanto prolixiora brachiola habuerit, hoc est, quanto maior fuerit tanto spicula longius emittit: quæ etsi iuxta artem mechanicã temperetur, & ab exercitatis hominibus, qui mensuram eius antè collegerint, dirigatur, penetrat quodcunque percusserit. Onager autem dirigit lapides, sed pro neruorum crassitudine & magnitudine, saxorum pondera iaculatur. Nam quanto amplior fuerit, tanto maiora saxa fulminis more contorquet.

Balista.

Onager.

His

His duobus generibus nulla tormentorũ ſpecies uehementior inuenitur. Scorpiones dicebãtur quas nũc manubaliſtas uocant: ideo ſic nuncupati, quòd paruis ſubtilibus q; ſpiculis inferant mortem. Fuſtibalos, arcubaliſtas, & fundas deſcribere ſuperfluum puto, quæ præſens uſus agnoſcit: ſaxis tamen grauioribus per onagrum deſtinatis, non ſolùm equi eliduntur & homines, ſed etiam hoſtium machinamenta franguntur. Scorpiones

Aduerſum arietes proſunt culcitræ, laquei, lupi, & columnæ grauiores. Cap. XXIII

ADuerſum arietes etiam uel falces ſunt plura remedia. Aliquãti centones & culcitras fuſtibus calcant, & illis opponunt locis quæ cædit aries, ut impetus machinæ materia molliore fractus nõ deſtruat murum. Alij laqueis captos arietes, per multitudinem hominum de muro in obliquum trahunt, & cum ipſis teſtudinibus euertunt. Plures in modũ forficis dentatum funibus alligant ferrum, quod lupũ uocãt, apprehẽſumq; arietẽ aut euertunt, aut ita ſuſpendunt, ut impetum non habeat feriendi. Interdum baſes columnæ marmoreæ uibrato impetu iaciuntur è muris, arietéſque confringunt. Quòd ſi tanta uis fuerit, ut murus arietibus perforetur, & (quod ſæpe accidit) decidat, ſalutis una ſpes ſupereſt,

ſupereſt, ut deſtructis domibus alius intrinſecus mu rus addatur, hoſtésq; inter binos parietes (ſi pene trare tentauerint) perimantur.

De Cuniculis per quos murus defoditur Cap. XXIIII.

Cuniculus. ALiud genus oppugnationis eſt ſubterraneũ atq; ſecretum, quod Cuniculum uocant: à leporibus qui caſulas ſub terras fodiunt, ibiq ue conduntur. Adhibita ergo multitudine ad ſpeciem metallorum, in quibus auri argentique uenas beſſorum rimatur induſtria, magno labore terra defoditur, cauatóq; ſpecu in exitium ciuitatis inferna quæritur uia: quæ fraus duplicibus operatur inſidijs: aut enim penetrant urbem, & noctu nõ ſentientibus oppidanis egrediuntur per cuniculum, reſeratiſq; portis ſuorũ agmẽ inducunt, hoſtéſque in ipſis domibus perimunt ignorantes: aut certè cùm ad murorum fũdamenta peruenerint, ſuffodiunt eorum maximam partem, appoſitis ſiccioribus lignis, ruinámq; muri tumultuario opere ſuſpendunt. Sarmenta inſuper iungunt, aliáq; fomenta flammarum. Tunc præparatis bellatoribus ſubter ignis immittitur, combuſtiſq; columnis ligneis atq; tabulatis, muro ſubito corruente, irruptioni additus reſeratur.

Quid facere debeant oppidani, ſi hoſtis irruperit ciuitatem. Cap. XXV.

INnumerabilibus declaratur exẽplis, ſæpe cæſos ad interitionẽ hoſtes, qui inuaſerãt ciuitatẽ. Quod ſine

sine dubio euenit, si oppidani muros ac turres obtinuerint, uel altiora loca occupauerint. Tũc enim de fenestris ac tectis omnis ætas ac sexus irrumpentes obruũt saxis, alijsq; generibus telorum: quod ne sustineant obsidentes, portas ciuitatis aperire cosueuerunt, ut resistere desinant, fugiendi potestate concessa. Necessitas enim quædam uirtutis est, desperatio in hoc casu. Vnum oppidanis auxilium est, siue per diem, siue per noctem hostis intrauerit, ut muros turresque, teneant, ac loca superiora cõscendãt hostésque per uicos & plateas undiq; obruant dimicantes.

Quæ sit adhibenda cautela, ne hostes furtim occupent murum. Cap. XXVI.

FRequenter dolum excogitant obsidentes, ac simulata desperatione longius abeunt. Sed ubi post metum, murorum uigilijs derelictis, requieuerit incauta securitas, tenebrarũ ac noctis occasione captata, cum scalis clanculùm ueniunt, murósq; conscẽdũt. Propter quod maior est adhibẽda custodia cùm hostis abscesserit, & in ipsis muris ac turribus tuguriola locanda, in quibus uigiles hybernis mensibus ab hymbribus uel frigore, æstiuis defendantur à sole. Illud quoque usus inuenit, ut acerrimos ac sagacissimos canes in turribus nutriant, qui uentum hostium odore præsentiant, latratúque testentur. Anseres quoque non minore

solertia

ſolertia nocturnos ſuperuentus clamoribus indicãt. Nam ingreſſi Capitolinam arcem Galli, Romanum nomẽ eruerant, niſi clamore anſerum excitatus Mãlius reſtitiſſet. Mira diligentia ſiue fortuna uiros, qui uniuerſum orbem erant miſſuri ſub iugum, auis una ſeruauit.

Quomodo oppidanis inferantur inſidiæ. Cap. XXVII.

NOn ſolùm in obſidionibus, ſed in uniuerſo genere bellorum, ſuper omnia ducitur, hoſtium conſuetudinem explorare diligenter ac noſſe. Oportunitas enim inſidiarum aliter non poteſt inueniri, niſi ſcias quibus horis aduerſarius à laboris intentione diſcedat, quibus reddatur incautior: interdum medio die, interdum ad ueſperum, ſæpe nocte, aliquando eo tempore quo ſumitur cibus, cùm utriuſque partis mtilies ad requiem aut curanda corpora diſperguntur. Quod in ciuitate cùm cœperit fieri, obſidentes aſtu ſe à prælio ſubtrahunt, ut aduerſariorum negligentiæ licentiam tribuant. Quæ ipſa impunitate cùm creuerit, repente admotis machinis, uel appoſitis ſcalis occupant ciuitatẽ. Et ideo in muris ſaxa cæteráq; tormenta ponuntur in prõptu, ut cognitis inſidijs occurrentes, ad manus habeant quod ſupra capita hoſtium euoluant atque iaculentur.

Quid

Quid faciant obsidentes ne ab oppidanis patiantur insidias. Cap. XXVIII.

CVm negligentia interuenerit paribus insidijs subiacẽt obsidẽtes. Nã siue cibo siue sõno fuerint occupati, siue ocio aut aliqua necessitate dispersi, tunc oppidani repente prorũpũt, ignorãtes perimunt, arietes, machinas, ipsosq; aggeres ignibus concremant, omniaq; in perniciem suam fabricata opera subuertunt. Propter hoc obsidentes ultra iactum teli fossam faciunt, eamq; non solùm uallis & sudibus, sed etiam turriculis instruunt, ut erumpẽtibus ex ciuitate possint obsistere, quod opus Loricula uocãt, & sæpe cũ obsidio describitur, inuenitur in historijs Loricula urbem esse circundatam. Loricula

Quo genere tormentorum defendantur ciuitates. Cap. XXIX.

SEd ex alto destinata missilia, siue plumbatæ, uel lanceæ, ueruta, uel spicula in subiectos uehemẽtius cadunt. Sagittæ quoq; arcubus missæ, & saxa manibus, fundis, siue fustibalis directa, quanto de excelsiori loco exeunt, tanto longiùs penetrãt. Balistæ uerò & onagri, si à peritis diligentissimè temperentur, uniuersa præcidunt, à quibus nec uirtus ulla, nec munimina possunt defendere bellatores. Nam more fulminis, quicquid percusserint, aut dissoluere, aut errumpere consueuerunt.

Quemadmodum mensura colligatur ad scalas uel machinas faciendas. Cap. XXX.

AD capiendos muros scalæ uel machinæ plurimùm ualent, si ea magnitudine compactæ fuerint, ut altitudinem exuberent ciuitatis. Mensura autem colligitur duplici modo: aut enim linum tenue & expeditum, uno capite nectitur in sagitta, quæ cum ad muri fastigia directa peruenerit, ex mensura lini, murorum altitudo deprehenditur: aut certe cum sol obliquus umbram turrium murorúmque iaculatur in terram, tunc ignorantibus aduersarijs, umbræ illius spacium mensuratur. Itemq; decempeda figitur, & umbra illius similiter mensuratur. Quo collecto numero, nemo dubitat ex umbra decempedæ inueniri altitudinem ciuitatis, cum sciatur quanta altitudo, quantum umbræ mittat in longum. Quæ ad oppugnandas uel defendendas urbes autores bellicarum artium prodiderunt, uel quæ recentior necessitatum usus inuenit, pro publica (ut arbitror) utilitate digessi, illud iterum iterúmque cõmonens, ut solertissimè caueatur, ne quando aut potus inopia emergat, aut cibi, quibus malis nulla arte succurritur: ideóque intra muros tanto plura condenda sunt, quanto scitur clausuræ tempus in obsidentium potestate consistere.

Præcepta

Præcepta belli naualis. Cap. XXXI.

PRæcepto maiestatis tuæ, Imperator inuicte, terrestris prælij rationibus absolutis, naualis belli residua (ut opinor) est portio: de cuius artibus ideo pauciora dicenda sunt: quia iamdudum pacato mari, cùm barbaris nationibus agitur terrestre certamen. Romanus autem populus pro decore & utilitate magnitudinis suæ, non propter necessitatem tumultus alicuius classem parabat ex tempore: sed ne quando necessitatem sustineret, semper habuit præparatam. Nemo enim bello lacessere, aut facere audet iniuriam ei regno uel populo, quem expeditum & promptum ad resistendum uindicandúmque cognoscit. Apud Misenum ergo & Rauennam singulæ legiones Romani nominis cum classibus stabãt, ne longius à tutela urbis abscederent: & cùm ratio postulasset, sine mora, sine circuitu ad omnes mundi partes nauigio peruenirent. Nam Misenatiũ classis, Galliam, Hispanias, Mauritaniam, Aphricam, Aegyptum, Sardiniam, atque Siciliam in proximo habebat. Classis autem Rauennatium, Epiron, Macedoniam, Achaiam, Propontidem, Pontum, Orientem, Cretam, Cyprũ petere directa nauigatione cõsueuerat: quia in rebus bellicis celeritas amplius solet prodesse quàm uirtus.

Nomina iudicum qui præerant classi. Cap. XXXII.

Liburnis autem, quæ in Campania stabant, præfectus classis Misenatium præerat. Eas uerò quæ Ionio in mari locatæ fuerãt, præfectus classis Rauennatium retinebat, sub quibus erant deni tribuni per cohortes singulas constituti. Singulæ autem Liburnæ singulos nauarchos, id est, quasi nauicularios habebant, qui exceptis cæteris nautarum officijs, gubernatoribus atque remigibus & militibus exercendis, quotidianam curam & iugem exhibebant industriam.

Nauarchi. Nauicularij

Vnde appellentur Liburnæ. Cap. XXXIII.

Diuersæ autem prouinciæ quibusdam temporibus mari plurimùm potuerunt, & ideo diuersa eis genera nauium fuerunt. Sed Augusto dimicãte Actiaco prælio cum Liburnorum auxilijs præcipuè uictus fuisset Antonius, experimento tanti certaminis patuit Liburnorum naues cæteris aptiores. Ergo similitudine & nomine usurpato, ad earundẽ instar classem Romani principes texuerunt. Liburnia nanq; Dalmatiæ pars est Iadertinæ subiacens ciuitati, cuius exemplo nunc naues bellicæ fabricãtur, & appellantur liburnæ.

Liburnæ.

Qua diligẽtia fabricẽtur Liburnæ. Cap. XXXIIII.

Sed cùm in domibus struendis harenæ uel lapidis qualitas requiratur, tanto magis in fabricandis nauibus

nauibus diligenter cuncta quærenda sunt, quanto maius periculum est nauē uitiosam esse quàm domum. Ex cypresso ergo & pinu domestica, siue syluestri larice, & abiete præcipua liburna cōtexitur, utilius æreis clauis quàm ferreis configenda. Quæ licet grauior aliquanto uideatur expensa, tamen, quia amplius durat, lucrum probatur afferre. Nam ferreos clauos tempore & humore celeriter rubigo consumit, ærei autem etiam in fluctibus propriā substantiam seruant.

Qua obseruatione sit cædenda materies Cap. XXXV.

OBseruandum præcipuè ut à quinta decima luna usque ad uigesimam tertiam arbores præcidantur, ex quibus Liburnæ contexende sunt. His enim tantùm octo diebus cæsa materies immunis seruatur à carie: reliquis autem diebus præcisa, etiam eodem anno interna uermium labe exesa in puluerem uertitur: quod ars ipsa & omnium architectorum quotidianus usus edocuit, & contemplatione ipsius religionis agnoscimus, quam pro æternitate his tantùm diebus placuit celebrari. Religio pro æternitate.

Quo mense sint cædendæ trabes Cap. XXXVI.

CAeduntur autem trabes utiliter post solstitium æstiuum, id est, per menses, Iulium, Augustum, & per autumnale æquinoctium usq; ad calendas Ianuarias. His nanque mensibus arescente

humore ſicciora & ideo fortiora ſũt ligna. Illud etiam cauendum, ne continuò ut deiectæ fuerint trabes ſecentur, uel ſtatim ut ſectæ fuerint mittantur in nauem. Siquidẽ & adhuc ſolidæ arbores & iam diuiſæ per tabulas duplices ad maiorem ſiccitatem mercãtur. *mereantur inducias. Nã quæ uirides cõpingũtur, cùm natiuum humorem exudauerint, contrahuntur & rimas faciunt latiores, quo nihil eſt periculoſius nauigantibus.

De modo Liburnarum. Cap. XXXVII.

QVod ad magnitudinem pertinet, minimæ liburniæ remorum habent ſingulos ordines, paulo maiores binos, idoneæ mẽſuræ ternos uel quaternos, interdum quinos ſortiuntur remigum gradus Nec hoc cuiquam enorme uideatur, cùm in Actiaco prælio longè maiora referantur concurriſſe nauigia, ut ſenorum etiam uel ultra ordinum fuerint: Scaphæ tamen maioribus liburnis exploratoriæ ſociantur, quæ uicenos prope remiges in ſingulis partibus habeant, quas Britanni pyctas uocant. Per has & ſuperuentus fieri & commeatus aduerſariorum nauium aliquãdo intercipi aſſolet, & ſpeculãdi ſtudio ad uẽtus earũ uel cõſilium deprehẽdi. Ne tamen exploratoriæ naues cãdore prodãtur, color ueneto (qui marinis eſt fluctibus ſimilis) uela tingũtur & funes: cera etiam qua ungere ſolent naues, inficitur. Nautæ Color Venetus quoq; uel milites uenetã ueſtem induunt, ut nõ ſolùm per noctẽ, ſed etiã per diẽ facilius lateãt explorãtes.

Nomina

Nomina uentorum & numerus. Cap. XXXVIII.

QVicunque exercitum armatis classibus uehit, turbinum signa debet antè prænoscere. Procellis nanque & fluctibus liburnæ granius quàm ui hostium sæpe pericrunt. In qua parte, naturalis philosophiæ tota est adhibenda solertia, qua uentorũ & tempestatũ cœlesti ratione natura colligitur. Et pro acerbitate pelagi, sicut cautos & prouidos cautela tutatur, ita negligentes extinguit incuria. Igitur uentorum numerum atque uocabula ars nauigãdi primum debet inspicere. Veteres autem iuxta positionem cardinum tantùm quatuor uentos principales à singulis cœli partibus flare credebant, sed experimento posterior ætas duodecim comprehendit. Horum uocabula ad submouendam dubitationem non solùm Græca, sed etiam Latina protulimus, ita ut uentis principalibus declaratis, eos qui ipsis dextra læuaq; iuncti sunt indicemus. A uerno itaque solstitio, id est, ab orientali cardine, sumimus exordium, ex quo uentus oritur ἀπηλιώτης, id est, subsolanus. Huic à dextra adiungitur καικίας: à sinistra εὖρος siue uulturnus. Meridianum autem cardinem posidet ✻ νότος, id est, auster. Huic à dextra iungitur λιβονότος, id est, albus notus: à sinistra λιβόνοτος, id est corus. Occidentalem uerò cardinem tenet ζέφυρος. Huic à dextra iungitur λίψ siue Aphricus: a sinistra, ἴαπυξ siue Fauonius. Septentrionalem

Circius siue corus

trionalem uerò ordinem sortitus est Aparctias siue septentrio, cui adhæret à dextra Καικίας siue Cecias *Circius. A sinistra Βορέας, id est, aquilo. Hi sæpe singuli interdum duo, magnis autem tempestatibus etiam tres pariter flare consueuerunt. Horum impetu maria, quæ sua sponte tranquilla sunt & quieta undis æstuantibus sæuiunt. Horum flatu pro natura temporum uel locorum ex procellis serenitas redditur, & rursus in procellas serena mutantur. Nam secundo spiramine optatos classis inuenit portus, aduerso stare uel regredi, aut discrimen sustinere compellitur. Et ideo difficile naufragum pertulit, qui uentorum rationem diligenter inspexit.*

Quibus mensibus tutius nauigetur Cap. XXXIX.

SEquitur mensium dierumq; tractatus. Neq; enim integro anno uis atq; acerbitas maris patitur nauigantes, sed quidam menses aptissimi, quidam dubij, reliqui classibus intractabiles sunt lege naturæ. Phænitæ decursu, id est, post ortum Pleadum à die sexto Kalendas Iunij usq; ad arcturi ortum, id est in diem ♓ *13 Kalendas octobris secura nauigatio creditur, quia æstatis beneficio uentorum acerbitas mitigatur. Post hoc tempus usque in tertium Idus nouembris in certa nauigatio est, & discrimini propior: propterea quia post septembris Idus oritur arcturus uehementissimum sydus. Octauo Kalendas octobris æquinoctiales cuenit acerba*

tempestas

tempestas. Circa nonas uerò octobris Hœdi pluuiales, quinto Idus eiusdem Taurus. A nouembri autem mense crebris tempestatibus nauigia conturbat Vergiliarum hyemalis occasus. Ex die igitur tertio Iduum Nouembris usque in diem sextum Iduum Martij maria clauduntur. Nam lux minima, noxq; prolixa, nubium densitas, aëris obscuritas, uentorum, hymbrium, uel niuium geminata sæuitia nõ solùm classes à pelago, sed etiam commeantes à terrestri itinere deturbat. Post natalem uerò (ut ita dicam) nauigationis qui solenni certamine publicoq; spectaculo multarum gentium celebratur, plurimorum syderum ipsiusq; temporis ratione usque in Idus Maias periculosè maria tentantur: non quòd negociatorum cessset industria, sed quia maior adhibenda est cautela, quando exercitus nauigat cum liburnis, quàm cũ priuatorum mercium festinat audacia.

Natalis nauigationis.

Quemadmodum tempestatum obseruentur signa. Cap. XL.

PRæterea aliquorum ortus occasúsque syderum tempestates uehementißimas cõmouent, in quibus licet certi dies autorum attestatione signentur, tamen quia diuersis casibus aliquando mutantur, cõfitendum est quòd cœlestes causas humana conditio ad plenũ scire prohibetur. Nauticæ igitur obseruationis curam trifariam diuidunt. Aut enim circa diem statum, aut ante, uel postea tempestates fieri compertũ est. Vnde præcedẽtes προχειμασίαι, nascentes die

Prochemasis.

Epichematis. Metachemasis. *die ſolenni* ἐπιχειμασίας, *ſubſequentes* μεταχειμασίας *Græco uocabulo nuncupauerunt. Sed omnia enumerare nominatim aut ineptum uidetur, aut longum, cùm autores plurimi, non ſolùm menſium, ſed etiam dierum rationem diligenter expreſſerint, trãſitúſque ſyderum, quos planetas uocãt, cum præſcripto curſu dici, arbitrio creatoris ſuſcipiũt ſigna uel deſerunt, frequenter aſſolent ſerena turbare* ✱ *Interluniorum autem dies tempeſtatibus plenos, & nauigantibus quàm maximè metuendos, non ſolùm peritiæ ratio, ſed etiam uulgi uſus intelligit.*

Intermedios.

De pronoſticis quibus noſcitur ſerenitas & turbatio aëris. Cap. XLI.

MVltis quoque ſignis & de tranquillo procellæ, & de tempeſtatibus ſerena produntur, quæ uelut in ſpeculo lunæ orbis oſtendit. Rubicundus enim color uentos, cæruleus indicat pluuias. Ex utroque commixtus, nimbos & furentes procellas. Letus orbis ac lucidus ſerenitatem nauigijs repromittit, quam geſtat in uultu: præcipuè ſi quarto ortu neque obtuſis cornibus rutilat, neque infuſo fuerit humore fuſcata. Sol quoque exoriens uel diem condens, intereſt utrum æqualibus gaudeat radijs, an obiecta nube uarietur, utrum ſolido ſplẽdore fulgidus, an uentis urgentibus igneus, néue pallidus uel pluuia ſit impẽdente maculoſus. Aër

uer ò

uerò & mare ipſũ nubiumq; magnitudo uel ſpecies ſolicitos inſtruit nautas. Aliqãuta ab auibus, aliquã ta ſignificantur à piſcibus, quæ Vergilius in Georgicis diuino penè comprehendit ingenio, & Varro in libris naualibus diligenter excoluit. Hæc gubernatores ſeſe ſcire profitentur, ſed eatenus quatenus eos imperitiæ uſus inſtruit, non altior doctrina firmauit.

De æſtuarijs, hoc eſt, de rheumate. Cap. XLII.

ELementum pelagi tertia pars eſt mundi, quod præter uentorum flatum ſuo quoque ſpiramine motuq; uegetatur. Nam certis horis, diebus pariter ac noctibus æſtu quodam (quod rheuma uocant) ultro citróque percurrit, & more torrentium fluminum nunc exundat in terras, nunc refluit in altitudinem ſuam. Hæc reciprocantis meatus ambiguitas, curſum nauiũ ſecunda adiuuat, retardat aduerſa: quæ dimicaturo magna ſunt cautione uitanda. Neq; enim auxilio remorum rheumatis impetus uincitur, cui interdum cedit & uentus: & quoniam in diuerſis regionibus diuerſo lunæ creſcentis minuentisq; ſtatu, certis horis iſta uariantur, ideo prælium nauale geſturus, conſuetudinem pelagi uel loci, ante congreſſum debet agnoſcere. Rheuma.

De locorum

De locorum noticia siue remigibus. Cap. XLIII.

NAutarum gubernatorúmque solertia est, loca in quibus nauigatur, portúsq; cognoscere, ut infesta prominentibus uel latentibus scopulis uadosa ac sicca uitentur. Tanto enim securitas maior est, quanto mare altius fuerit. In nautis diligentia, in gubernatoribus peritia, in remigibus uirtus eligitur. Propterea quia naualis pugna tranquillo committitur mari, liburnarúmq; moles non uentorum flatibus, sed remorũ pulsu aduersarios percutit rostris, eorúmq; rursum impetus uitat. In quo opere lacerti remigum, & ars clauum regentis magistri uictoriam præstat.

De telis tormentisq; naualibus. Cap. XLIIII.

MVlta quidem armorum genera prælium terrestre desyderat, sed nauale certamen non solùm plures armorum species, uerùm etiam machinas, & tormenta flagitat, tanqnàm in muris dimicetur & turribus. Quid enim crudelius congressione nauali, ubi & aquis homines perimuntur & flammis? Præcipua ergo esse debet * tegminum cura, ut cataphracti uel loricati, galeati etiam & ocreis muniti sint milites. De onere namq; armorum nemo potest conqueri, qui stans pugnat in nauibus. Scuta quoque ualidiora propter ictus lapidum, & ampliora sumantur propter falces, & harpagones aliaque naualia genera telorum. Sagittis, missilibus, fundis, fustibalis, plumbatis, onagris, balistis, scorpionibus,

Remigum

pionibus, iacula inuicē diriguntur & saxa: & quod est grauius) qui de uirtute præsumunt, admotis liburnis, iniectis pontibus in aduersariorum transeũt naues, ibique gladijs manu ad manum (ut dicitur) comminus dimicant. In maioribus etiã liburnis propugnacula turrésque constituunt, ut tãquam de muro, ita de excelsioribus tabulatis facilius uulnerent & perimant inimicos. Oleo incendiario, stuppa, sulphure, & bitumine obuolutæ, & ardentes sagittæ per baliſtas in hosticarũ nauium alueos infiguntur, inunctásq; cera & pice & resina tabulas tot fomentis ignium repente succendunt. Alij ferro interimuntur & saxo, alij ardere coguntur in fluctibus: inter tanta tamen mortium genera, qui acerrimus casus est, absumenda piscibus insepulta sunt corpora.

Quemadmodum nauali bello collocentur insidiæ. Cap. XLV.

ADinstar autem terrestris prælij superuentus fiunt ignorantibus nautis, uel circa opportunas insularum angustias collocantur insidiæ. Idq; agitur ut imparati facilius deleantur, si longo remigio fatigati sunt hostium nautæ, si uento urgentur aduerso, si pro rostris est rheuma, si nihil suspicãtes dormiunt inimici, si statio quam tenent exitum non habet, si dimicandi optata uenit occasio, fortunæ beneficijs iungendæ sunt manus & ex oportunitate prælium conserendum. Quòd si cautela hostium,

ſolertia nocturnos ſuperuentus clamoribus indicãt. Nam ingreſſi Capitolinam arcem Galli, Romanum nomẽ eruerant, niſi clamore anſerum excitatus Mãlius reſtitiſſet. Mira diligentia ſiue fortuna uiros, qui uniuerſum orbem erant miſſuri ſub iugum, auis una ſeruauit.

Quomodo oppidanis inferantur inſidiæ. Cap. XXVII.

NOn ſolùm in obſidionibus, ſed in uniuerſo genere bellorum, ſuper omnia ducitur, hoſtium conſuetudinem explorare diligenter ac noſſe. Oportunitas enim inſidiarum aliter non poteſt inueniri, niſi ſcias quibus horis aduerſarius à laboris intentione diſcedat, quibus reddatur incautior: interdum medio die, interdum ad ueſperum, ſæpe nocte, aliquando eo tempore quo ſumitur cibus, cùm utriuſque partis mtilies ad requiem aut curanda corpora diſperguntur. Quod in ciuitate cùm cœperit fieri, obſidentes aſtu ſe à prælio ſubtrahunt, ut aduerſariorum negligentiæ licentiam tribuant. Quæ ipſa impunitate cùm creuerit, repente admotis machinis, uel appoſitis ſcalis occupant ciuitatẽ. Et ideo in muris ſaxa cæteráq; tormenta ponuntur in prõptu, ut cognitis inſidijs occurrentes, ad manus habeant quod ſupra capita hoſtium euoluant atque iaculentur.

Quid

Quid faciant obſidentes ne ab oppidanis patiantur inſidias. Cap. XXVIII.

CVm negligentia interuenerit paribus inſidijs ſubiacẽt obſidẽtes. Nã ſiue cibo ſiue ſõno fuerint occupati, ſiue ocio aut aliqua neceſſitate diſperſi, tunc oppidani repente prorũpũt, ignorãtes perimunt, arietes, machinas, ipſoſq; aggeres ignibus concremant, omniaq; in perniciem ſuam fabricata opera ſubuertunt. Propter hoc obſidentes ultra iactum teli foſſam faciunt, eamq; non ſolùm uallis & ſudibus, ſed etiam turriculis inſtruunt, ut erumpẽtibus ex ciuitate poßint obſiſtere, quod opus Loricula ſã uocãt, & ſæpe cũ obſidio deſcribitur, inuenitur in hiſtorijs Loricula urbem eſſe circundatam. Loricula

Quo genere tormentorum defendantur ciuitates. Cap. XXIX.

SEd ex alto deſtinata miſſilia, ſiue plumbatæ, uel lanceæ, ueruta, uel ſpicula in ſubiectos uehemẽtius cadunt. Sagittæ quoq; arcubus miſſæ, & ſaxa manibus, fundis, ſiue fuſtibalis directa, quanto de excelſiori loco exeunt, tanto longiùs penetrãt. Baliſtæ uerò & onagri, ſi à peritis diligentißimè temperentur, uniuerſa præcidunt, à quibus nec uirtus ulla, nec munimina poſſunt defendere bellatores. Nam more fulminis, quicquid percuſſerint, aut diſſoluere, aut irrumpere conſueuerunt.

Quemadmodum mensura colligatur ad scalas uel machinas faciendas. Cap. XXX.

AD capiendos *muros* scalæ uel machinæ plurimùm ualent, si ea magnitudine compactæ fuerint, ut altitudinem exuberent ciuitatis. Mensura autem colligitur duplici modo: aut enim linum tenue & expeditum, uno capite nectitur in sagitta, quæ cum ad muri fastigia directa peruenerit, ex mensura lini, murorum altitudo deprehenditur: aut certe cum sol obliquus umbram turrium murorúmque iaculatur in terram, tunc ignorantibus aduersarijs, umbræ illius spacium mensuratur. Itemq; decempeda figitur, & umbra illius similiter mensuratur. Quo collecto numero, nemo dubitat ex umbra decempedæ inueniri altitudinem ciuitatis, cum sciatur quanta altitudo, quantum umbræ mittat in longum. Quæ ad oppugnandas uel defendendas urbes autores bellicarum artium prodiderunt, uel quæ recentior necessitatum usus inuenit, pro publica (ut arbitror) utilitate digessi, illud iterum itcrúmque cõmonens, ut solertissimè caueatur, ne quando aut potus inopia emergat, aut cibi, quibus malis nulla arte succurritur: ideóque intra muros tanto plura condenda sunt, quanto scitur clausuræ tempus in obsidentium potestate consistere.

Præcepta

Præcepta belli naualis. Cap. XXXI.

PRæcepto maiestatis tuæ, Imperator inuicte, terrestris prælij rationibus absolutis, naualis belli residua (ut opinor) est portio: de cuius artibus ideo pauciora dicenda sunt: quia iamdudum pacato mari, cùm barbaris nationibus agitur terrestre certamen. Romanus autem populus pro decore & utilitate magnitudinis suæ, non propter necessitatem tumultus alicuius classem parabat ex tempore: sed ne quando necessitatem sustineret, semper habuit præparatam. Nemo enim bello lacessere, aut facere audet iniuriam ei regno uel populo, quem expeditum & promptum ad resistendum uindicandúmque cognoscit. Apud Misenum ergo & Rauennam singulæ legiones Romani nominis cum classibus stabãt, ne longius à tutela urbis abscederent: & cùm ratio postulasset, sine mora, sine circuitu ad omnes mundi partes nauigio peruenirent. Nam Misenatiũ classis, Galliam, Hispanias, Mauritaniam, Aphricam, Aegyptum, Sardiniam, atque Siciliam in proximo habebat. Classis autem Rauennatium, Epiron, Macedoniam, Achaiam, Propontidem, Pontum, Orientem, Cretam, Cyprũ petere directa nauigatione cõsueuerat: quia in rebus bellicis celeritas amplius solet prodesse quàm uirtus.

Nomina iudicum qui præerant classi. Cap. XXXII.

Liburnis autem, quæ in Campania stabant, præfectus classis Misenatium præerat. Eas uerò quæ Ionio in mari locatæ fuerãt, præfectus classis Rauennatium retinebat, sub quibus erant deni tribuni per cohortes singulas constituti. Singulæ autem Liburnæ singulos nauarchos, id est, quasi nauicularios habebant, qui exceptis cæteris nautarum officijs, gubernatoribus atque remigibus & militibus exercendis, quotidianam curam & iugem exhibebant industriam.

Nauarchi. Nauicularij

Vnde appellentur Liburnæ. Cap. XXXIII.

Diuersæ autem prouinciæ quibusdam temporibus mari plurimùm potuerunt, & ideo diuersa eis genera nauium fuerunt. Sed Augusto dimicãte Actiaco prælio cum Liburnorum auxilijs præcipuè uictus fuisset Antonius, experimento tanti certaminis patuit Liburnorum naues cæteris aptiores. Ergo similitudine & nomine usurpato, ad earun dẽ instar classem Romani principes texuerunt. Liburnia nanq; Dalmatiæ pars est Iadertinæ subiacens ciuitati, cuius exemplo nunc naues bellicæ fabricãtur, & appellantur liburnæ.

Liburnæ.

Qua diligẽtia fabricẽtur Liburnæ. Cap. XXXIIII.

Sed cùm in domibus struendis harenæ uel lapidis qualitas requiratur, tanto magis in fabricandis nauibus

nauibus diligenter cuncta quærenda sunt, quanto maius periculum est nauē uitiosam esse quàm domum. Ex cypresso ergo & pinu domestica, siue syluestri larice, & abiete præcipua liburna cōtexitur, utilius æreis clauis quàm ferreis configenda. Quæ licet grauior aliquanto uideatur expensa, tamen, quia amplius durat, lucrum probatur afferre. Nam ferreos clauos tempore & humore celeriter rubigo consumit, ærei autem etiam in fluctibus propriā substantiam seruant.

Qua obseruatione sit cædenda materies Cap. XXXV.

OBseruandum præcipuè ut à quinta decima luna usque ad uigesimam tertiam arbores præcidantur, ex quibus Liburnæ contexende sunt. His enim tantùm octo diebus cæsa materies immunis seruatur à carie: reliquis autem diebus præcisa, etiam eodem anno interna uermium labe exesa in puluerem uertitur: quod ars ipsa & omnium architectorum quotidianus usus edocuit, & contemplatione ipsius religionis agnoscimus, quam pro æternitate his tantùm diebus placuit celebrari. Religio pro æternitate.

Quo mense sint cædendæ trabes Cap. XXXVI.

CAeduntur autem trabes utiliter post solstitium æstiuum, id est, per menses, Iulium, Augustum, & per autumnale æquinoctium usq; ad calendas Ianuarias. His nanque mensibus arescente

Nomina uentorum & numerus. Cap. XXXVIII.

QVicunque exercitum armatis classibus uehit, turbinum signa debet antè prænoscere. Procellis nanque & fluctibus liburnæ granius quàm ui hostium sæpe perierunt. In qua parte, naturalis philosophiæ tota est adhibenda solertia, qua uentorũ & tempestatũ cœlesti ratione natura colligitur. Et pro acerbitate pelagi, sicut cautos & prouidos cautela tutatur, ita negligentes extinguit incuria. Igitur uentorum numerum atque uocabula ars nauigãdi primum debet inspicere. Veteres autem iuxta positionem cardinum tantùm quatuor uentos principales à singulis cœli partibus flare credebant, sed experimento posterior ætas duodecim comprehendit. Horum uocabula ad submouendam dubitationem non solùm Græca, sed etiam Latina protulimus, ita ut uentis principalibus declaratis, eos qui ipsis dextra læuaq; iuncti sunt indicemus. A uerno itaque solstitio, id est, ab orientali cardine, sumimus exordium, ex quo uentus oritur ἀπηλιώτης, id est, subsolanus. Huic à dextra adiungitur καικίας: à sinistra εὖρος siue uulturnus. Meridianum autem cardinem posidet * νότος, id est, auster. Huic à dextra iungitur λιβονότος, id est, albus notus: à sinistra λιβόνοτος, id est corus. Occidentalem uerò cardinem tenet ζέφυρος. Huic à dextra iungitur λίψ siue Aphricus: a sinistra, ἴαπυξ siue Fauonius. Septentrionalem

Circius siue corus

trionalem uerò ordinem sortitus est Aparctias siue septentrio, cui adhæret à dextra Ξαπιας siue ✳ Cæcias Circius. A sinistra Βορᾶς, id est, aquilo. Hi sæpe singuli interdum duo, magnis autem tempestatibus etiam tres pariter flare consueuerunt. Horum impetu maria, quæ sua sponte tranquilla sunt & quieta undis æstuantibus sæuiunt. Horum flatu pro natura temporum uel locorum ex procellis serenitas redditur, & rursus in procellas serena mutantur. Nam secundo spiramine optatos classis inuenit portus, aduerso stare uel regredi, aut discrimen sustinere compellitur. Et ideo difficile naufragum pertulit, qui uentorum rationem diligenter inspexit.

Quibus mensibus tutius nauigetur Cap. XXXIX.

SEquitur mensium dierumq; tractatus. Neq; enim integro anno uis atq; acerbitas maris patitur nauigantes, sed quidam menses aptissimi, quidam dubij, reliqui classibus intractabiles sunt lege naturæ. Phænitæ decursu, id est, post ortum Pleadum à die sexto Kalendas Iunij usq; ad arcturi ortum, id est in diem ✳ 13 Kalendas octobris secura nauigatio creditur, quia æstatis beneficio uentorum acerbitas mitigatur. Post hoc tempus usque in tertium Idus nouembris in certa nauigatio est, & discrimini propior: propterea quia post septembris Idus oritur arcturus uehementissimum sydus. Octauo Kalendas octobris æquinoctiales cuenit acerba

tempestas

tempestas. Circa nonas uerò octobris Hœdi pluuiales, quinto Idus eiusdem Taurus. A nouembri autem mense crebris tempestatibus nauigia conturbat Vergiliarum hyemalis occasus. Ex die igitur tertio Iduum Nouembris usque in diem sextum Iduum Martij maria clauduntur. Nam lux minima, noxq; prolixa, nubium densitas, aëris obscuritas, uentorum, hymbrium, uel niuium geminata sæuitia nõ solùm classes à pelago, sed etiam commeantes à terrestri itinere deturbat. Post natalem uerò (ut ita dicam) nauigationis qui solenni certamine publicoq; spectaculo multarum gentium celebratur, plurimorum syderum ipsiusq; temporis ratione usque in Idus Maias periculosè maria tentantur: non quòd negociatorum cessset industria, sed quia maior adhibenda est cautela, quando exercitus nauigat cum liburnis, quàm cũ priuatorum mercium festinat audacia. Natalis nauigationis.

Quemadmodum tempestatum obseruentur signa. Cap. XL.

PRæterea aliquorum ortus occasúsque syderum tempestates uehementißimas cõmouent, in quibus licet certi dies autorum attestatione signentur, tamen quia diuersis casibus aliquando mutantur, cõfitendum est quòd cœlestes causas humana conditio ad plenũ scire prohibetur. Nauticæ igitur obseruationis curam trifariam diuidunt. Aut enim circa diem statum, aut ante, uel postea tempestates fieri compertũ est. Vnde præcedẽtes προχειμασίαι, nascentes Prochemasis.

die

Epichematis. Metachemasis.

die solenni ἐπιχειμασῖς, subsequentes μεταχειμασῖν Græco uocabulo nuncupauerunt. Sed omnia enumerare nominatim aut ineptum uidetur, aut longum, cùm autores plurimi, non solùm mensium, sed etiam dierum rationem diligenter expresserint, trãsitúsque syderum, quos planetas uocãt, cum præscripto cursu dici, arbitrio creatoris suscipiũt signa uel deserunt, frequenter assolent serena turbare * Interluniorum autem dies tempestatibus plenos, & nauigantibus quàm maximè metuendos, non solùm peritiæ ratio, sed etiam uulgi usus intelligit.

Intermedios.

De pronosticis quibus noscitur serenitas & turbatio aëris. Cap. XLI.

MVltis quoque signis & de tranquillo procellæ, & de tempestatibus serena produntur, quæ uelut in speculo lunæ orbis ostendit. Rubicundus enim color uentos, cæruleus indicat pluuias. Ex utroque commixtus, nimbos & furentes procellas. Letus orbis ac lucidus serenitatem nauigijs repromittit, quam gestat in uultu: præcipuè si quarto ortu neque obtusis cornibus rutilat, neque infuso fuerit humore fuscata. Sol quoque exoriens uel diem condens, interest utrum æqualibus gaudeat radijs, an obiecta nube uarietur, utrum solido splẽdore fulgidus, an uentis urgentibus igneus, néue pallidus uel pluuia sit impẽdente maculosus. Aër

ucrò

uerò & mare ipsũ nubiumq; magnitudo uel ſpecies ſolicitos inſtruit nautas. Aliqãuta ab auibus, aliquã ta ſignificantur à piſcibus, quæ Vergilius in Geor gicis diuino penè comprehendit ingenio, & Var ro in libris naualibus diligenter excoluit. Hæc gu bernatores ſeſe ſcire profitentur, ſed eatenus qua tenus eos imperitiæ uſus inſtruit, non altior doctri na firmauit.

De æſtuarijs, hoc eſt, de rheumate. Cap. XLII.

ELementum pelagi tertia pars eſt mundi, quod præter uentorum flatum ſuo quoque ſpiramine motuq; uegetatur. Nam certis horis, diebus pariter ac noctibus æſtu quodam (quod rheuma uocant) ultro citróque percurrit, & more torrentium fluminum nunc exundat in terras, nunc refluit in altitudinem ſuam. Hæc reciprocantis meatus ambiguitas, curſum nauiũ ſecunda adiuuat, retardat aduerſa: quæ dimicaturo magna ſunt cautione uitanda. Neq; enim auxilio remorum rheumatis impetus uincitur, cui interdum cedit & uentus: & quoniam in diuerſis regionibus diuerſo lunæ crcreſcentis minuentisq; ſtatu, certis horis iſta uariantur, ideo prælium nauale geſturus, conſuetudinem pelagi uel loci, ante congreſſum debet agnoſcere. Rheuma.

De locorum

De locorum noticia siue remigibus. Cap. XLIII.

NAutarum gubernatorúmque solertia est, loca in quibus nauigatur, portúsq; cognoscere, ut infesta prominentibus uel latentibus scopulis uadosa ac sicca uitentur. Tanto enim securitas maior est, quanto mare altius fuerit. In nautis diligentia, in gubernatoribus peritia, in remigibus uirtus eligitur. Propterea quia naualis pugna tranquillo committitur mari, liburnarúmq; moles non uentorum flatibus, sed remorũ pulsu aduersarios percutit rostris, eorúmq; rursum impetus uitat. In quo opere lacerti remigum, & ars clauum regentis magistri uictoriam præstat.

De telis tormentisq; naualibus. Cap. XLIIII.

MVlta quidem armorum genera prælium terrestre desyderat, sed nauale certamen non solùm plures armorum species, uerùm etiam machinas, & tormenta flagitat, tanqnàm in muris dimicetur & turribus. Quid enim crudelius congressione nauali, ubi & aquis homines perimuntur & flammis? Præcipua ergo esse debet * tegminum cura, ut cataphracti uel loricati, galeati etiam & ocreis muniti sint milites. De onere namq; armorum nemo potest conqueri, qui stans pugnat in nauibus. Scuta quoque ualidiora propter ictus lapidum, & ampliora sumantur propter falces, & harpagones aliaque naualia genera telorum. Sagittis, missilibus, fundis, fusilibalis, plumbatis, onagris, balistis, scorpionibus,

Remigum

pionibus, iacula inuicē diriguntur & ſaxa: & quod eſt grauius) qui de uirtute præſumunt, admotis liburnis, iectis pontibus in aduerſariorum tranſeũt naues, ibique gladijs manu ad manum (ut dicitur) cominus dimicant. In maioribus etiã liburnis propugnacula turréſque conſtituunt, ut tãquam de muro, ita de excelſioribus tabulatis facilius uulnerent & perimant inimicos. Oleo incendiario, ſtuppa, ſulphure, & bitumine obuolutæ, & ardentes ſagittæ per baliſtas in hoſticarũ nauium alueos infiguntur, inunctáſq; cera & pice & reſina tabulas tot fomentis ignium repente ſuccendunt. Alij ferro interimuntur & ſaxo, alij ardere coguntur in fluctibus: inter tanta tamen mortium genera, qui acerrimus caſus eſt, abſumenda piſcibus inſepulta ſunt corpora.

Quemadmodum nauali bello collocentur inſidiæ. Cap. XLV.

AD inſtar autem terreſtris prælij ſuperuentus fiunt ignorantibus nautis, uel circa opportunas inſularum anguſtias collocantur inſidiæ. Idq; agitur ut imparati facilius deleantur, ſi longo remigio fatigati ſunt hoſtium nautæ, ſi uento urgentur aduerſo, ſi pro roſtris eſt rheuma, ſi nihil ſuſpicãtes dormiunt inimici, ſi ſtatio quam tenent exitum non habet, ſi dimicandi optata uenit occaſio, fortunæ beneficijs iungendæ ſunt manus & ex oportunitate prælium conſerendum. Quòd ſi cautela hoſtium,

stium, cuitatis insidijs, publico Marte confligat, tuno liburnarum instruendæ sunt acies, non directæ ut in campo, sed incuruæ ad similitudinem lunæ, ita ut productis cornibus acies media sinuetur: ut si aduersarij prorumpere tentauerint, ipsa ordinatione circumdati deprimantur. In cornibus autem præcipuum robur & liburnarum collocetur & militum.

Quid fiat cùm aperto Marte nauale committitur bellum. Cap XLVI.

PRæterea utile est, ut alto & libero mari tuæ semper classis utatur, inimicorum uerò semper pellatur ad littus: quia pugnandi impetum perdunt, qui detruduntur in terras. In huiusmodi certamine tria armorum genera solent ad victoriam plurimùm prodesse, asseres, falces, bipennes. Aßer dicitur cùm trabs subtilis ac longa ad similitudinem antennæ pendet in malo, utroque capite ferrato. Hunc siue à dextra siue à sinistra aduersariorũ parte se iũxerint naues prouice arietis ui impellunt, qui bellatores hostiũ siue nautas sine dubio prosternit ac perimit ipsámque nauem sæpius perforat. Falx autem dicitur acutißimum ferrum curuatum ad similitudinem falcis, quod contis longioribus inditum, collatorios funes, quibus antenna suspenditur, repentè præcidit, collapsisq; uelis liburnam pigriorem & inutilem reddit. Bipen-

Asser.

Falx.

Bipennis.

nis

nis est securis habens ex utraque parte latißimum & acutißimum ferrum. Per has in medio ardore pugnandi peritißimi nautæ, uel milites cum minoribus scaphulis secretò incidunt funes, quibus aduersariorum ligata sunt gubernacula. Quo facto statim capitur tanquàm inermis & debilis nauis. Quid enim salutis superest ei qui amiserit clauum? De lusorijs quis in Danubio quotidianis utuntur excubijs, reticendũ puto: quia artis amplius in his, frequẽtior usus inuenit, quàm uetus doctrina mõstrauerit.

Finis Libri Quarti.

SEXTI IV-

LII FRONTINI VIRI CONSV-

laris Strategematicon Præfatio.

CVm ad astruendam rei militaris scientiam, unus ex numero studiosorum eius accesserim, eiq; destinationi, quantum cura nostra ualuit, satisfeciſſe uisus sim, deberi adhuc institutæ arbitror operæ ut solertia ducum facta, quæ à Græcis una στρατηγημάτων appellatione comprehensa sunt, expeditis amplectar commentarijs. Ita enim consilij quoque, & prouidentiæ exemplis succincti duces erunt unde illis excogitādi gerendique similia facultas nutriatur. Præterea continget, ne de euentu trepidet inuentionis suæ, qui probatis eam experimentis cōparabit. Illud neq; ignoro neq; inficior, etiam rerum gestarum scriptores, indagine operis sui, hāc quoq; partem esse complexos, & ab autoribus exemplorum, quicquid insigne aliquo modo fuit, traditum: sed (ut opinor) occupatis uelocitate consuli debet: longum est enim singula & sparsa per immensum corpus historiarum prosequi: & hi qui notabilia excerpserunt, ipso uelut aceruo rerū, confuderūt legentem

legentem. Noſtra ſedulitas impendet operam, ut quẽ admodũ res poſcet, ipſ ũ quod exigitur, quaſi ad interrogatum exhibeatur: circumſpectis enim generibus, præparaui oportuna exemplorum ueluti cõſilia. Quo magis autẽ diſcreta ad rerum uarietatem apte collocarentur, in tres libros ea diducimus. In primo erunt exempla, quæ competant prælio nondum commiſſo. In ſecundo, quæ ad prælium, & confectã pacationem pertinent. Tertius, inferendæ ſoluendæq; obſidionis habebit στρατηγήματα, quibus deinceps generibus, ſuas ſpecies attribui. Huic labori non iniuſte ueniam paciſcar, ne me pro incurioſo reprehendat, qui præteritum aliquod à nobis reperierit exemplum. Quis enim ad percenſenda omnia monumenta, quæ utraque lingua tradita ſunt, ſufficiat? unde multa tranſire mihi ipſi permiſi, quod me non ſine cauſa feciſſe ſcient, qui aliorum libros, eadem promittentium legerint. Verum facile erit ſub unaquaq; ſpecie ſuggerere. Nã cum hoc opus, ſicut cætera uſus potius aliorum, quàm meæ commendationis cauſa aggreſſus ſim, adiuuari me ab his, qui aliquid illi aſtruent, non argui, credam. Si qui erunt quibus uolumina hæc cordi ſint, meminerint ut parent gratiã στρατηγικῆς & στρατηγημάτων per quam poſſimus ſimilem naturam diſcernere. Nam tum omnia, quæ à duce prouidè, utiliter, conſtanter, magnificè fiunt, στρατηγικὰ habebuntur, ſi in ſpecie eorum ſunt στρατηγήματα. Eorum

Trium librorum diuiſio, id eſt, geſta ſeu conſilia militaria.

propriè uis in arte ſolertiaq; poſita proficit, tã ubi caueudus, quàm ubi opprimendus hoſtis ſit. Qua in re, cum uerborum quoq; illuſtris extiterit effectus, ut factorum ita dictorum exempla poſuimus.

SPECIES EORVM QVAE INSTRV ent ducem in his quæ ante prælium gerenda ſunt.

De occultandis conſilijs Cap. I.

MArcus Porcius Cato, deuictas à ſe Hiſpaniæ ciuitates exiſtimabat in tẽpore rebellaturas, fiducia murorum: ſcripſit itaque ſingulis, ut diruerent munimenta, minatus bellum, niſi confeſtim obtemperaſſent: epiſtolasq; uniuerſis ciuitatibus, eodem die reddi iuſſit: unaquæq; urbium, ſibi ſoli credidit imperatum. Contumaces conſpiratio potuit facere, ſi omnibus idẽ denunciari notũ fuiſſet.

Hamilcar dux Pœnorum, ut Siciliã inopinatus appelleret claſſem, non pronunciauit quò proficiſceretur, ſed tabellas, in quibus ſcriptum erat, quam partem peti uellet, uniuerſis gubernatoribus dedit ſignatas, præcepitque ne quis legeret, niſi ui poteſtatis à curſu prætoriæ nauis, abductus eſſet.

C. Lælius ad Syphacem profectus legatus, quoſdã ex tribunis & centurionibus, per ſpeciem ſeruitutis ac miniſterij exploratores ſecum duxit, ex quibus, L. Statorium, quia ſæpius in eiſdem caſtris fuerat, quidam

quidam ex hostibus uidebantur agnoscere, occultandæ conditionis eius causa, baculo ut seruum castigauit.

Tarquinius Superbus pater, principes Gabiorum interficiendos arbitratus, quia hoc nemini uolebat innotescere commissum, nihil nuncio respondit, qui ad eum à filio erat missus: tamen uirga, eminentia papauerum capita, cum forte in horto ambularet, decussit. Nuncius sine responsione reuersus, renunciauit adolescenti Tarquinio, quid agentem patrem uidisset. Ille intellexit, idem esse eminentibus faciendum.

C. Cæsar qui suspectam habebat Aegyptiorum fidem, per speciem securitatis, inspectione urbis, atque operum, ac simul licentioribus conuiuijs deditus, uideri uoluit captum sese gratia locorum, & ad mores Alexandrinos uitamq; deficere, atque inter eam dissimulationē præparatis subsidijs occupauit Aegyptum.

Ventidius Parthico bello aduersus Pachorum regem, non ignarus Pharneum quendam, natione Cyrrestē, ex his qui socij uidebantur, omnia quæ apud ipsos agebantur, nunciare Parthis, perfidiam barbari ad utilitates suas conuertit. Nam quæ maximè fieri cupiebat, ea uereri se ne acciderent: quæ timebat, ea ut euenirēt optare se simulabat. Solicitus itaq;, ne parthi āte trāsirēt euphratē, quàm sibi superuenirēt legiones, quas in Capadocia trās Taurum Tyriesten

habebat, studiosè cum proditore egit, uti solẽni perfidia Parthis suaderet, per Zeugma traiicerent exercitum, quà & breuissimum iter est, & omisso alueo Euphrates decurrit. Nanq; si illac uenirent, asseuerabat se oportunitate collium usurum, ad eludendos sagittarios. Omnia autem uereri, si se in patentes campos proiecissent. Inducti hac affirmatione barbari, inferiore itinere, per circuitum adduxerunt exercitum: dúmque fusiores ripas, & ob hoc operosiores pontes iungunt, instrumentáque moliuntur, xl amplius dies impenderunt: quo spacio Ventidius ad contrahendas usus est copias: ciśq; triduo antequàm Parthus aduenüret receptis, acie commissa uicit Parthos & interfecit.

Mithridates circumuallante Pompeio, fugam in proximam diem moliens, huius consilij obscurandi causa, latius & usque ad applicitas hosti ualles, pabulatus, colloquia quoq; cum pluribus, auertendæ suspicionis causa, in posterum constituit. Ignes etiam frequentiores per tota castra fieri iussit. Secunda deinde uigilia præter ipsa castra hostium, agmen eduxit.

Imperator Cæsar Domitianus Aug. Germanicus, cùm Germanos, qui in armis erant, uellet opprimere, nec ignoraret maiore bellum molitione imituros, si aduentum tanti ducis præsensissent, profectionem suam censu obtexuit Galliarum. Sub quibus inopinato bello affusus, contusa immanium ferocia nationum, prouincijs consuluit.

Cl. Nero

Cl. Nero, cum cuperet Hasdrubalem, copiasq; eius, antequam Hannibali fratri iungerentur, occidere, iccircóq; festinaret, se Liuio Salinatori collegæ suo cui bellum mandatum fuerat (parum fidens uiribus, quæ sub ipso erant) adiungere, neque tamen discessum suum ab Hannibale, cui oppositus erat sentiri uellet, X. milia fortissimorum militum delegit, præcepitq; legatis quos relinquebat, ut eadem stationes & uigiliæ æque agerentur, totidem ignes arderent, eadémque facies castrorum seruaretur, ne quid Hannibal suspicatus auderet aduersus paucitatem relictorum. Cùm deinde in Vmbria, occultatis itineribus, collegæ se iunxisset, uetuit castra ampliari, ne quod signum aduentus sui daret Pœno, detrectaturo pugnam, si consulum iunctas uires intellexisset. Igitur insciũ duplicatis aggressus copijs superauit, & uelocius omni nuncio, rediit ad Hannibalem. Ita ex duobus callidissimis ducibus Pœnorum, eodem cõsilio alterum celauit, alterum oppressit. Themistocles Athenarum dux exhortans suos ad suscitandos festinanter muros, quos iussu Lacedæmoniorum deiecerant, legatis Lacedæmone missis, qui interpellarent, respondit uenturum se ad diluendam hanc existimationem, & peruenit Lacedæmonem: ibi simulato morbo, aliquantum temporis extraxit, & postquàm intellexit suspectam esse tergiuersationem suam, contendit falsum ad eos rumorem & rogauit ut mitterent aliquos ex principibus, qui-

tus crederẽt de munitione Athenarum. Suis deinde clàm scripsit, ut eos qui uenissent retinerent, donec refectis operibus, confiterentur Lacedæmoniis, munitas esse Athenas, nec aliter principes eorum redire posse, quàm ipse remissus foret: quod facile præstiterunt Lacedæmonij, ne unius interitum multorũ morte pensaret.

L. Furius exercitu producto in locum iniquum, cùm constituisset occultare solicitudinem suam, ne reliqui trepidarẽt, paulatim se inflectens, tanquàm circuitu maiore hostem aggressurus, conuerso agmine, ignarum rei quæ agebatur, exercitum incolumem reduxit.

Metellus Pius, in Hispania interrogatus, quid postera die facturus esset, Tunicam meam si id eloqui possem (inquit) comburerem.

M. Licinius Crassus, percõtanti quo tempore castra moturus esset, respondit,

uereri sene tuba id audiat.

**Vereris ne tubam non exaudias?*

De explorandis consilijs hostium. Cap. II.

Scipio Aphricanus, capta occasione mittendæ ad Syphacem legationis, cum Lælio seruorum habitu tribunos & centuriones electissimos ire iussit, quibus curæ esset perspicere regias uires: hi, ut liberius castrorum positionem scrutarentur, equum de industria dimissum, tanquàm fugiẽtem persecta-

ti

ti, maximam partem munimentorum circuierunt: quæ cum nunciassent, incẽdio confectum est bellum

Q. Fabius Maximus bello Hetruſco, cùm adhuc incognitæ forent Romanis ducibus ſagaciores explorandi uiæ, fratrem Fabium Cæſonem, peritum linguæ Hætruſcæ iuſsit Hetruſco habitu penetrare Ciminiã ſyluam, antè militi noſtro intentatam: quod is adeo prudenter atq; induſtriè fecit, ut tranſgreſſus ſyluam, umbros Camertes cum animaduertiſſet nõ alienos nomini Romano. ad ſocietatem cõpulerit.

Carthaginẽſes cũ animaduertiſſẽt Alexandriitas magnas opes, ut Aphricæ quoq; immineret, unum ex ciuibus uirum acrem, nomine Hamilcarem Rhodinum, iuſſerunt ſimulato exilio ire ad regem, omniq; ſtudio in amicitiam eius peruenire, qua is potitus, conſilia eius nota ciuibus ſuis faciebat.

Idem Carthaginenſes miſerunt qui per ſpeciem legatorum longo tempore Romæ morarentur, exciperẽtq; conſilia noſtrorum.

M. Cato in Hiſpania, quia ad hoſtium cõſilia alia uia peruenire non potuerat, iuſsit trecentos milites ſimul impetum facere in ſtationem hoſtium, raptúmque unum ex his in caſtra perferre incolumem: tortus ille, omnia ſuorum arcana confeſſus eſt.

C. Marius coſ. bello Cymbrico & Teut. adexcutiẽdã Gallorũ &, Lygurũ fidẽ, literas eis miſit, quarũ

Epichemata. Metachemasis.

die ſolenni ἐπιχειμασῖς, ſubſequentes μεταχειμασῖς Græco uocabulo nuncupauerunt. Sed omnia enumerare nominatim aut ineptum uidetur, aut longum, cùm autores plurimi, non ſolùm menſium, ſed etiam dierum rationem diligenter expreſſerint, trãſitúſque ſyderum, quos planetas uocãt, cum præſcripto curſu dici, arbitrio creatoris ſuſcipiũt ſigna uel deſerunt, frequenter aſſolent ſerena turbare * Interluniorum autem dies tempeſtatibus plenos, & nauigantibus quàm maximè metuendos, non ſolùm peritiæ ratio, ſed etiam uulgi uſus intelligit.

Intermedios.

De pronoſticis quibus noſcitur ſerenitas & turbatio aëris. Cap. XLI.

MVltis quoque ſignis & de tranquillo procellæ, & de tempeſtatibus ſerena produntur, quæ uelut in ſpeculo lunæ orbis oſtendit. Rubicundus enim color uentos, cæruleus indicat pluuias. Ex utroque commixtus, nimbos & furentes procellas. Letus orbis ac lucidus ſerenitatem nauigijs repromittit, quam geſtat in uultu: præcipuè ſi quarto ortu neque obtuſis cornibus rutilat, neque infuſo fuerit humore fuſcata. Sol quoque exoriens uel diem condens, intereſt utrum æqualibus gaudeat radijs, an obiecta nube uarietur, utrum ſolido ſplẽdore fulgidus, an uentis urgentibus igneus, néue pallidus uel pluuia ſit impẽdente maculoſus. Aër

uer ò

uerò & mare ipſũ nubiumq; magnitudo uel ſpecies ſolicitos inſtruit nautas. Aliqãuta ab auibus, aliquãta ſignificantur à piſcibus, quæ Vergilius in Georgicis diuino penè comprehendit ingenio, & Varro in libris naualibus diligenter excoluit. Hæc gubernatores ſeſe ſcire profitentur, ſed eatenus quatenus eos imperitiæ uſus inſtruit, non altior doctrina firmauit.

De æſtuarijs, hoc eſt, de rheumate. Cap. XLII.

ELemẽtum pelagi tertia pars eſt mundi, quod præter uentorum flatum ſuo quoque ſpiramine motuq; uegetatur. Nam certis horis, diebus pariter ac noctibus æſtu quodam (quod rheuma uocant) ultro citróque percurrit, & more torrentium fluminum nunc exundat in terras, nunc refluit in altitudinem ſuam. Hæc reciprocantis meatus ambiguitas, curſum nauiũ ſecunda adiuuat, retardat aduerſa: quæ dimicaturo magna ſunt cautione uitanda. Neq; enim auxilio remorum rheumatis impetus uincitur, cui interdum cedit & uentus: & quoniam in diuerſis regionibus diuerſo lunæ creſcentis minuentisq; ſtatu, certis horis iſta uariantur, ideo prælium nauale geſturus, conſuetudinem pelagi uel loci, ante congreſſum debet agnoſcere. Rheuma.

De locorum

De locorum noticia siue remigibus. Cap. XLIII.

NAutarum gubernatorúmque solertia est, loca in quibus nauigatur, portúsq; cognoscere, ut infesta prominentibus uel latentibus scopulis uadosa ac sicca uitentur. Tanto enim securitas maior est, quanto mare altius fuerit. In nautis diligentia, in gubernatoribus peritia, in remigibus uirtus eligitur. Propterea quia nauales pugna tranquillo committitur mari, liburnarúmq; moles non uentorum flatibus, sed remorũ pulsu aduersarios percutit rostris, eorúmq; rursum impetus uitat. In quo opere lacerti remigum, & ars clauum regentis magistri uictoriam præstat.

De telis tormentisq; naualibus. Cap. XLIIII.

MVlta quidem armorum genera prælium terrestre desyderat, sed nauale certamen non solùm plures armorum species, uerùm etiam machinas, & tormenta flagitat, tanqnàm in muris dimicetur & turribus. Quid enim crudelius congressione nauali, ubi & aquis homines perimuntur & flammis? Præcipua ergo esse debet * tegminum cura, ut cataphracti uel loricati, galeati etiam & ocreis muniti sint milites. De onere namq; armorum nemo potest conqueri, qui stans pugnat in nauibus. Scuta quoque ualidiora propter ictus lapidum, & ampliora sumantur propter falces, & harpagones aliaque naualia genera telorum. Sagittis, missilibus, fundis, fustibalis, plumbatis, onagris, balistis, scorpionibus,

Remigum

pionibus, iacula inuicē diriguntur & saxa: & quod est grauius) qui de uirtute præsumunt, admotis liburnis, iectis pontibus in aduersariorum transeũt naues, ibique gladijs manu ad manum (ut dicitur) comminus dimicant. In maioribus etiã liburnis propugnacula turrésque constituunt, ut tãquam de muro, ita de excelsioribus tabulatis facilius uulnerent & perimant inimicos. Oleo incendiario, stuppa, sulphure, & bitumine obuolutæ, & ardentes sagittæ per baliſtas in hosticarũ nauium alueos infiguntur, inunctásq; cera & pice & resina tabulas tot fomentis ignium repente succendunt. Alij ferro interimuntur & saxo, alij ardere coguntur in fluctibus: inter tanta tamen mortium genera, qui acerrimus casus est, absumenda piscibus insepulta sunt corpora.

Quemadmodum nauali bello collocentur insidiæ. Cap. XLV.

ADinstar autem terrestris prælij superuentus fiunt ignorantibus nautis, uel circa opportunas insularum angustias collocantur insidiæ. Idq; agitur ut imparati facilius deleantur, si longo remigio fatigati sunt hostium nautæ, si uento urgentur aduerso, si pro rostris est rheuma, si nihil suspicãtes dormiunt inimici, si statio quam tenent exitum non habet, si dimicandi optata uenit occasio, fortunæ beneficijs iungendæ sunt manus & ex oportunitate prælium conserendum. Quòd si cautela hostium,

nis est securis habens ex utraque parte latißimum & acutißimum ferrum. Per has in medio ardore pugnandi peritißimi nautæ, uel milites cum minoribus scaphulis secretò incidunt funes, quibus aduersariorum ligata sunt gubernacula. Quo facto statim capitur tanquàm inermis & debilis nauis. Quid enim salutis superest ei qui amiserit clauum? De lusorijs quis in Danubio quotidianis utuntur excubijs, reticendũ puto: quia artis amplius in his, frequẽtior usus inuenit, quàm uetus doctrina mõstrauerit.

Finis Libri Quarti.

SEXTI IV-

LII FRONTINI VIRI CONSV-

laris Strategematicon Præfatio.

Vm ad aſtruendam rei mili taris ſcientiam, unus ex nu mero ſtudioſorum eius acceſ ſerim, eiq; deſtinationi, quan tum cura noſtra ualuit, ſatiſ feciſſe uiſus ſim, deberi ad huc inſtitutæ arbitror operæ ut ſolertia ducum facta, quæ à Græcis una στρατηγη μαλῶν appellatione comprehenſa ſunt, expe- ditis amplectar commentarijs. Ita enim conſilij quo- que, & prouidentiæ exemplis ſuccincti duces erunt unde illis excogitādi gerendique ſimilia facultas nu triatur. Præterea continget, ne de euentu trepidet inuentionis ſuæ, qui probatis eam experimentis cō- parabit. Illud neq; ignoro neq; inficior, etiam re- rum geſtarum ſcriptores, indagine operis ſui, hāc quoq; partem eſſe complexos, & ab autoribus ex- emplorum, quicquid inſigne aliquo modo fuit, tradi tum: ſed (ut opinor) occupatis uelocitate conſuli de- bet: longum eſt enim ſingula & ſparſa per immen- ſum corpus hiſtoriarum proſequi: & hi qui notabi- lia excerpſerunt, ipſo uelut aceruo rerū, confuderūt legentem

legentem. Noſtra ſedulitas impendet operam, ut quẽ admodũ res poſcet, ipſi ũ quod exigitur, quaſi ad interrogatum exhibeatur: circumſpectis enim generibus, præparaui oportuna exemplorum ueluti cõſilia. Quo magis autẽ diſcreta ad rerum uarietatem apte collocarentur, in tres libros ea diducimus. In primo erunt exempla, quæ competant prælio nondum commiſſo. In ſecundo, quæ ad prælium, & confectã pacationem pertineant. Tertius, inferendæ ſoluendæq; obſidionis habebit στρατηγήματα, quibus deinceps generibus, ſuas ſpecies attribui. Huic labori non iniuſte ueniam paciſcar, ne me pro incurioſo reprehendat, qui præteritum aliquod à nobis reperierit exemplum. Quis enim ad percenſenda omnia monumenta, quæ utraque lingua tradita ſunt, ſufficiat? unde multa tranſire mihi ipſi permiſi, quod me non ſine cauſa feciſſe ſcient, qui aliorum libros, eadem promittentium legerint. Verum facile erit ſub unaquaq; ſpecie ſuggerere. Nã cum hoc opus, ſicut cætera uſus potius aliorum, quàm meæ commendationis cauſa aggreſſus ſim, adiuuari me ab his, qui aliquid illi aſtruent, non argui, credam. Si qui erunt quibus uolumina hæc cordi ſint, meminerint ut parent gratiã στρατηγικῆς & στρατηγικῶν per quam poſſimus ſimilem naturam diſcernere. Nam tum omnia, quæ à duce prouidè, utiliter, conſtanter, magnificè fiunt, στρατηγικὰ habebuntur, ſi in ſpecie eorum ſunt στρατηγήματα. Eorum

Trium librorum diuiſio, id eſt, geſta ſeu conſilia militaria.

propriè uis in arte ſolertiaq; poſita proficit, tũ ubi cauendus, quàm ubi opprimendus hoſtis ſit. Qua in re, cum uerborum quoq; illuſtris extiterit effectus, ut factorum ita dictorum exempla poſuimus.

SPECIES EORVM QVAE INSTRVent ducem in his quæ ante prælium gerenda ſunt.

De occultandis conſilijs Cap. I.

MArcus Porcius Cato, deuictas à ſe Hiſpaniæ ciuitates exiſtimabat in tẽpore rebellaturas, fiducia murorum: ſcripſit itaque ſingulis, ut diruerent munimenta, minatus bellum, niſi confeſtim obtemperaſſent: epiſtolasq; uniuerſis ciuitatibus, eodem die reddi iuſſit: unaquæq; urbium, ſibi ſoli credidit imperatum. Contumaces conſpiratio potuit facere, ſi omnibus idẽ denunciari notũ fuiſſet.

Hamilcar dux Pœnorum, ut Siciliã inopinatus appelleret claſſem, non pronunciauit quò proficiſceretur, ſed tabellas, in quibus ſcriptum erat, quam partem peti uellet, uniuerſis gubernatoribus dedit ſignatas, præcepitque ne quis legeret, niſi ui poteſtatis à curſu prætoriæ nauis, abductus eſſet.

C. Lælius ad Syphacem profectus legatus, quoſdã ex tribunis & centurionibus, per ſpeciem ſeruitutis ac miniſterij exploratores ſecum duxit, ex quibus, L. Statorium, quia ſæpius in eiſdem caſtris fuerat, quidam

quidam ex hostibus uidebantur agnoscere, occultandæ conditionis eius causa, baculo ut seruum castigauit.

Tarquinius Superbus pater, principes Gabiorum interficiendos arbitratus, quia hoc nemini uolebat innotescere commissum, nihil nuncio respondit, qui ad eum à filio erat missus: tamen uirga, eminentia papauerum capita, cum forte in horto ambularet, decussit. Nuncius sine responsione reuersus, renunciauit adolescenti Tarquinio, quid agentem patrem uidisset. Ille intellexit, idem esse eminentibus faciendum.

C. Cæsar qui suspectam habebat Aegyptiorum fidem, per speciem securitatis, inspectione urbis, atque operum, ac simul licentioribus conuiuijs deditus, uideri uoluit captum sese gratia locorum, & ad mores Alexandrinos uitamq; deficere, atque inter eam dissimulationē præparatis subsidijs occupauit Aegyptum.

Ventidius Parthico bello aduersus Pachorum regem, non ignarus Pharneum quendam, natione Cyrrestē, ex his qui socij uidebantur, omnia quæ apud ipsos agebantur, nunciare Parthis, perfidiam barbari ad utilitates suas conuertit. Nam quæ maximè fieri cupiebat, ea uereri se ne acciderent: quæ timebat, ea ut euenirēt optare se simulabat. Solicitus itaq;, ne parthi āte trāsirēt euphratē, quàm sibi superuenirēt legiones, quas in Capadocia trās Taurum Tyriesten

habebat, ſtudioſè cum proditore egit, uti ſolẽni perfidia Parthis ſuaderet, per Zeugma traiicerent exercitun, quà & breuiſſimum iter eſt, & omiſſo alueo Euphrates decurrit. Nanq; ſi illac uenirent, aſſeuerabat ſe oportunitate collium uſurum, ad eludendos ſagittarios. Omnia autem uereri, ſi ſe in patentes campos proiecisſent. Inducti hac affirmatione barbari, inferiore itinere, per circuitum adduxerunt exercitum: dúmque fuſiores ripas, & ob hoc operoſiores pontes iungunt, inſtrumentáque moliuntur, xl amplius dies impenderunt: quo ſpacio Ventidius ad contrahendas uſus eſt copias: ciſq; triduo antequàm Parthus aduenìret receptis, acie commiſſa uicit Parthos & interfecit.

Mithridates circumuallante Pompeio, fugam in proximam diem moliens, huius conſilij obſcurandi cauſa, latius & uſque ad applicitas hoſti ualles, pabulatus, colloquia quoq; cum pluribus, auertendæ ſuſpicionis cauſa, in poſterum conſtituit. Ignes etiam frequentiores per tota caſtra fieri iuſſit. Secunda deinde uigilia præter ipſa caſtra hoſtium, agmen eduxit.

Imperator Cæſar Domitianus Aug. Germanicus, cùm Germanos, qui in armis erant, uellet opprimere, nec ignoraret maiore bellum molitione inituros, ſi aduentum tanti ducis præſenſiſſent, profectionem ſuam cenſu obtexuit Galliarum. Sub quibus inopinato bello affuſus, contuſa immanium ferocia nationum, prouincijs conſuluit.

Cl. Nero

Cl. Nero, cum cuperet Hasdrubalem, copiasq; eius, antequam Hannibali fratri iungerentur, occidere, iccircóq; festinaret, se Liuio Salinatori collegæ suo cui bellum mandatum fuerat (parum fidens uiribus, quæ sub ipso erant) adiungere, neque tamen discessum suum ab Hannibale, cui oppositus erat sentiri uellet, X. milia fortissimorum militum delegit, præcepitq; legatis quos relinquebat, ut eædem stationes & uigiliæ æque agerentur, totidem ignes arderent, eadémque facies castrorum seruaretur, ne quid Hannibal suspicatus auderet aduersus paucitatem relictorum. Cùm deinde in Vmbria, occultatis itineribus, collegæ se iunxisset, uetuit castra ampliari, ne quod signum aduentus sui daret Pœno, detrectaturo pugnam, si consulum iunctas uires intellexisset. Igitur inscium duplicatis aggressus copijs superauit, & uelocius omni nuncio, rediit ad Hannibalem. Ita ex duobus callidissimis ducibus Pœnorum, eodem cõsilio alterum celauit, alterum oppressit. Themistocles Athenarum dux exhortans suos ad suscitandos festinanter muros, quos iussu Lacedæmoniorum deiecerant, legatis Lacedæmone missis, qui interpellarent, respondit uenturum se ad diluendam hanc existimationem, & peruenit Lacedæmonem: ibi simulato morbo, aliquantum temporis extraxit, & postquàm intellexit suspectam esse tergiuersationem suam, contendit falsum ad eos rumorem & rogauit ut mitterent aliquos ex principibus, qui-

bus crederẽt de munitione Athenarum. Suis deinde clàm scripsit, ut eos qui uenissent retinerent, donec refectis operibus, confiterentur Lacedæmoniis, munitas esse Athenas, nec aliter principes eorum redire posse, quàm ipse remissus foret: quod facile præstiterunt Lacedæmonij, ne unius interitum multorũ morte pensaret.

L. Furius exercitu producto in locum iniquum, cùm constituisset occultare solicitudinem suam, ne reliqui trepidarẽt, paulatim se inflectens, tanquàm circuitu maiore hostem aggressurus, conuerso agmine, ignarum rei quæ agebatur, exercitum incolumem reduxit.

Metellus Pius, in Hispania interrogatus, quid postera die facturus esset, Tunicam meam si id eloqui possem (inquit) comburerem.

M. Licinius Crassus, percõtanti quo tempore castra moturus esset, respondit,

*Vereris ne tubam non exaudias?

uereri sene tuba id audiat.

De explorandis consilijs hostium. Cap. II.

SCipio Aphricanus, capta occasione mittendæ ad Syphacem legationis, cum Lælio seruorum habitu tribunos & centuriones electissimos ire iussit, quibus curæ esset perspicere regias uires: hi, ut liberius castrorum positionem scrutarentur, equum de industria dimissum, tanquàm fugiẽtem persecta

ti

ti, maximam partem munimentorum circuierunt: quæ cum nunciassent, incẽdio confectum est bellum

Q. Fabius Maximus bello Hetrusco, cùm adhuc incognitæ forent Romanis ducibus sagaciores explorandi uiæ, fratrem Fabium Cæsonem, peritum linguæ Hætruscæ iussit Hetrusco habitu penetrare Ciminiã syluam, antè militi nostro intentatam: quod is adeo prudenter atq; industriè fecit, ut transgressus syluam, umbros Camertes cum animaduertisset nõ alienos nomini Romano. ad societatem cõpulerit.

Carthaginẽses cũ animaduertissẽt Alexandriitas magnas opes, ut Aphricæ quoq; immineret, unum ex ciuibus uirum acrem, nomine Hamilcarem Rhodinum, iusserunt simulato exilio ire ad regem, omniq; studio in amicitiam eius peruenire, qua is potitus, consilia eius nota ciuibus suis faciebat.

Idem Carthaginenses miserunt qui per speciem legatorum longo tempore Romæ morarentur, exciperémq; consilia nostrorum.

M. Cato in Hispania, quia ad hostium cõsilia alia uia peruenire non potuerat, iussit trecentos milites simul impetum facere in stationem hostium, raptúmque unum ex his in castra perferre incolumem: tortus ille, omnia suorum arcana confessus est.

C. Marius cos. bello Cymbrico & Teut. adexcutiẽdã Gallorũ &, Lygurũ fidẽ, literas eis misit, quarũ

signatæ

pars prior præcipiebat ne interiores quæ *præsignati erant, ante tempus certum aperirentur: casdem postea ante præstitutum diem repetijt, & quia resignatas repererat, intellexit hostilia agitari.

Est etiam aliud explorandi genus, quo ipsi duces nullo extrinsecus adiutorio, per se prouident. Sicut Aemilius Paulus cos. bello Hetrusco apud oppidum Coloniam dimissurus exercitum in planiciem, contemplatus procul auium multitudinem, citatiore uolatu è sylua consurrexisse, intellexit illic aliquid insidiarum latere, quòd & turbatæ aues, & simul plures euolauerant. Præmissis igitur exploratoribus, comperit X milia Boiorum, excipiendo ibi Romanorũ *agmini imminere: cáque, alio quàm expectabatur latere missis legionibus, circumfudit.

agmina in itinere

Similiter Thyamenus Horestis filius, cùm audisset iugum ab hostibus natura munitum teneri, præmisit sciscitaturos quid rei foret, ac referentibus eis non esse uerum quod opinaretur, ingressus iter, ut uidit ex suspecto iugo, magnam uim auium simul euolasse, neq; omnino residere, arbitratus est latere illic agmen hostium: itaq; circunducto exercitu elusit insidiatores.

Hasdrubal frater Annibalis, tunc Liuij & Neronis exercitum (quanquàm hoc illi non duplicatis castris dissimularent) intellexit, quod ab itinere strigosiores notabat equos, & coloratiora hominum, ut ex uia, corpora.

De custodiendo

De custodiendo statu belli Cap. III.

ALexander Macedo cùm haberet uehementem exercitum, semper eum statum belli elegit ut acie cõfligeret. C. Cæsar bello ciuili cũ exercitum ueteranum haberet, hostium autem tyronem esse sciret, acie semper decertare studuit.

Fab. Maximus aduersus Annibalem successibus præliorum insolentem, recedere ab ancipiti discrimine, & tueri tantummodo Italiam constituit, Cunctatorisq; nomen, & per hoc summi ducis meruit.

Byzantij aduersus Philippum omne præliandi discrimen uitãtes, omissa etiam finium tutela, intra munitiones oppidi se receperunt: assecutiq; sunt, ut Philppius obsidionalis moræ impatiens recederet.

Hasdrubal Gisgonis filius, secundo punico bello in Hispaniam ductum exercitum (cum P. Scipio instaret) per urbes diuisit: itaque factum est, ut Scipio, ne oppugnatione plurium oppidorum distringeretur, in hyberna suos reduceret.

Themistocles aduentante Xerxe (quia neq; prælio pedestri, neq; finium tutelæ, neq; *obsidioni credebat sufficere Athenienses) autor fuit eis liberos & cõiuges Trœzena, & in alias urbes emittendi: relictóque oppido, statum belli ad nauale prælium trãsferendi. Idem fecit in eadem ciuitate Pericles aduersum Lacedæmonios. *subsidioni.

Scipio manente in Italia Hannibale, transmisso in Aphricam exercitu, necessitatem Carthaginẽ

sibus imposuit reuocandi Hannibalem : sicq; à domesticis finibus hostile transtulit bellum.

Athenienses cum Deceleam castellum ipsorum Lacedæmonij cõmunissent, & frequentius uexarentur, classem quæ Peloponesum infestaret miserunt: consecutiq; sunt, ut exercitus Lacedæmoniorum, qui Decelea erat, reuocaretur. *Imperator Cæsar Domitianus Aug. cum Germani more suo è saltibus & obscuris latebris subinde impugnarent nostros, tutúmque regressum in profunda syluarum haberent, militibus per centum uiginti milia passuum actis, non mutauit tantum statum belli, sed & subdidit ditioni suæ hostes, quorum refugia nudauerat.*

De transducendo exercitu per loca hosti infesta. Cap IIII.

*Aemilius Paulus Cos. cum in Lucanos iuxta littus angusto itinere exercitum duceret, & Tarentini ei classe insidiati, agmen eius scorpionibus aggressi essent, * captiuis latera euntium prætexuit, quorum respectu hostes inhibuere tela.*

captiuos latere.

Agesilaus Lacedæmonius, cum præda onustus ex Phrygia rediret, insequerenturq; hostes, & ad locorum opportunitatem lacesserent agmen eius, ordinem captiuorum ab utroque latere exercitus sui applicuit

plicuit: quibus dum parcitur ab hoste, spacium trã-
seundi habuerunt Lacedæmonij. Idem tenentibus
angustias Thebanis, per quas transire habebat, flexit
iter quasi Thebas contenderet: exterritis Thebanis
digressisq; ad tutanda mœnia, repetitum iter quod
destinauerat emensus est, nullo obsistente.

Nicostratus dux Aetolorum aduersus Epiro-
tas, cùm ei aditus in fines eorum angusti fierent, per
alterum locum irrupturum se ostendens, omni illa
ad prohibendum occurrente Epirotarum multitu-
dine, reliquit suos paucos, qui speciem remanentis
exercitus præberent, & ipse cum cætera manu, qua aditum
non expectabatur *aditus intrauit.

Atophraudates Perses, cùm in Pysidiam exer- Autophra
citum duceret, & angustias quasdam Pisidæ occu tes.
parent, simulata uexatione traiiciendi, instituit re-
ducere: quod cùm Pisidæ credidissent, ille nocte ua
lidissimam manum ad eundem locum occupandum
præmisit, ac postero die totum traiecit exercitum.

Philippus Macedonum rex Græciam petens, cùm
Thermopylas occupatas audiret, & ad eum legati
Aetolorum uenissent acturi de pace, retentis eis,
ipse magnis itineribus ad angustias pertendit, secu-
risq; custodibus, & legatorum reditus expectanti-
bus inopinatus Thermopylas traiecit.

Iphicrates

Iphicrates dux Athenienſium, aduerſus Anaxibium Lacedæmonium in Helleſponto circa Abydon, cum tranſducendum exercitum haberet per loca quæ ſtationibus hoſtium tenebantur, alterum autem latus eius tranſitus abſciſſi montes premerent, alterum mare abllueret, aliquamdiu moratus, cùm incidiſſet frigidior ſolito dies, & ob hoc nemini ſuſpectus, delegit firmiſſimos quoſq; : quibus oleo ac mero caleſactis, præcepit ut ipſam oram maris legerent, abrupti ora tranarent : atque ita cuſtodes anguſtiarum inopinatus oppreſſit à tergo.

Cn. Pompeius cum flumen tranſire propter oppoſitum exercitum hoſtium non poſſet, aſſiduè producere & reducere in caſtra inſtituit: deinde in eãdem perſuaſionem hoſte perducto, ne ullam uiam ad progreſſum Romanorum teneret, repentè impetu facto tranſitum rapuit.

Alexander Macedo, prohibente rege Indorũ Poro traiici exercitum per flumen Hydaſpem, aduerſus aquam aſſiduè procurrere iuſſit ſuos : & ubi eo more exercitationis *aſſuetus eſt, quia Porus aduerſa ripa caueret, per ſuperiorẽ partem ſubitò tranſmiſit exercitum: Idémq; Indi fluminis traiectu prohibitus ab hoſte, diuerſis locis in flmine equites inſtituit immittere, & tranſitum minari: cumq; expectationem baros teneret intentos, inſulam paulo remotiorem, primum exiguo, deinde maiore præſidio occupauit, atque inde in ulteriorem ripam tranſmiſit,

*aſſecutus.

misit. Ad quam manum opprimendam, cùm uniuersi se hostes effudissent, ipse libero uado transgressus omnes copias coniunxit.

Xenophon ulteriorem ripam Armenijs tenentibus duos iussit quæri aditus: & cum à citeriore repulsus esset, transiit ad superiorem. Inde quoque prohibitus hostium occursu, repetiit uadum inferius, iussa ibidẽ militũ parte subsistere, ex qua cũ Armenij ad inferioris uadi tutelam rediissent, per superius trãsgrederetur: Armenij credentes decursuros omnes, decepti sunt à remanẽtibus. Hi cũ resistẽte nullo uadũ superassẽt, trãseuntiũ suorũ fuere ꝓpugnatores.

P. Claudius Cos. primo bello Punico, cum à Rhegio Messanam traiicere militem nequiret, custodientibus fretum Pœnis, sparsit rumorem, quasi bellum iniussu populi inceptũ gerere non posset, classémq; Italiam uersus se agere simulauit: digressis deinde Pœnis, qui profectioni eius habuerant fidem, circumactas naues appulit Siciliæ.

Lacedæmoniorũ duces cũ Syracusas nauigare desũnassent, & Pœnorũ dispositã penitus classẽ timerẽt, X punicas naues, quas captiuas habebant, ueluti uictrices primas iusserunt agi à latere iunctis ac puppe religatis alijs, qua specie deceptis Pœnis transiuerunt. Philippus cùm angustias maris, quæ Cyaneæ apellantur transnauigare propter Atheniẽsium classem quæ oportunitatẽ loci custodiebat non posset, scripsit Antipatro Thraciã rebellare, præsidijs quæ ibi reli-

ibi reliquerat inceptis, ut sequeretur omiss omnibus quæ epistolæ ut interciperẽtur ab hoste curauit. Atheniẽses arcana Macedonũ excepisse uisi, classẽ abduxerũt: Philippus nullo prohibẽte angustias freti liberauit. Idẽ quia Cherronesum quæ iuris Atheniensium erat occupare prohiberetur, tenẽtibus transitũ nõ Byzantiorũ tantum, sed Rhodiorũ quoque & Chiorum nauibus, conciliauit animos eorũ reddẽdo naues quas ceperat, quasi sequestres futuros ordinandæ pacis inter se atq; Byzantios qui causa belli erãt: tractaq; per magnũ tẽpus postulatione, cũ de industria subinde aliquid in conditionibus retexeret, classem per id tẽpus præparauit: eaq; in angustias freti imparato hoste subitò euasit.

Chabrias Atheniẽsis, cùm adire portũ Samiorum obstante nauali hostium præsidio non posset, paucas è suis nauibus præter portum missas, iussit trãsire, arbitratus qui in statione erant, persecuturos: hisq; per hoc consiliũ euocatis, nullo obstante portũ cum reliqua adeptus est classe.

De euadendo ex locis difficillimis. Cap. V.

Q. Sertorius in Hispania, cùm à tergo instãte hoste flumẽ traiicere haberet, uallum in ripa eius in modum cauæ lunæ duxit, & oneratũ materijs incendit, atq; ita exclusis hostibus fluuium libere transgressus est.

Similiter Pelopidas Thebanus, bello Thessalico trã-

situm

ſitum quæſiuit: nanque caſtris, ampliorem locum ſupra ripam complexus, uallum ceruolis & alio materiæ genere conſtructum incendit: dúmque ignibus ſubmouerentur hoſtes, ipſe fluuium ſuperauit.

Q. Luctatius Catulus, cùm à Cymbris pulſus unam ſpem ſalutis haberet, ſi flumẽ liberaſſet, cuius ripam hoſtes tenebãt, in proximo monte copias oſtẽdit, tanquam ibi caſtra poſiturus: ac præcepit ſuis ne ſarcinas ſoluerent, aut onera deponerent, ne quis ab ordinibus aut ſignis diſcederet: & quo magis perſuaſionem hoſtium confirmaret, pauca tabernacula in conſpectu erigi iußit, ignéſque fieri, & quoſdã uallum ſtruere, quoſdam in lignationem, ut conſpicerẽtur, exire. Quod Cymbri uere agi exiſtimantes, & ipſi caſtris delegerunt locum: diſperſíq; in proximos agros ad comparanda ea quæ neceſſaria ſũt manſuris, occaſionem dederunt Catulo non ſolũ flumen traiiciendi, ſed etiam caſtra eorum infeſtandi.

Cræſus cùm Halim uado tranſire non poſſet, neq; nauium aut pontis faciendi copiam haberet, foßa ſuperiori parte poſt caſtra deducta, alueum fluminis à tergo exercitus ſui reddidit.

Cn. Pompeius, Brunduſii, cùm excedere Italia & transferre bellum propoſuißet, inſtante á tergo Cæſare conſcẽſurus claßem, quaſdam obſtruxit uias, alias parietibus linterſepſit, alias intercidit foßis

foßis, easq; ſudibus erectis præcluſas operuit cratibus, humo aggeſta, quoſdam aditus qui ad portum ferebant trabibus tranſmißis, & in denſum ordinem ſtructis, ingente mole tutatus. Quibus perpetratis, ad ſpeciem retinendæ urbis raros pro mœnibus ſagittarios reliquit, cæteras copias ſine tumultu ad naues reduxit: nauigantẽ eũ mox ſagittarij quoq; per itinera nota digreßi paruis nauigijs conſecuti ſtnt.

Cn. Duillius coſ. in portu Syracuſano, quem temere intrauerat, obiecta ad ingreſſum catena clauſus, uniuerſos in puppim retulit milites, atq; ita reſupina nauigia magna remigantium ui concitauit, leuatæ proræ ſuper catenã proceſſerunt, qua parte ſuperata, tranſgreßi ∗ *rurſus milites* ∗ *proras preſſerunt, in quas uerſum pondus decurſum ſuper catenam dedit nauibus.*

curſu in proras ceſſerunt

Lyſander Lacedæmonius cùm in portu Athenienſium cum tota claſſe obſideretur, obrutus hoſtium nauibus, ab ea parte qua faucibus anguſtißimis influit mare, milites ſuos clàm in littus egredi iußit, & ſubiectis rotis ad proximum naues portũ ∗ *Monœcium traiecit.*

Munychiæ

Herculeius legatus Sertorij, cum in Hiſpania inter duos montes abruptos, longũ & anguſtum iter ingreſſus, paucas duceret cohortes, comperiſſetque ingentem manum hoſtium aduenire, foſſam tranſuerſam inter montes preßit, uallúmque materia extructum incendit, atque ita intercluſo hoſte euaſit.

C. Cæſar

C. Cæsar bello ciuili cùm aduersus Afranium copias educeret, & recipiendi se sine periculo facultatẽ non haberet, sicut constiterat, prima & secũda acie furtim à tergo ad opus applicata, xu pedum fossam fecit, intra quàm sub occasum solis armati se milites eius receperunt.

Pericles Athenienſis, à Peloponenſibus in eum locum compulsus, qui undique abruptis cinctus, duos tantum exitus habebat, ab altera parte fossam ingentis latitudinis duxit, uelut hostis excludendi causa: ab altera militem agere cœpit, tanquam per eum erupturus. Ii qui obsidebãt, cũ per fossam quam ipse fecerat exercitum Periclis non crederent euasurum, uniuersi à limite obstiterunt. Pericles pontibus quos præparauerat fossæ iniectis, suos quà non resistebatur emisit.

Lysimachus ex his unus in quos opes Alexandri transierunt, cùm æditum collem castris destinasset, imprudentia autem suorum in inferiorẽ deductus, uereretur ex superiore hostium incursum, triplices fossas intra uallum obiecit: deinde * sublimibus fossis circa omnia tentoria ductis, tota castra * confodit: & in tercepto hostium aditu, simul humo quoque, & frondibus quas fossis supericcerat, facto impetu, in superiora euasit. similibus confudit.

Cn. Fonteius Crassus in Hispania cum tribus milibus hominum prædatum profectus, ad Hasdrubalem, & ad primos tantum ordines relato consilio,

incipiente nocte quo tempore minime expectabatur, per stationes hostium prorupit.

L. Furius exercitu perducto in locum iniquum, cùm constituisset occultare solicitudinem suã, nec reliqui trepidarent, paulatim inflexit iter, tanquam circuitu maiore hostem aggressurus, conuersóq; agmine ignarum rei quæ agebatur, exercitum incolumem reduxit.

P. Decius Tr. bello Samnitico, Cornelio Cosso Cos. iniquis locis deprehẽso ab hostibus suasit, ut ad occupandum collem, qui erat in propinquo, modicam manum mitteret, secq; ducem ijs qui mittebantur obtulit: auocatus in diuersum hostis dimisit consulem, Decium autem cinxit, obseditq;. Ille per angustias, nocte eruptione facta, cùm *eluctatus esset, Decius incolumis cum militibus consuli accessit. *frustratus

Idem fecit sub Attilio Calatino cos. is cuius uarie tradunt nomen. Alij Laberium, nonnulli Qu. Cæditium, plurimi Calphurnium Flammam uocitatũ, scripserũt. Hic cùm dimissum exercitum in eam uallem uideret cuius latera omnia superiora hostis insederat, depoposcit, & accepit trecentos milites, quos adhortatus ut uirtute sua exercitum seruarent, in mediam uallem decurrit, & ad opprimendos eos undique descendit hostis, longoq; & aspero prælio retentus, occasionẽ consuli ad extrahendum exercitum dedit.

L. Minutius cos. in Liguria dimisso in angustias exercitu, cum iam omnibus obuersaretur Caudinæ cladis

cladis exẽplũ, Numidas auxiliares, tã propter ipsorũ q̃ propter equorũ deformitatẽ despiciẽdos, iussit adequitare faucibus quæ tenebãtur. Primò intenti hostes ne lacesserẽtur, stationẽ obiecerũt: de industria Numidæ ad augẽdũ sui contemptũ, labi eqs, & per ludibriũ spectaculo esse affectauerũt, ad nouitatẽ rei laxatis ordinibus, barbari in spectaculũ usque resoluti sũt. Quod ubi animaduerterũt Numidæ, paulatĩ succedẽtes, additis calcaribus per intermissas hostiũ stationes eruperũt: qui deinde cũ proximos irruerent agros, necesse Lyguribus fuit auocari ad defendẽda sua, inclusosque Romanos emittere.

L. Sylla bellosociali apud Esernĩã inter angustias deprehẽsus, ad exercitũ hostiũ, cui Duillius præerat colloqo petito, de cõditionibus pacis agitabat sine effectu: hostẽ tamẽ propter inducias negligẽtia resolutũ animaduertẽs, nocte ꝓfectus, relicto buccinatore, qui uigilias ad fidẽ remanẽtiũ diuideret, & quarta uigilia cõmissa, eũ sequeretur, incolumes suos cũ omnibus impedimẽtis tormẽtisq; in tuta perduxit.

Idẽ aduersus Archelaũ præfectũ Mithridatis in Capadocia, iniquitate locorũ & multitudine hostiũ pressus, fecit pacis mẽtionem, interpositoq; tempore etiã induciarũ, & per hæc auocata intẽtione, aduersariũ euasit

Hasdrubal frater Annibalis cùm saltũ euadere nõ posset faucibus eius obsessis, egit cum C. Nerone recepitq; dimissum se, Hispania excessurum: cauil-

latus deinde conditionibus, dies aliquot extraxit, quibus omnibus non omisit per angustos tramites, & ob id neglectos dimittere per partes exercitum: ipse dinde cum reliquis expeditis facilè effugit.

Spartacus fossam, qua erat à M. Crasso circunda tus, cæsis captiuorum pecorúmque corporibus noctu repleuit, & supergressus est. Idem cum in *Lesbio obsessus ea parte qua mons asperrimus erat, ideóque incustoditus, ex uimine syluestri cathenas conseruit, quibus demissus non solùm euasit, uerùm etiam ex alio latere *gladio ita terruit, ut aliquod cohortes, gladiatoribus quatuor ex septuaginta cesserint. Idem cùm à L. Varino Procos. præclusus esset, palis per modica interualla fixis ante portam, erecta cadauera, adornata ueste atque armis, alligauit, ut procul intuentibus stationis species esset, ignibus per tota castra factis, imagine uana deluso hoste, copias silentio noctis eduxit.

Besbio
Vesbio
Glodium.

Brasidas dux Lacedæmoniorum, circa Amphipolim ab athenienſium multitudine numero impar deprehensus, claudendum se præstitit, ut per longum coronæ ambitum extenuaret hostilem frequentiam, quaq; rarissimi obstabant erupit.

Iphicrates in Thracia cùm depresso loco castra posuisset, exploraſſet autem ab hoste proximum teneri collem, ex quo unus ad opprimendū ipsos descensus erat, nocte paucis intra castra relictis, imperauit, ut multos ignes facerēt eductoq; exercitu, & dispoſito

disposito circa latera prædicta uiæ, passus est transire barbaros: locorumq; iniquitate, in qua ipse fuerat, in illos conuersa, parte exercitus terga eorum cecidit, parte castra fecit.

Dareus ut falleret Scythas discessu, canes atque asinos in castris reliquit, quos cum latrantes rudentèsque hostis audiret, remanere Darium credidit. Darius

Eundem errorẽ obiecturi nostris Lygures, per diuersa loca bubalos laqueis ad arbores alligauerunt, qui deducti frequentiore mugitu speciem remanentium præbebant hostium.

Hanno ab hostibus clausus, locum irruptioni maximè aptum, aggestis leuibus materijs incẽdit, tamẽ hoste ad *cæteros exitus custodiendos auocato, milites per ipsam flammam eduxit: admonito ora scutis, crura ueste contegere. certos

Annibal, ut iniquitatem locorum, & inopiam instante Fabio Maximo effugeret, noctu boues, quibus ad cornua fasciculos alligauerat sarmentorum subiecto igne dimisit, cumq; ipso motu adolescente flamma turbaretur pecus, magna discursatione montes, in quos actum erat collustrauit: Romani qui ad speculandũ concurrerant, primo prodigium opinati sunt, deinde cum *cuncta Fabio renunciassent, ille de insidiarum metu suos castris cõtinuit, barbari obsistente nullo profecti sunt. certa

De insidijs

De insidijs in itinere factis Cap. VI.

FVluius Nobilor, cùm ex Samnio in Lucanos exercitum educeret, & cognouisset à perfugis, hostes nouissimũ agmẽ eius aggressuros, fortissimã legionẽ primò ire, ✕ ultimò sequi iussit impedimẽta, ita factũ pro occasione amplexi hostes, diripere sarcinas cœperũt. Fuluius legionis de qua supra dictũ est, quĩque cohortes in dextrã partẽ uiæ direxit, quinq; ad sinistrã, atq; ita prædationi intẽtos hostes explicato per utraq; latera militẽ, clausit ceciditq;. Idem hostibus tergum eius in itinere premẽtibus, dum flumine interuenitur, non ita magno ut transitũ prohiberet, moraretur tamẽ rapiditate, alterã legionẽ in occulto citra flumen collocauit, ut hostes paucitate contẽpta audacius sequerẽtur: quod ubi factũ est, legio qui ob hoc disposita erat, ex ĩsidijs hostẽ aggressa uastauit.

ultima

Iphicrates in Thraciã cùm propter conditionem locorũ, longũ agmẽ deduceret, & nunciatũ ei esset hostes summũ id aggressuros, cohortes in utraq; latera secedere, & cõsistere iussit, cæteros * fugere & iter maturare. Transeũte autẽ toto agmine, lectissimos quosq; retinuit, & ita passim circa prædã occupatos hostes, iam etiam fatigatos, ipse requietis & ordinatis suis aggressus fudit, exuitq; præda.

suffugere

Boij in sylua Litana qua transiturus erat noster exercitus, succiderant arbores, ita ut ex parte exigua sustentatæ starẽt donec impellerẽtur, delituerant deinde ad extremas it si, ubi, ingresso syluam hoste,

Latina

proxima

proximas ulteriores, impulerũt, eo modo ꝓpagata pariter ſupra Romanos ruina, magnam manũ eliſerũt.

Quemadmodũ ea quibus deficimur, uideãtur non deeſſe, aut uſus eorũ expleatur. Cap. VII.

L. Cæcilius Metellus, quia uſu nauiũ, quibus elephãtes tranſportaret deficiebatur, uĩxit dolia, conſtrauitq; tabulamẽtis, ac ſuper ea poſitos, per Siculum fretum tranſmiſit.

Annibal cùm ad prælti fluminis trãſitũ elephãtes non poſſet pellere, neq; nauiũ aut materiarũ, quibus rates *continerẽtur, copiã haberet, iuſſit ferociſſimũ elephãtũ ſub aure uulnerari, & cũ qui uulneraſſet tranſnato flumine procurrere: elephantus exaſperatus ad perſequendum doloris ſui autorem trananit amnem, & reliquis idem audendi dedit exemplum. *consternarentur

Carthaginenſium duces inſtructuri claßem, quia ſparto deficiebantur, crinibus tonſarum mulierum ad funes efficiendos uſi ſunt. Idem Maßilienſes & Rodij fecerũt.

M. Antonius à Mutina profugus, cortices pro ſcutis militibus ſuis dedit.

Spartaco copijsq; eius, ſcuta ex uimine fuerunt, quæ corijs tegebantur. Nõ alienus (ut arbitror) hic locus eſt referendi factũ Alexandri Macedonis illud nobile, qui per deſerta Aphricæ itinera, grauißima ſiti cum exercitu affectus, oblatam ſibi à militein galea aquã ſpectantibus uniuerſis effudit, uti lior exemplo temperantiæ q̃ ſi cõmunicare potuiſſet. uoluiſſet

De distringendis hostibus. Cap. VIII.

COrialanus cùm ignominiam damnationis suæ ell o ulciſceretur, populationem patriciorum agrorũ inhibuit, deuſtis uaſtatisq; plebeiorũ: ut diſcordiam moueret, qua conſenſus Romanorum diſtringeretur.

Annibal Fabium, cui neq; uirtute neq; artibus bellãdi par erat, ut infamia diſtringeret, agris eius abſtinuit, cæteros populatus. Contrà ille, ne ſuſpecta ciuibus fides eſſet, magnitudine animi effecit publicatis poſſeßionibus ſuis.

Fab. Maximus quintò Coſ. cum Gallorum, Vmbrorũ, Hetruſcorũ, Samnitiumq; aduerſus P. R. exercitus coiſſent, contra quos & ipſe trans Apenninum montem caſtra communiebat, ſcripſit Fuluio & Poſthumio, qui in præſidio urbi erant, copias ad Samnium. *Sitium mouerent: quibus aſſecutis ad ſua defendẽda Hetruſci, Vmbriq; deſcẽderunt: relictos Samnites Galloſq; Fabius & collega Decius aggreſſi uicerũt.

M. Curius aduerſus Sabinos qui ingenti exercitu conſcripto, relictis finibus ſuis, noſtros occupauerant, occultis itineribus manum miſit, quæ deſolatos agros eorum uicosq;, per diuerſa incendit. Sabini ad arcendam domeſticam uaſtitatem receſſerunt, Curio contigit & uacuos infeſtare hoſtiũ fines, & exercitum ſine prælio auertere, ſparſumq; cædere.

T. Didius paucitati ſuorum diffidens, cùm in aduentum earum legionum, quas expectabat, trahere

here bellum & occurre eis hostem comperisset, concione, aduocata aptari iussit milites ad pugnam, ac de industria negligētius custodiri captiuos: ex quibus pauci qui profugere, nunciauerunt suis pugnam imminere. At illi, ne * suspicione prælij deducerent suspectatiuires, omiserũt occurrere eis quibus insidiabãtur: le one prælijs giones, tutissimè, nullo excipiente, ad Didium peruenerunt.

Bello Punico quædam ciuitates, quæ à Romanis deficere ad Pœnos destinauerant, cùm obsides dedissent, quos recipere antequam desciscerent studebãt, simulauerunt seditionem inter finitimos ortam, quã. Romanorum legati dirimere deberent, missosq; eos uelut contraria pignora retinuerunt, nec antè reddiderunt, quàm ipsi recuperarent suos.

Legati Romanorum, cùm missent ad Antiochum regem, qui secum Annibalem uictis iam Carthaginensibus habebat, consiliumq; eius aduersus Romanos instruebat, crebris cum Annibale colloquiis effecerunt, ut is regi fieret suspectus cui gratissimus alioqui erat & utilis propter calliditatem & peritiam bellandi.

Q. Metellus aduersus Iugurtham bellum gerẽs, missos ad se legatos eius corr upit, ut sibi prodcrẽt regem. Cùm etiam alij uenissent, idem fecit. Eodem consilio usus & aduersus tertios. Sed de captiuitate Iugurthæ res parum processit * uiuum enim tra- Virum di sibi uolebat, plurimùm tamen consecutus est: nam

cùm

cùm interceptæ fuissent epistolæ eius ad regios amicos scriptæ, in omnes eos rex animaduertit, spolia tusq; consilijs, amicos postea parare non potuit.

C. Cæsar per exceptum quendam aquatorem, cùm comperisset Afranium Petreiumq; castra noctu moturos, ut citra uexationem suorum, hostilia impediret consilia, in initio statim noctis uasa conclamare milites, & præter aduersariorũ castr aagi mulos cũ fremutu, & sonum iussit continuare, quos retentos uolebat, & arbitrari castra Cæsarem mouere.

Scipio Aphricanus ad excipienda auxilia cũ cõmeatibus, Annibali Venticium Termum dimisit, ipse subuenturus.

Dionysius Syracusanorum tyrannus, cùm Aphri ingẽti multitudine traiecturi essent in Siciliam, ad eum oppugnandum castella pluribus locis communiit, custoditusq; præcepit, ut ea aduenienti hosti derent, dimissiq; Syracusas occultè redirent. Aphris necesse fuit capta castella præsidio ibi tenere, quos Dionysius reductos ad quam uoluerat paucitatẽ, penè iam par numero aggressus uicit, cùm suos contraxisset & aduersarios sparsisset.

Agesilaus Lacedæmonius, cùm inferret bellum Tysapherni, Cariam se petere simulauit: quasi aptius locis montuosis, aduersus hostem equitatu præualentem pugnaturus. Per hanc consilij ostensionem, adducto in Cariam Tysapherne, ipse Lydiam, ubi caput hostium regni erat, irrupit: oppressisq; qui il-

lic agebant, pecunia regia potitus est.

De seditione militum compescenda Cap IX.

A. Manlius Cos. cùm comperisset coniurasse milites in hybernis Cāpaniæ iugulatis hospitibus, ipsi res eorū inuaderēt, rumorē sparsit eōdē loco hybernaturos, atq; ita cōiuratorū consilio turbato, Campaniam periculo liberauit, & ex occasione nocentes puniuit. Liui. L. ab urb. cō. C. L. Marium Ruti. habet.

Lucius Sylla cùm legiones ciuium Romanorū, pernicioſa seditione furerent, consilio restituit sanitatē efferatis * Properè enim annunciari iußit, hostem addesse, & ad arma uocantium clamorē tolli, signa canere: discussa seditio est, uniuersis aduersus hostē consentientibus. propè

Cn. Pōpeius, trucidato ab exercitu Mediolani senatu, ne tumultū moueret, si solos euocaßet noxētes mixtos eis qui extra delictum erāt, uenire, iußit: ita & noxij minore cū metu, quia nō segregati ideoq; non ex causa culpæ uidebantur accersiti, comparuerunt, & illi quibus integra erat conscientia, custodiendis quoq; nocentibus * attenderunt, ne illorū fuga inquinarentur. accesserūt

Cæsar cùm quædam legiones eius seditionē mouissent, adeò ut in perniciem quoque ducis uiderentur consurrecturæ, dißimulato metu, processit ad milites, postulantibusq; mißionē, ultro minaci multu dedit: exauctoratos pœnitentia coēgit satisfacere Imperatori, obsequētioréſq; in reliquū operas ædere.

Quemadmodum

Quemadmodum intempestiua postulatio pugnæ inhibeatur. Cap. X.

Q. Sertorius, quòd experimento didicerat, imparem se uniuerso Romanorum exercitui, ut barbaros quoque inconsultè pugnam exposcentes doceret, adductis in conspectum duobus equis altero præualido, altero admodùm exili, duos admouit iuuenes similiter affectos, robustum & gracilem: ac robustiori imperauit equo exili uniuersam caudã abrumpere, gracili autem ualentiorem per *singulos uellere: cumq; gracilis feciſſet quod imperatũ erat, ualidiſſimus cùm infirmi equi cauda ſine effectu lactaretur, Iam (inquit Sertorius) Romanorum cohortium (per hoc uobis exemplum oſtendi) milites inſuperabiles ſunt uniuerſis aggredientibus: eaſdem lacerabit & carpet, qui per partes attentauerit.

singula.

Idem cùm uideret ſuos pugnæ ſignum inconſultè flagitantes, crederetq; rupturos imperium niſi congrederentur, permiſit turmæ equitum ad laceſſandos hoſtes ire, laborantiq; ſubmiſit alias, & ſic recepit omnes: tutisq; utriſq; & ſine noxa oſtendit quis exitus flagitatam pugnam manſiſſet: obſequentiſſimis inde eis uſus eſt.

Ageſilaus Lacedæmonius cùm aduerſus Thebanos caſtra ſuper ripam poſuiſſet, multoq; maiorem hoſtium manum eſſe intelligeret, & ideo ſuos arcere à cupiditate decernendi uellet, dixit reſponſo dẽ ſe ex collibus pugnare iuſſum: & ita exiguo

præſidio

præsidio ad ripam posito accessit in colles. Quod Thebani pro metu interpretati transierunt flumen, & cùm facile depulissent præsidium, cæteros, insecuti auidius, iniqtate locorũ à paucioribus uicti sũt,

Scorylo dux Dacorum cùm sciret dissociatum armis ciuilibus populum Ro. neq; tamen tentandum Scorio arbitraretur, quia externo bello posset concordiain ciues coalescere, duos canes in conspectu populariũ commisit, hisq; acerrimè inter ipsos pugnantibus, lupum ostendit, quem protinus canes, omißa inter se ira, aggressi sunt, quo exemplo, prohibuit barbaros ab impetu Romanis profuturo.

Quemadmodum sit incitandus exercitus ad prælium. Cap. XI.

M. Fabius & Cn. Manlius Coß. aduersus Hetruscos propter seditiones detrectante prælium exercitu, ultro simularunt cunctationem, donec milites probris hostium coacti, pugnam deposcerẽt, iurarentq; se ex ea uictores redituros.

Fuluius Nobilior cùm aduersus Samnitium numerosum exercitum, & succeßibus tumidum, paruis copijs necesse haberet decertare, simulauit unam legionem hostium à se corruptam ad proditionem: imperauitq; (ad eius rei fidem) tribunis, & primis ordinibus & centurionibus, quantum quisque numeratæ pecuniæ, aut auri argentique haberet, conferret, ut repræsentari merces proditoribus posset: se autẽ his qui contulissent pollicitus est, consummata uicto-

ria,

ria, ampla insuper præmia daturũ. Quæ sua persuasio Romanis alacritatẽ attulit & fiduciam: unde etiá præclara uictoria, cõmisso statim bello peracta est.

C. Cæsar aduersus Germanos & Ariouistum pugnaturus, confusis suorum animis pro concione dixit, nullius se eo die opera nisi decimæ legionis usurum: quo consecutus est, ut *decimani, tanquã præcipuæ fortitudinis testimonio *cogerentur, & cæteri pudore, ne penes alios gloria uirtutis esset.

dimam
cogeret &
cæteros pu
deret.

Q. Fabius, qui egregiè sciebat, & Romanos eius esse libertatis, quæ contumelia exasperaretur, & à Pœnis nihil iustum aut moderatum expectabat, misit legatos Carthaginem, de cõditionibus pacis: quas cùm illi iniquitatis & insolentiæ plenas retulissent, exercitus Romanorum ad pugnãdum concitatus est.

Agesilaus Lacedæmoniorum dux, cùm propè ab Orchomeno socia ciuitate castra haberet, comperisset; plerosq; ex militibus præciosissima rerum deponere intra munimẽta, præcepit oppidanis, ne quid ad exercitum suum pertinens reciperetur, quo ardentius dimicaret miles, qui sciret sibi pro omnibus suis pugnandum.

Epaminundas dux Thebanorum aduersus Lacedæmonios dimicaturus, ut non solùm uiribus milites sui, uerùm etiam affectibus adiuuarentur, pronũciauit in concione, destinatum Lacedæmonijs si uictoria potirẽtur, omnes uirilis sexus interficere, uxoribus autem eorũ & liberis in seruitutem adductis

Thebas

Thebas diruere, qua denunciatione concitati, primo impetu Thebani Lacedæmonios expugnaucrunt.

Eutidas dux Lacedæmoniorum pugnaturus eodem die, qua classe uicerant socij, quamuis ignarus actæ rei, uulgauit nunciatam sibi uictoriam partium, quo constantiores ad pugnam milites haberet. Aulus Posthumius prælio quo cũ Latinis cõflixit, oblata spe cie duorũ in equis iuuenũ animos suorũ erexit, Pollucẽ & Castorẽ adesse dicens, ac sic præliũ restituit.

Archidamus Lacedæmonius aduersus Arcadas bellum gerẽs, arma in castris statuit, & circa ea duci equos noctu clàm imperauit: quorũ uestigia manè (tanquam Castor & Pollux perequitassent) ostendens, ad futuros eosdem ipsis præliantibus persuasit

Pericles dux Atheniensium initurus præliũ, cùm animaduertisset *lucum, ex quo utraq; acies conspici poterat, densissimæ opacitatis, uastum alioqui & Diti patri sacrum, ingentis illic staturæ hominẽ altissimis cothurnis, & ueste purpurea, coma uenerabilẽ in curru candidorũ equorũ sublimẽ cõstituit, qui dato signo pugnæ, pueheretur, et uoce Periclẽ nomine appellãs, cohortaretur eũ, diceretq; deos Atheniẽsibus adesse: quo penè * primo cõiectu teli hostes terga dederunt.

locum

ante coniectum

L. Sylla quo paratiorẽ militem ad pugnandum haberet, prædici sibi à dijs futura simulauit. Postremò etiam in conspectu exercitus, priusquàm in aciem descenderet, signum modicæ amplitudinis, quod

Delphis

Delphis ſuſtulerat, orabat, petebatq; ut promiſſam uictoriam maturaret.

magam Scythia. C. Marius ✳ ſagam quãdam ex ✳ Sÿria habuit, à qua ſe dimicationũ euentus prædiſcere ſimulabat

Q. Sertorius cùm barbaro, & rationis indocili milite uteretur, ceruam candidam inſignis formæ per Luſitaniam ducebat, & ab ea, quæ agenda aut uitãda eſſent, prænoſcere ſe aſſeuerabat, ut barbari ad omnia tanquam diuinitus imperata obedirent.

Hoc genere Strategematicon non ea tantũ parte utendum eſt, qua imperitos exiſtimabimus eße, apud quos his utemur, ſed multò magis ea, quæ talia erunt, excogitabũtur, ut ab his monſtrata credãtur.

Alexander Macedo ſacrificaturus, inſcripſit medicamento, auriſpicis manum quam ille extis erat ſuppoſiturus: literæ ſignificabant uictoriam Alexandro dari: quas cùm iecur calidum rapuißet, & à rege militi eßet oſtenſum, auxit animum, tanquam deo ſpondente uictoriam.

Indas.

Idem fecit Innides ✳ aruſpex, prælium Eumene cum Gallis commißuro.

Epaminundas Thebanus aduerſus Lacedæmonios fiduciam ſuorum religione adiuuandam ratus, arma quæ ornamentis affixa in templis erant, nocte ſubtraxit, perſuaſitq; militibus, deos iter ſuum ſequi ut præliantibus ipſis adeßent.

Ageſilaus Lacedæmonius, cùm quoſdam Perſarũ cepißet, quorum habitus multum terroris præfert

quoties

quoties ueste tegitur, nudatos militibus suis (ut alba corpora & umbratica contemnerem) ostendit.

Gelo Syracusarum tyrannus bello aduersus Pœnos suscepto, cùm multos cepisset, infirmissimum quenque præcipuè ex * auxiliaribus qui nigerrimi erant, nudatum in conspectu suorum produxit, ut persuaderet contemnendos. * auxiliatoribus

Cyrus rex Persarum, ut concitaret animos popularium, tota die in excidenda quadam sylua eos fatigauit, deinde postridie præstitit eis liberalissimas epulas, & interrogauit, utro magis gauderent: cúmque ei præsentia probassent, Atqui per hæc (inquit) ad illa perueniendum est. Nam liberi beatiq; esse, nisi Medos uiceritis, non potestis: atq; ita eos ad cupiditatem prælij concitauit.

L. Sylla quia aduersus Archelaum præfectum Mithridates, apud Pyrea pigrioribus ad prælium militibus utebatur, opere eos fatigando, compulit ad poscendum ultro pugnæ signum.

Fabius Maximus ueritus, ne qua fiducia nauium, ad quas refugium erat, minus constanter pugnaret exercitus, incendi eas priusquàm iniret prælium iussit.

De dissoluendo metu quo milites ex aduersis omnibus cõciderunt. Cap. XII.

Scipio ex Italia in Aphricam transportando exercitum, cùm egrediens nauem prolapsus esset, & ob hoc attonitos milites cerneret, id quod trepidationẽ afferebat, constantia & magnitudine animi,

ni, in hortationem conuertit. Et ludite (inquit) milites, Aphricam oppressi.

C. Cæsar cùm fortè conscendens nauē lapsus esset, Teneo te terra mater (inqt) qua interpretatione effecit, ut repetiturus illas à quibus proficiscebatur terras uideretur. T. Sempronius Gracchus Cos. acie aduersus Picentes directa, cùm subitus terræmotus utrasq; partes confudisset, exhortatione confirmauit suos, & impulit, ut consternatum superstitione hostem inuaderent, adhortatusq; deuicit.

Sertorius, cùm equitū scuta extrinsecus, equorūq; pectora cruenta subitò prodigio apparuissent, uictoriam portendi interpretatus est: quoniam illæ partes solerent hostili cruore respergi.

Epaminundas Thebanus contristatis militibus, q̄ ex hasta eius ornamentum insulæ more dependens, uentus ablatum in sepulchrum Lacedæmonij cuiusdā dupulerat, Nolite (inquit) milites trepidare, Lacedæmonis significatur interitus. Sepulchra enim funeribus ornantur.

Idē cùm fax de cœlo nocte delapsa, eos qui aduersus terūt, terruisset, Lumē (inqt) hoc numina ostēdunt.

Idem instante aduersus Lacedæmonios pugna, cùm sedile in quo resederat, succubuisset, & id uulgò pro tristi significatione confusi milites interpretarentur, Immo (inquit) uetamur sedere.

Lu. Sulpitius Gallus defectum lunæ imminentem, ne pro ostento exciperent milites, prædixit futurū, additis

additis rationibus cauſisq; defectionis.

Agathocles Syracuſanus aduerſus Pœnos ſimili eiuſdem ſyderis diminutione, qua ſub diem pugnæ, ut prodigio milites ſui cõſternati erant, ratione qua id accideret expoſita, docuit quicquid illud foret ad rerum naturam, nõ ad ipſorum propoſitũ pertinere.

Pericles, cùm in caſtra eius fulmen decidiſſet, terruiſſetq; milites, aduocata concione, lapidibus in cõſpectu omnium colliſis ignem excuſſit, ſedauitq; turbationẽ, cùm docuiſſet ſimiliter nubium attritu excuti fulmen.

Timotheus Athenienſis, claſſe dimicaturus aduerſus Corcyreos, gubernatori ſuo qui proficiſcenti iam claſſi ſignum receptui cœperat dare, quia ex remigibus, quendam ſternutantem audierat, Miraris (inquit) ex tot milibus militibus *unum perfrixiſſe?

Chabrias Athenienſis claſſe dimicaturus, excuſſo ante nauẽ ipſius fulmine, exterritis per tale prodigiũ militibus, Nunc (inquit) potißimum iucunda pugna eſt, cùm deorum maximus Iupiter addeſſe numẽ ſuum claſſi noſtræ oſtẽdit.

FINIS PRIMI LIBRI.

SEXTI IVLII FRONTINI VIRI CONSVLARIS Strategematum libri secundi præfatio.

iustum

DIspositis primo libro exemplis instruc̃tis (ut mea fert opinio) ducem in his quæ ante * commissum prælium agẽda sunt, deinceps reddemus pertinẽtia ad ea quæ in ipso prælio agi solent, & deinde ea quæ post prælium: & eorum quæ ad prælium pertinent species sunt.

DE TEMPORE AD PVGNAM eligendo. Cap. I.

VBlius Scipio in Hispania, cùm comperisset Hasdrubalem Pœnorum ducem ieiuno exercitu mane processisse in aciem, continuit in horã septimam suos: quibus præceperat, ut quiescerent, & cibum caperent: cumq; hostes, inedia, siti, mora sub armis fatigati, repetere castra cœpissent, subitò copias eduxit, & commisso prælio uicit.

Metellus Pius in Hispania aduersus Herculeium, cùm

cùm ille oriẽte protinus die instructam aciem uallo eius admouisset, feruidissimo tunc tempore anni, intra castra suos continuit, in horam dici sextã, atque ita fatigatos æstu, facilè integris & recentibus uicit suorum uiribus.

Idem iunctis cum Pompeio castris aduersus Sertorium in Hispania, cùm sæpe instruxisset aciem, hoste, qui imparem se duobus credebãt, pugnam detrectante: quodam deinde tempore, quum Sertorianos milites animaduertisset magno impetu instinctos deposcentes pugnam, humerosq; exercentes, & lanceas uibrantes, existimauit ardori cedendum in tempore, recepitq; exercitum, & Pompeio idem faciendi autor fuit.

Posthumius Cos. in Sicilia, cùm castra eius à Punicis trium milium passuum spacio distarent, & dictatores Carthaginensium quotidie ante ipsa munimenta Romanorum dirigerent aciem, exigua manu leuibus assiduè prælijs pro uallo resistebat: quam cõsuetudinem contemnente iam Pœno, reliquis omnibus per quietem intra uallum præparatis, ex more pristino, cum paucis sustinuit incursum aduersariorũ, ac solito diutius detinuit, quibus fatigatis post sextam horam, etiam se recipientibus, & cùm inedia quoq; laborarent, per recentes suos hostem, quẽ prædicta profligauerant incommoda, fugauit.

Iphicrates Atheniensis quia explorauerat, eodem assiduè tempore hostes cibum capere, maturiùs uesci

suos iussit, & eduxit in aciē, aggressusq; ita hostem detinuit, ut ei nec confligendi, nec abeundi daret facultatē. Inclinato deinde iam die reduxit suos, & nihilominus in armis retinuit: fatigati hostes non statione magis quàm inedia, statim ad corporis curam & cibum capiendum festinauerunt: Iphicrates rursus eduxit, & incōpositi hostis aggressus est castra.

Idem cùm aduersus Lacedæmonios pluribus diebus castra cominus haberet, & utraq; pars certis tēporibus assiduè pabulatū lignatūq; procederet, quodam die militum habitu, seruos lixasq; dimisit ad munera, milites retinuit, & cùm hostes dispersi *eßēt ad similia munera, expugnauit castra eorum, inermesq; cum fasciculis passim ad tumultum recurrentes, facile aut cecidit, aut cepit.

*issent

Verginius Cos. in Volscis cùm procurrere hostes effusos ex longinquo uidisset, quiescere suos, ac defixa tenere pila iussit. Tunc anhelantes, integris uiribus exercitus sui aggressus auertit.

Fab. Max. non ignarus Gallos & Samnites primo impetu præualere, suorum autem infatigabiles spiritus, inter moras decertandi etiam incalescere, imperauit militibus, ut contenti essent primo congressu sustinere, ut hostem mora fatigarent: quod ubi successit, admoto etiam subsidio suis, in prima acie uniuersis uiribus oppressum fudit hostem.

Philippus ad Cheroniam, memor sibi esse militē longo usu duratum, Athenienſibus acrem quidem,

sed

ſed inexercitatũ & impetu tãtùm uiolentũ, ex induſtria prælio traxit: moxq; languẽtibus iam Athenienſibus, concitatius intulit ſigna, & ipſos cecidit.

Lacedæmonij certiores ab exploratoribus facti, Meſſenios in eam exarſiſſe rabiem, ut in prælium cũ coniugibus ac liberis deſcenderẽt, pugnã diſtulerũt.

C. Cæſar bello ciuili cùm exercitũ Aphranij & Petreij circumuallatum, ſiti angeret, iſq; ob hoc exaſperatus, interfectis omnibus impedimentis ad pugnã deſcendiſſet, continuit ſuos, arbitratus alienum dimicationi tempus, quòd aduerſarios & ira & deſperatio incenderat.

Cn. Pompeius fugientem Mithridatem, cupiens ad prælium compellere, elegit tempus dimicationi nocturnum, ut abeunti ſe opponeret: atq; ita præparatus, ſubitam hoſtibus neceſſitatem *decertandi inie cit. Præterea ſic conſtituit aciem, ut Ponticorum quidem oculos aduerſa luna perſtringeret, ſuis autẽ illuſtrem & conſpicuum præberet hoſtẽ. Iugurthã autẽ cõſtat memorẽ uirtutis Romanorũ, ſẽper inclinato diccõmittere prælia ſolitũ, ut ſi fugarẽtur ſui, opportunã noctẽ haberent ad deliteſcendũ. Lucullus aduerſus Mithridatẽ & Tigranem, in Armenia maiore apud Tigrano certã, cũ ipſe nõ ãplius XV milia armatorũ haberet, hoſtis autem innumerabilẽ multitudinẽ, cóq; ipſo in habilẽ, uſus eio incõ modo nondũ ordinatã hoſtiũ aciẽ inuaſit, atq; ita ptin9 diſſipauit, ut ipſi quoq; reges abiectis inſignibus fugerent

*decernendi

Cl. Tyberius Nero aduersus Pannonios, cùm barbari feroces in aciem oriẽte statim die processissent, continuit suos, passusq; est hostẽ nebula & hymbribus, qui fortè illo die crebri erant, uerberari, ac demum ut fessum stando & pluuia non solùm animo, sed & lassitudine deficere animaduertit, signo dato adortus superauit.

C. Cæsar in Gallia, quia compererat Arioui sto Germanorum regi institutũ, & quasi legẽ esse militibus non pugnandi decrescẽte luna, tum potissimum acie commissa impeditos religione hostes uicit.

D. Aug. Vespasianus, Iudæos Saturni die, quo eis nefas est qcquàm seriæ rei agere, adortus superauit.

Lysander Lacedæmonius aduersus Athenienses apud ∗Aegeopotamon instituit certo tempore infestari naues Athenienſium, deinde reuocare classẽ, quare in consuetudinem perducta, cùm Athenienses post digressum eius ad contrahendas copias dispergerentur, extendit, ex consuetudine classem, & recepit. Tũ hostiũ maxima parte ex morẽ dilapsa reliquos adortus occidit, & uniuersas naues cepit.

Aegospotamum.

De loco ad pugnam eligendo. Cap. II.

MArcus Curius, quia phalãgi regis Pyrrhi explicitæ resisti non posse animaduertebat, dedit operam, ut in angustijs confligeret, ubi conferta sibi ipsa esset impedimento.

Cn. Pompeius in Capadocia elegit locum castris aditum, unde adiuuante procliuio impetum militum, facile

facile ipso decursu Mithridatem superauit.

C. Cæsar aduersus Pharnacem Mithridatis filium dimicaturus, in colle instruxit aciem, quæ res expeditam ei fecit uictoriam. Nam pila ex ædito in subeuntes barbaros emissa, protinus eos auerterunt.

Lucullus aduersus Mithridatem & Tigranem, in Armenia maiore, apud Tigranocertam dimicaturus, collis proximi planum uerticem raptim cum copiarũ parte adeptus, in subiectos hostes decurrit, & equitatum eorum à latere inuasit, aduersúmque, & eorundem partem peditum perturbatam insequutus, clarissimam uictoriam retulit.

Ventidius aduersus Partho s non antè militem eduxit, quàm illi quingentis non amplius passibus abessent, atq; ita procursione subita adcò se admouit, ut sagittas quibus ex longinquo usus est, cominus applicitus eluderet: quo consilio, quia quandam fiduciæ etiã speciẽ ostẽtauerat, celeriter barbaros deellauit.

*Hannibal apud *Numistronem, contra Marcellũ pugnaturus, cauas & præruptas uias obiecit à latere, ipsáq; loci natura pro munimentis usus, clarissimum ducem uicit.* Munistronem

Idem apud Cannas cùm comperisset Volturnum amnem, ultra reliquorum naturam fluminum ingentes auras mane perflare, quæ arenarum & pulueris uertices agerent, sic direxit aciem, ut tota uis à tergo suis, Romanis in ora & oculos incideret: quibus incommodis mirè hosti aduersantibus illam memorabilem

bilem adeptus est uictoriam.

Marius aduersus Cymbros ac Theutonos constituta die pugnaturus, firmatum cibo militem ante castra collocauit, ut per aliquantum spacij, quo aduersarij dirimebantur, exercitus hostium potius labore itineris profligaretur: fatigationi eorum deinde incommodum aliud obiecit, ita ordinata suorum acie, ut aduerso sole, & uento & puluere barbarorum occuparetur exercitus.

Cleomenes Lacedemonius aduersus Hippiã Athenienſem, qui equitatu prævalebat, planiciem, in qua dimicaturus erat, arboribus prostratis impediuit, & inuiam equiti fecit.

Iberi in Aphrica ingẽti hostium multitudine excepti, timente sq; ne circumirentur, applicuerunt se flumini, quod altis in ea regione ripis pfluebat: q; ita à tergo amne defensi, & subinde cum uirtute præstarent, incursando in proximos, omnem hostium exercitum strauerunt.

Xantippus Lacedæmonius sola loci commutatione, fortunam Punici belli conuertit: nam cum desperantibus iam Carthaginensibus mercede solicitatus, animaduertisset Afros qdẽ qui equitatu & elephantis præstabãt, colles sectari: à Romanis autẽ, quorũ robur in peditibus erat, cãpestria tenere, Pœnos in plana deduxit: ubi per elephantos, dissipatis ordinibus Romanorũ, sparsos milites per Numidas persecutus, eorũ exercitũ fudit, in illã diẽ, terra mariq; uictorẽ.

Epaminundas

Epaminundas dux Thebanorum, aduersus Lacedæmonios directurus aciem, pro fronte eius decurrere equitibus iußis, cum ingentem puluerem oculis hostium obiecissēt, expectationēq; equestris certaminis prætendißet, circumducto pedite ab ea parte ex qua decursus in aduersam hostium aciem ferebat, inopinantium terga adortus cecidit.

Lacedæmonij ccc. contra innumerabilem multitudinem Persarum, Thermopylas occupauerunt, quarum angustiæ non amplius, quàm parem numerum cominus pugnaturum, poterant admittere: eaq; ratione quantùm ad congressus facultatem, equati numero barbarorum, uirtute autem præstantes, magnam eorum partem occiderunt: nec superati forent, nisi per proditorem Ephyaltem Trachiniam circūductus hostis, à tergo eos oppressisset.

Themistocles dux Athenienſium cùm uideret utilißimum Græciæ, aduersus multitudinem Xerxis nauium in angustijs Salaminis decernere, idq; persuadere ciuibus nō posset, solertia effecit, ut, à barbaris, ad utilitates suas Græci compellerentur, simulata nanque proditione, misit ad Xerxem, qui indicaret populares suos de fuga cogitare, difficilioremq; rem ei futuram, si singulas ciuitates obsidione aggrederetur. Qua ratione effecit ut exercitus Barbarorum primùm inquietaretur, dum tota nocte in statione custodie est: deindæ, ut sui mane integris uiribus

uiribus, cum dictis barbaris uigilia marcentibus cõfligeret, loco ut uoluerat arcto, in quo Xerxes multitudine, qua præstabat, uti nõ posset.

De acie ordinanda Cap. III.

CNeus Scipio in Hispania aduersus Hannonem ad oppidum Indibilẽ, cùm animaduertisset Punicam aciem directam, ut in dextro cornu Hispani constituerentur, robustus quidem miles, sed qui alienum negotium ageret: in siniſtro autem Afri minus uiribus firmi, sed animi constantioris, reducto siniſtro latere, suorum dextro cornu, quod ualidissimis militibus extruxerat, obliqua acie cum hoste cõflixit. Deinde, fusis fugatisq; Afris, Hispanos, qui recessu spectantium more steterant, facile in deditionem compulit.

Philippus Macedonum rex aduersus Illyricos gerens bellum, ut animaduertit frontem hostium stipatam, electis de toto exercitu uiris, latera infirmiora, fortissimis suorum in dextro cornu collatis, siniſtrum latus hostium inuasit, turbatãque acie tota, uictoriam profligauit.

Pammenes *Parmenes Thebanus, conspecta Persarum acie, quæ robustissimas copias in dextro cornu collocatas habebat, simili ratione & ipse suos ordinauit, õnẽq; equitatum, & fortissimum quenque peditum in dextro cornu, infirmissimos autem cõtra fortissimos ho-*

stiũ

stium posuit, præcepitq; ut ad primum impetum eorum sibi fuga consulerent, & in syluestria confragosaq; loca se reciperent : ita frustrato robore exercitus, ipse optima parte uiriũ suarum, dextro cornu, totam circuiuit aciem hostium & euertit.

P. Cor. Scipio, cui postea Africano cognomen fuit, aduersus Asdrubalem ducem Pœnorum in Hispania bellum gerens, ita per continuos dies ordinatũ produxit exercitum, ut media acies fortissimis fundaretur: sed cùm hostes quoq; eadem ratione assiduè ordinati procederent, Scipio eo die quo statuerat decernere, commutauit instructionis ordinem, & firmissimos, id est, legionarios in cornibus collocauit, ac leuem armaturam in media acie, sed retractam: ita cornibus quibus ipse prævalebat, infirmissimas hostium partes lunata acie aggressus facile fudit.

Metellus in Hispania eo prælio quo Herculeium deuicit, cùm comperisset cohortes eius, quæ ualidissimæ uocabantur, in media acie locatas, ipse mediam suorum aciem reduxit, ne eam partem antè cum hoste confligeret, quàm cornibus confligatis, medios undique circumueniissent.

Artaxerxes aduersus Græcos, qui perfidam intrauerant, cùm multitudine superaret, latius quàm hostes acie instructa, in fronte equitem, leuemq; armaturam in cornibus collocauit, atque ita ex industria lentius procedente media acie, copias hostium cinxit ceciditq;.

Contrà

Contrà Annibal ad Cannos reductis cornibus productáq; media acie, nostros primo impetu protrusit. Idem conserto prælio, paulatim inuicem sinuantibus, procedentibusq; ad præceptum cornibus, auidè insequentem hostem in mediam aciem suã recepit, & ex utraque parte compressum cecidit, ueterano & diu edocto usus exercitu, hoc enim genus ordinationis excqui, nisi peritus, & ad omne momẽtum respondens miles, uix potest.

Liuius Salinator & Cl. Nero cùm Asdrubal bello Punico secundo decertandi necessitatem euitans, in colle confragoso post uineas aciem direxisset, ipsi reductis in latera uiribus, uacua fronte ex utraq; parte circumuenerunt eum, atq; ita aggressi superauerunt. Annibal cùm frequentibus prælijs à Cl. Marcello superaretur, nouissimè sic castra metabatur, ut aut montibus, aut paludibus, aut simili locorũ aliqua oportunitate adiutus, aciem eo modo collocaret, ut uincentibus quidem Romanis, penè indemnem recipere posset intra munimenta exercitum, cedentibus autem, instandi liberum haberet arbitrium.

Xantippus Lacedæmonius in Aphrica aduersus M. Attilium Regulum leuem armaturam in prima acie collocauit, in subsidio autem robur exercitus, præcepitq; auxiliaribus, ut emissis telis cederent hosti: & cùm se intra suorum ordines recepissent, confestim in latera discurrerent, & à cornibus rursus erumperent, exceptumq; iam hostem à robustioribus

ribus & ipsi circumirent.

Sertorius idem in Hispania aduersus Pompeium fecit.

Cleandridas Lacedæmonius aduersus Lycaonas densam instruxit aciem, ut lõgè minoris exercitus speciem præberet: securioribus inde hostibus, in ipso certamine diduxit ordines à lateribus, & circumuentos eos fudit.

Castronius Lacedæmonius, cùm in auxilium Aegyptijs aduersus Persas uenisset, & sciret firmiorẽ esse Græcum militem, magisq; à Persis timeri, commutatis armis Græcos in prima posuit acie, & cùm illi æquo Marte puguarent submisit Aegyptiorum manum: Persæ cum Græcis, quos Aegyptios opinabantur, restitissent, superueniente multitudine, quã ut Græcorum expauerant, cesserunt.

Cn. Pompeius in Albania, quia hostes & numero & equitatu prævalebãt, iuxta collẽ in angustijs protegere galeas, ne fulgore earum conspicui fierent, iussit equites: deinde in æquum procedere, ac uelut prætendere peditibus, præcepitq; eis ut ad primũ impetum hostium refugerent, & simul ac ad peditum uentum esset, in latera discederent: quod ubi explicitum est, patefacto loco subita peditũ surrexit acies, inuectosq; temerè hostes, inopinato interfusa prælio cecidit.

M. Antonius aduersus Parthos, qui infinita multitudine sagittarum exercitũ eius obruebant, subsidere suos

ſuos, & teſtudinem facere iußit, ſupra quam tranſmißis ſagittis, ſine militũ noxa exhauſtus eſt hoſtis.

Annibal aduerſus Scipionem in Aphrica, cùm haberet exercitum ex Pœnis & auxiliaribus, quorum pars non ſolùm ex diuerſis partibus, ſed etiam ex Italicis conſtabat, poſt alephantos LXXX qui in prima fronte poſiti hoſtium turbarent aciem auxilares Gallos & Lygures & ✕ Baleares Mauroſq; poſuit, ut nõ fugere poſſent, Pœnis à tergo ſtãtibus, & hoſtem oppoſiti ſi non infeſtarent, at certè fatigarent, tum ſuis & Macedonibus, qui iam feſſos Romanos integri exciperent, in ſumma acie collocatis, nouiſſimos Italicos conſtituit, quorum & timebat fidem, & ſegnitiẽ uerebatur, quoniã pleroſq; eorũ ab Italia inuitos extraxerat. Scipio aduerſus hãc formam, robur legionis, triplici acie in fronte ordinatũ per haſtatos & principes & triarios oppoſuit, nec continuas conſtruxit cohortes, ſed manipulis inter ſe diſtantibus ſpacium dedit, per quod elephanti ab hoſtibus acti facile tranſmitti ſine perturbatione ordinum poßent: ea ipſa interualla expeditis uelitibus implcuit, ne interluceret acies, dato eis præcepto, ut ad impetum elephantorum, uel ✕ retro uelin latera concederent. Equitatum deinde in cornua diuiſit & dextro Romanis equitibus Lælium, ſiniſtro Numidis Maſiniſſam præpoſuit, quæ tam prudẽs ordinatio, non dubiè cauſa uictoriæ fuit.

Barbaros.

rectá

Archelaus aduerſus L. Syllam, in fronte ad perturbandum

turbandum hoſtem, falcatas quadrigas locauit, in ſecunda acie phalangem Macedonicam, in tertia Romanorũ more armatos auxiliares, mixtis fugitiuis Italicæ gentis, quorum * peruicatiæ plurimùm fidebat, leuem armaturam in ultimo ſtatuit. In utroq; deinde latere equitatum, cuius amplum numerum habebat, circumeundi hoſtis cauſa poſuit. Cõtra hæc Sylla foſſas amplæ latitudinis in utroq; latere duxit, & capitibus earum caſtella communiuit: qua ratione, ne circumiretur ob hoſtẽ, & peditum numero, & maximè equitatu ſuperante, conſecutus eſt. Triplicẽ deinde peditum aciem ordinauit, relictis interuallis, per leuem armaturam, & equitem, quem in nouiſſimo collocauerat, ut cùm res exegiſſet, emitteret cum: * tum proſignanis, qui in ſecunda acie erant, imperauit, ut dẽſos, numeroſoſq; palos firmè in terram defigerent, interq; eos, appropinquantibus quadrigis ante ſigna, noſtram aciem recepit, tum demũ ſublato uniuerſorum clamore uelites & leuem armaturam ingerere tela iuſſit, quibus factis quadrigæ hoſtium aut implicitæ palis aut exterritæ clamore telisq;, in ſuos conuerſæ ſunt, turbauerunt q; Macedonum inſtructuram: qua cedente cum Sylla ſtaret & Archelaus equitem oppoſuiſſet, Romani equites ſubitò emiſſi auerterunt eos, conſummauerúntque uictoriam.

pernicitati

Cum poſtſignanis

C, Cæſar Gallorum falcatas quadrigas eadem ratione palis defixis excepit, inhibuitque.

Alexander ad Arbela cùm hostium multitudinem uereretur, uirtuti autem suorum fideret, aciem in omnem partem suspectantem ordinauit, ut circumuenti, undique pugnare possent.

Paulus aduersus Persen Macedonum regem, cùm is phalangẽ suorum duplicem, mediam in partem direxisset, eamq; leui armatura cinxisset, & equitem in utroque cornu collocasset, triplicem aciem cuneis instruxit, inter quos subinde uelites emisit. Quo genere cùm profligari nihil uideret, cedere instituit, ut hac simulatione perduceret hostes in confragosa loca quæ ex industria captauerat. Cum sic quoq; suspecta calliditate recedentium, sequeretur ordinata phalanx equites à sinistro cornu præter ora phalangis iussit transcurrere, citatis equis tectis, ut obiectis armis ipso impetu prefringerent hostium ſticula: quo genere telorum exarmati Macedones soluerunt aciem, & terga uerterunt.

Pyrrhus pro Tharentinis apud Asculum secundum Homericum uersum quo pessimi in medium recipiũtur, dextro cornu Samnitas Epirotásq;, sinistro Brutios atque Lucanos cum Salentinis, in media acie Tarentinos collocauit, equitatum & elephantos in subsidiis esse iussit. Contrà Coss. aptissimè diuisis in cornua equitibus, legiones in prima acie & in subsidiis collocarunt, & his immiscuerunt auxilia. Vtrinque xl. milia cõstat fuisse, Pyrrhi dimidia pars exercitus amissa, apud Romanos quinq; milia desiderata sunt.

Cn. Pompeius

C. Pompeius aduersus C. Cæsarem *palustri prælio Pharsaliæ triplicem instruxit aciem, quarum singulæ denos ordines haberent in latitudinem. Legiones secundum uirtutem cuiusque firmissimas in cornibus & in medio collocauit, spacia his interposita tyronibus supplcuit, dextro latere dc equites, propter flumen Enipeum, quod & alueo suo & alluuie regionem impedierat, reliquum equitatum in sinistro cornu cum auxiliis omnibus collocauit, ut indc Iulianũ exercitum circuiret. Aduersus hanc ordinationẽ Iulius Cæsar & ipse triplici acie, dispositis in fronte legionibus, sinistrum latus, ne circuiri posset, admouit paludibus. In dextro cornu posuit equitem, cui uelocissimos miscuit peditum, & ad morẽ equestris pugnæ exercitatos, sed dinde cohortes in subsidio retinuit, ad res futuras: sed dextro latere cõuersas in obliquum, unde equitatũ hostium expectabat, collocauit: nec ulla res ad uictoriam plus eo die Cæsari contulit: effusum nanque Pompeij equitatum inopinato subinde lati excursu auerterunt, cædendúmque tradiderunt.

*palestrialis alias, palæ pharsali.

Imperator Cæs. Germanicus, cùm subinde Catij equestre prælium, in syluas refugiendo *reducerẽt, iussit suos equites, simul atque ad impedimenta uẽtum esset, equis desilire, pedestriq; pugna confligere: quo genere consecutus est ne quis non locus eius uictoriam miraretur.

*diducerent

C. Duillius cùm uideret graues suas naues mobilitate Punicæ classis eludi, irritámq; uirtutem militũ fieri, excogitauit manus ferreas, quæ ubi hostilem apprehenderent nauẽ, superiecto ponte, transgredieba tur Romanus, & in ipsorum ratibus cominus eos trucidabat.

De acie hostium turbanda. Cap. IIII.

PApyrius Cursor, filius consulis, cùm æquo Marte aduersus obstinatos Samnites coucurreret, ignorantibus suis præcepit Spurio Naucio, ut pauci calones, & agasones mulis insidentes, ramosq; per terram trahentes, à colle transuerso magno tumultu decurrerent: quibus prospectis proclamauit uictorẽ adesse collegam ut occuparent ipsi præsentis prælij gloriam: quo facto & Romanis fiducia concitatis, propulère, propulsi terga uertére.

F. Rutilius Maximus, quarto consulatu in Samnio, omni modo frustra conatus aciem hostium perrumpere, nouissimè hastatos subduxit ordinibus, & cum Scipione legato suo circummisit, iussitq; collem capere, ex quo decurri poterat in hostium terga: quod ubi factum est, Romanis creuit animus, & Sãnites perterriti fugam molientes, cæsi sunt.

Minutius Ruffus Imp. cùm à Scordiscis Dacisq; premeretur, quibus impar erat numero, præmisit fratrem, & paucos equites unà cum æneatoribus: præcepitq;, ut cùm uidisset contractum prælium, subitus ex diuerso se ostẽderet, iuberetq; æneatores concinere:

sonantibus

sonantibus montium iugis, species ingentis multitudinis offusa est hostibus, qua perterriti dedére terga.

*Acilius Glabrio Cos. aduersus Antiochi regis Agellius
aciẽ, quam is in Achaiã per angustias Thermopylarũ direxerat iniquitatibus loci non irritus tantum, sed cum iactura quoq; repulsus esset, nisi circumm issus ab eo Porcius Cato, qui tum tribunus mlitum à populo factus in exercitu erat, deiectis iugis Callidromi mõtis *Aetolis, qui præsidio tenebantur, supereminẽtem castris regijs collẽ, à tergo subitus apparuisset: Calliodro-
quo facto perturbatis Antiochi copijs, utrinq; irrupe miacolis.
re Romani, & fusis fugatisq; castra ceperunt.

C. Sulpitius Petreius Cos. contra Gallos dimicaturus, iussit muliones clàm in mõtes proximos cum mulis abire, & inde conserto iam prælio, uelut equis insidentes ostentare se pugnantibus: quare Galli existimantes aduentare auxilia Romanis, cessere, iam penè uictores.

Marius circa aquas Sextias, cùm in animo haberet postera die depugnare aduersus Theutonos, Marcellum cum purua manu equitum peditúmque noctu post terga hostium misit, & ad implendã multitudinis speciem, agasones lixasq; armatos simul ire iussit, iumentorumq; magnam partem instratorum cũ centumculis, ut per hoc facies equitatus obijceretur, præcepitq; ut cum animaduertissent committi prælium, ipsi in terga hostium descenderent: qui apparatus tantum terroris intulit. ut asperrimi hostes in fu-

Calamatiũ Castrũ & Tanonicũ.

ugam uersi sint.

Licinius Crassus fugitiuorum bello apud* Calamarcum eductus militem, aduersus Castum & Canimocum duces Gallorũ xii cohortes cum C. Promptino & cum Q. Marcio Ruffo legatis post montem circumm isit: quæ cũm commisso iam prælio, à tergo clamore iam sublato, decurrissent, ita fuderunt hostes, ut ubique fugam pro pugna capescerent.

Marcellus cũm uereretur ne paucitatem eius militum clamor detegeret, simul lixas calonésq;, & omnis generis sequelas conclamare iussit, atque ita hostem magni exercitus specie exterruit.

Valerius Leuinus aduersus Pyrrhum, occiso quodam gregali, tenens gladium cruentũ, exercitui utrique persuasit, Pyrrhum interemptum. Quamobrem hostes destitutos se ducis morte credentes, consternati à mendacio, se pauidi in castra receperunt.

Iugurtha in Numidia aduersus C. Marium, cum Latinæ quoque linguæ usum ei conuersatio pristina castrorum dedisset, in primam aciem procurrit, & occisum à se C. Marium tum Latinè clamare cœpit, atque ita multos nostrorum auertit.

Lyronides Atheniensis dubio prælio aduersus Thebanos rem gerens, repente in dextro suorum cornu prosiluit, & exclamauit se iam sinistro uicisse: quare & suis alacritate & hostibus metu iniecto uicit.

Cræsus præualido hostium equitatui camelorũ gregem

gem oppoſuit: quorum nouitate & horrore conſternati equi, non ſolùm inſidentes præcipitauerunt, ſed peditum quoque ſuorum ordines pertriuerunt, uincendóſque hoſti præbuerunt.

Pyrrhus Epirotarum rex, prò Tarentinis aduerſus Romanos eodem modo elephantis ad perturbandam aciem uſus eſt.

Pœni quoque aduerſus Romanos idem fecerunt frequenter. Volſcorum caſtra cùm propè uirgulta ſyluáſq; poſita eſſent, Camillus ea omnia, quæ conceptum ignẽ uſque in uallum proferre poterãt, incendit, & ſic aduerſarios exuit caſtris.

M. Craſſus bello ſociali codẽ modo propè cum copiis omnibus interemptus eſt.

Hiſpani contra Hamulcarem boues uehiculis adiunctos in prima fronte conſtituerunt, uehiculáque tædæ & ſæpi & ſulphuris plena, ſigno pugnæ dato, incenderunt. actis deinde in hoſtem bobus conſternatam aciem perruperunt.

Phaliſci & tarquinienſes, cõpluribus ſuorum in habitu ſacerdotum ſubornatis, faces & angues furiali habitu præferentibus, aciẽ Romanorum turbauerũt. Idem Veiẽtes & Fidenates facibus arreptis fecerũt. Atheas

Atheas rex Scytharum cùm aduerſus ampliorẽ Triballorum exercitum confligeret, iußit à fœminis & pueris omniq; imbelli turba gregis aſinorũ, ac boũ ad poſtremam hoſtiũ aciem admoueri, & erectas haſtas præferre: famam deinde diſtudit, tanquàm

auxilia sibi ab ulterioribus Scythis aduentarent, quæ assęueratione auertit hostem.

De insidijs. Cap. V.

ROmulus per latebras copiarũ parte dispósita, cùm ad Fidenas accessisset, simulata fuga temerè hostes insequutos eò perduxit ubi occultos habebat milites, qui undique adorti effusos & incautos ceciderunt.

Quintus Fabius Maximus Cos. auxilio Sutrinis missus aduersus Hetruscos, omnes hostium copias in se conuertit: deinde simulato timore, in superiora loca uelut fugiens recessit, effuseq; subeuntes aggressus, non aciem tantùm superauit sed etiam castris exuit.

Sempronius Gracchus aduersus Celtiberos, metu simulato, continuit exercitum: emissa deinde armatura leui, quæ hostem lacesseret, ac statim pedem referente, euocauit hostem: deinde inordinatos aggressus, usque eò cecidit, ut etiam castra caperet.

Q. Metellus Cos. in Sicilia bellum gerens aduersus Hasdrubalem, ob eius ingentem exercitum & cxxx elephantos intentior, diffidẽtia simulata, intra Panormũ copias tenuit, fossámque ingentis magnitudinis ante se duxit: conspecto deinde exercitu Hasdrubalis, qui in prima acie elephantos habebat, præcepit hastatis, tela in beluas iacerent, protinúsq; se intra munimenta reciperent: ea ludificatione rectores elephantorum concitati, in ipsam fossam elephãtos egerunt: quo ut primum illaqueati sunt, partim

magnitudine

magnitudine telorum confecti, partim retro in suos acti, totam aciem turbauerunt. Tũc Metellus, hãc operiens occasionem, cum toto exercitu erupit & aggressus à latere Pœnos cecidit, ipsisq; ut elephãtis potitus est.

*Tamiris Scytharum regina, Cyrũ Persarum duTomyris cem, æquo Marte certantem simulato metu elicuit ad notas militi suo angustias, atque ibi repente conuerso agmine, natura loci adiuta, deuicit.

Aegyptij conflicturi acie in eis campis quibus iũctæ paludes erant, alga eas contexerunt, cõmissoq; prælio fugam simulantes in insidias se uocauerunt, qui rapidius uecti per ignota loca, limo inhæserunt, circumuentiq; sunt.

Viriatus ex latrone dux Celtiberorum cedere se Romanis equitibus simulans, usque ad locum uoraginosum & prærupta eos perduxit: & cum ipse per solidos ac notos sibi transitus euaderet, Romanos ignaros locorum immersosq; limo cecidit.

Fuluius Imp. Cymbrico bello collatis cum hoste castris, equites suos iussit succedere ad munitiones eorum, lacessitisq; barbaris, simulata fuga recessit: hoc cùm per aliquot dies feciſſet, auidè insequentibus Cymbris animaduertit castra eorum solita nudari: itaque per partem exercitus custodita consuetudine, ipse cum expeditis post castra hostium concedit occultus, effusisq; eis ex more repente adortus, & desertum proruit uallum & castra cepit.

Cn. Fuluius

Cn. Euluius cùm in finibus noſtris exercitus Faliſcorum, longè noſtro maior caſtra poſuiſſet, per ſuos milites quædam procul à caſtris ædificia ſuccendit, ut Faliſci ſuos id feciſſe credentes, ſpe prædæ diffunderentur.

Alexander ex Epirotis aduerſus Illyrios collocata in inſidiis manu, quoſdam ex ſuis habitu Illiriorum inſtruxit, & iußi uaſtare ſuam, id eſt, Epiroticam, regionem: quod cùm illyrij uiderent fieri, ipſi paßim prædari cœperunt, eò ſecurius quòd præcedentes ueluti pro exploratoribus habebant, à quibus ex induſtria in loca iniqua deducti, cæſi fugatiq; ſunt.

Leptenes quoq; Syracuſanus aduerſus Carthaginenſes uaſtari ſuos agros & incendi uillas caſtellaque quædam imperauit. Carthaginenſes à ſuis id fieri rati, & ipſi tanquàm in adiutorium exierunt, exceptiq; ab inſidiatoribus fuſi ſunt.

Hannibal. Maharbal miſſus à Carthaginenſ. aduerſus Afros rebellantes, cum ſciret gentem auidam eſſe uini, magnum eius modum mandragora permiſcuit, cuius inter uenenum ac ſoporem media uis eſt, tunc prælio leui cõmiſſo, ex induſtria ceßit: nocte deinde intempeſta, relictis intra caſtra quibuſdam ſarcinis: & omni uino infecto fugã ſimulauit: cúmq; barbari occupatis caſtris, in gaudium effuſi, medicatum auidè merum hauſißent, & in modum defunctorum ſtrati iacerent, reuerſus cepit eos ac trucidauit.

Hannibal

Hannibal cùm sciret sua & Romanorum castra, in eis locis esse, quæ lignis deficiebãtur, ex industria in regione deserta, plurimos armentorum greges intra uallum reliquit: qua uelut præda Romani potiti in summis lignationis angustijs, insalubribus se cibis onerarunt: Hannibal: reducto nocte exercitu securos eos & semicruda graues carne, maiorem in modum uexauit.

Tyberius Gracchus in Hispania certior factus hostem inopem ✳commercio laborare, instructissima castra omnibus esculentis deseruit, quæ adeptũ hostem & repertis intemperanter repletum, grauemq;, reducto exercitu subitò oppressit.

Hi qui aduersus Erythreos bellum gerebãt, speculatorem eorum in loco ædito deprehensum occiderunt, & uestem eius militi suo dederũt, qui ex eodem iugo Erythreos signo dato in insidias euocauit.

Arabes, cùm esset nota consuetudo eorum, qua de aduentu hostium interdiu fumo, nocte igne significare instituerant, ut sine intermissione ea fierent præceperunt, aduentantibus autem aduersariis intermitterent: qui cùm cessantibus luminibus existimarent, ignari aduentum suum, auidius ingressi oppressiq; sunt.

Alexãder Macedo, cùm hostis in saltu æditiore castra cõmunisset, seducta copiarũ, præcepit his quos citarent relinquebat, ut ex more ignes ✳excitarent, speciẽq; præberẽt totius exercitus: ipse per auias regiones circũducta manu, hostẽ superiore aggressus loco depulit.

Mem

Memnon Rhodius rex, cũ equitatu præualeret, & hoſtem in collibus ſe continentem, in campos uellet deducere, quoſdam ex militibus ſuis, ſub ſpecie perfugæ miſit in hoſtium caſtra, qui affirmarent exercitum Memnonis iam pernicioſa ſeditione furere, & ut ſubinde aliqua pars eius dilaberetur: huic affirmationi ut fidem faceret, paſſim in conſpectu hoſtium iuſſit parua caſtella muniri, uelut in ea ſe receptur i eſſent qui diſſidebant: hac perſuaſione ſolicitati qui in montibus ſe continuerant, in plana deſcẽderunt, & dum caſtella tentant, ab equitatu circũuenti ſunt.

Harridas rex Moloſſorũ bello petitus ab Ardie Illyrio maiorem aliquanto exercitum habente, molitus imbelles ſuorum, in uicinam regionem Aetoliæ famam ſparſit, ſic tanquàm urbes ac res ſuas Aetolis concederet: ipſe cum his qui arma ferre poterant inſidias in montibus, & locis confragoſis diſtribuit: illyrij timentes ne quæ Moloſſorum erant, ab Aetolis occuparentur, uelut ad prædam feſtinantes, neglectis ordinibus accelerare cœperunt: quos diſſipatos, nihil tale expectantes, Harridas ex inſidijs fudit fugauitq;.

T. Labienus C. Cæſaris legatus aduerſus Gallos, ante aduentum Germanorum quos auxilio his uenturos ſciebat, confligere cupiens, diffidentiam ſimulauit, poſitisq; in diuerſa ripa caſtris, profectionem edixit in poſterum diem. Galli credentes eum fuge-

re

re, flumen quod medium erat, instituerunt transmittere. Labienus circumacto exercitu, inter ipsas superandi amnis difficultates eos cecidit.

Hannibal cùm exploraſſet negligenter castra Fuluij Ro. ducis munita, ipsum præterea multa temerè audere, prima luce cùm defensores nebulæ præstarent obscuritatem, paucos milites munitionũ nostrarum uigilibus ostendit, quo Fuluius repẽte mouit exercitum, Hannibal per diuersam partem castra eius occupauit: & ita in tergum Romanorum effusus, octo milia fortißimorum militum cum ipso duce trucidauit.

Idem Hannibal, cùm inter Fabium dictatorem & Minutium magistrum equitum diuisus esset exercitus & Fabius occasionibus immineret, Minutius pugnãdi cupiditate flagraret, castra in campo qui medius inter hostes erat, posuit: & cùm partem peditum in confragosis rupibus celaßet, ipse ad euocandum hostem misit qui proximum tumulum occuparent: ad quos opprimendos, cùm eduxisset copias Minutius, insidiatores ab Hannibale dispositi, subitò consurrexerunt, & delessent Minutij exercitum, nisi Fabius periclitantibus subuenisset.

Idem Hannibal cùm ad Trebiam in conspectu haberet Sempronij longi Cos. castra, medio amne inter fluente, seuißima hyeme Magonem & electos in insidijs posuit. Deinde Numidas equites, ad eliciendam Sempronij credulitatem, adequitare uallo eius iußit:

quibus

quibus præceperat, ut ad primum nostrorum incursum per nota refugerent uada. Hos consul & adortus temerè, & secutus, ieiunum exercitum in maximo frigore transitu fluminis rigere fecit. Mox torpore, & inedia affectis Annibal suum militem opposuit, quem ad id ignibus, oleoq; & cibo fouerat: nec defuit partibus Mago, quin terga hostium in hoc ordinatus cæderet.

Idem ad Trasimenum, cùm arcta quædam uia in radices montis & campos patentes duceret, simulata fuga per angustias ad patentia euasit, ibiq; castra posuit, ac nocte dispositis militibus, & per collem qui imminebat, & in lateribus angustiarum prima luce, nebula quoque adiutus, aciem direxit. Flaminius uelut fugientem insequens, cùm angustias esset ingressus, non antè prouidit insidias, quàm simul à fronte, lateribus, tergo circumfusus, ad internecionẽ cum exercitu cæderetur.

Idem Hannibal aduersus Iunium dictatorem, nocte intempesta sexentis equitibus imperauit, ut in plures turmas segregati per uices, sine intermissione circa castra hostium se ostẽtarent. Ita tota nocte Romanis in uallo, statione ac pluuia, quæ fortè continua fuerat, inquietatis confectisq;, cùm receptui signum iam Iunius dedisset, Hannibal suos requietos reduxit, & castra eius inuasit.

Epaminundas Thebanus in eundem modum, cùm Lacedæmonij Athmon uallo ducto Peloponesum tue

rentur

rentur, paucorum opera leuis armaturæ, tota nocte inquietauit hostem: ac deinde prima luce uocatis suis, cùm Lacedæmonij se recepissent, subitò uniuersum exercitum quem quietum habuerat, admouit, & per ipsa munimenta destituta propugnatoribus irrupit.

Hannibal directa acie ad Cannas de equites Numidas iußis transfugere, qui ad fidem faciendā, gladios & scuta nostris tradidere: & in ultimum agmen recepti, ubi primùm concurri cœpit, strictis minoribus (quos occultauerant) gladijs, scutis iacentiū assumptis, Romanorum aciem ceciderunt.

Iapyges P. Licinio proconsuli pagos quoq; sub specie deditionis obtulerunt, qui recepti, & in postrema acie collocati, terga Romanorum ceciderūt.

Scipio Aphricanus cùm aduersa haberet bina hostiū castra, Syphacis & Carthaginens. statuit Syphacis ubi multa incendijs alimenta erant aggredi nocte, ignemq; iniicere, ut ex eare Numidas quidem ex suis castris trepidātes cæderet: Pœnos autē, quos certum erat ad succurrendum socijs procursuros, insidijs dispositis exciperet, utrūq; ex sententia cessit.

Mithridates à Lucullo uirtute frequenter superatus, insidijs eum appetiit, Adathante quodam eminente uiribus subornato, ut transfugeret, & fide pacta hosti, facinus perpetraret: quod is strenuè quidem, sed sine euentu conatus est: receptus enim à Lucullo in gregem equitum, non sine tacita custo

dia

dia habitus est: quia nec credi subito transfugæ, nec inhiberi reliquos oportebat. Cùm deinde frequentibus excursionibus, promptam & enixam operam exhiberet, fide acquisita tempus elegit, quo missa principia quietem omnibus castrensibus dabant, prætoriumq; secretius præstabāt: casus adiuuit Lucullum. Nā qui aduigilantem usque admitteretur, fatigatū nocturnis cogitationibus illo tempore quiescentem inuenit. Cùm deinde, tanquàm nunciaturus aliquid subitum ac necessarium intrare uellet, & pertinaciter à seruis ualetudini domini consulentibus excluderetur, ueritus ne suspectus esset, equis quos ante paratos habebat, ad Mithridatē refugit irritus.

Sertorius in Hispania cùm apud Lauronem oppidum, uicina castra Pompei castris haberet, & duæ tantummodo regiones essent, ex quibus pabulum peti posset, una in propinquo, altera longius sita, eam quæ in propinquo erat, subinde à leui armatura infestari, ulteriorem autem uetuit ab ullo armato adiri, donec persuasit aduersarijs, tutiorē esse quæ erat remotior: quam cùm petiissent Pompeiani, Octauium Græcinum cum decem cohortibus, in morem Romanorum armatis, & decem Hispanorum leuis armaturæ, & Tarquinium Priscum cum duobus milibus equitum ire iubet ad insidias tendendas pabulatoribus: illi strenuè imperata faciunt. Explorata enim locorum natura, in uicina sylua nocte prædictas copias abscondunt, ita ut in prima parte leues Hispa-

nos,

nos, aptißimos ad furta bellorum ponerent: paulo interius ſcutatos, in remotißimo equites, ne fremitu equorum cogitata proderentur, quieſcere omnes ſilentio ſeruato in horam tertiam diei iubet: cùm deinde Pompeiani ſecuri ſeruatiq; pabulo de reditu cogitarent, & hi quoq; qui in ſtatione fuerant, quiete inuitati ad pabulum colligendum dilaberentur, emiſſi primùm Hiſpani, uelocitate gentili in planis effũdũtur, & cùm uulnerant confunduntq;, nihil tale expectantes, prius deinde quã reſiſti his inciperet ſcutati erumpunt è ſaltu, & redeuntes in ordinem cõſternunt, uertuntq;: fugientibus equites immiſſi toto eo ſpacio quo rediebatur in caſtra perſecuti cædũtur: curatum quoque ne quis effugeret, nam reliqui 250. equites præmiſſi, facilè per compendia itinerum effuſis habenis, antequàm ad caſtra Pompei perueniretur conuerſi, occurrerunt eis qui primi fugerant. Ad cuius rei ſenſum Pompeio immittentæ legionem cum Lælio in præſidium ſuorum, ſubducti in dextrũ latus uelut ceſſerunt equites, deinde & cùm ita legionem hanc tergo infeſtarent, cùm iam etiam à frõte qui pabulatores perſecuti erant incurſarent, ſic legio quoq; inter duas acies hoſtium cum legato ſuo cliſa eſt: ad cuius præſidium Pompeio totum educente exercitũ, Sertorius quoq; è collibus ſuos inſtructos oſtendit, effecitq; ne Põpeio expediret, ita præter duplex damnum, eadem ſolertia illatum, ſpectatorem quoque eum cladis ſuorum continuit: hoc primum

Prælium inter Sertorium & Pompeium fuit, x milia hominum de Pompei exercitu amissa, & omnia impedimenta, Liuius autor est.

Pompeius in Hispania, dispositis antè, qui ex occulto aggrederentur, simulato metu, deduxit instantem hostem in loca infesta: deinde ubi res popoſcerunt, conuersos & in fronte & utrisq; lateribus ad internitionem cecidit, capto etiam duce eorum Perpenna.

Idem aduersus Mithridatem in Armenia, numero & genere equitum præualentem, tria nulia leuis armaturæ, & d. equites nocte in ualle sub uirgultis, quæ inter bina castra erant, disposuit: prima deinde luce in stationem hostium emisit equites ita firmatos, ut cùm uniuersus cum exercitu hostium equitatus prælium inisset, seruatis ordinibus paulatim cederent, donec spacium darent consurgendi à tergo, ob hoc dispositis: quod postquàm ex sententia contigit, conuersis qui terga dedisse uidebantur, medium hostem trepidantem cecidit, ipsos etiam equos pedite cominus accedente cõfodit, coq; prælio fiduciã regi quam in *equestribus copiis habebat, detraxit.

*cãpestribus

Crassus bellum fugitiuorum apud *Cathenam bina castra cõminus cum hostium castris uallauit: nocte deinde *communitis copiis manente prætorio in maioribus castris, ut fallerentur hostes, ipse omnes copias eduxit, & in radicibus prædicti montis constituit: diuisoq; equitatu præcepit. L. Quintio partẽ Spar-

*Cantẽnam

*cõmutatis

taco

taco obiiceret, pugnaq; eum frustraretur: parte alia Gallos Germanosq; ex factione Casti & Gannici eliceret ad pugnam, & pugna simulata deduceret, *nisi ipse aciem instruxerit. Quos cùm barbari in- ubi sequuti essent, equite recedente in cornua subitò acies Romana adaperta cum clamore cucurrit, 35 milia armatorum eo prælio interfecta cum ipsis ducibus Liuius tradit, receptas quinq; Romanas aquilas, signa sex & xx. multa spolia, inter que quinque fasces cum securibus.

C. Cassius in Syria aduersus Parthos ducens aciem, equitem ostendit à fronte cùm à tergo peditem in confragoso loco occultasset, deinde cedente equitatu & per nota se recipiente, in præparatas insidias perduxit exercitum Parthorum, & cecidit.

Venditius Parthos & Labienum alacres successibus uictoriarum, dum suos ipse per simulationẽ metus continet, euocauit: & in loca iniqua deductos, aggressus per obreptionem, adeò debellauit, ut destituti Labieno prouincia excederẽt Parthi.

Idem aduersus Pharnastanis Parthos, cùm ipse exiguum numerum militum haberet, illis autem fiduciam ex multitudine uideret increscere, ad latus peditum castrorum 18 cohortes ✳ in obscura ualle posuit, equitatu post terga militum collocato. Tum paucos admodum milites in hostem misit, qui ubi simulata fuga hostem effusè sequentem, ultra locum insidiarum

Calamatiũ Castrũ & Tauonicũ.

ugam uersi sint.

Licinius Crassus fugitiuorum bello apud* Calamarcum educturus militem, aduersus Castum & Canimocum duces Gallorũ xii cohortes cum C. Promptino & cum Q. Marcio Ruffo legatis post montem circummisit: quæ cũm commisso iam prælio, à tergo clamore iam sublato, decurrissent, ita fuderunt hostes, ut ubique fugam pro pugna capescerent.

Marcellus cùm uereretur ne paucitatem eius militum clamor detegeret, simul lixas calonésq;, & omnis generis sequelas conclamare iussit, atque ita hostem magni exercitus specie exterruit.

Valerius Leuinus aduersus Pyrrhum, occiso quodam gregali, tenens gladium cruentũ, exercitui utrique persuasit, Pyrrhum interemptum. Quamobrem hostes destitutos se ducis morte credentes, consternati à mendacio, se pauidi in castra receperunt.

Iugurtha in Numidia aduersus C. Marium, cum Latinæ quoque linguæ usum ei conuersatio pristina castrorum dedisset, in primam aciem procurrit, & occisum à se C. Marium tum Latinè clamare cœpit, atque ita multos nostrorum auertit.

Lyronides Atheniensis dubio prælio aduersus Thebanos rem gerens, repente in dextro suorum cornu prosiluit, & exclamauit se iam sinistro uicisse: quare & suis alacritate & hostibus metu iniecto uicit.

Cræsus præualido hostium equitatui camelorũ gregem

gem oppoſuit: quorum nouitate & horrore conſternati equi, non ſolùm inſidentes præcipitauerunt, ſed peditum quoque ſuorum ordines pertriuerunt, uincendóſque hoſti præbuerunt.

Pyrrhus Epirotarum rex, prò Tarentinis aduerſus Romanos eodem modo elephantis ad perturbandam aciem uſus eſt.

Pœni quoque aduerſus Romanos idem fecerunt frequenter. Volſcorum caſtra cùm propè uirgulta ſyluáſq; poſita eſſent, Camillus ea omnia, quæ conceptum ignẽ uſque in uallum proferre poterãt, incendit, & ſic aduerſarios exuit caſtris.

M. Craſſus bello ſociali eodẽ modo propè cum copiis omnibus interemptus eſt.

Hiſpani contra Hamilcarem boues uehiculis adiunctos in prima fronte conſtituerunt, uehiculáque tædæ & ſæpi & ſulphuris plena, ſigno pugnæ dato, incenderunt. actis deinde in hoſtem bobus conſternatam aciem perruperunt.

Phaliſci & tarquinienſes, cõpluribus ſuorum in habitu ſacerdotum ſubornatis, faces & angues furiali habitu præferentibus, aciẽ Romanorum turbauerũt. Idem Veiẽtes & Fidenates facibus arreptis fecerũt. Atheas

Atheas rex Scytharum cùm aduerſus ampliorẽ Triballorum exercitum confligeret, iußit à fœminis & pueris omniq; imbelli turba gregis aſinorũ, ac boũ ad poſtremam hoſtiũ aciem admoueri, & erectas haſtas præferre: famam deinde diſtudit, tanquàm

auxilia sibi ab ulterioribus Scythis aduentarent, quæ assceuratione auertit hostem.

De insidijs. Cap. V.

ROmulus per latebras copiarũ parte dispósita, cùm ad Fidenas accessisset, simulata fuga temerè hostes insequutos eò perduxit ubi occultos habebat milites, qui undique adorti effusos & incautos ceciderunt.

Quintus Fabius Maximus Cos. auxilio Sutrinis missus aduersus Hetruscos, omnes hostium copias in se conuertit: deinde simulato timore, in superiora loca uelut fugiens recessit, effuseq; subeuntes aggressus, non aciem tantùm superauit sed etiam castris exuit.

Sempronius Gracchus aduersus Celtiberos, metu simulato, continuit exercitum: emissa deinde armatura leui, quæ hostem lacesseret, ac statim pedem referente, euocauit hostem: deinde inordinatos aggressus, usque eò cecidit, ut etiam castra caperet.

Q. Metellus Cos. in Sicilia bellum gerens aduersus Hasdrubalem, ob eius ingentem exercitum & cxxx elephantos intentior, diffidẽtia simulata, intra Panormũ copias tenuit, fossámque ingentis magnitudinis ante se duxit: conspecto deinde exercitu Hasdrubalis, qui in prima acie elephantos habebat, præcepit hastatis, tela in beluas iacerent, protinúsq; se intra munimenta reciperent: ea ludificatione rectores elephantorum concitati, in ipsam fossam elephãtos egerunt: quo ut primum illaqueati sunt, partim

magnitudine

magnitudine telorum confecti, partim retro in suos acti, totam aciem turbauerunt. Tũc Metellus, hãc operiens occasionem, cum toto exercitu erupit & aggressus à latere Pœnos cecidit, ipsisq; ut elephãtis potitus est.

*Tamiris Scytharum regina, Cyrũ Persarum du Tomyris cem, æquo Marte certantem simulato metu elicuit ad notas militi suo angustias, atque ibi repente conuerso agmine, natura loci adiuta, deuicit.

Aegyptij conflicturi acie in eis campis quibus iũctæ paludes erant, alga eas contexerunt, cõmissoq; prælio fugam simulantes in insidias se uocauerunt, qui rapidius uecti per ignota loca, limo inhæserunt, circumuentiq; sunt.

Viriatus ex latrone dux Celtiberorum cedere se Romanis equitibus simulans, usque ad locum uoraginosum & prærupta eos perduxit: & cum ipse per solidos ac notos sibi transitus euaderet, Romanos ignaros locorum immersosq; limo cecidit.

Fuluius Imp. Cymbrico bello collatis cum hoste castris, equites suos iussit succedere ad munitiones eorum, lacessitisq; barbaris, simulata fuga recessit: hoc cùm per aliquot dies feciſſet, auidè insequentibus Cymbris animaduertit castra eorum solita nudari: itaque per partem exercitus custodita consuetudine, ipse cum expeditis post castra hostium concedit occultus, effusisq; eis ex more repente adortus, & desertum proruit uallum & castra cepit.

Cn. Fuluius

Cn. Eulius cùm in finibus nostris exercitus Falisc corum, longè nostro maior castra posuisset, per suos milites quædam procul à castris ædificia succendit, ut Falisci suos id fecisse credentes, spe prædæ diffũderentur.

Alexander ex Epirotis aduersus Illyrios collocata in insidiis manu, quosdam ex suis habitu Illiriorum instruxit, & iussi uastare suam, id est, Epiroticam, regionem: quod cùm illyrij uiderent fieri, ipsi passim prædari cœperunt, eò securius quòd præcedentes ueluti pro exploratoribus habebant, à quibus ex industria in loca iniqua deducti, cæsi fugatiq; sunt.

Leptenes quoq; Syracusanus aduersus Carthaginenses uastari suos agros & incendi uillas castellaque quædam imperauit. Carthaginenses à suis id fieri rati, & ipsi tanquàm in adiutorium exierunt, exceptiq; ab insidiatoribus fusi sunt.

Hannibal. Maharbal missus à Carthaginẽs. aduersus Afros rebellantes, cum sciret gentem auidam esse uini, magnum eius modum mandragora permiscuit, cuius inter uenenum ac soporem media uis est, tunc prælio leui cõmisso, ex industria cessit: nocte deinde intempesta, relictis intra castra quibusdam sarcinis: & omni uino infecto fugã simulauit: cúmq; barbari occupatis castris, in gaudium effusi, medicatum auidè merum hausissent, & in modum defunctorum strati iacerent, reuersus cepit eos ac trucidauit.

Hannibal

Hannibal cùm sciret sua & Romanorum castra, in eis locis esse, quæ lignis deficiebãtur, ex industria in regione deserta, plurimos armentorum greges intra uallum reliquit: qua uelut præda Romani potiti in summis lignationis angustijs, insalubribus se cibis onerarunt: Hannibal: reducto nocte exercitu securos eos & semicruda graues carne, maiorem in modum uexauit.

Tyberius Gracchus in Hispania certior factus hostem inopem ✳commercio laborare, instructissima castra omnibus esculentis deseruit, quæ adeptũ hostem & repertis intemperanter repletum, grauemq; reducto exercitu subitò oppressit.

Hi qui aduersus Erythreos bellum gerebãt, speculatorem eorum in loco æditio deprehensum occiderunt, & uestem eius militi suo dederũt, qui ex eodem iugo Erythreos signo dato in insidias euocauit.

Arabes, cùm esset nota consuetudo eorum, qua de aduentu hostium interdiu fumo, nocte igne significare instituerant, ut sine intermissione ea fierent præceperunt, aduentantibus autem aduersarijs intermitterent: qui cùm cessantibus luminibus existimarent, ignari aduentum suum, auidius ingressi oppressiq; sunt.

Alexãder Macedo, cùm hostis in saltu æditiore castra cõmunisset, seducta copiarũ, præcepit his quos citarent relinquebat, ut ex more ignes ✳excitarent, speciẽq; præberẽt totius exercitus: ipse per auias regiones circũducta manu, hostẽ superiore aggressus loco depulit.

Mem

re, flumen quod medium erat, instituerunt transmittere. Labienus circumacto exercitu, inter ipsas superandi amnis difficultates eos cecidit.

Hannibal cùm exploraſſet negligenter castra Fuluij Ro. ducis munita, ipsum præterea multa temerè audere, prima luce cùm defensores nebulæ præstarent obscuritatem, paucos milites munitionũ nostrarum uigilibus ostendit, quo Fuluius repẽte mouit exercitum, Hannibal per diuersam partem castra eius occupauit: & ita in tergum Romanorum effusus, octo milia fortißimorum militum cum ipso duce trucidauit.

Idem Hannibal, cùm inter Fabium dictatorem & Minutium magistrum equitum diuisus esset exercitus & Fabius occasionibus immineret, Minutius pugnã di cupiditate flagraret, castra in campo qui medius inter hostes erat, posuit: & cùm partem peditum in confragosis rupibus celaßet, ipse ad euocandum hostem misit qui proximum tumulum occuparent: ad quos opprimendos, cùm eduxisset copias Minutius, insidiatores ab Hannibale dispositi, subitò consurrexerunt, & delessent Minutij exercitum, nisi Fabius periclitantibus subuenisset.

Idem Hannibal cùm ad Trebiam in conspectu haberet Sempronij longi Cos. castra, medio amne inter fluente, seuißima hyeme Magonem & electos in insidijs posuit. Deinde Numidas equites, ad eliciendam Sempronij credulitatem, adequitare uallo eius iußit:

quibus

quibus præceperat, ut ad primum nostrorum incursum per nota refugerent uada. Hos consul & adortus temerè, & secutus, ieiunum exercitum in maximo frigore transitu fluminis rigere fecit. Mox torpore, & inedia affectis Annibal suum militem opposuit, quem ad id ignibus, oleoq; & cibo fouerat: nec defuit partibus Mago, quin terga hostium in hoc ordinatus cæderet.

Idem ad Trasimenum, cùm arcta quædam uia in radices montis & campos patentes duceret, simulata fuga per angustias ad patentia euasit, ibiq; castra posuit, ac nocte dispositis militibus, & per collem qui imminebat, & in lateribus angustiarum prima luce, nebula quoque adiutus, aciem direxit. Flaminius uelut fugientem insequens, cùm angustias esset ingressus, non antè prouidit insidias, quàm simul à fronte, lateribus, tergo circumfusus, ad internecionẽ cum exercitu cæderetur.

Idem Hannibal aduersus Iunium dictatorem, nocte intempesta sexentis equitibus imperauit, ut in plures turmas segregati per uices, sine intermissione circa castra hostium se ostẽtarent. Ita tota nocte Romanis in uallo, statione ac pluuia, quæ fortè continua fuerat, inquietatis confectisq;, cùm receptui signum iam Iunius dedisset, Hannibal suos requietos reduxit, & castra eius inuasit.

Epaminundas Thebanus in eundem modum, cùm Lacedæmonij Athmon uallo ducto Peloponesson tue

rentur

rentur, paucorum opera leuis armaturæ, tota nocte inquietauit hostem: ac deinde prima luce uocatis suis, cùm Lacedæmonij se recepissent, subitò uniuersum exercitum quem quietum habuerat, admouit, & per ipsa munimenta destituta propugnatoribus irrupit.

Hannibal directa acie ad Cannas de. equites Numidas iussis transfugere, qui ad fidem faciendā, gladios & scuta nostris tradidere: & in ultimum agmen recepti, ubi primùm concurri cœpit, strictis minoribus (quos occultauerant) gladijs, scutis iacentiū assumptis, Romanorum aciem ceciderunt.

Iapyges P. Licinio proconsuli pagos quoq; sub specie deditionis obtulerunt, qui recepti, & in postrema acie collocati, terga Romanorum ceciderūt.

Scipio Aphricanus cùm aduersa haberet bina hostiū castra, Syphacis & Carthaginens. statuit Syphacis ubi multa incendijs alimenta erant aggredi nocte, ignemq; iniicere, ut ex eare Numidas quidem ex suis castris trepidātes cæderet: Pœnos autē, quos certum erat ad succurrendum socijs procursuros, insidijs dispositis exciperet, utrūq; ex sententia cessit.

Mithridates à Lucullo uirtute frequenter superatus, insidijs eum appetiit, Adathante quodam eminente uiribus subornato, ut transfugeret, & fide pacta hosti, facinus perpetraret: quod is strenuè quidem, sed sine euentu conatus est: receptus enim à Lucullo in gregem equitum, non sine tacita custo

dia

dia habitus est: quia nec credi subito transfugæ, nec inhiberi reliquos oportebat. Cùm deinde frequentibus excursionibus, promptam & enixam operam exhiberet, fide acquisita tempus elegit, quo missa principia quietem omnibus castrensibus dabant, prætoriumq; secretius præstabāt: casus adiuuit Lucullum. Nā qui aduigilantem usque admitteretur, fatigatū nocturnis cogitationibus illo tempore quiescentem inuenit. Cùm deinde, tanquàm nunciaturus aliquid subitum ac necessarium intrare uellet, & pertinaciter à seruis ualetudini domini consulentibus excluderetur, ueritus ne suspectus esset, equis quos ante portam paratos habebat, ad Mithridatē refugit irritus.

Sertorius in Hispania cùm apud Lauronem oppidum, uicina castra Pompei castris haberet, & duæ tantummodo regiones essent, ex quibus pabulum peti posset, una in propinquo, altera longius sita, eam quæ in propinquo erat, subinde à leui armatura infestari, ulteriorem autem uetuit ab ullo armato adiri, donec persuasit aduersarijs, tutiorē esse quæ erat remotior: quam cùm petiissent Pompeiani, Octauium Græcinum cum decem cohortibus, in morem Romanorum armatis, & decem Hispanorum leuis armaturæ, & Tarquinium Priscum cum duobus milibus equitum ire iubet ad insidias tendendas pabulatoribus: illi strenuè imperata faciunt. Explorata enim locorum natura, in uicina sylua nocte prædictas copias abscondunt, ita ut in prima parte leues Hispa-

nos,

nos, aptißimos ad furta bellorum ponerent: paulo interius ſcutatos, in remotißimo equites, ne fremitu equorum cogitata proderentur, quieſcere omnes ſilentio ſeruato in horam tertiam diei iubet: cùm deinde Pompeiani ſecuri ſeruatiq; pabulo de reditu cogitarent, & hi quoq; qui in ſtatione fuerant, quiete inuitati ad pabulum colligendum dilaberentur, emiſſi primùm Hiſpani, uelocitate gentili in planis effũdũtur, & cùm uulnerant confunduntq;, nihil tale expectantes, prius deinde quã reſiſti his inciperet ſcutati erumpunt è ſaltu, & redeuntes in ordinem cõſternunt, uertuntq;: fugientibus equites immiſſi toto eo ſpacio quo rediebatur in caſtra perſecuti cædũtur: curatum quoque ne quis effugeret, nam reliqui 250. equites præmiſſi, facilè per compendia itinerum effuſis habenis, antequàm ad caſtra Pompei perueniretur conuerſi, occurrerunt eis qui primi fugerant. Ad cuius rei ſenſum Pompeio immittentæ legionem cum Lælio in præſidium ſuorum, ſubducti in dextrũ latus uelut ceſſerunt equites, deinde & cùm ita legionem hanc tergo infeſtarent, cùm iam etiam à frõte qui pabulatores perſecuti erant incurſarent, ſic legio quoq; inter duas acies hoſtium cum legato ſuo cliſa eſt: ad cuius præſidium Pompeio totum educente exercitũ, Sertorius quoq; è collibus ſuos inſtructos oſtendit, effecitq; ne Põpeio expediret, ita præter duplex damnum, eadem ſolertia illatum, ſpectatorem quoque eum cladis ſuorum continuit: hoc primum

Prælium inter Sertorium & Pompeium fuit, x milia hominum de Pompei exercitu amissa, & omnia impedimenta, Liuius autor est.

Pompeius in Hispania, dispositis antè, qui ex occulto aggrederentur, simulato metu, deduxit instantem hostem in loca infesta: deinde ubi res popoſcerunt, conuersos & in fronte & utrisq; lateribus ad internitionem cecidit, capto etiam duce eorum Perpenna.

Idem aduersus Mithridatem in Armenia, numero & genere equitum prævalentem, tria nulia leuis armaturæ, & d. equites nocte in ualle sub uirgultis, quæ inter bina castra erant, disposuit: prima deinde luce in stationem hostium emisit equites ita firmatos, ut cùm uniuersus cum exercitu hostium equitatus prælium inisset, seruatis ordinibus paulatim cederent, donec spacium darent consurgendi à tergo, ob hoc dispositis: quod postquàm ex sententia contigit, conuersis qui terga dedisse uidebantur, medium hostem trepidantem cecidit, ipsos etiam equos pedite cominus accedente cõfodit, coq; prælio fiduciã regi quam in ∗equestribus copiis habebat, detraxit.

∗cãpestribus

Crassus bellum fugitiuorum apud ∗Cathenam bina castra cominus cum hostium castris uallauit: nocte deinde ∗communitis copiis manente prætorio in maioribus castris, ut fallerentur hostes, ipse omnes copias eduxit, & in radicibus prædicti montis constituit; diuisoq; equitatu præcepit. L. Quintio partẽ Spar-

∗Cantẽnam

∗cõmutatis

taco

taco obiiceret, pugnaq; eum frustraretur: parte alia Gallos Germanosq; ex factione Casti & Gannici eliceret ad pugnam, & pugna simulata deduceret, *nisi ipse aciem instruxerit. Quos cùm barbari insequuti essent, equite recedente in cornua subitò acies Romana adaperta cum clamore cucurrit, 35 milia armatorum eo prælio interfecta cum ipsis ducibus Liuius tradit, receptas quinq; Romanas aquilas, signa sex & xx. multa spolia, inter que quinque fasces cum securibus. *ubi

C. Cassius in Syria aduersus Parthos ducens aciem, equitem ostendit à fronte cùm à tergo peditem in confragoso loco occultasset, deinde cedente equitatu & per nota se recipiente, in præparatas insidias perduxit exercitum Parthorum, & cecidit.

Venditius Parthos & Labienum alacres successibus uictoriarum, dum suos ipse per simulationẽ metus continet, euocauit: & in loca iniqua deductos, aggressus per obreptionem, adeò debellauit, ut destituti Labieno prouincia excederẽt Parthi.

Idem aduersus Pharnastanis Parthos, cùm ipse exiguum numerum militum haberet, illis autem fiduciam ex multitudine uideret increscere, ad latus castrorum 18 cohortes ✕ in obscura ualle posuit, equitatu post terga militum collocato: Tum paucos admodum milites in hostem misit, qui ubi simulata fuga hostem effusè sequentem, ultra locum insidiarum peditum

insidiarum perduxit, coorta à latere acie, præcipitatis in fugam his, Pharnastanem interfecit.

C. Cæsar suis & Afranianis castris contrarias tenentibus planicies, cùm utriusq; partis plurimum interesset colles proximos occupare, idq; propter saxorum asperitatem esset difficile, tanquam Ilerdam repetiturum, retro agmen ordinauit, faciente inopia fidem destinationi. Intra breuissimum deinde spacium, exiguo circuitu flexit repente ad montes occupãdos. Quo uisoperturbati Afraniani, uelut captis castris, & ipsi effuso cursu eosdẽ montes petiere: quod futurum cum *prædestinasset Cæsar, partim peditatu, quem præmiserat, partim à tergo submissis equitibus inordinatos est adortus.

*prædiuinasset

Antonius apud forum Gallorum cùm Pansam Cos. aduentare comperisset, insidiis per syluestria Aemiliæ uiæ dispositis, agmen eius excepit, fuditque: & ipsum eo uulnere affecit, quo intra paucos dies exanimaretur.

Iuba rex, in Africo bello ciuili Curionis animum simulato regressu impulit in uanam alacritatem: cuius spei uanitate deceptus Curio, dum tanquàm fugientem Saboram regium præfectum persequitur, deuenit in patentes campos, ubi Numidarum circumuẽtus equitatu, perdito exercitui cecidit.

Melanthus dux Athenienſium cùm prouocatus à rege hostiũ Xantho Bœotio descendisset ad pugnã ut primum cominus stetit, iniquè (inquit) Xanthe, &

contra

contra pactum facis, aduersus solum enim cum altero processisti: cúmq; admiratus ille quisnam se comitaretur, respexisset, auersum uno ictu confecit.

Iphicrates Atheniens. ad Cherronesum cùm sciret Lacedæmoniorum ducem Anaxibium, exercitum pedestri itinere ducere, firmissimam ũman militũ edux it è nauibus, & in insidiis collocauit: naues autẽ omnium, tanquàm onustas milite, palàm transnauigare iussit, ita securos & nihil expectantes Lacedæmonios, à tergo ingressus itinere oppressit fuditq;.

Liburni cùm uadosa loca obsedissent, capitibus tãtum eminentibus, fidem fecerunt hosti alti maris, ac triremen, quæ eos persequebatur, implicatam uadoceperunt.

*Alcibiades dux Athenien. in Hellesponto aduersus Numidarum & Lacedæmoniorũ ducem, cùm amplum exercitum & plures naues haberet, nocte expositis in terram quibusdam militum suorum, parte quoq; nauium post quædam promõtoria occulta ipse cum paucis profectus, ita ut contempta sui hostẽ inuitaret, eundem insequentem fugit, donec in præparatas insidias perduceret: *aduersũ deinde, & egredientem in terram, per eos quos ad hoc ipsum expo* auersum *suerat cecidit.*

Idem nauali prælio decertaturus constituit malos quosdam in promontorio, præcepitq; his quos ibi relinquebat, ut cùm prælium commissum sensissent, panderent uela. Quo facto consequutus est, ut ho-

stes aliam classem in auxilium superuenire ei arbitrati, uerterentur.

Memnon Rodius nauali prælio cùm haberet cc nauium classem & hostium naues elicere ad prælium uellet, ita ordinauit suos, ut paucarũ nauium malos erigerent, cáſq; primas agi iuberent: hostes autem procul conspicati numerum arborum, & ex eo nauium quoq; cõiectantes, obtulerunt se certamini, & à pluribus occupati superatiq; sunt.

Timotheus dux Atheniens. aduersus Lacedæmonios nauali acie decertaturus cũ instructa classis eorum ad pugnandũ processisset, ex uelocißimis nauibus xx præmisit, quæ omni arte uarióq; flexu eluderent hostem: ut autem primùm sensit, deinde minus agiliter moueri aduersã partem, progressus prælaxatos facilè superauit.

De emittendo hoste ne clausus prælium ex desperatione redintegret. Cap. VI.

GAllos, eo prælio quod Camilli ductu gestum est desiderantes nauigia quibus Tyberim transirent, Senatus censuit transuehendos, & commeatibus quoque persequendos. Eiusdem generis hominibus postea per Promptinum agrum fugientibus uia data est, quæ Gallica appellatur.

L. Martius eques Ro. cui duobus Scipionibus occisis, exercitus imperium detulit, cum circumuenti

ab eo

ab eo Pœni, ne inulti morerentur, acrius pugnarẽt, laxatis manipulis, & conceſſo fugæ ſpacio, diſſipatos ſine periculo ſuorum trucidauit,

C. Cæſar Germanos incluſos, ex deſperatione fortius pugnantes, emitti iußit: fugientéſque aggreſſus eſt.

Hannibal cùm ad Thraſimenum incluſi Germani acerrimè pugnarẽt, deductis ordinibus fecit eis abeundi poteſtatem, euntéſque ſine ſuorum ſanguine ſtrauit.

Antigonus rex Macedonum Aetolis, qui in obſidionem ab eo compulſi, fame urgebantur, ſtatuerantq; eruptione facta commori, uiam fugæ dedit, atq; ita infracto impetu eorum, inſecutus auerſos cecidit.

Ageſilaus Lacedæmonius aduerſus Thebanos cùm acie confligeret intellexiſſetq; hoſtes locorum conditione clauſos, ob deſperationem fortius dimicare: laxatis ſuorum ordinibus apertaq; Thebanis ad euadendum uia, rurſus in abeuntes contraxit aciem, & ſine iactura ſuorum cecidit auerſos.

Cn. Manlius Coſ. cum ex acie reuerſus capta ab Hetruſcis Romana caſtra inueniſſet, omnibus portis ſtatione circũdatis, incluſos hoſtes, in eam rabiẽ efferauit, ut ipſe in prælio caderet. Quod ut animad uerterũt legati eius, ab una parte remota ſtatione exitum Hetruſcis dederunt, & effuſos perſecuti, occurrente altero conſule Fabio, ceciderunt.

Themiſtocles uicto Xerxe, uolentes ſuos põtẽ erũpere, phibuit, cũ docuiſſet potius eſſe eũ expelli ex

Idem cùm auxiliares eius missi ab ipso circamuēti ab hostibus & interfecti essēt, uererenturq; ne propter hoc damnum, uniuersus trepidaret exercitus, pronunciauit * auxiliares, qui ad defectionem conspirassent, consilio à se in loca iniqua deductos, ita mani festissimam cladem, ultionis simulatione uelauit, & hus militum animos hac persuasione confirmauit. auxiliaribus

Scipio, cùm Syphacis legati nunciarēt ei regis sui nomine, ne fiducia societatis eius, ex Sicilia in Aphricam transiret, ueritus ne confunderentur animi suorum abscissa peregrina societate, dimisit * ire lega per relegatos, & famam diffudit, tanquàm ultrò à Syphace tos accerseretur.

Q. Sertorius cùm acie decertaret, barbarum qui ei nunciauerat Hirculeium periisse, pugione traiecit ne & in aliorum id noticiam perferret, & ob hoc animi suorum infirmarentur.

Alcibiades Athenien. cùm ab * Abydenis prælio idedis urgeretur, subitoq; magno cursu tristem aduertisset aduentare tabellarium, prohibuit palàm dicere quid afferret. Deinde secreti scisitatus à Pharnabazo regio præfecto classem suā oppugnari, celatis & hostibus & militibus prælium finiit, ac protinus ad eripiendam classem ducto exercitu opem tulit suis.

Hannibalē uenientē in Italiam tria milia Carpentariorum reliquerunt, quo ille exemplo ne & cæteri mouerentur, edixit à se esse dimmissos, & insuper in fidē eius rei, paucos leuissimæ operæ domos remisit.

L. Lucullus,

L. Lucullus, cùm animaduertisset Macedonas equites, quos in auxilio habebat, subito consensu ad hostem transfugere, signa canere iussit, & turmas quæ eos sequerentur immisit, hosti scõmitti prælium ratus, transfugientes telis excepit Macedones, qui cùm uiderent neq; recipi se ab aduersarijs, & premi ab his quos deserebant, necessario ad iustum prælium conuersi hostem inuaserunt.

Natames

*Datames dux persarum aduersus Authofradatem in Capadocia, cùm partem equitum suorum trãsfugere comperisset, cæteros omnes uenire secum iussit, assecutúsq; trãsfugas collaudauit, quod eum alacriter præcessissent, hortatusq; est eos etiam, ut fortiter hostem adorirentur: pudor trãsfugis attulit pœnitentiam, & consilium suum (quia non putabant deprehensum) mutauerunt.

T. Quintius Capitolinus Cos. cedentibus Romanis ementitus est in altero cornu hostes fugatos, & ita confirmatis suis uictoriam retulit.

Cn. Manlius aduersus Hetruscos, uulnerato collega Fabio, qui sinistrum cornu ducebat, & ob id parte cedente, quòd etiam occisum crederent consulem cum turmis equitum occurrit, clamitans & collegam uiuere, & se dextro cornu uicisse. Qua constantia redintegratis animis suorum uicit.

Marius aduersus Cymbros & Teutonos, cùm metatores eius per imprudentiam ita castris locum cepissent, ut sub potestate barbarorum esset aqua, flagitantibus

gitantibus eam suis, digito hostem ostendens, illinc (iniquit) petenda est. Quo instinctu assecutus est, ut protinus barbari tollerentur.

T. Labienus post Pharsalicam pugnam, cum victis partibus Dyrrhachium refugisset, miscuit uera falsis, & non celato exitu pugnæ, æquatam partiũ fortunam, graui uulnere Cæsaris finxit, & hac assimulatione reliquis pompeianarũ partium fiduciã fecit.

M. Cato cùm Ambraciã, eo tempore quo sociæ naues ab Aetolis oppugnabantur, imprudens uno lembo appulisset, quanquàm nihil secum præsidij haberet, cœpit signum uoce gestuq; dare, quo uideretur subsequentes suorum naues uocare: eaq; asseueratione hostem terruit, tanquàm planè appropinquarent, qui quasi è proximo citabantur. Aetoli, ne aduentu Romanæ classis opprimerentur reliquerunt, oppugnationem.

De constituenda per constantiam acie. Cap. VIII.

SEruius Tullius adolescens, prælio quo Tarquinius rex aduersus Sabinos conflixit, signiferis segnius dimicantibus, raptum signum in hostem misit cuius recipiẽdi gratia Romani ita ardenter pugnauerunt, ut & signum & uictoriam retulerint.

Furius Agrippa Cos. cedente cornu, signum militare ereptũ signifero, in hostes Hernicos & Equos misit, quo facto eius prælium restitutum est. Summa enim alacritate Romani ad recipiendũ signũ incubuerunt.

T. Quintius

T. Quintius Capitolinus Cos. signũ in hostes Phaliscos eiecit, militésq; id repetere iußit.

M. Furius Camillus Tr. Mil. consulari potestate, cunctante exercitu arreptum manu signiferum in hostes Volscos & Latinos traxit, cæteros puduit nõ sequi.

Saluius Pelignus bello Persico idem fecit.

Q. Furius auerso exercitu, cùm occurrisset affirmauit non recepturum se in castra quenquã nisi uictorem, reductisq; in aciem, uictoria potitus est.

aduersum Scipio apud Numantiam, cùm *auersum suum uideret exercitum, pronunciauit sibi pro hoste futurũ quisquis in castra redißet.

Sinilius Priscus dictator, cùm signa legionum ferrì in hostes Phaliscos iussisset signiferũ cunctantem occidi imperauit, quo exẽplo perterriti hostẽ ĩuaserũt.

Cossus Cornelius magister equitum aduersus Fidenates idem fecit.

Tarquinius aduersus sabinos cnnctantes equites, detractis frenis cõcitatisq; equis procurrere & prorumpere aciem iußit.

M. Attilius Cos. bello Samnitico, ex acie refugientibus in castra militibus aciem suorum opposuit, affirmans secum & cũ bonis ciuibus dimicaturos eos, nisi cum hostibus maluissent, ea ratione uniuersos in aciem reduxit.

L. Sylla, cedentibus iam legionibus exercitui Mithridatico, ductu Archelai, stricto gladio in primam

aciem

aciem procurrit, appellansque milites dixit, si quis quæsisset ubi Imperatorem relinquissent, respondērent pugnantem in Bœotia, cuius rei pudore uniuersi eum secuti sunt.

Diuus Iulius ad Mundam suis referentibus pedē equum suum abduci à conspectu suo iussit, & in primam aciem pedes prosiliit: milites dum destituere Imperatorem erubescunt, redintegrarunt prælium.

Philippus ueritus ne impetum Scytharum sui nō sustinerent, fidelissimos equitum à tergo posuit, præcepitq; ne quem cōmilitonum ex acie fugere paterētur, perseuerantius abeuntes trucidarent. Qua denūciatione cum effecisset, ut etiam timidissimi mallent ab hostibus quàm à suis interfici, uictoriā acquisiuit.

De his quæ post prælium fiunt si res prosperè cesserint, & de confirmandis reliquiis belli. Cap. IX.

C. Marius, uictis prælio Teutonis, reliquias eorum (quia nox circumuenerat) circumsedens. sublatis subinde clamoribus, per paucos suorū territauit, insomnemq; hostem detinuit, ex eo consecutus ut postero die irrequietum facilius debellaret.

Claudius Nero uictis Pœnis, quos Hasdrubale duce in Italiam ex Hispania traiicientes exceperat, caput Asdrubalis in castra Annibalis eiecit: quo factum est ut & Annibal luctu (nā frater occisus erat) & exercitus desperatione aduētantis præsidij affligeretur.

Lucius Sylla his qui prænestę obsidebantur occisorum

ciſorum in prælio ducum capita haſtis præfixa oſtẽdit, atq; ita obſtinatorum peruicaciam fregit.

Arminius dux Germanorũ, capita eorũ quos occiderat ſimiliter præfixa, ad uallũ hoſtiũ admoueri iuſſit.

Domitius Corbulo cùm Tygranocertã obſideret,
toleraturi *& Armenij pertinaciter uiderentur* ∗*tolerare obſidionem, in quendam ex Megiſtanis quos ceperat animaduertit, caputq; eius baliſta excuſſum, intra munimenta hoſtium miſit: id forte decidit in medium concilium, quod tum maxime habebant barbari, ad cuius conſpectum uelut oſtento conſternati ad deditionem feſtinauerunt.*

Hermocrates Syracuſanus, ſuperatis acie Carthaginen. ueritus ne captiui, quorum ingentem manum
quòd *in poteſtatem redegerat, parum diligenter cuſtodirentur* ∗*qui eucntus dimicationis in epulas, & ſecuritatem compellere uictores poterat, finxit proxima nocte equitatum hoſtilem uenturum, qua expectatione aſſecutus eſt, ut ſolito attentius uigiliæ agerẽtur. Idem rebus proſperè geſtis, & ob id reſolutis ſuis in nimiam ſecuritatem ſomnóq; & mero preſſis*
enim *in caſtra transfugam miſit, qui præmoneret ſe fuga elapſum, diſpoſitas* ∗*etiam ubiq; à Syracuſanis inſidias, quarum metu recepit aciem. Illi cùm aduentarẽt perſecuti in foſſas deciderũt, & eo modo uicti ſũt.*

Si res durius ceſſerit de aduerſis emẽdandis. Cap. V.

TItus Didius in Hiſpania, cùm acerrimo prælio conflixiſſet, quod nox diremerat, magno numero

mero utrinque cæso, complura suorum corpora atra nocte sepelienda curauit. Hispani postero die ad similе officium progressi, quia plures ex ipsorum numero quàm ex Romanis cæsos repererant, uictos se esse secundum eam dinumerationem argumentati, ad conditiones Imperatoris descenderunt.

T. Martius eques Romanus, qui reliquiis exercitus duorum Scipionum præfuit, cùm in propinquo bina castra Pœnorum paucis milibus passuum distarẽt, cohortatus milites, proxima castra intempesta nocte adortus est: & cùm hostem uictoriæ fiducia incompositum aggressus, ne nuncios quidẽ cladis reliquisset, breuissimo tempore militi ad requiem dato, eadẽ nocte raptim famam rei gestæ prægressus, altera eorundem castra inuasit. Ita bis simili usus euentu deletis ubique Pœnis, amissas populo Romano Hispanias restituit.

De dubiorum animis in fide retinendis. Cap. XI.

P. Valerius Epidauri, timens oppidanorum perfidiam, quia parum præsidij habebat, gymnicos ludos procul ab urbe apparauit. Quò cùm omnis ferè multitudo spectandi causa exisset clausit portas, nec in eas antea admisit Epidaurios quàm obsides à principibus acciperet.

Cn. Pompeius cùm suspectos haberet *Causenses, & uereretur ne præsidiũ nõ reciperẽt, petiit ab *Catinenses eis

eis ut ægros interim apud se refici paterentur: fortissmis deinde, habitu languentium missis, ciuitatem occupauit continuitque.

Alexander deuicta perdomitaq; Thracia petens Asiam, ueritus ne post ipsius discessum sumerent arma, reges eorum præfectosq; & omnes quibus uidebatur inesse cura detractæ libertatis, secũ uelut honoris causa traxit: ignobilibus autem relictis, plebeos præfecit: consecutus uti principes beneficiis eius obstricti nihil nouare uellent: plebs uerò ne posset quidem spoliata principibus.

Antipater conspecto priore Neciorum exercitu (qui audita morte Alexandri ad infestandum imperium eius confluxerant) dissimulans se scire qua mente uenissent, gratias his egit, quòd ad auxilium ferendum Alexandro aduersus Lacedæmonios conuenissent: adiecitq; id se regi scripturum. Cæterùm ipsos quia sibi opera eorum in præsentia non esset necessaria, abirent domos hortatus est: & hac asseueratione periculum quod ex nouitate rerum imminebat discussit.

Scipio Aphricanus in Hispania, cum inter captiuas eximiæ formæ uirgo alias, & nobilis, ad eum perducta esset, omniumq; oculos in se conuerteret, summa custodia habitam, sponso nomine ✳ Alicio reddidit: insuperq; aurum quod parentes eius redemturi captiuam domum Scipioni attulerant, eidem sponso pro nuptiali ✳ munere dedit: qua multiplici magnificentia

Luccio gratia restituit

nificētia uniuersa gēs uicta imperio Po. Ro. acceßit.

Alexandrum quoq; Macedonem traditum eſt eximiæ pulchritudinis uirgini captiuæ, cùm finitimæ gentis principi fuiſſet deſponſata, ſumma abſtinentia ita peperciſſe, ut illam ne aſpexerit quidem. Quia mox ad ſponſum remißa, uniuerſæ gentis, per hoc beneficium, animos concilianit ſibi.

Imp. Cæſar Aug. Germanicus, eo bello quo uictis hoſtibus cognomen Gemanici meruit, cùm in finibus Galliarum *Cubiorum caſtella poneret, pro fructibus eorum locorum, quæ uallo comprehendebat, precium ſolui iußit: atq; ea iuſticiæ fama omnium fidem aſtrinxit.

Quæ facienda ſint pro caſtris ſi ſatis fiduciæ in preſentibus copiis non habeamus. Cap. XII.

TItus Quintius Coſ. cùm Volſci caſtra eius aggreſſuri forent, cohortem tantummodo in ſtatione detinuit, reliquum exercitum ad quieſcendum dimiſit, æneatoribus præcepit, ut uallum inſidentes equis circumirent, concinerentq;. Qua facie & ſimulatione cùm propulſaſſet, & detinuiſſet per totam noctem hoſtes, ad lucis exortum feſſos uigilia, repēte facta eruptione, facilè ſuperauit.

Quintus Sertorius in Hiſpania hoſtium equitatui maximè impar, qui uſq; ad ipſas munitiones nimia fiducia ſuccedebat, nocte ſcrobes aperuit, & ante eas aciem direxit, cùm demum turmales ſecundum conſuetudinem redire uellent, pronunciauit comperiſſe inſidias ſe ab hoſtibus diſpoſitas: id circo ne diſcede-

rent à signis néue laxarent agmen. Quod cùm soluere ex disciplina feciſcet, exceptus fortè ueris insidiis, quia prædixerat, interritos milites habuit.

Chares

*Phares dux Athenienſiũ cùm expectaret auxilia, & uereretur ne interea comptemptu præſentis paucitatis hoſtes caſtra eius oppugnarent, complures ex iis quos habebat, per aduerſam partem nocte miſſos, iußit quà præcipuè conſpicui forent hoſtibus, redire in caſtra, & adcedentium nouarum uirium ſpeciem præbere: atq; ita ſimulatis auxiliis tutatus eſt, donec inſtrueretur expectatis.

Iphicrates Athenienſis cùm campeſtribus locis caſtra haberet, exploraſſetq; Thraces ex collibus, per quos unus erat deſcenſus, nocte ad diripiẽda caſtra uenturos clàm duxit exercitum, & in utroq; uiæ latere per quam tranſituri erant Thraces diſtributum collocauit: hoſtemq; decurrentem in caſtra, in quibus multi ignes per paucorum curam inſtituti, ſpeciẽ manentis ibi multitudinis ſeruabant, à lateribus adortus oppreßit.

de effugiendo. Cap. XIII.

GAlli pugnaturi cum Attalo, aurum omne & argentum certis cuſtodibus tradiderunt, quibus ſi acie *fugiſſent parceretur, quo facilius colligenda præda hoſtem impeditum effugerent.

fuſi eſſent

Triphon Syriæ rex uictus, per totum iter fugiẽs, pecuniam ſparſit: * eumq; ſectantes Antiochi equites moratus effugit.

eiq; inſectandæ

Quintus Sertorius pulsus acie à Quinto Metello Pio, ne fugam quidem sibi tutam arbitratus, milites dispersos abire iussit, admonitos in quem locum uellet conuenire.

Viriatus dux Lusitanorum copias nostras, locorũq; iniquitatem euasit eadem qua Sertorius ratione, sparso exercitu deinde recollecto.

Horatius Cocles urgente Porsennæ exercitu iussit suos per pontem redire in urbem, eumq; (ne casu sequeretur hostis) intercidere. Quod dum efficitur, in capite eius propugnator ipse insequentes detinuit. Audito deniq; fragore pontis abrupti, deiecit se in alueũ: eũq; nõ armis, sed uulneribus oneratus tranauit.

Afranius in Hispania ad Ilerdam, cùm Cæsarem fugeret, instante eo castra posuit: cùm idem Cæsar feciset, & pabulatum suos dimisisset, ille signum repente itineri dedit.

Antonius cùm ex Parthis sibi instantibus reciperet exercitum, & quoties prima luce moueret toties urgentibus Barbarorum sagittis infestaretur, abeuntium agmen in qnintam horam continuit: suisq; fidem cõstantiorẽ fecit: qua persuasione digressis inde Parthis, iustũ iter * alio die sine interpellatione cõfecit. reliquo

Philippus in Epiro uictus, ne fugiẽtẽ eũ Romani premerẽt, inducias ad sepeliendũ eos qui cæsi erãt impetrauit: & ob id remissioribus custodibus euasit. Publio Cl. nauali prælio superatus à Pœnis, cùm p hostiũ præsidia necesse haberet erũpere, reliquas uigĩti

naues tanquam uictrices iußit ornari, atq; ita Pœnis existimantibus superiores fuisse acie nostros, terribilis exceßit.

Pœni classe superati quia instantem auertere Romanum studebant, simulauerunt in uada naues suas incidisse, *hærentesq; imitati effecerunt, ut uictor eorum timens casum, spacium ad euadendum daret.

*à uentisq; mutari

Cõminius Atrabas cùm uictus à D. Iulio ex Gallia in Britanniam fugeret, & fortè ad oceanum secundo uento quidem, sed æstu recedente uenisset, quamuis naues in siccis littoribus hærerent pandi nihilominus uela iußit. Quæ cùm persequens cum Cæsar ex longinquo tumentia, & flatu plena uidisset, ratus prospero sibi eripi cursu receßit.

Finis Libri Secundi.

SEXTI IV-

LII FRONTINI VIRI CONSV-

laris Strategematum libri Tertij præfatio.

SI priores libri responderunt titulis suis, & lectorem huc usq; cum attentione perdux erunt, ædam nunc circa oppugnationes urbium defensionesq; strategemata: nec morabor ulla prælocutione, prius traditurus quæ oppugnãdis urbibus usui sunt, tum quæ obsessos instruere possint: depositis autem operibus & machinamentis, quorum expleta iampridem inuentione, nullam uideo ultra artium materiã, has circa expugnationẽ species strategematõ fecimus.

De repentino impetu. Cap. I.

T. Quintius Cos. uictis acie Equis & Volscis, cùm Antium oppidum expugnare statuisset, ad concionem uocato exercitu, exposuit quàm id necessarium & facile esset, si non differretur: eoq; impetu, quem exhortatio concitauerat, aggressus est urbem.

Marcus Cato animaduertit in Hispania potiri se

stes aliam classem in auxilium superuenire ei arbitrati, uerterentur.

Memnon Rodius nauali prælio cùm haberet cc nauium classem & hostium naues elicere ad prælium uellet, ita ordinauit suos, ut paucarũ nauium malos erigerent, eásq; primas agi iuberent: hostes autem procul conspicati numerum arborum, & ex eo nauium quoq; cõiectantes, obtulerunt se certamini, & à pluribus occupati superatiq; sunt.

Timotheus dux Atheniens. aduersus Lacedæmonios nauali acie decertaturus cũ instructa classis eorum ad pugnandũ processisset, ex uelocissimis nauibus xx præmisit, quæ omni arte uarióq; flexu eluderent hostem: ut autem primùm sensit, deinde minus agiliter moueri aduersã partem, progressus prælaxatos facilè superauit.

De emittendo hoste ne clausus prælium ex desperatione redintegret. Cap. VI.

GAllos, eo prælio quod Camilli ductu gestum est desiderantes nauigia quibus Tyberim transirent, Senatus censuit transuehendos, & commeatibus quoque persequendos. Eiusdem generis hominibus postea per Promptinum agrum fugientibus uia data est, quæ Gallica appellatur.

L. Martius eques Ro. cui duobus Scipionibus occisis, exercitus imperium detulit, cum circumuenti

ab eo

ab eo Pœni, ne inulti morerentur, acrius pugnarẽt, laxatis manipulis, & conceſſo fugæ ſpacio, diſſipatos ſine periculo ſuorum trucidauit,

C. Cæſar Germanos incluſos, ex deſperatione fortius pugnantes, emitti iuſſit: fugiéntéſque aggreſſus eſt.

Hannibal cùm ad Thraſimenum incluſi Germani accerrimè pugnarẽt, deductis ordinibus fecit eis abeundi poteſtatem, euntéſque ſine ſuorum ſanguine ſtrauit.

Antigonus rex Macedonum Aetolis, qui in obſidionem ab eo compulſi, fame urgebantur, ſtatuerantq; eruptione facta commori, uiam fugæ dedit, atq; ita infracto impetu eorum, inſecutus auerſos cecidit.

Ageſilaus Lacedæmonius aduerſus Thebanos cùm acie confligeret intellexiſſetq; hoſtes locorum conditione clauſos, ob deſperationem fortius dimicare: laxatis ſuorum ordinibus apertaq; Thebanis ad euadendum uia, rurſus in abeuntes contraxit aciem, & ſine iactura ſuorum cecidit auerſos.

Cn. Manlius Coſ. cum ex acie reuerſus capta ab Hetruſcis Romana caſtra inueniſſet, omnibus portis ſtatione circũdatis, incluſos hoſtes, in eam rabiẽ efferauit, ut ipſe in prælio caderet. Quod ut animad uerterũt legati eius, ab una parte remota ſtatione exitum Hetruſcis dederunt, & effuſos perſecuti, occurrente altero conſule Fabio, ceciderunt.

Themiſtocles uicto Xerxe, uolentes ſuos põtẽ erũpere phibuit, cũ docuiſſet potius eſſe eũ expelli ex

Idem cùm auxiliares eius missi ab ipso circamuēti ab hostibus & interfecti essēt, uererēturq; ne propter hoc damnum, uniuersus trepidaret exercitus, pronunciauit * auxiliares, qui ad defectionem conspirassent, consilio à se in loca iniqua deductos, ita mani festissimam cladem, ultionis simulatione uelauit, & militum animos hac persuasione confirmauit. auxiliaribus

Scipio, cùm Syphacis legati nunciarēt ei regis sui nomine, ne fiducia societatis eius, ex Sicilia in Aphricam transiret, ueritus ne confunderentur animi suorum abscissa peregrina societate, dimisit * ire legatos, & famam diffudit, tanquàm ultrò à Syphace accerseretur. per relegatos

Q. Sertorius cùm acie decertaret, barbarum qui ei nunciauerat Hirculeium periisse, pugione traiecit ne & in aliorum id noticiam perferret, & ob hoc animi suorum infirmarentur.

Alcibiades Athenien. cùm ab * Abydenis prælio idedis urgeretur, subitoq; magno cursu tristem aduertisset aduentare tabellarium, prohibuit palàm dicere quid afferret. Deinde secreti scisitatus à Pharnabazo regio præfecto classem suā oppugnari, celatis & hostibus & militibus prælium finiit, ac protinus ad eripiendam classem ducto exercitu opem tulit suis.

Hannibalē uenientē in Italiam tria milia Carpentariorum reliquerunt, quo ille exemplo ne & cæteri mouerentur, edixit à se esse dimmissos, & insuper in fidē eius rei, paucos leuissimæ operæ domos remisit.

L. Lucullus,

L. Lucullus, cùm animaduertisset Macedonas equites, quos in auxilio habebat, subito consensu ad hostem transfugere, signa canere iussit, & turmas quæ eos sequerentur immisit, hosti scõmitti prælium ratus, transfugientes telis excepit Macedones, qui cùm uiderent neq; recipi se ab aduersarijs, & premi ab his quos deserebant, necessario ad iustum prælium conuersi hostem inuaserunt.

Natames

*Datames dux persarum aduersus Authofradatem in Capadocia, cùm partem equitum suorum trãsfugere comperisset, cæteros omnes uenire secum iussit, assecutúsq; trãsfugas collaudauit, quod cum alacriter præcessissent, hortatusq; est eos etiam, ut fortiter hostem adorirentur: pudor trãsfugis attulit pœnitentiam, & consilium suum (quia non putabant deprehensum) mutauerunt.

T. Quintius Capitolinus Cos. cedentibus Romanis ementitus est in altero cornu hostes fugatos, & ita confirmatis suis uictoriam retulit.

Cn. Manlius aduersus Hetruscos, uulnerato collega Fabio, qui sinistrum cornu ducebat, & ob id parte cedente, quòd etiam occisum crederent consulem cum turmis equitum occurrit, clamitans & collegam uiuere, & se dextro cornu uicisse. Qua constantia redintegratis animis suorum uicit.

Marius aduersus Cymbros & Teutonos, cùm metatores eius per imprudentiam ita castris locum cepissent, ut sub potestate barbarorum esset aqua, flagitantibus

gitantibus eam suis, digito hostem ostendens, illinc (inquit) petenda est. Quo instinctu assecutus est, ut protinus barbari tollerentur.

T. Labienus post Pharsalicam pugnam, cum uictis partibus Dyrrhachium refugisset, miscuit uera falsis, & non celato exitu pugnæ, æquatam partiũ fortunam, graui uulnere Cæsaris finxit, & hac assimulatione reliquis pompeianarũ partium fiduciã fecit.

M. Cato cùm Ambraciã, eo tempore quo sociæ naues ab Aetolis oppugnabantur, imprudens uno lembo appulisset, quanquàm nihil secum præsidij haberet, cœpit signum uoce gestuq; dare, quo uideretur subsequentes suorum naues uocare: eaq; asseueratione hostem terruit, tanquàm planè appropinquarent, qui quasi è proximo citabantur. Aetoli, ne aduentu Romanæ classis opprimerentur reliquerunt, oppugnationem.

De constituenda per constantiam acie. Cap. VIII.

SEruius Tullius adolescens, prælio quo Tarquinius rex aduersus Sabinos conflixit, signiferis segnius dimicantibus, raptum signum in hostem misit cuius recipiẽdi gratia Romani ita ardenter pugnauerunt, ut & signum & uictoriam retulerint.

Furius Agrippa Cos. cedente cornu, signum militare ereptũ signifero, in hostes Hernicos & Equos misit, quo facto eius prælium restitutum est. Summa enim alacritate Romani ad recipiendũ signũ incubuerunt.

T. Quintius

T. Quintius Capitolinus Cos. signũ in hostes Phaliscos eiccit, militésq; id repetere iussit.

M. Furius Camillus Tr. Mil. consulari potestate, cunctante exercitu arreptum manu signiferum in hostes Volscos & Latinos traxit, cæteros puduit nõ sequi.

Saluius Pelignus bello Persico idem fecit.

Q. Furius auerso exercitu, cùm occurrisset affirmauit non recepturum se in castra quenquã nisi uictorem, reductisq; in aciem, uictoria potitus est.

aduersum Scipio apud Numantiam, cùm *auersum suum uideret exercitum, pronunciauit sibi pro hoste futurũ quisquis in castra redisset.

Sinilius Priscus dictator, cùm signa legionum ferri in hostes Phaliscos iussisset signiferũ cunctantem occidi imperauit, quo exẽplo perterriti hostẽ ĩuaserũt.

Cossus Cornelius magister equitum aduersus Fidenates idem fecit.

Tarquinius aducrsus sabinos cnnctantes equites, detractis frenis cõcitatisq; equis procurrere & prorumpere aciem iussit.

M. Attilius Cos. bello Samnitico, ex acie refugientibus in castra militibus aciem suorum opposuit, affirmans secum & cũ bonis ciuibus dimicaturos eos, nisi cum hostibus maluissent, ea ratione uniuersos in aciem reduxit.

L. Sylla, cedentibus iam legionibus exercitui Mithridatico, ductu Archelai, stricto gladio in primam aciem

aciem procurrit, appellansque milites dixit, si quis quæsisset ubi Imperatorem relinquissent, respondērent pugnantem in Bœotia, cuius rei pudore uniuersi eum secuti sunt.

Diuus Iulius ad Mundam suis referentibus pedē equum suum abduci à conspectu suo iussit, & in primam aciem pedes prosiliit: milites dum destituere Imperatorem erubescunt, redintegrarunt prælium.

Philippus ueritus ne impetum Scytharum sui nō sustinerent, fidelissimos equitum à tergo posuit, præcepitq; ne quem cōmilitonum ex acie fugere paterētur, perseuerantius abeuntes trucidarent. Qua denūciatione cum effecisset, ut etiam timidissimi mallent ab hostibus quàm à suis interfici, uictoriā acquisiuit.

De his quæ post prælium fiunt si res prosperè cesserint, & de confirmandis reliquiis belli. Cap. IX.

C. Marius, uictis prælio Teutonis, reliquias eorum (quia nox circumuenerat) circumsedens. sublatis subinde clamoribus, per paucos suorū territauit, insomnemq; hostem detinuit, ex eo consecutus ut postero die irrequietum facilius debellaret.

Claudius Nero uictis Pœnis, quos Hasdrubale duce in Italiam ex Hispania traiicientes exceperat, caput Asdrubalis in castra Annibalis eiecit: quo factum est ut & Annibal luctu (nā frater occisus erat) & exercitus desperatione aduētantis præsidij affligeretur.

Lucius Sylla his qui prænestę obsidebantur occisorum

mero utrinque cæso, complura suorum corpora atra nocte sepelienda curauit. Hispani postero die ad similе officium progressi, quia plures ex ipsorum numero quàm ex Romanis cæsos repererant, uictos se esse secundum eam dinumerationem argumentati, ad conditiones Imperatoris descenderunt.

T. Martius eques Romanus, qui reliquiis exercitus duorum Scipionum præfuit, cùm in propinquo bina castra Pœnorum paucis milibus passuum distarẽt, cohortatus milites, proxima castra intempesta nocte adortus est: & cùm hostem uictoriæ fiducia incompositum aggressus, ne nuncios quidẽ cladis reliquisset, breuissimo tempore militi ad requiem dato, eadẽ nocte raptim famam rei gestæ prægressus, altera eorundem castra inuasit. Ita bis simili usus euentu deletis ubique Pœnis, amissas populo Romano Hispanias restituit.

De dubiorum animis in fide retinendis. Cap. XI.

P. Valerius Epidauri, timens oppidanorum perfidiam, quia parum præsidij habebat, gymnicos ludos procul ab urbe apparauit. Quò cùm omnis ferè multitudo spectandi causa exisset clausit portas, nec in eas antea admisit Epidaurios quàm obsides à principibus acciperet.

Cn. Pompeius cùm suspectos haberet *Causenses, & uereretur ne præsidiũ nõ reciperẽt, petiit ab eis Catinenses

eis ut ægros interim apud se refici paterentur: fortissimis deinde, habitu languentium missis, ciuitatem occupauit continuitque.

Alexander deuicta perdomitaq; Thracia petens Asiam, ueritus ne post ipsius discessum sumerent arma, reges eorum præfectosq; & omnes quibus uidebatur inesse cura detractæ libertatis, secũ uelut honoris causa traxit: ignobilibus autem relictis, plebeos præfecit: consecutus uti principes beneficiis eius obstricti nihil nouare uellent: plebs uerò ne posset quidem spoliata principibus.

Antipater conspecto priore Neciorum exercitu (qui audita morte Alexandri ad infestandum imperium eius confluxerant) dissimulans se scire qua mente uenissent, gratias his egit, quòd ad auxilium ferendum Alexandro aduersus Lacedæmonios conuenissent: adiecitq; id se regi scripturum. Cæterùm ipsos quia sibi opera eorum in præsentia non esset necessaria, abirent domos hortatus est: & hac asseueratione periculum quod ex nouitate rerum imminebat discussit.

Scipio Aphricanus in Hispania, cum inter captiuas eximiæ formæ uirgo alias, & nobilis, ad eum perducta esset, omniumq; oculos in se conuerteret, summa custodia habitam, sponso nomine ✳ Alicio reddidit: insuperq; aurum quod parentes eius redempturi captiuam domum Scipioni attulerant, eidem sponso pro nuptiali ✳ munere dedit: qua multiplici magnificentia

Luceio gratia restituit

nificētia uniuersa gēs uicta imperio Po. Ro. acceſsit.

Alexandrum quoq; Macedonem traditum eſt eximiæ pulchritudinis uirgini captiuæ, cùm finitimæ gentis principi fuiſſet deſponſata, ſumma abſtinentia ita peperciſſe, ut illam ne aſpexerit quidem. Quia mox ad ſponſum remiſſa, uniuerſæ gentis, per hoc beneficium, animos conciliauit ſibi.

Imp. Cæſar Aug. Germanicus, eo bello quo uictis hoſtibus cognomen Gemanici meruit, cùm in finibus Galliarum *Cubiorum caſtella poneret, pro fructibus eorum locorum, quæ uallo comprehendebat, precium ſolui iuſſit: atq; ea iuſticiæ fama omnium fidem aſtrinxit.

Quæ facienda ſint pro caſtris ſi ſatis fiduciæ in preſentibus copiis non habeamus. Cap. XII.

TItus Quintius Coſ. cùm Volſci caſtra eius aggreſſuri forent, cohortem tantummodo in ſtatione detinuit, reliquum exercitum ad quieſcendum dimiſit, æneatoribus præcepit, ut uallum inſidentes equis circumirent, concinerentq;. Qua facie & ſimulatione cùm propulſaſſet, & detinuiſſet per totam noctem hoſtes, ad lucis exortum feſſos uigilia, repēte facta eruptione, facilè ſuperauit.

Quintus Sertorius in Hiſpania hoſtium equitatui maximè impar, qui uſq; ad ipſas munitiones nimia fiducia ſuccedebat, nocte ſcrobes aperuit, & ante eas aciem direxit, cùm demum turmales ſecundum conſuetudinem redire uellent, pronunciauit comperiſſe inſidias ſe ab hoſtibus diſpoſitas: id circo ne diſcede-

rent à signis néue laxarent agmen. Quod cùm soluere ex disciplina fecisset, exceptus fortè ueris insidiis, quia prædixerat, interritos milites habuit.

Chares

*Phares dux Athenienſiũ cùm expectaret auxilia, & uereretur ne interea comptemptu præsentis paucitatis hostes castra eius oppugnarent, complures ex iis quos habebat, per aduersam partem nocte missos, iussit quà præcipuè conspicui forent hostibus, redire in castra, & adcedentium nouarum uirium speciem præbere: atq; ita simulatis auxiliis tutatus est, donec instrueretur expectatis.

Iphicrates Athenienſis cùm campestribus locis castra haberet, explorasſetq; Thraces ex collibus, per quos unus erat descensus, nocte ad diripiẽda castra uenturos clàm duxit exercitum, & in utroq; uiæ latere per quam transituri erant Thraces distributum collocauit: hostemq; decurrentem in castra, in quibus multi ignes per paucorum curam instituti, speciẽ manentis ibi multitudinis seruabant, à lateribus adortus oppreßit.

de effugiendo. Cap. XIII.

GAlli pugnaturi cum Attalo, aurum omne & argentum certis custodibus tradiderunt, quibus si acie *fugiſſent parceretur, quo facilius colligenda præda hostem impeditum effugerent.

fuſi eſſent

Triphon Syriæ rex uictus, per totum iter fugiẽs, pecuniam sparsit: * eumq; sectantes Antiochi equites moratus effugit.

ciq; inſectandæ

Quintus

Quintus Sertorius pulsus acie à Quinto Metello Pio, ne fugam quidem sibi tutam arbitratus, milites dispersos abire iussit, admonitos in quem locum uellet conuenire.

Viriatus dux Lusitanorum copias nostras, locorũq; iniquitatem euasit eadem qua Sertorius ratione, sparso exercitu deinde recollecto.

Horatius Cocles urgente Porsennæ exercitu iussit suos per pontem redire in urbem, eumq; (ne casu sequeretur hostis) intercidere. Quod dum efficitur, in capite eius propugnator ipse insequentes detinuit. Audito deniq; fragore pontis abrupti, deiecit se in alueũ: eũq; nõ armis, sed uulneribus oneratus tranauit.

Afranius in Hispania ad Ilerdam, cùm Cæsarem fugeret, instante eo castra posuit: cùm idem Cæsar feciset, & pabulatum suos dimisisset, ille signum repente itineri dedit.

Antonius cùm ex Parthis sibi instantibus reciperet exercitum, & quoties prima luce moueret toties urgentibus Barbarorum sagittis infestaretur, abeuntium agmen in quintam horam continuit: suisq; fidem cõstantiorẽ fecit: qua persuasione digressis inde Parthis, iustũ iter * alio die sine interpellatione cõfecit. reliquo

Philippus in Epiro uictus, ne fugiẽtẽ eũ Romani premerẽt, inducias ad sepeliendũ eos qui cæsi erãt impetrauit: & ob id remissioribus custodibus euasit.

Publio Cl. nauali prælio superatus à Pœnis, cùm p hostiũ præsidia necesse haberet erũpere, reliquas uigĩti

naues tanquam uictrices iußit ornari, atq; ita Pœnis existimantibus superiores fuisse acie nostros, terribilis exceßit.

à uentisq; mutari

*Pœni classe superati quia instantem auertere Romanum studebant, simulauerunt in uada naues suas incidisse, *hærentesq; imitati effecerunt, ut uictor eorum timens casum, spacium ad euadendum daret.*

Cõminius Atrabas cùm uictus à D. Iulio ex Gallia in Britanniam fugeret, & fortè ad oceanum secundo uento quidem, sed æstu recedente uenisset, quamuis naues in siccis littoribus hærerent pandi nihilominus uela iußit. Quæ cùm persequens cum Cæsar ex longinquo tumentia, & flatu plena uidisset, ratus prospero sibi eripi cursu receßit.

Finis Libri Secundi.

SEXTI IV-

LII FRONTINI VIRI CONSV-

laris Strategematum libri Tertij præfatio.

SI priores libri responderunt titulis suis, & lectorem huc usq; cum attentione perduxerunt, ædam nunc circa oppugnationes urbium defensionesq; strategemata: nec morabor ulla prælocutione, prius traditurus quæ oppugnãdis urbibus usui sunt, tum quæ obsessos instruere possint: depositis autem operibus & machinamentis, quorum expleta iampridem inuentione, nullam uideo ultra artium materiã, has circa expugnationẽ species strategematõ fecimus.

De repentino impetu. Cap. I.

T. Quintius Cos. victis acie Equis & Volscis, cùm Antium oppidum expugnare statuisset, ad concionem uocato exercitu, exposuit quàm id necessarium & facile esset, si non differretur: eoq; impetu, quem exhortatio concitauerat, aggressus est urbem.

Marcus Cato animaduertit in Hispania potiri se

quodam oppido posse, si inopinantes inuaderet: qua tridui itaq; iter biduo, per confragosa & deserta emensus, nihil tale metuentes oppressit hostes: uictoribus deinde suis causam tam facilis euentus requirentibus, dixit, tum illos uictoriam adeptos, cùm qua tridui iter biduo arripuerunt.

De fallendis iis qui obsidentur. Cap. II.

Luerium

DOmitius Caluinus cùm obsideret * Lucam oppidum Lygurum, situ non tàtùm & operibus, uerùm etiam propugnatorum præstantia tutum, circuiri muros frequenter omnibus copiis instituit, easdēq; reducere in castra. Qua cōsuetudine inductis ita oppidanis, ut crederent exercitationis id gratia facere Romanum, & ob hoc nil ab eo conatu cauentibus, morem illum obambulandi in subitū direxit impetū: occupatisq; mœnibus * oppressit, ut seipsos dederent & oppidum.

expressit

C. Duillius Cos. subinde exercendo milites remigesq;, consecutus est ut securis Carthaginensibus usq; in id tempus innoxiæ cōsuetudinis, subitò admota classe murum occuparet.

Annibal in Italia multas urbes cepit, cum Romanorum habitu quosdam suorum ex longo belli usu Latinè quoque loquentes præmitteret.

Arcades Messeniorum castellum obsidentes, factis quibusdam armis ad similitudinem hostilium eo tempore

pore quo successura alia præsidia his exploraverāt, instructi eorum qui expectabantur ornatu, admissíq; per hunc errorē ut socij, possessionem loci strage hostium adepti sunt.

Cimon dux Atheniēsium in Caria insidiatus cuidā ciuitati, religiosum incolis templum Dianæ lucúmq; qui extra muros erat noctu improuisus incendit: effusisq; oppidanis ad opem aduersus ignes ferendā, uacuam defensoribus cepit urbem.

Alcibiades dux Athenien. cùm ciuitatem Agrigētinorum egregiè munitam obsideret, petito ab eis cōsilio, diu tāquam de rebus ad commune pertinentibus disseruit in theatro, ubi ex more Græcorum locus cōsultationi præbebatur, dumq; cōsilij specie tenet multitudinem, Athenienses quos ad id præparauerat incustoditam urbem ceperunt.

Epaminundas Thebanus in Arcadia die festo effusè extra mœnia uagantibus hostium fœminis, pleroſq; ex militibus suis muliebri ornatu immiscuit: qua simulatione illi intra portas sub noctem recepti, ceperunt oppidum, & suis aperuerunt.

Aristippus Lacedæmonius, festo die Tegeatarum, quo omnis multitudo ad celebrandum Mineruæ sacrum urbe egressa erat, iumenta saccis frumentariis palea refertis onusta, Tegeam misit, agētibus ea militibus, qui negociatorum specie inobseruati portas aperuerunt suis.

Antiochus in Cappadocia ex castello * Suenda Sueda

quod obsidebat, iumenta frumentatum egressa intercepit: occisisq; calonibus, eorundem uestitu milites suos tanquam frumentum reportantes submisit. Quo errore illi custodibus deceptis, castellum intrauerũt, admiserúntque milites Antiochi.

Thebani cùm portum Sycioniorum nulla ui redigere in potestatem suam possent, nauem ingentem armatis compleuerunt, exposita super merce, ut negociatorum specie fallerent: ab ea deinde parte murorum, quæ longissimè remota erat, apparere paucos dispposuerunt, cum quibus è naue quidam egressi inermes simulata rixa, occurrerunt: Sycionis ad dirimendum id iurgium aduocatis, Thebanæ naues & portũ uacantem & urbẽ occupauerunt. Thymarcus Aetolus occiso * Charmade Ptolomæi regis præfecto, chlamyde interempti & galero ad Macedonicũ ornatus est habitum: per hunc errorem pro Charmade in Samniorum portum receptus occupauit.

Carneade

De eliciendis ad proditionem. Cap. III.

PApyrius Cursor Cos. apud Tarentum, Miloni, qui tum præsidio Epirotarum urbem obtinebat, salutem ipsi & popularibus, si per illum oppido potiretur, pollicitus est. Quibus præmiis ille corruptus persuasit Tarentinis, ut se legatum ad consulem mitterent, à quo plena promissa ex pacto referens, in securitatem oppidanos resoluit, atque ita incustoditam urbem Cursori tradidit.

Marcellus cùm Syracusanum quendam Sosistratum

tum ad proditionem solicitasset, ex eo cognouit remissiores custodias fore die festo, quo *Epicides præbiturus esset uini epularumq; copiam: insidiatus igitur hilaritati, & quæ eam sequebatur socordiæ, munimenta conscendit, uigilibusq; cæsis, aperuit exercitui Romano urbem nobilibus uictoriis claram. *Phicides

Tarquinius superbus cùm Gabios in deditionem accipere non posset, filium suum Sext. Tarquium cæsum uirgis ad hostem misit, is incusata patris sæuitia persuasit Gabinis, ut odio suo aduersus regẽ uterẽtur, & dux ad bellum electus tradidit patri Gabios. Apollonio

Cyrus Persarum rex suum comitem Zopyrum exploratæ eius fide, truncata de industria facie, ad hostes dimisit: ille assentante iniuriam fide, creditus inimicissimus Cyro, cùm hãc persuasionem adiuuaret, procurrendo propius quotiens acie decertaretur, & in eum tela dirigendo, commissam sibi Babiloniorum urbem tradidit Cyro.

Philippus oppido Samiorum excluſus *Apollonide præfecto eorũ, ad proditionẽ corrupto ꝑsuasit, ut plaustrũ lapide quadrato oneratũ, in ipso aditu portæ poneret: consestim deinde signo dato insequutus oppidanos, circa impedita claustra oppressit trepidantes.

Annibal apud *Tarentum quæ à præsidio Romano, duce Liuio tenebatur, Eoneum quendam Tarentinum quẽ ad proditionem solicitauerat, ciusmodi fallacia instruxit, ut ille per causam uenãdi noctu procederet Arcem

cederet, quasi id per hostem interdiu non liceret: egresso ipsi apros subministrabant, quos ille tanquã ex captura Liuio offerret, idq; cùm sæpius factum esset, & ideo minus obseruaretur, quadam nocte Annibal uenatorũ habitu, Pœnos comitibus eius immiscuit: qui cùm onusti uenatione quam ferebant recepti essent à custodibus, protinus eos adorti occiderunt. Tunc fracta porta admissus cum exercitu Annibal omnes Romanos interfecit, exceptis his qui in arcem præfugerant.

Lysimachus rex Macedonum, cùm Ephesios oppugnaret, & illi in auxilio haberent Mandronem Archipiratam, qui plerunque oneratas præda naues, Ephesum appellebat, corrupto ei ad proditionem, iunxit fortissimos Macedonum, quos ille restrictis manibus pro captiuis Ephesum introduceret, qui postea raptis ex arcearmis urbẽ Lysimacho tradiderũt.

Per quæ hostes ad inopiam redigantur. Cap. IIII.

Fabius Maximus uastatis Campanorum agris, ne quid eis ad fiduciam obsidionis supereſſet, recessit sementis tempore, ut frumentum quod reliquum habebant, in sationes conferrent: reuersus deinde renata protriuit, & ad famẽ redactis potitus est. Antigonus aduersus Athenienses idem fecit.

Dyonisius multis urbibus captis, cùm Rheginos aggredi uellet, qui copiis abundabant, simulauit pacem, petiitque ab eis, ut commeatus exercitui ipsius submistrarent: quod cùm impetrasset, exhausto oppi-

danorum

danorum frumento, aggressus urbem alimentis destitutã superauit. Idem & aduersus Himeræos fecisse dicitur Quintus Curtius.

Alexander oppugnaturus Leucadiam commeatibus abundantem, prius castella, quæ in confinio erant cepit: omnesq; ex his Leucadiam passus est confugere, ut alimenta inter multos celerius absumerentur

Phalaris Agrigentinus, cùm quædam loca munitione tuta in Sicilia oppugnaret, simulato fœdore frumenta quæ residua se habere dicebat, apud eos deposuit: deinde data opera ut tectorum cameræ, in quibus id conferebatur rescissæ pluuiam reciperent, fiducia conditi commeatus, propria tritico abusos initio æstatis, aggessus inopia compulit ad deditionem.

Quemadmodum persuadeatur obsidionem esse permansuram. Cap. X.

CLearchus Lacedæmonius exploratum habens Thracas omnia uictui necessaria in montes comportasse, una quoque ope sustentari, quòd crederent eum commeatus inopia recessurum, per id tempus quo legatos eorum uenturos opinabatur, aliquẽ ex captiuis in conspectu iussit occidi, & membratim tanquam alimenti causa in contubernia distribuit. Thraces nihil non facturum perseuerantiæ causa eũ credentes, qui tam detestabiles epulas sustinuisset, experiri, in deditionem uenerunt.

Tyberius Gracchus Lusitanis dicẽtibus in decẽ ãnos cibaria se habere, & ideo obsidionẽ nõ expaueſcere,

Vndecimo,

Vndecimo, inquit, anno uos capiam. Qua uoce perterriti Lusitani quanquam instructi commeatibus, statim se tradiderunt.

Aul. Torquato urbẽ Græcã oppugnanti, cùm diceretur iuuentutẽ ibi studiosè iaculis & sagittis exerceri, Pluris eam, inquit, propediem uendam.

De destructione præsidiorum hostium. Cap. VI.

Scipio Annibale in Aphricam reuerso, cùm plura oppida, quæ ratio illi in potestatem redigenda dictabat, firmis præsidiis diuersæ partis obtinerentur, subinde aliquam manum submittebat ad infestanda ea, nouissimè etiam tanquam direpturus ciuitates aderat, deinde simulato metu refugiebat. Annibal ratus ueram esse eius trepidationem, deductis undiq; præsidiis tanquam de summa rerum dimicaturus insequi cœpit: ita cõsecutus Scipio quod petierat nudatas propugnatoribus urbes, per Masiniſſam & Numidas cepit.

Deluinum

P. Cornelius Scipio intellecta difficultate expugnandi ✳ *Delminum, quia omnium concursu defendebatur aggredi alia oppida cœpit, & euocatis ad sua defendenda singulis, uacuatũ auxiliis Delminũ cepit.*

Illyrios

Pyrrhus Epirotarũ rex, æduersus ✳ *Illyricos cùm ciuitatem, quæ caput gentis erat, redigere in potestatem suam uellet, eius desperatione cæteras urbes petere cœpit: consecutusq; est, ut hostes fiducia uelut satis munitæ urbis eius ad tutelam aliarum dilaberentur. Quo facto ipse rursus reuocatis omnibus*

suis

ſuis, uacuam eam defenſoribus cepit.

Cornelius Ruffinus Coſ. cùm aliquanto tempore Crotonam oppidum fruſtra obſediſſet, quod inexpugnabile faciebat aſſumpta in præſidia Lucanorũ manus, ſimulauit ſe cœpto deſiſtere: captiuum deinde magno præmio ſolicitatũ, miſit Crotonã, (tanquã ex cuſtodia effugiſſet) q̃ perſuaſit diſceßiße Romanos: id uerum Crotonenſes arbitrati, dimiſere auxilia, deſtitutique propugnatoribus, inopinati, & inualidi capti ſunt.

Mago dux Carthaginenſium uicto Cn. Piſone, & in quadam turre circumſepto, ſuſpicatus uentura ei ſubſidia, per fugam miſit qui perſuaderet appropinquantibus captum iam Piſonem: qua ratione deterritis eis, reliqua uictoriæ conſummauit.

Alcibiades in Sicilia cùm Syracuſanos capere uellet, ex Catanenſibus, apud quos tum exercitum continebat, quẽdam exploratæ ſolertiæ ſubmiſit Syracuſanis: is in publicum conſilium introductus, perſuaſit infeſtiſſimos eſſe Catanenſes Atheniẽſibus, & ſi adiuuarentur à Syracuſanis, futurum ut opprimerent eos & Alcibiadem: qua re adducti Syracuſani uniuerſis uiribus Catanam petituri proceſſerunt, relicta ipſorum urbe: quam à tergo adortus Alcibiades deſolatam, ut ſperauerat, aſſixit.

Cleonymus Athenienſis Trœzenios qui præſidio Craterum tenebant aggreſſus, tela quædam (in quibus ſcriptum erat ueniſſe ſe ad liberandam eorũ rempub.)

qua usos profluuio uentris decipiens cepit.

De iniiciendo obsessis pauore Cap. VIII.

PHilippus cùm * Trinassum castellum nulla ui capere posset, terram ante ipsos muros aggessit, simulauitq; agi cuniculum: castellaniq;, quia subrutos se existimarant, dediderunt. * Teenassum

Pelopidas Thebanus Magnetum duo oppida simul oppugnaturus, non ita longo spacio distante, quo tẽpore ad alterum eorum exercitum admouebat, præcepit, ut ex composito ab aliis castris quatuor equites coronati, notabili alacritate uelut uictoriam nũciantes uenirent: ad cuius simulationem curauit ut sylua quæ in medio erat incẽderetur, præbitura speciem urbis ardentis: præterea quosdam captiuorũ habitu eodem iussit perduci. Qua asseueratione perterriti, qui obsidebantur dum in parte iam se superatos existimarent, defecerunt.

Cyrus rex persarum incluso Sardibus Cræso, qua præruptus mons nullum aditũ prestabat, ad mœnia malos exequantes altitudinẽ iugi subrexit, quibus simulachra hominũ armata Persici habitus imposuerat, noctuq; eos monti admouit. Tum prima luce ex altera parte muros agressus est, ubi orto sole simulachra illa, armatorũ referentia habitum refulserũt, oppidani captam urbem à tergo credẽtes, & ob hoc in fugam dilapsi uictoriam hostibus concesserunt.

De irruptione

De irruptione ex diuersa parte quàm expectamus Cap. IX.

SCipio apud Carthaginem sub discessum æstus maritimi secutus deũ (ut dicebat) ducem, ad muros urbis accessit: & cedente stagno, quà non expectabatur, irrupit.

Fabius Maximus Cunctatoris filius, apud Arpos præsidio Annibalis occupatos considerato situ urbis, sexcentos milites obscura nocte misit: qui per munitam eóq; minus ✱frequentem oppidi partem scalis erecti in murum, portas reuellerent: hi adiuti decidentium aquarum sono, qui operis strepitum obscurabat, iussa peragunt, ipse dato signo ab alia parte aggressus cepit Arpos.

frequentatum

consulto

C. Marius bello Iugurthino apud flumen Muluchã cùm oppugnaret castellum in monte saxeo situ, quod una & angusta semita adibatur, cætera parte uelut ✱cum saltu præcipiti, nunciato sibi per Ligurem quendam ex auxiliis gregalem militem, qui fortè aquatum progressus, dum per saxa montis cochleas legit, ad summum peruenerat, eripi posse castellum, paucos centuriones, quibus perfectißimos cum uelocißimis militibus æneatores immiscuerat, misit: capite pedibúsq; nudis, ut prospectus uisúsq; per saxa facilior foret, scutis ✱armisq; à tergo aptatis, hi Ligure duce & telis & clauis quibus in ascensu nitebantur adiuti, cùm ad posteriora & ob id uacua defensoribus castelli peruenissent, concinere & tumultuari,

gladiisq;

multuari, ut præceptum erat cœperunt: ad quod constitutum Marius constantius adhortatus suos, acrius instare castellanis cœpit: quos ab imbelli multitudine suorum reuocatos, tanquàm capti à tergo essent insecutus, castellum cepit.

Lucius Cornelius Cos. cõplura Sardiniæ cepit oppida, dum *fortissimas partes copiarum noctu exponit, quibus præcipiebat, ut delitescerent, operirenturq; tempus, quo ipse noctu appelleret: occurrentibus deinde aduentãti hostibus, & ab ipso per simulationem fugæ longius ad persequendum auocatis, illi in relictas ab eis urbes impetum facerent. *firmissimas

Pericles Athenienſium dux cùm oppugnaret quãdam ciuitatem magno consensu defendentium tutam, nocte ab ea parte murorũ quæ mari adiacebat classicum cani, clamorémq; attolli iussit: hostes *penetrari illac in oppidum rati, reliquerũt portas, per quas Pericles destitutas præsidio irrupit. *penetratũ

Alcibiades dux Athenienſium Cyzicum oppugnandi eius causa nocte improuisus accessit: & ex diuersa parte mœnium cornicines canere iussit: sufficere propugnationi murorum poterant ad id latus, à quo solo se tentari putabant cùm confluerent, qua non *obsidebantur muros transcendit. *absistebatur

Thrasybulus dux Milesiorum, ut portum Syciooniorum occuparet, à terrra subinde oppidanos tentauit: & illo quo lacessebantur conuersis hostibus, classe inspectata portum cepit.

Philippus in obsidione cuiusdam maritimæ urbis, binas naues procul à conspectu contabulauit, superstruxitq; eis turres: alias deinde turribus adortus à terra, donubus propugnatores distrinxit, turritas naues à mari applicauit, & quà non resistebatur subiit muros.

Pericles Peloponesorum castellum oppugnaturus, in quod duo omnino erant accessus, alterum fossa intercluſit, alterum munire instituit: castellani securiores ab altera parte facti, eam solam qua muniri uidebant custodiri cœperunt. Pericles præparatis pontibus iniectisq; super fossam à qua non cauebatur subiit castellum.

Antiochus aduersus Ephesios, rodiis quos in auxilio habebat præcepit, ut nocte portum cum magno strepitu inuaderent: ad quam partem omni multitudine cum tumultu decurrente, nudatis defensore reliquis munitionibus ipse aggressus ex aduerso ciuitatem cepit.

De insidiis per quas eliciantur obsessi. Cap. X.

CAto in conspectu Lacetanorũ quos obsidebat reliquis suorum submotis Suessanes quosdam ex auxiliaribus, maximè imbelles, aggredi mœnia iussit: hos cùm facta eruptione Lacetani facilè auertissent, & fugientes auidè insecuti essent, illis quas occultauerat cohortibus oppidum cepit.

Lucius

Lucius Scipio in Sardinia, cuiusdam ciuitatis per tumultum relicta oppugnatione quam instruxerat, speciem fugientis * præstitit: insecutisq; temerè oppidanis, per eos quos in proximo occultauerat oppidum inuasit. finxit

Annibal cùm obsideret ciuitatem Hymeram, castra sua capi de industria passus est, iussis recedere Pœnis, tanquam præualeret hostis. Quo euentu Hymeræ ita deceptis, ut gaudio impulsi relicta urbe procurrerent ad Punicum uallum, Annibal uacuã urbem per eos quos in insidiis, ad hanc ipsam occasionem posuerat, cepit.

Idem ut Saguntinos eliceret, rara acie ad muros accedens ad primam eruptionem oppidanorũ simulata fuga cessit, interpositóq; exercitu ab oppido intercluſos hostes à suis, in medio trucidauit.

Himilco Carthaginensis, apud Agrigentum, iuxta oppidum partem copiarum in insidiis posuit: præcepitq; his, ut cùm processissent oppidani ligna humida incenderent, deinde cum reliqua parte exercitus luce ad eliciẽdos hostes progressus, simulata fuga persequentes oppidanos longius cedendo protraxit: insidiatores prope mœnia imperatum ignem * acerbũ subiecerunt unde obortum contemplati fumum Agrigentini incensam ciuitatem suam existimauerunt: defendendæq; eius gratia, dum trepidè recurrunt, obuios eis qui insidiati iuxta muros erant & à tergo instãtibus quos persecuti fuerãt, in medio trucidati sũt. acerbis

Viriatus dispositò per occulta milite, paucos misi qui abigerent pecora Socobrigentium, ad quæ illi uindicanda cùm frequentes procurrissent, simulantésque fugã prædatores persequerentur, deducti in insidias cæsique sunt.

Scordisci equites cùm Heracleæ duarum partium præsidio propositus esset Lucullus pecora abigere simulantes, prouocarunt eruptionem: fugam deinde mentiti, sequentem Lucullum in insidias deduxerũt, & octingentos cum eo milites occiderunt.

Chares dux Athenienſiũ, ciuitatẽ aggressurus littori appositam, post quædam promontoria occultè habita classe, è nauibus uelociſsimã præter hostilia præsidia ire iussit: qua uisa, cùm omnia nauigia quæ pro custodia portus agebantur ad persequendam euolassent, Chares in indefensum portum cum reliqua classe inuectus, etiam ciuitatem occupauit.

Lartha

Barca dux Pœnorum, in Sicilia Lilybæũ nostris terra mariq; obsidentibus partem classis suæ procul armatam iussit ostendi, ad eius conspectum cùm euolassent nostri ipse reliquis quas in occulto tenuerat, nauibus, Lilybæi portum occupauit.

De simulatione regressus. Cap. XI

PHormion dux Athenienſium, cùm depopulatus esset agros Calchidensium legatis eorum de ea requirentibus benignè respondit: & nocte qua *dimissurus illos erat, fiuxit literas sibi superuenisse ciuium suorum, propter quas redeundum haberet, ac

*admissurus

paulum

paulum regressus dimisit legatos, his omnia tuta & abisse Phormionem renunciantibus, Chalcidēses spe & oblatæ humanitatis & abducti exercitus remissa urbis custodia, cùm confestim Phormion reuertisset prohibere expectatam uim non potuerant.

Agesilaus dux Lacedæmoniorum cùm Phocenses obsideret, & intellexisset, eos qui tunc præsidio illis erant, iam grauari belli incommodo, paululum regressus tanquam ad alios actus, liberam occasionem recedendi his dedit: non multo post milite reducto, destitutos Phocenses superauit.

Alcibiades aduersus Byzantios, qui se mœnibus continebant, insidias disposuit, & simulato regressu, incautos eos oppressit.

Viriatus cùm tridui iterdiscedens confeciscet, idē illud uno remensus securos Segobrienses & sacrificio tum maximè occupatos oppressit.

Epaminundas Mantiniam cùm Lacedæmonios in subsidium hosti uenisse animaduerteret, ratus posse Lacedæmonem occupari, si clam illo profectus esset, nocte crebro ignes fieri iussit, ut specie remanendi, occultaret profectionem: sed à transfuga proditus, assecuto exercitu Lacedæmoniorum, itinere quidem quo *Spartam petebat, destitit: idem tamen consiliū conuertit ad Mantinienses, æque enim ignibus factis Lacedæmonios quasi maneret frustratus, per xl milia passuum Mantiniam reuertitur, eamq; auxilio destitutam occupauit. *Portam

Ex contrario circa tutelam obsessorum, de exercenda cura suorum Cap. XII.

ALcibiades Athenien. ciuitate sua à Lacedæmoniis obsessa, ueritus negligentiam uigilum, denunciauit his qui in stationibus erant, ut obseruarent lumen quod nocte ostensurus esset ex arce, & ad conspectum eius ipsi quoq; lumina attollerent, in quo munere qui cessasset, pœnam passurum: dum solicitè expectatur signum ducis, peruigilatum ab omnibus & suspectæ noctis periculum euitatum est.

Iphicrates dux athenienſium cùm præsidio Corinthum teneret, & sub aduẽtum hostium ipse uigilias circumiret, uigilem quem dormientem uiderat, transfixit cuspide, quod factum quibusdam tanquam sæuum increpantibus, Qualem inueni, inquit, talem reliqui. Epaminundas Thebanus idem feciſſe dicitur.

De emittendo & recipiendo nuncio. Cap. XIII.

ROmani obsessi in capitolio ad Camillũ ab exilio implorandum miserunt Pontium Cominiũ qui ut stationes Gallorum falleret, per saxa Tarpeia dimissus, transnato Tyberi Veios peruenit, & perpetrata legatione similiter ad suos rediit.

miserunt

Cãpani diligenter Romanis, à quibus obsessi erãt custodias agentibus, quendam pro transfuga suborna tum miserunt, qui occultatam baltco epistolam inuẽta effugiendi occasione ad Pœnos pertulit.

Vexatione

Venatione quoq; & pecoribus quidam insuerũt literas, membranis mandatas.

Aliqui & iumentum in * aduersam partem insulserunt, dum stationes transeunt. Nonnulli interiora uaginarum inscripserunt. * aduersam partem insixerunt

L. Lucullus * Cyriceno s obsessos à Mithridate, ut certiores aduentus sui faceret, cùm præsidiis hostium teneretur introitus urbis, qui unus & angustus ponte modico insulam continenti iungit, multùm è suis sciolum nandi, & nauticæ artis peritum, iussit insidentem duobus inflatis utribus, literas insutas habentibus, quos ab inferiore parte duabus regulis inter se distantibus commiserat, ire septem milium passuum traiectum. Quod ita peritè gregalis fecit, ut cruribus uelut gubernaculis dimissis cursum dirigeret, & procul uisentes, quin statione erant, marinæ specie beluæ deciperet. * Cyzicenos

Hircius Cos. ad Decimum Brutum, qui Mutinæ ab Antonio obsidebatur, literas subinde misit plumbo scriptas, quibus ad brachium religatis, milites * Scultellam amnem transnabant. * Scultenam

Idem columbis (quas inclusas antè tenebris & fame affecerat) epistolas seta ad collum religabat, cásque à propinquo in quantum poterat mœnibus loco emittebat: illæ lucis cibiq; auidæ, altissima ædificiorũ petentes excipiebantur à Bruto, qui eo modo de omnibus rebus certior fiebat: utiq; postquàm dispositio quibusdã locis cibo colũbas illuc deuolare instituerat.

De introducendis auxiliis & commeatibus suggerendis. Cap. XIIII.

Aregua

BEllo ciuili, cùm * Atégua urbs in Hispania Pompeianarum partium obsideretur, Maurus interr ex, tanquam Cæsarianus Tribuni cornicularius uigiles quosdam excitauit, è quibus aliquos euitans, constantia fallaciæ suæ per medias Cæsaris copias præsidium Pompei trãduxit.

Annibale obsidente Casilinum Romani farinam doliis secunda aqua Vulturi fluminis demittebant, ut ab obsessis exciperetur, quibus cùm obiecta per mediũ amnem cathena Annibal obstitisset, nuces sparsere, quæ cum aqua ferente ad oppidum defluerẽt, eo commeatu sociorum necessitatem sustentauerunt.

Hircius Mutinensibus obsessis ab Antonio salem, quo maximè indigebant, cuppis conditum, per amnẽ Saturnum intromisit. Idem pecora secunda aqua dimisit, quæ excepta sustentauerunt necessariorum inopiam.

Quemadmodum efficiatur, ut abundare uideantur quæ deerunt. Cap. XV.

ROmani cùm à Gallis Capitolium obsideretur, in extrema iam fame panem in hostem iactauerunt: consecutiq; ut abundare commeatibus uidereẽtur, obsidionẽ donec Camillus subueniret tolerauerũt.

Athenienses aduersus Lacedæmonios idem fecisse dicuntur.

Hi qui ab Annibale Casilini obsidebantur ad extremam

tremam famem peruenisse crediti, cùm etiam herbas alimentis eorum Annibal sæpe arato loco qui erat inter castra ipsius & mœnia præciperet, semina in præparatum locum iecerunt: consecuti ut haberet uiderentur, quo uictum sustentarent usque ad satorum prouentum.

Reliqui ex Variana clade, cùm obsiderentur, quia *defici frumento uidebantur, horrea tota nocte circumduxerunt: captiuos deinde præcisis manibus dimiserunt, hi circumsidentibus suis persuaserunt, ne spem maturæ expugnationis reponerēt in fame Romanorum, quibus alimentorum ingens copia superesset. *deficere

Thraces in arduo monte obsessi, in quem hostibus accessus non erat, collato uiritim exiguo tritico, aut caseo pauerunt pecora, & in hostium præsidia dimiserunt: quibus exceptis occisisq; , cum frumenti uestigia in uisceribus eorum apparuissent, opinatus hostis magnam uim tritici supersse eis, qui inde etiam pecora pascerent, recessit ab obsidione.

Thrasybulus Dux Milesiorum cùm longa obsidione milites sui angerentur ab Aliatte, qui sperabat eos ad deditionem fame posse compelli, sub aduentū legatorum Aliattis frumentum omne in forum compellere iussit: & conuiuis sub id tempus, institutis per totam urbem epulas præstitit: atq; ita persuasit hosti supersse ipsis copias, quibus diuturnam sustinerent obsidionem.

Qua ratione

Qua ratione proditoribus & transfugis occurratur, Cap. XVI.

C. Marcellus cognito consilio Battei Nolani qui corrumpere ad defectionem populares stu debat, & Annibali gratificabatur, quòd illius beneficio curatus inter Cannenses saucius, & ex captiuitate remissus ad suos erat, quia interficere eum (ne supplicio eius reliquos concitaret Nolanos) non audebat, accersitum ad se allocutus est, dicens, fortissimum eum militem esse, quod antea ignorasset: hortatusq; est, ut secum moraretur: & super uerborum honorem, equo quoq; donauit. Qua benignitate non illius tantum fidem, sed etiam popularium qui ex illo pendebãt, sibi obligauit.

occiderunt

Amilcar dux Pœnorum, cùm frequenter auxiliares Galli ad Romanos transirent, etiam ex consuetudine, ut socij excipierentur, sibi fidelissimos subornauit ad dissimulandum transitionem, qui Romanos excipiendorum causa eorum progressos *ceciderunt. Quæ solertia Amilcari non tantùm ad præsentem profuit successum, sed in posterum præstitit, ut Romanis ueri quoq; transfugæ forent suspecti.

Hanno Carthaginensium Imperator in Sicilia, cùm comperisset Gallorum mercenariorum circiter quatuor milia conspirasse ad transfugiendum ad Romanos, quòd aliquot mensium merces non receperãt, animaduertere autem in eos non auderet, metũ seditionis

ditionis, promisit prolationis iniuriam, liberalitate pensaturũ: quo nomine gratias agentibus Gallis, per tempus idoneum *datis pollicitis, fidelissimum dispẽ dicitur
satorem ad Otacilium Cos. misit: qui tanquam rationi pollicitus
bus interuersis transfugisset, nunciauit nocte prox
ima Gallorum quatuor milia, quæ prædatum forent missa, posse excipi. Otacilius nec statim credidit trãs fugæ, nec tamen rem spernendam ratus, disposuit in insidiis lectissimã manum suorũ, ab ea Galli excepti dupliciter. Hannonis consilio satisfecerunt, & Romanos ceciderunt, & ipsi omnes interfecti sunt.

Annibal simili consilio se à transfugis ultus est. Nam cùm aliquos ex militibus suis sciret transfugisse proxima nocte, nec ignoraret exploratores hostiũ in castris suis esse, palam pronunciauit, non debere trãsfugas uocari solertissimos milites, qui ipsius iussu exierint ad excipienda hostium consilia, auditis quæ pronunciauit, retulerunt exploratores ad suos. *Tũ compressi
comprehensi à Romanis transfugæ & amputatis manibus remissi sunt.

Diodorus cùm præsidio Amphipolim tueretur, & duo milia Thracum suspecta haberet, quæ uidebantur urbem direptura, mentitus est paucas hostium naues proximo littori applicuisse, easq; diripi posse. Qua spe simulatos Thracas emisit, ac deinde clausis portis non recepit.

De eruptionibus

De eruptionibus. Cap. XVII.

ROmani, qui in præsidio Panormitanorũ erãt, ueniente ad obsidionem Hasdrubale, raros ex industria in muris posuerunt defensores: quorũ paucitate contempta, cùm incautus muris succederet Hasdrubal, eruptione facta ceciderunt eum.

Aemilius Paulus uniuersis Lyguribus improuisò adortis castra eius, simulato timore militem diu continuit, deinde fatigato iam hoste, à quatuor portis eruptione facta strauit, cepitq; Lygures.

Velius præfectus Romanorum arcem Tarentinorũ tenens, misit ad Hasdrubalem legatos, uti abire sibi incolumi liceret: ea simulatione ad securitatem perductum hostem eruptione facta cecidit.

Cn. Pompeius circumsessos ad Dyrrhachium non tantùm obsidione liberauit suos, uerumetiam post eruptionem, quam oportuno & loco & tempore fecerat, Cæsarem ad castellum, quod duplici munitione instructum erat, auidè irrumpentẽ, exterior ipse circumfusus corona obligauit, ut ille inter eos quos obsidebat, & eos qui extra circumuenerant medius, non leue periculum & detrimentum senserit.

didiacum aliàs rhyndacum

Flauius Fimbria in Asia apud *Hildinacum aduersum filium Mithridatis brachiis à latere ductis, deinde foßa in fronte percussa, quietum in uallo militem tenuit, donec hostilis equitatus intraret angustias munimentorum, tunc eruptione facta sex milia eorum cecidit.

C. Cæsar,

C. Cæsar in Gallia deletis ab Ambigorige Titurij Sabini & Cottæ legatorum copiis, cùm à Q. Cicerone, qui & ipse oppugnabatur, certior factus, cum duabus legionibus aduentaret, conuersis hostibus metum simulauit, militesq; in castris quæ ampliora solito industria fecerat tenuit: Galli præsumpta iam victoria, uelut ad prædam castrorum tendentes, fossas implere, & uallum detrahere cœperunt: qua re prælio aptatos, Cæsar emisso repente undiq; milite trucidauit.

Titurius Sabinus aduersus Gallorum amplum exercitum continendo militem iuxta munimenta, præstitit eis suspicionẽ metuentis: cuius augendæ causa perfugam misit, qui affirmaret exercitum Romanum in desperatione esse, ac fugam cogitare: Barbari oblata uictoriæ spe concitati, lignis sarmentisq; se onerauerunt, quibus fossas complerent: ingentiq; cursu castra nostra in colle posita petiuerunt, unde in eos Titurius uniuersas immisit copias, multisq; Gallorũ cæsis plurimos in deditionem accepit.

Asculani oppugnaturo oppidum Pompeio cum paucos senes ægros in muris ostendissent, ob id securos Romanos eruptione facta fugauerunt.

Numantini obsessi, ne pro uallo quidem instruxerunt aciem, adeoq; se continuerunt, ut Popilio Lenati fiducia fieret, scalis oppidum aggrediendi. Quo de inde suspicante insidias (quia ne tunc quidem obsistebatur) ac suos reuocãte, eruptione facta auersos & descendentes

descendentes adorti sunt.

De constantia obsessorum. Cap. XVIII.

ROmani assidente mœnibus Annibale ostentãdæ fiduciæ gratia, supplementum exercitibus, quos in Hispania habebant, diuersa porta miserunt. Iidem agrum in quo castra Annibal habebat, defuncto forte domino, uænalem ad id precium licendo perduxerunt, quo is ager ante bellum uænierat. Hi dum ab Annibale obsiderentur, & ipsi obsiderent Capuam, decreuerunt ne nisi capta ea, reuocaretur inde exercitus.

Finis Libri Tertij

SEXTI IV-

LII FRONTINI VIRI CONSVLARIS

Strategematon Libri Quarti Præfatio.

Vlta lectione cõquisitis Strategemati bus, & non exiguo scrupulo digestis, ut promissum trium librorum implerẽ, si modò impleui, in hoc exhibebo ea quæ parùm aptè descriptioni priorum ad speciem alligata subiici uidebantur, & erant exempla potius strategicon quàm strategemata. Quæ idcirco separaui, quia quàmuis clara, diuersæ tamen erant substantiæ: ne si qui forte in aliqua ex his incidissent, similitudine indoctè prætermißa opinarentur: & sanè uelut residua expediẽda sũt, in quo sicut antea, & ipse ordinẽ per species seruare conabor.

De Disciplina Cap. I

Vblius Scipio ad Numantiã, corruptũ superior ũ ducũ socordia exercitũ correxit, dimisso ĩgẽti lixarũ numero, redactis ad munus quotidiana exercitatione mũlitibus, quibus cũ frequẽs iniũgeret iter, portare cõplurũ dierũ cibaria imperauit, ita ut frigora & hymbres patiẽ & fluminum

fluminum pedibus traiicere assueſceret miles: expro brante ſubinde Imperatore timiditatem & ignauiã, frãgente delicatioris usus ac parum neceſſaria expeditioni uaſa. Quod maxime nobiliter accidit C. Meuio tribuno, cui dixiſſe traditur Scipio, Mihi pauliſ per, tibi & reipub, ſemper *nequam eris.

*neceſſarius nequaquã eris

Q. Metellus bello Iugurthino, ſimiliter lapſam militum diſciplinã pari ſeueritate reſtituit, cum inſuper prohibuiſſet alia carne quàm aſſa elixáue milites uti.

Pyrrhus delectori ſuo fertur dixiſſe, Tu grandes elige, ego eos fortes reddam.

Lucio Flacco & C. Varro ne Coſſ. milites primo iureiurando facti ſunt, antè enim ſacramento tãtummodo à tribunis rogabantur: cæterum ipſi inter ſe tantum coniurabnt ſe fugæ atq; formidinis cauſa non abituros, neq; ex ordine receſſuros, niſi teli petendi feriendiue hoſtis aut ciuis ſeruandi cauſa.

*Sacramẽto rogar

Scipio Aphricanus, cum ornatum ſcutum elegantius cuiuſdam uidiſſet, dixit uon ſe mirari, quòd tanta cura ornaſſet, in quo plus præſidij quàm in gladio haberet.

Philippus cùm primum exercitum conſtitueret, uehiculorum uſum omnibus interdixit, equitibus non amplius quàm ſingulos calones habere permiſit: peditibus autem denis ſingulos, qui molas & funes ferrent in æſtiua exeuntibus, xxx. dierum farinam collo portare imperauit.

Caius

Caius Marius recidendorum impedimentorũ gratia, quibus maximè exercitus agmen oneratur, uasa & cibaria militum in fasciculos aptata furcis imposuit, sub quibus & habile onus & facilis requies esset: unde & in prouerbium tractum est, Muli mariani.

Muli Marriani

Theogenes Athenienſis cum exercitum Megaram duceret, petentibus ordines respondit ibi se daturum: dein clàm equites præmisit, eosq; hostium specie impetum in suos retorquere iussit: quo facto quos tum habebat, tanquam ad hostium occursum præparentur, permisit ita ordinari aciem, ut quo quis uoluisset loco consisteret, & cùm inertißimus quisque retrò se dedisset, strenui autem in frõtẽ prosiluissent, ut quenque inuenerat stantem, ita ad ordines militiæ prouexit.

Lysander Lacedæmonius, egressum uia quendã castigabat: cui dicenti ad nullius rei rapinam se ab agmine recessisse, respondit, ne speciem quidem rapturi præbeas uolo.

Antigonus cum suum filium diuertisse audisset in eius domum cui tres filiæ insignes specie essent, Audio, inquit, fili anguste habitare te, pluribus dominis domum possidentibus, hospitium laxius accipe: iußóque commigrare edixit, ne quis minor quinquaginta annos natus, hospitio matrisfamilias uteretur.

Q. Metellus Cos. quàmuis nulla lege impediretur,

quin filium contubernalem perpetuum haberet, ma luit tamen eum in ordine merere.

Publius Rutilius Cos. cùm secundum leges in contubernio suo filium posset habere, in legione militem fecit.

T. Scaurus filium, quòd in saltu Tridētino loco hostibus cesserat, in conspectum suum uenire uetuit: adolescens uerecundia ignominiæ pressus mortem sibi consciuit.

Castra antiquitus Romani ceteræq; gentes passim per corpora cohortium uelut mapalia constituere soliti erāt, cum solos urbiū muros nosset antiquitas.

Pyrrhus Epirotarum rex, primus totum exercitum sub eodem uallo continere instituit. Romani deinde uicto eo in Campis Arusinis, circa urbem * Statuentum castris eius potiti & ordinatione notata paulatim ad hanc usque metationem, quæ nunc effecta est peruenerunt.

* Fatuentum

P. Nasica in hybernis, quàmuis classis usus non esset necessarius, ne tamē desidia miles corrumperetur, aut per ocij licentiam sociis iniuriam inferret, naues ædificare instituit.

M. Cato memoriæ tradidit, in furto comprehensis inter commilitones dextras esse præcisas: aut si lentius animaduertere uoluissent in principes, sanguinem missum.

Clearchus dux Lacedæmoniorum exercitui dicebat, Imperatorem potius quàm hostem metui debere,

significans

ſignicans eos, qui in prælio dubiam mortem timuiſſent, certum, ſi deſeruiſſent, manere ſupplicium.

Appij Claudij ſententia, ſenatus eos qui à Pyrrho rege Epirotarum capti, & poſtea remiſſi erant, equites ad peditem redegit, pedites ad leuam armaturā, omnibus extra uallum iuſſis tendere, donec bina hoſtium ſpolia ſinguli referrent.

Otacilius Craſſus Coſ. eos qui ab Annibale ſub iugum miſſi redierant, tendere extra uallum iuſſit, ut immuniti aſſueſcerent periculis, & aduerſus hoſtem audentiores fierent.

P. Coruelio Naſica, Decimo Iunio Coſſ. qui exercitū deſeruerant damnati, uirgis cæſi publicè uenierūt.

Domitius Corbulo in Armenia, duas alas & tres cohortes, quæ ad caſtellum initio hoſtibus ceſſerant, extra uallum iuſſit tendere, donec aſſiduo labore & proſperis excurſionibus redimerent ignominiam.

Aurelius Cotta Coſ. cùm ad opus equites neceſſitate cogente iuſſiſſet accedere, eorumq; pars detrectaſſet, imperium, queſtus apud cenſores, effecit, ut notarentur à partibus, deinde obtinuit ne eis præterita æra procederent. Tribuni quoq; plebis de eadem re ad populum pertulerunt, omniumq; conſenſu ſtabilita diſciplina eſt.

Q. Metellus Macedonicus in Hiſpania quinq; cohortes, quæ hoſtibus ceſſerant, teſtamentum facere iuſſas, ad locum recuperandum remiſit, nūuatus non niſi poſt uictoriam receptum iri.

P. Valerio conſuli ſenatus præcepit exercitum

ad Sirim uictum ducere ſerinum, ibique caſtra munire, & hyemem ſub tentoriis exigere.

Senatus cùm turpiter fugati eius milites eſſent, decreuit ne auxilia ei ſubmitterẽtur, niſi captis eius legionibus, quæ punico bello militiam detrectauerãt: at in Siciliam uelut relegatus per ſeptẽ annos ordeũ ex ſenatuſconſulto datum eſt.

L. Piſo cùm Titium præfectum cohortis, quòd loco fugitiuus ceſſerat, cincto togæ præciſo, ſoluta tunica, nudis pedibus, in principiis quotidie ſtare, dum uigiles uenirent, iuſſit conuiuiis & balneis abſtinere.

Sylla cohortem & centuriones, quorum ſtationem hoſtis perruperat, galeatos & diſcinctos perſtare in principiis iuſſit.

Domitius Corbulo in Armenia, Aemilio Rufo præfecto equitum quia hoſtibus ceſſerat, & parum inſtructam armis alam habebat, ueſtimenta per lictorem ſcidit: eidemq;, ut erat fœdato habitu, perſtare in principiis donec mitterentur, imperauit.

Attilius Regulus cùm ex Samnio in Lucernam trãſgrederetur, exercitúſque eius obuiis hoſtibus aduerſus eſſet, oppoſita cohorte iuſſit fugientes pro defectoribus cædi.

Cotta Coſ. in Sicilia, in Valeriũ Nobilem tribunũ militum ex gente Valeria uirgis animaduertit.

Idem P. Aurelium ſanguine ſibi iunctum, quem obſidioni Liparorum ipſe ad auſpicia repetenda Meſſanam tranſiturus præfecerat, cùm agger incẽſus, &

capta

capta castra essent, uirgis cæsum in numerum grega lium peditum referri, & muneribus fungi iussit.

Fuluius Flaccus Censor Fuluium fratrem suum, quia legionem, in qua tribunus militum erat, iniussu consulis dimiserat, à senatu mouit.

M. Cato ab hostili littore, in quo per aliquot dies manserat, cùm tradito profectionis signo classem solui isset, & relictus è militibus quidam alta uoce & gestu expostularet, uti tolleretur, circumacta ad littus uniuersa classe comprehensum supplicio affici iussit: & quem occisuri per ignominiam hostes fuerãt, exẽplo potius impẽdit. Appius Claud. ex his qui loco cesserant decimum quemque militem, sorte ductũ, fuste percussit. Fab. Rullus Cos. ex duabus legionibus, quæ loco cesserant sorte ductos in conspectu militũ securi percussit. Aquirius ternos ex centuriis, quorũ statio ab hoste prupta erat securi pcussit.

M. Antonius cùm agger ab hostibus incensus esset, ex his qui in opere fuerant duarum cohortium militem decimauit, & in singulos ex his centuriones animaduertit, legatum cum ignominia dimisit, reliquis ex legione ordeum dari iussit.

In legionem, quæ Regium oppidum iniussu ducis diruerat, animaduersum est, ita ut quatuor milia tradita custodiæ necarentur. Præterea senatusconsulto cautũ est, ne quẽ ex eis sepelire uel lugere fas esset.

L. Papyrius Cursor dictator Fabium Rutilum, magistrum equitum, quòd aduersus dictum eius, quam-

uis prosperè pugnauerat uirgis popoſcit cæſum, ſecuri percuſſurus: nec contentioni aut precibus militum conceſſit animaduerſionem, eumq; profugientem Romam perſecutus eſt: nec ibi quidē remiſſo prius ſupplicij metu, quàm ad genua eius & Fabius cū patre puoluerentur & pariter ſenatus ac populus rogarēt.

Manlius cui imperioſo poſtea cognomen fuit, filium quòd is contra edictum patris cum hoſte pugnauerat, quamuis uictorem, in conſpectu exercitus uirgis cæſum ſecuri percuſſit.

Manlius filius, exercitu pro ſe aduerſus patrē ſeditionem parante negauit tanti eſſe quenquam, ut propter illum diſciplina corrumperetur, & obtinuit ut ipſum puniri paterentur.

Q. Fabius Maximus transfugarum dextras præcidit.

M. Curio Coſ. bello Dardanico, circa Dyrachium, cùm ex quinque legionibus una ſeditione facta, militiam detrectaſſet, ſecuturamq; ſe temeritatem ducis in expeditionem aſperam & inſidioſam negaſſet quatuor legiones eduxit armatas & conſiſtere *ordinibus, detectis armis uclut in acie, iuſſit: poſt hæc ſeditioſam legionem inermem procedere, *diſcinctamq; in conſpectu armati exercitus, ſtramenta coēgit ſecare: poſtero autem die ſimiliter foſſam diſcinctos milites facere, nulliſq; precibus legionis ab eo impetrari potuit, ne ſigna eius ſubmitteret, nomēq; aboleret, milites autem in ſupplementum cæterarum, legionum

omnibus

diſtinctāq;

legionum distribueret.

Q. Fuluio, Appio Claudio Coss. ex pugna cannẽsi in Siciliam à Senatu relegati postulauerũt à Cos. M. Marcello ut in prælium ducerentur, ille Senatum consuluit: senatus negauit sibi placere cõmittu his rem pub. quam deseruissent: Marcello tamen permisit facere quod uideretur, dum ne quis eorum munere uacaret, néue donaretur, néue quòd præmium ferret, aut in Italiam reportaretur, dũ Pœni in ea fuissent.

M. Salinator consularis damnatus est à populo, quòd prædam non æqualiter diuiserat militibus.

Cùm ab Lyguribus in prælio Q. Petilius Cos. interfectus esset, decreuit senatus, uti ea legio, in cuius acie Cos. erat occisus, tota infrequens referretur, stipẽdiũ ei annuũ nõ daretur, * æraq; rescinderẽtur. numeròq; rescinderetur.

De effectu disciplinæ. Cap. II.

BRuti & Cassij exercitus, memoriæ proditũ est, bello ciuili cùm unà per Macedoniam iter facerent, priórq; Brutus ad fluuium, in quo põtem iungi oportebat peruenisset, Cassij tamen exercitum & in efficiendo ponte, & in transitu maturando præcessisse: qui uigor disciplinæ effecit, ne solùm in operibus, uerum etiam in summa belli præstarent Cassiani Brutianis.

C. Marius, cùm facultatem eligendi exercitus haberet, ex duobus qui sub Rutilio, & qui sub Metello, ac postea sub seipso meruerãt, Rutilianũ quendã minorẽ, q certiores disciplinæ arbitrabatur * præoptauit. punctauit

Domitius Corbulo, duabus legionibus & paucissimis auxiliis disciplina * correpta Parthos sustinuit. correcta

Alexander Macedo xl mūlibus hominum, iam inde à Philippo patre disciplinæ assuefactis, orbem terrarum aggressus, innumeras hostium copias uicit.

Cyrus bello aduersus Persas, xiiij milibus armatorum immensas difficultates superauit.

Epaminundas dux Thebanorum iiij milibus hominum ex quibus cccc tantum equites erant, Lacedæmoniorum exercitum, xxiiij milium peditum, equitum mille sexcentorum uicit. A xiiij milibus Græcorum, qui numerus in auxiliis Cyri aduersus Artaxerxem fuit, centum milia barbarorum prælio superata sunt.

Eadem Græcorum prælio xiiij milia, amissis ducibus reditus sui cura uni ex corpore suo Xenophonti Athenienſi demādata, per iniqua & incognita loca, incolumia reuersa sunt.

Xerxes à ccc Lacedæmoniorū ad Thermopylas uexatus, cùm uix eos cōfeciſſet, hoc ſe deceptū aiebat, quòd multos quidem homines haberet, uiros autem disciplinæ tenaces nullos.

De continentia. Cap. III.

MArcum Catonem uino eodem quo remiges contentum fuisse traditur. Fabricius cùm Cyneas legatus Epirotarum grande pondus auri dono ei daret, non accepto eo, dixit, malle se habentibus id imperare quàm habere.

Attilius Regulus cùm summis rebus præfuisset, adeò

adeò pauper fuit, ut se, coniugem, liberosq;, toleraret agello, qui colebatur per unum uillicum, cuius audita morte, scripsit senatui de successore, destitutis rebus obitu serui necessariam esse præsentiam suam.

Cn. Scipio, post res prosperè gestas in Hispania summa paupertate decessit, nec ea quidem relicta pecunia, quæ sufficeret in dotem filiarum, quas ob inopiam publicè dotauit senatus.

Idem præstiterunt Athenienses filiis Aristidis, post amplissimarum rerum administrationem, in maxima paupertate defuncti. Epaminundas dux Thebanorũ tantæ abstinentiæ fuit, ut in supellectili eius, præter ahenum & ueru unicum nihil inueniretur.

Annibal surgere de nocte solitus, ante noctem nõ requiescebat, crepusculo demum ad cœnam * uacabat :neq; amplius quam duobus lectis discumbebatur ad eum. uocabat

Idem cùm sub Hasdrubale Imperatore militaret, plerumque super nudam humum * sagulo tectus, sõnos capiebat. sacculo

Aemilianum Scipionem traditur in itinere cũ amicis ambulantem, accepto pane uesci solitum. Idem & de Alexandro Macedone dicitur.

Massinissam nonagesimum ætatis annum agentẽ, meridie ante tabernaculum stantem, uel ambulantẽ capere solitum cibos legimus.

C. Curius, cùm uictis ab eo Sabinis, ex Senatusconsulto ampliaretur ei modus agri, quem consummati milites

milites accipiebant, grægalium portione cõtentus fuit: malũ ciuẽ dicẽs, cui noneſſet id, quod cæteris ſatis.

Vniuerſi quoq; exercitus notabilis ſæpe fuit continentia, ſicut eius qui ſub M. Scauro meruit, namq; memoriæ tradidit Scaurus, pomiferam arborẽ quàm in pede caſtrorum fuerat complexa metatio, poſtero die abeunte exercitu intactis fructibus relictam.

Auſpiciis Imp. Cæſ. Domitiani Auguſti. Germanico bello, quod Iulius Ciuilis in Gallia mouerat, Lingonum opulentiſſima ciuitas, quæ ad Ciuilem deſciuerat, cùm adueniente exercitu Cæſaris populationem timeret, quod contra expectationem inuiolata, nihil ex rebus ſuis amiſerat ad obſequiũ redacta, ſeptuoginta milia armatorum tradidit ei.

Lauinius

*L. Mummius, qui Corintho capta non Italiã ſolùm, ſed etiam Prouinciam tabulis ſtatuiſque exornauit, adeò nihil ex tantis manubiis in ſuum conuertit, ut filiã eius inopẽ ſenatus ex publico dotauerit

De iuſtitia Cap. IIII.

CAmillo Phaliſcos obſidenti, ludi magiſter liberos Phaliſcorum, tanquã ambulandi cauſa extra murum eductos, tradidit, dicens repetendis eis obſidibus neceſſario ciuitatem imperata facturam. Camillus non ſolùm ſpreuit perfidiam, ſed & reſtrictis poſt terga manibus, magiſtrum uirgis agendum ad parẽtes tradidit pueris, adeptus beneficio uictoriam,

ctoriam, quam fraude non cõcupierat. Nam Phaliſci ob hanc iuſtitiam ſponte ei ſe dediderunt.

Ad Fabricium ducem Romanorum medicus Pyrrhi Epirotarũ regis peruenit, pollicitusq; eſt daturũ ſe Pyrrho uenenum, ſi merces ſibi, in qua operæ pretium foret cõſtitueretur. Quo facinore Fabricius egere uictoriam ſuam non arbitratus, regi medicum detexit: atq; ea fide meruit, ut ad appetendam amicitiam Romanorum compelleret Pyrrhum.

De conſtantia Cap. V.

CN. Pompeius minantibus direpturos pecuniã militibus, quæ in triumpho ferretur, Seruilio & glaucia cohortãtibus ut diuideret eam, ne ſeditio fieret, affirmauit non triumphaturum ſe, ſed potius moriturum, quàm licentiæ militum ſuccumberet: caſtigatiſq; oratione graui laureatos faſces obiecit, ut ab illorum inciperent direptione, eáque inuidia redegit eos ad modeſtiam.

C. Cæſar ſeditione in tumultu ciuilium armorum, ac tum maxime tumentibus animis legionem totam exauctorauit, ducibus ſeditionis ſecuri percuſſis: mox eos quos exauctorauerat, ignominiam deprecantes reſtituit, & optimos milites habuit.

Poſthumius conſularis cohortatus ſuos, cùm interrogatus eſſet à militibus quid inperaret, dixit, ut ſe imitarentur: & arrepto ſigno hoſtes primus inuaſit, quem ſecuti uictoriam adepti ſunt.

L. Marcellus

L. Marcellus cùm in manus Gallorum imprudens incidisset, circumspiciendæ regionis, qua euaderet causa, equum in orbem flexit: deinde cùm omnia esse infesta uidisset, precatus deos in medios hostes irrupit, quibus inopinata audacia perculsis, ducẽ quoque eorum trucidauit, atq; ubi spes salutis uix superfuerat inde opima retulit spolia.

L. Paulus amisso ad Cannas exercitu, offerente equum Lentulo quo fugeret, superesse cladi (quanquàm non peripsum cõtractæ) noluit, sed in eo saxo, cui se uulneratus acclinauerat, persedit, donec ab hostibus oppressus confoderetur.

Varro collega eius uel maiore constantia post eãdem cladẽ uixit, gratiæq; ei à senatu & populo actæ sunt, quòd non desperasset remp. Non autem uitæ cupiditate sed reipub. amore se superfuisse reliquo ætatis suæ tempore approbauit. Nam & barbam capillumq; submisit, & postea nunquam recubans cibum cepit, honoribusq; cũ ei deferrentur à pop. renuncia uit, dicens felicioribus magistratibus reip. opus esse.

Sempron. Tuditanus, & C. Octauius Trib. militum omnibus fusis ad Cannas, cùm in minoribus castris circumsiderentur suaserunt commilitonibus, ut stringerent gladios, & per hostium præsidia erumperent secum, id sibi esse animi, etiam si nemini ad erumpendum audacia fuisset, affirmans: de cunctantibus xii omnino eq̃tibus uel peditibus qui comitari sustinuerãt reptis, incolumes Canusiũ puenerũt.

C. Fonteius

C.Fonteius Crassus in Hispania,cum tribus nulibus hominum prædatum profectus,locoq; iniquo circumuentus ab Hasdrubale ad primos tãtum ordines relato consilio,incipiente nocte (quo tempore minimè expectabatur)per stationes hostium erupit.

P.Decius Tribunus militum,bello Samnitico,Cornelio consuli iniquis locis deprehẽso ab hostibus sua sit,ut ad occupandum collem,qui in propinquo erat, modicam manum mitteret,scq; ducem his,qui mittebantur obtulit, auocatus in diuersa hostis emisit consulem: Decium autem cinxit obseditq; : illas quoq; angustias,nocte eruptione facta,cũ eluctatus esset, Decius incolumis cum militibus consuli acceßit.

Idem fecit sub Attilio Calatino consule cuius uarie traduntur nomina,alij Laberium,nonnulli Cædicium,quàm plurimi Calphurnium Flammam uocitatũ scripserunt. Hic cùm dimissum in eam uallem uideret exercitum,cuius omnia latera,quæ erant superiora hostis insederat,depoposcit, & accepit à consule trecentos milites,quos hortatus ut uirtute sua exercitum seruarent,in mediam uallem decurrit:ad opprimendos eos undique descendit hostis,longóq; & aspero prælio retentus,occasionem consuli ad extrahendum exercitum dedit.

C.Cæsar aduersus Germanos & regem Arioui-
stum pugnaturus confusior animis pro concione dixit,nullius se eo die opera,nisi decimæ legionis usurũ: quo assecutus est,ut & decumani tanquam præcipuæ
fortitudinis

fortitudinis testimonio concitarentur, & cæteri pudore, ne penes alios gloria uirtutis esset.

Lacedæmonius quidam nobilis, Philippo denunciante multis se prohibiturum, nisi ciuitas sibi traderetur, Num, inquit, & pro patria mori nos prohibebit?

Leonidas Lacedæmonius, cùm dicerentur Persæ sagittarum multitudine nubes esse facturi, fertur dixisse, melius in umbra propugnabimus.

Cælius prætor urbanus, cum ei ius dicenti picus in capite insedisset, & aruspices respondissent, dimissa aue, hostium uictoriam fore: necata, populum Romanum superiorem, ac Cælium cum familia peritu rum, auem occidit, qua occisa, nostro exercitu uincente, ipse cum xiiij Cæliis ex eadem familia in prælio est occisus, hunc quidam non Cælium sed Lælium fuisse, & Lælios non Cælios perisse credunt.

P. Decius primo pater, postea filius, in magistratu se pro re publica deuouerunt: admissisq; in hostẽ equis, adepti uictoriam patriæ contulerunt,

P. Crassus, cùm bellum aduersus Aristonicũ in Asia gerens, inter Aeliam & Myrinam in hostium copias incidisset, uiuusq; abduceretur, execratus in consule Romano captiuitatem, uirga qua ad equum erat usus, Thraci (à quo tenebatur) oculum eruit, atque ab eo per dolorem concitato transuerberatus, dedecus seruitutis ut uoluerat effugit.

M. Cato Censorij filius, in acie decidente equo prolapsus, cùm se recollegisset, animaduertissetq;

gladium

gladium excidisse uagina, ueritus ignominiam, rediit in hostem: ex eoq; aliquot uulneribus recuperato gladio, demum reuersus est ad suos.

Petilini à Pœnis obsessi, parentes & liberos propter inopiam eiecerunt, ipsi coriis madefactis & igne siccatis, foliisq; arborum & omni genere animalium uitam trahentes, xi. menses obsidionem tolerauerunt.

Hispani cum Fabrescense omnia eadem passi sunt, nec oppidum Herculeio tradiderunt.

Casilini obsidente Annibale tantam inopiam perpessi sunt, ut centum denariis murem uæniisse proditum memoriæ sit, eiusq; uenditorem fame periisse, emptorem autem uixisse, fidem tamen seruare Romanis perseuerauerunt.

Cyzicum cùm oppugnaret Mithridates, captiuos eius urbis produxit, ostenditq; obsessis, arbitratus futurum ut miseratione suorum compelleret ad deditionem oppidanos: at illi cohortati ad patiendum fortiter mortem captiuos, seruare Romanis fidem perseuerauerunt.

Aeginenses cum à Viathotis liberi & coniuges cæderentur, præoptauerunt spectare supplicia pignorum suorum quàm à Romanis deficere.

Numantini ne se dederent, fame mori præfixis foribus domuum suarum maluerunt.

De affectu

De affectu & moderatione. Cap. VI.

QVintus Fabius hortante filio ut locum idoneum paucorum iactura caperet, Vis ne, inquit, tu ex illis paucis eße?

Xenophon cùm equo ueheretur, & pedites iugũ quoddam occupare iußißet, unum ex eis obmurmurantem, quòd diceret, facile tam laborioſa ſedentẽ imperare deſiluit, & gregalẽ equo impoſuit, curſúque ipſe pedeſtri ad deſtinatum iugum contendens peruenit, cuius facti ruborem cum perpeti miles non poßet, irridentibus commilitonibus ſponte deſcendit. Xenophontem uix uniuerſi perpulerunt ut conſcenderet equum, & laborem ſuum in neceßaria duci *munera reſeruaret.

*numerare uellet

Alexander cum hyeme duceret exercitum, reſidẽs ad ignem, recognoſcere prætereuntes copias cepit, cúmque conſpexiſſet quendem propè exanimatũ frigore, conſidere loco ſuo iußit: dixitq; ei, Si in Perſis natus eßes, in regia ſella reſediße tibi capitale foret, in Macedonia nato conceditur.

Diuus Auguſtus Veſpaſianus, cùm quendam adoleſcentem honeſtè natum militiæ inhabilem, anguſtiarum rei familiaris cauſa *eductum, ad longiorẽ ordinem *reſciſcet, cenſu conſtituto, honeſta miſſione exauctorauit.

*deductum reiciſſet

De uariis conſiliis. Cap. XII.

CAeſar dicebat idem eße ſibi conſilium aduerſus hoſtem, quòd pleriſq; medicis contra uitia corporum

corporum, fame potius quàm ferro *superandi. *sperandi

Domitius Corbulo dolabra, id est, operibus hostem uincendum esse dicebat.

L. Paulus Imperatorẽ senem moribus dicebat esse oportere, significans moderatiora sequenda cõsilia.

Scipio Aphricanus fertur dixisse, cùm eum parũ quidam pugnacem dicerẽt, Imperatorem me mater, non bellatorem peperit.

C. Marius Theutono prouocanti eum & postulanti ut prodiret, respondit, si cupidus mortis esset, laqueo eum uitam posse finire: cúmq; demonstraret ei gladiatorem cõtemptæ staturæ & propè exactæ ætatis, obiecit ei, dixitq; si eum superasset, cum victore congressurum.

Q. Sertorius experimento didicerat se imparem uniuerso Romanorum exercitui, ut barbaros quoq; inconsultè pugnam deposcentes doceret, adductus in conspectum duobus equis, eorum prævalido alteri, alteri admodum exili, duos admouit iuuenes similiter electos, robustum & gracilem: robustiori imperauit equi exilis uniuersam caudam abrumpere, gracili autem ualentioris per singulos pilos uellere: cũq; gracili successisset quod imperatum erat, ualidissimus cùm infirmi equi caudã sine effectu luctaretur, naturam (inquit Sertorius) Romanorum uirium per hoc uobis exemplum ostendi: milites insuperabiles sunt uniuersos aggredienti, eos lacerabit & carpet qui per partes attentauerit.

Valerius Leninus Cos. cùm intra castra sua exploratorem hostium deprehendisset, magnamq; copiarum suarum fiduciam haberet, circumduci eum iussit: terrendiq; hostis causa, exercitus suos uisendos speculatoribus eorum, quoties uoluissent patere.

Caelius Primipilaris, qui in Germania post Varianam cladem obsessis nostris pro duce fuit, ueritus ne barbari ligna. quae cõgesta erãt uallo admouerẽt, & castra eius incenderent, simulata lignorum inopia missis undiq; qui ea furarentur, effecit ut Germani uniuersos truncos amolirentur.

Cn. Scipio bello nauali amphoras pice & teda plenas, in hostium classem iaculatus est, quarum iactus & pondere foret noxius & diffundendo, quae continuerant alimentum praestarent incendio.

Annibal regi Antiocho monstrauit, ut in hostium classem uascula iacularetur uiperis plena, quarum metu perterriti milites à dimicatione & nauticis ministeriis impedirentur. Idem fecit iam cedente classe sua Prusias.

Marcus Porcius, impetu in classem hostium cùm transiluisset, deturbatis ex ea Pœnis, eorumq; armis, & insignibus, inter suos distributis, multas naues hostium, quos sociali habitu fefellerat mersit.

Athenienses, cùm subinde à Lacedæmoniis infestarentur, diebus festis, quos sacros Mineruæ extra urbem celebrant, omnem quidem colentium imitationem expressérunt, armis tantùm & ueste celatis:

peracto

peracto ritu suo, non statim Athenas reuersi, sed protinus inde raptim acto Lacedæmonem uersus agmine, eo tempore, quo minime timebantur, agrum hostium, quibus subinde prædæ fuerãt, ultro depopulati sunt.

Cassius onerarias naues, non magni ad alia usus, accensas, oportuno uento in classem hostium misit, & incendio eam consumpsit.

M. Livius fuso Asdrubale hortantibus cum quibusdam, ut hostem ad internecionem persequeretur, respondit. Aliqui & supersint, qui de uictoria nostra hostibus nuncient.

Scipio Aphricanus dicere solitus est, hosti non solùm dandã esse uiam fugiendi, sed etiã munẽdam.

Pericles Atheniensis affirmauit incolumes futuros testes, si deponerent ferrum: eiusq; obsecutos cõditionibus, uniuersos qui in sagulis ferreas fibulas habuissent, interfici iussit. Hasdrubal subigendorum Numidarum causa ingressus fines eorum, resistere parantibus affirmauit, ad capiendos se uenisse elephantos, quibus ferax est Numidia: ut hoc permutarent, poscentibus securitatem promisit, & ex ea persuasione auocatos adortus sub leges redegit.

Alcetas Lacedæmonius, ut Thebanorum commeatum facilius ex inopinato aggrederetur, in occulto paratis nauibus, tanquam unam omnino haberet triremem, uicibus in eam remigem exercebat: quodam deinde tempore omnes naues in Thebanos transnauigantes immisit, & commeatibus eorum potitus est.

Ptolomæus aduersus Perdiccam exercitu præualentem ipse inualidus, omne pecudum genus, religatis ad tergum quæ traherent carpentis, agendum per paucos curauit equites, ipse prægressus cum copiis quas habebat effecit, ut puluis, quem pecora excitauerant, speciem magni sequentis exercitus moueret, cuius expectatione territum uicit hostem.

Myronides Atheniensis aduersus Thebanos equitatu præualentes pugnaturus, in campis suos edocuit, manentibus esse spem aliquam salutis, cedentibus autem pernicioſissimum: qua ratione confirmatis militibus, victoriam consecutus est.

L. Pinarius in Siciliâ præsidio Hennæ præpositus, claues portarum, quas penes se habebat, reposcẽtibus magistratibus Hennensium, quòd suspectos eos tanquam transitionem ad Pœnum pararent habebat, petiit unius noctis ad deliberationem spacium: indicatáq; militibus fraude Græcorum, cum præcepisset ut parati postera die signum expectarent, prima luce assistentibus militibus redditurum se claues dixit, si idem omnes Hennenses censuissent: ob eam causam uniuersa multitudine conuocata in theatrum, & idem flagitante, manifesta deficiendi uoluntate, signo militibus dato uniuersos Hennenses cecidit.

Iphicrates dux Atheniensium, classem suam hostili habitu instruxit, & ad eos quos suspectos habebat inuectus, cum effuso studio exciperetur, deprehensa eorum perfidia oppidum *diripuit.

dirupit

Tigracus

Tigracus cum edixißet futurum, ut ex Volonum numero, fortibus libertatem daret, ignauos crucibus affigeret, & quatuor milia ex his, quia ſegnius pugnauerant metu pœnæ in quendam munitum collem coiſſent, miſit qui eis dicerent, totum ſibi exercitum Volonum uiciſſe uideri, qnòd hoſtes *fugiſſent: & fuiſſent ſic eos & ſua fide & ipſorũ metu exolutos recepit.

Hannibal poſt prælium, quo ingentem cladem ad Traſimenum Romani acceperunt, cum ſex milia hoſtium, interpoſita pactione, in poteſtatem ſuam redegiſſet, ſocios Latini nominis benignè in ciuitates ſuas dimiſit, dictitans ſe Italiæ liberandæ cauſa bellum gerere, eorúmq; opera aliquot populos in deditionẽ accepit.

Mago cùm Locri obſiderentur à Criſpino, claſſis noſtræ præfecto, diffudit ad Romana caſtra rumorem, Hannibalem cæſo Marcello ad liberandos obſidione Locros uenire: clàm deinde equites emiſſos iußit à montibus, qui in conſpectu erant ſe oſtendere: quo facto effecit ut Criſpinus Hannibalem adeſſe ratus, conſcenderet naues ac fugeret.

Scipio Aemilianus ad Numantiam, omnibus non cohortibus tantùm, ſed centuriis ſagittarios & funditores interpoſuit.

Pelopidas Thebanus, cum à Theſſalis in fugã uerſus, flumen in quo tumultuarium fecerat pontem liberaſſet, ne ſequentibus hoſtibus idem tranſitus maneret, nouiſſimo agmini præcepit, incenderent pontẽ

Romani cùm Campanis equitibus nullo modo pares essent, Q. Neuius Centurio in exercitu Fuluij Flacci Proconſ. excogitauit ut delectos ex toto exercitu qui uelociſſimi uidebãtur, & mediocris staturæ erãt, *Spatulis* *parmulis non amplis, & galericulis gladiisq; , ac ſeptenis ſingulos haſtis quaternorum circiter pedũ armare , eosq; adiunctos equitibus iuberet uſque ad mœnia prouehi : deinde ibi poſitis noſtris equitibus incipere inter hoſtium equitatum præliari : quo facto uehementer & ipſi Campani afflicti ſunt & maximè equi eorum , quibus turbatis prona noſtris uictoria fuit.

P. Scipio in Lydia cùm die ac nocte imbre continuo uexatum exercitum Antiochi uideret, nec homines tantùm aut equos deficere, uerùm arcus quoque madentibus neruis inhabiles factos, exhortatus eſt * *Suos* fratrem, ut poſtero, quàmuis religioſo die, committeretur prælium: quam ſententiam ſecuta uictoria eſt.

Ilcigetum Catonem uaſtantem Hiſpaniã, legati *Ilergetum, qui ſociorum populus erat , adierunt ornaueruntq; auxilia: ille ne aut abnegato adiutorio ſocios alienaret, aut diducto exercitu uires minueret, tertiã partẽ militũ cibaria parare, & naues aſcẽdere iußit , dato præcepto, ut cauſati uẽtos retro redirẽt: præcedẽs interim aduentãtis auxilij rumor, ut Ilergetum excitauit animos, ita hoſtium conſilia diſcußit.

C. Cæſar cùm in partibus Pompeianis magna equitum Romanorum eſſet manus , eaq; armorum ſcientia

entia milites conficeret, ora oculósq; eorum gladijs peti iußit, & ſic aduerſam faciem cædere coëgit.

Vaccei, cùm à Sempronio Graccho collatis ſignis urgerentur, uniuerſas copias cinxére plauſtris, quæ impleuerãt fortißimis uiris, muliebri ueſte tectis. Sẽpronium quoq;, tanquam aduerſus fœminas, audentius ad obſidendos hoſtes conſurgentem, hi qui in plauſtris erant aggreßi, fugauerũt.

Eumenes Sardianus ex ſucceſſoribus Alexandri, in caſtello quodam clauſus quo exercere equos non poterat, certis quotidie horis ita ſuſpendebat, ut poſterioribus pedibus innixi, prioribus alleuatis, cùm naturalem aßiſtendi appetunt conſuetudinem, ad ſudorem ∗umq; crura iactarent. Vndiq;

M. Cato, pollicentibus Barbaris duces itinerum, & inſuper præſidium, ſi magna ſumma eis promitteretur, nõ dubitauit polliceri: quia aut victoribus ex ſpoliis hoſtilibus poterat dare, aut interfectis exoluebatur promißio.

Q. Maximus trãsfugere ad hoſtes uolentem Statilium nobilem claræ operæ equitum, uocari ad ſe iußit: eiq; excuſauit, quòd inuidia commilitonum, uirtutes illius ad id tempus ignoraſſet. Tum donato ei equo, pecuniam inſuper largitus obtinuit, ut quem ex conſcientia trepidum accerſierat, lætum dimitteret, & ex dubio in reliquum non minus fidentem quàm fortem haberet equitem.

Philippus cùm audiſſet Pythiam quendam

bonum pugnatorem alienatum sibi, quòd tres filias inops uix aleret, nec à rege adiuuaretur, monẽtibus quibusdam uti eum caueret, Quid si, inquit, partem ægram corporis haberem, abscinderem potius quàm curarem? deinde familiariter secretò elicitum Pythiam, accepta difficultate necessitatum domesticarum, pecunia instruxit: ac meliorem fidelioremq; habuit, quàm habuerat antequàm offenderet.

Quin. Sertorius

T. Quintus Crispinus, post infaustã aduersus Pœnos dimicationem, qua collegam Marcellum amiserat, cùm comperisset potitum annulo interfecti Hannibalem, literas circa municipia totius Italiæ dimisit, ne crederent epistolis, si quæ Marcelli annulo obsignatæ perferrentur, monitione consecutus, ut Salapia & aliæ urbes frustra Hannibalis dolis tentarentur.

Post Cannensem cladem, perculsis ita Romanorum animis, ut pars magna reliquiarum nobilissimis autoribus deserendæ Italiæ iniret consilium, Publius Scipio adolescens admodùm, impetu facto in eo ipso, in quo talia agitabantur cœtu pronunciauit, manu se sua interfecturum, nisi quiiurasset, non esse sibi mentem destituendæ reipublicæ: cumq; ipse se primus religione tali obligasset, stricto gladio mortem uni ex proximis minatus, nisi acciperet sacramentũ: illum metu, cæteros etiã exẽplo coëgit ad iurandum.

Volscorum castra cùm prope à uirgultis syluaq; posita essent, Camillus ea omnia, quæ conceptum ignem,

nem, usque in uallum perferre poterant incendit, & sic aduersarios exuit castris.

Publius Crassus bello sociali eodem modo prope cum copiis omnibus interceptus est.

Quintus Metellus in Hispania castra moturus, cùm in agmine milites continerent se in castra, Hermocrates detentos eos, postero die habilioribus iam suis tradidit, bellumq; confecit.

Milciades cùm ingentem Persarum multitudinem apud Marathonem fudisset, Athenienses circa gratulationem morantes compulit ut festinarent ad opem urbi ferendam, quam classis Persarum petebat, cúmque præcurrisset impleßétque mœnia armatis, Persæ rati ingentem esse numerum Athenienſium, & alio milite apud Marathonem pugnatum, alium pro muris suis opponi, circumactis extemplò nauibus Asiam repetierunt.

Pisistratus Athenienſis, cùm excepisset Megarenſium classem, qua illi ad Eleusin noctu applicuerant, ut operatas Cereris sacro fœminas Athenienſium raperent, magnáque edita cæde eorum ultus esset suos, eadem quæ ceperat nauigia Athenienſi milite cõpleuit, quibusdam matronis habitu captiuarum in cõspectu locatis: qua facie decepti Megarenſes, tanquàm suis & cum successu renauigantibus effusi obuij, inermésque rursus oppreßi sunt.

Conon dux athenienſium, uicta classe Persarum apud insulam Cypron, milites suos captiuis armis induit,

duit, & iisdem barbarorum nauibus ad hostem nauigauit in Phamphiliam *apud flumen* Eurymedontã. *Persæ quia & nauigia & habitum superstantium agnoscerent, nil cauerunt, subitòitaq; oppressi, eodem die, & nauali & pedestri prælio uicti sunt.*

Finis.

AELIANI

DE INSTRVENDIS ACIEBVS OPVS

ad diuum Hadrianum, à Theodoro Theſſaloni-censẽ latinum factum, & Antonio Panormitæ Alphõſi regis præceptori dicatũ.

PRAEFATIO.

Cientiã Græcis acierum inſtruendarum ſolitam, diue Hadriane, quam ab Homeri uſq; temporibus ſumpſiſſe initium certum eſt, literis complures mandauerũt autores ſuperiores, qui parum eam quam nos habere in rebus mathematicis credimur, diſciplinam tenuere. Quam ob rem, pace omnium dixerim, ita perſuaſus, de hac eadẽ tractare ſcientia uolui, ut poſteros noſtra potius quàm illorum antiquorum præcepta lecturos confiderem: tamẽ quòd Romanã huiuſcemodi rei facultatẽ ac peritiã, ut uerũ fatear, ignorarẽ, diu dubitaui an rem repetere in uſumq; reuocare deberem, iã lapſam, deſitam, & forſan mininè propterea utilẽ, ob eã doctrinã quam tui Romani inuenere: ſed cũ ad diuũ Neruã patrẽ tuũ ſalutãdi uiſẽdiq; gratia Formias uẽiſſẽ, dieſq; nõnullos apud Frontinũ uirũ cõſularẽ inſignẽ, & rei militaris peritũ, diuerterẽ, intellexi ſanè nõminus ſtudij ab eo ipſo græcè impẽdi quàm Romanè ſciẽtiæ imitari, atq; ita negligẽdũ, præterea quòd de acierum inſtructione more Græcorũ docere nõ cenſui

sui, ratus scilicet nunquàm apud Frontinum posse id studium seruari, nisi haud deterius eo genere ordinãdi, quod Romani exercent, haberetur. Formam igitur operis quam notaueram quidem aliquando literis, sed nunquàm ædere ausus sum, propter tuam summam peritiam & uirtutem, qua facile omnes qui copiis unquàm imperauerint antecellis, modò perficiendam expoliendamq; repetij ea cum diligentia, ut præ omnibus ueterum autorum Græcorum operibus posset meo iudicio comprobari. Nam dilucidè quidem ordinateq; expositionis ratione futurum ita affirmauerim, ut qui opus hoc legant, longè & plenius possint doceri & facilius, quàm ex iis quæ antiquiores reliquerunt: sed quanquàm hoc ita est, tamen non sine pudore summaq; retractione mittere opus militare ad te poteram, tam multorum magnorumq; bellorum magistrum atq; Imperatorem: haud enim fieri potest quin hæc tenuiora uideantur, si cum tuis conferri uolueris. At si ut peregrinam scientiam & rationum elegantiusculam quandam legeris commentationem, credo nonnihil capies delectationis, præsertim si in his uel Alexandri Macedonis ingenium ac studium militare contempleris. Summas autem & ueluti capita eorum quæ explicantur præposui omnium, ut quando per tuas occupationes minus plura legere liceat, paucis quæ liber continet intelligere posses, et quæ placuerit legere, facile sine ulla iactura temporis inuenires.

Primus

Rimus omnium, quos nouerimus, poëta Homerus acierum instruendarum scientiam tenuisse, ac homines ea præditos facultate probasse laudauisseq; uidetur. Quale illud de Mnestheo carmen legimus, Nulla quidem huic similem mortalem protulit ætas, Ordine qui Martis turmas equitemq; locaret. Et quidem de Homerica disciplina armorum legimus opera Stratoclis, Hermiæ, & Frontini, nostræ ætatis uiri consularis: sed latius Aeneas genus id instruendi exposuit, qui de tota quoq; re militari satis operum ædidit, quæ Cyneã Thessalum redegisse in breuitatem constat. Pyrrhus etiam Epirota, quemadmodum copiæ instrui deberẽt, scripsit: & Alexander eius filius, Clearchus, itemq; Pausanias, Euãgelus, & Polybius Megalopolitanus, uir in uario literarum studio delectatus, & Scipionis familiaris. Ad hæc Eupolemus atq; Iphicrates, Posidonius Stoicus etiam artem instruendarum acierum scripsere, pluresq; alij aut prima quædam imbuendi erudimenta ædidere, ut Bryon, aut pleniores tractatus, quos Topicos à denotatione locorũ inscripserunt. Verùm enumerare omnes, qui de re militari scriptum reliquerunt, longum & superuacuum est: omnium tamen opera legi, & quid diis iudicem dicam Homerus.

cam omnes ferè ita mihi unanimiter ſcripſiſſe uidentur, quaſi docere homines uellent non ignaros, ſed ſatis earum rerum peritos, quas explicare ſtatuerent. Quod igitur nobis incommodum cum primùm rei huiuſcemodi diſciplinam affectaremus, occurrebat, ut neq; præceptores noſtræ ætatis idoneos haberemus, neq; ſatisfacere poſſe ueterum illa præcepta putaremus, id pro uiribus enitemur, ne aliis eueniat committamus: quamobrem quoties minus ſententiam noſtram uerbis ſatis exprimere poſſumus, adiumento utimur figurarum deſcripſionis: ut ipſe conſpectus uiſu intelligentiæ ſubueniat. Nuſquam tamen antiquorum autorum uocabulis uti omittam, ut qui primus his noſtris erudimentis imbuatur, nihil poſtea peregrinum ſibi ſonare arbitretur, cùm illorũ opera audiet. Credo autem neminem fore, qui noſtra hac uia & ratione inſtitutus, non facile ueterũ quoq; omnia poſſit opera intelligere. Vtilem omnium maximè diſciplinam hanc eſſe intelligi ex iis licet, quæ Plato philoſophus in eo opere quod ædidit de legibus, diſſerit. Cretenſium enim legum latorem ita leges condidiſſe affirmat tanquam homines ſemper parati eſſent ad bellum, atque in procinctu dimicandi conſiſterent: omnibus namq; inter ſe urbibus bellum geri, quod nõ aliquo præcone aut feciali, ſed ab ipſa rerum natura indicetur. Quod cùm ita ſit, quænam alia eſſe poteſt diſciplina uel potior, uel humanæ uitæ commodior, quàm hæc rei

militaris

militaris? Initium uerò sumendum ab iis censeo quæ absolutè ad bellum atque perfectè apparantur, quarum duplices esse copias nouimus: Aut terrestres enim, aut nauales. Terrestres quæ terra prælientur, Nauales quæ mari aut fluuiis classe decertent. Sed de instructione naualis ordinis aliàs, nunc quæ ad terrestrem pertinent expeditionem exponemus. Hominum igitur quos ad bellũ colligimus numerus ita constat, ut partim bellatores sint, partim imbelles, tantum ad usus necessarios bellatorum & ministeria accommodati. Bellatores ii sunt qui ad decertandum instruuntur, armisq; aduersarium inuadunt. Imbelles reliqui omnes habẽtur, ut medici, ut tabernarij, ut serui, & cæteri qui exercitum ministerij causa sequantur. Bellatorum alii pedites, alij uectores. Pedites q pedibus in terra enituntur: Vectores qui aliquo ferantur uehiculo, quorũ duplex est genus. Nã alij equis alij elephantis uehũtur: quinetiã qui equo utũtur, seorsũ in duas partes distinguuntur: quippe qui aut in curribus constent, aut equis ipsis insideant: hæ sunt uniuersi generis differentiæ. Membrum pedestre atque equestre multiplex est: quod uerò in elephantis & curribus uersari proposui, nulla euariat differentia. Pedestris itaque ordo in partes digeritur tres, Armatos, Velites, Peltatos. Armati grauissimis inter pedites armis uti consueuerunt more Macedonum, & ob eam rẽ grauis armaturæ dicuntur

Pedites & Vectores.

Armatigrauis armaturæ.

dicuntur, ac nomen illud Armati ſpeciale accipiunt.

Velites. Nam ſcutum amplius & rotundum gerunt, & haſtam longiorem. Velites leuiſſimè omnium armantur, quocirca uel expeditos nuncupari eoſdem licuit: non loricam induunt, non ocrea muniuntur, non clypeum aut ſcutum graue gerere ſoliti ſunt: ſed telis tantum utuntur aut ſagittis, iaculis, lapide, aut ex funda, aut ex manu: quo in genere Argili telum ponendum eſt.

Peltati. Pelta. Peltatis ſimilis Macedonicæ illi armatura in uſu eſt, ſed leuior. Nam & pelta ſcutū paruum leueq; eſt & conti eorum longè ſariſſis ſunt breuiores: deniq; genus id armaturæ locum inter uelites & armatos tenere apertum eſt, uidelicet grauius quàm uelites, leuius quam armati: quamobrem ſunt complures qui eos cum uelitibus iungant, & utroſque uocare uelint leuem armaturam.

Leuis armatura.

Equeſtres copiæ. Equeſtres copiæ quæ à quadrigis ſeiungi & per turmas locari debent, modo armandi inter ſe diſtant. Pars enim armis tota obſepta eſt, & hinc cataphracti nomen ſortita eſt, pars non tota armis integitur. Cathaphractos igitur intelligi eos uolo, qui non ſolùm ſua corpora, ſed etiam loricа undiq; equos muniūt.

Cataphracti. Partis autē nō cataphractæ, alij haſtati habentur, alij ferentarij. Haſtati qui manus conſerunt, & cominus haſta decertant: quorum alij ſcutum gerunt, & inde ſcutati dicūtur, alij ſine ſcuto haſta impugnant, qui nomine ſpeciali, Haſtati uocantur, & Contati. Ferentarij equites ii dicuntur, qui eminus ſolent dimicare: quorum alij iacu

Haſtati & contati Ferentarij.

lis,

lis, alij arcu utuntur. Iaculantur quos Tarẽtinos uocamus. Arcu utuntur qui equites ſagittarij, & à nõ nullis Scythæ etiam uocãtur. Tarentinorũ duo ſunt genera, nam alij longius iaculantur, & ob eam rem equites iaculatores dicuntur, & Tarentini ſpeciali uocabulo. Alij cùm ſemel aut bis iaculum miſerint, quo leuiori utuntur, manus de cætero cum aduerſario conſerunt & cominus pugnare incipiunt, non ſecus quam quos haſtatos appellari retulimus. Leues hos nominari ſolitum eſt. Ergo Tarentinorum alij Tarentini nomine ſuo uocantur, qui de longè iaculari conſueuerunt: alij leues, qui pugnam cominus ſubeunt. Expoſui genera copiarum numero ix, armatos, peltatos, uclites, equites haſtatos, equites iaculatores, equites ſagittarios, equites cataphractos, currus, elephantos: ſed cùm phalanx quæq; collegia, præfecturas, ordines, numerumq; idoneum contineat, atque etiam uerba ſortiatur, quæ tum ad præcepta quotidiani exercitij, tum ad prælium ipſum accommodenter, de his ſingulis doceamus neceſſe eſt. Primùm igitur in hac diſciplina & præcipuũ eſt, ut ex multitudine hominum quam fuſam inordinatamq; accepe rimus, idoneos elegamus, & locis conuenientibus inſtruamus, hoc eſt, & decuriemus & condecuriemus, atq; ut numerum ſtatuamus copiarum, qui modicè commodeq; ad belli rationem & uſum ſuppeditet: quippe cùm & in itinere, & in caſtris, & in præliis ipſis inſtructum haberi exercitum ſit per-

Scythæ.

Tarentini

quàm utile. Iam ſæpius magnas copias inordinatas à paucis ordinatis militibus profligatas legimus: quamobrem Aeneas ita genus id diſciplinæ definit, ut ſcientia ſit bellicæ motionis. Polybius uerò ſcientiam eſſe inquit, qua homines militari ordini admittantur, decurientur, condecurientur, deniq; aptẽtur & erudiantur ad belli uſum & rationem. Decuriare igitur eſt decurias inſtituere. Eſt autem decuria numerus hominum, qui à duce uno poſitione ſimplici ſubinde deductus ſerie, ceſſet uel in octauum uel in duodecimum uel in decimum ſextum. Numerus enim decuriæ uariè ad hunc modũ à diuerſis autoribus datur. Verùm in re nobis propoſita ſexdecim deſcribantur: cùm hic numerus, tum ad phalangis longitudinem modicè habeat, tum, ſi uſus aliquando exigat altitudinem, uel duplicari in xxxii, ut augeatur, uel dimidiari, ut in 8 diminuatur, nihil poſtpoſitis expeditis militibus eſſe poſſit impedimento. Nã ſiue iaculẽtur, ſiue funda aut arcu utantur, facile ſuo iactu altitudinem phalangis exuperent. Optimus cuiuſq; decuriæ præponi, & ductor cæterorum omniũ eſſe debet, qui & decurio, & decanus, & dux, & primus & præſtes nuncupatur. Vltimum decuriæ tergiductorem uocamus. Totam uerò ipſam decuriam, ordinem, uerſum, & decaniam, nonnulli etiam enomotiã, quaſi auctorationem à ſacramẽto militari appellãt. Sed ſunt qui enomotiam quartam eſſe decuuriæ partem aſſerant, præfectumq; enomotarchum præponãt.

Decuria.

Duas

Duas item enomotias dimœriam quasi bipartitam uocant, & principem Dimœritam, ita ut semidecuriam dimœriam quoque liceat uocitare, & semidecurionem Dimœritam, qui secundus decuriæ est: nã qui proximè decurionem postponitur, substes dicitur: qui uerò hunc sequitur, præstes. Item subastes qui proximus ab hoc præstite est, ac deinceps in hunc modum præstes substesq; locatur, ut ordo totus ex præstitibus & substitibus positis alternatim conficiatur. Vnde meritò decuriã ita quoq; definiũt, ut uersus sit ex primis secundisq; & uirtute instititutis, atque uni decurioni obtemperantibus. Condecuriare est primæ decuriæ secundam ita apponere, ut lateri primi uersus decurionis, decurio secundi uersus respondeat, & lateri substitis, primi decurionis, substes primus secundæ decuriæ ac deinceps ad hunc modum. Astes uero is dicitur qui ita appositus uiget, uerbi gratia, decurionis primæ, decuriæ astes, decurio secũdæ, decuriæ est, & substitis primæ substes secundæ, itaque deinceps: quoties igitur post secundam decuriam, tertia & quarta & reliquæ deinceps adiiciuntur, talis constructio condecuriatio dicitur, totaq; coagmentatio ῾phalanx, siue legio. Cuius longitudo prima decurionum ordinatio est, quæ & frons, & facies, & acies, & iugum, & os &, duces &, præstites & primi decuriarum uocari solita est. Quantum uerò phalangis pone frontem ad tergi usque ductores porrigi-

tur, id altitudo nominatur. Stare per directum in longum astites, iugare dicitur. Stare per directum in latum præstites substiteſq; uersare uocabulum accipit. Phalanx seorsum in primas summásque partes duas à frõte per totam sui altitudinem secatur, quarum altera cornu dextrum & caput uocatur, altera cornu læuum & pes dicitur: *qua autem longitudo ita secatur, oris & umbilici nomine utimur.

id est, sectura ipsa dimetiens.

Post armatorum phalangẽ ponè leuis locatur armatura. Equites uerò ab hac loco tertio statuuntur: fieri tamen potest, ut usus uel secùs disponi interdum exigat, quod in progressu operis explicabimus. Nunc quantus armatorum atq; equitum numerus esse debeat, & quemadmodum singulos oporteat ordinari, & ordines magna cum celeritate transformari, necessitate incumbente, conueniat, & quænam disciplina mouendi de singulis ordinibus habeatur, exponemus. Numerum statuere certum copiarum nulla probabili ratione possumus. Prout enim rem suam quisq; plus minusue apparatus desiderare intelligit, ita modum describet. Sciendũ tamen eos numeros deligi oportere, qui ad ordinum transformationem possint occurrere habiliores, hoc est, quoties phalangis longitudinem augere, altitudinem diminuere, aut e contrario agere uoluerimus: quamobrem genus numeri illud probamus, quod subinde in partes æquas usq; in unitatem possit diuidi: unde autores, qui de acierum instructione scripsere, magna ex

phalangem

phalangem grauis armaturæ numero 16. mil. 384 instituí censent oportere. Leuis armaturæ sub duplo eius numeri, itemque huius sub duplo equitum phalangem describunt. Nam 16 mul. cc-clxxxiiij. numerus dimidiari subinde usq; in unitatem potest. Formæ igitur descriptionisq; gratia hunc po-nimus numerum. Vnde fit, ut quoniam decuriam 16 hominibus constare ꝓposuerimus, M xxiiij decurias confici necesse sit. Decuriæ in ordines digeruntur, quibus singulis uel nomen proprium inditum est: duæ nanq; decuriæ dilochiam, uelut duplarem quandã de-curiam siue armaturam constituunt, hominum xxxii, cuius ordinis princeps dilochita, duplaris quidam de-curio nũcupatur. Quatuor decuriæ tetrarchiam, qua druplarem dixerim decuriam, faciunt, hominum lxiiij cui præest tetrarcha, quadruplaris decurio. Duæ qua druplares illæ centuriam constituunt hominum 128, decuriarum 8, cuius præfectus, Centurio, & à nonnullis ordinarius dicitur. Duæ centuriæ manipu-lum reddunt, decuriarum 16, hominum 259, cui ma-nipularius præest. Sunt quí genus hoc ordinis 256, Xenagiam à mercenario milite uocent, eiusq; prin-cipem Xenagum. In hisce singulis 259, hominũ ma-nipulis homines superordinarii. V. habentur, Signi-fer, Tubicen, Minister, Præco, Tergidux. Quadram habere hunc ordinem formam certum est, longitudi ne ad 16, altitudineq; ad totidem. Duo manipuli pẽ-tacosiarchian, cohortem quingentariam componũt, Phalanx.

hominum dxii, centuriarum xxxii, cuius princeps pẽ
tacosiarcha Tribunus minor. Duæ cohortes quingẽ
Chiliarchiã triæ *mœrarchiam, id est, cohortem miliariam fa-
ciunt, hominum M xxiiij, centuriarũ lxiiij, cuius præ-
fectus *mœrarcha, Tribunus maior. Duæ millenariæ
chiliarchos meros, hoc est, partem constituunt, hominum ij mil.
48, cuius præfectum mœrarcham à parte, quasi par
tarium dicimus, decuriarum 123. Genus hoc ordi-
nis nonnulli telos nuncupauerunt, præfectumq; eius
telarcham. Duæ partes phalangarchiam phalangem
simplarem consummant homiuum iiij mil. 96, decuria
rum 256, cuius præfectus phalangarcha, princeps
phalangis simplaris dicitur: nonnulli strategiam, id
est, præturam hunc ordinem uocant: & Strategum,
id est, prætorem eius principem nominant. Duæ sim-
plares phalanges duplarem phalangem reddunt ho-
minum 8 mil. 192, decuriarum dxij. Sunt qui ordinem
hunc meros, id est, partem appellari uelint, quod mo-
dò cornu & alam diximus nominari. Duæ dupla-
res phalanges quadruplarem phalangẽ coagmẽtant,
decuriarum M xxiiij, hominum 16 M 384. Sunt itaq;
in tota phalange siue legione cornua duo, phalan-
ges simplares quatuor, partes octo, cohortes milia-
riæ 16, quingentariæ xxxij, manipuli lxiiij. Centuriæ
128. Centuriæ quadruplares 265. Decuriæ duplares
d xii. Decuriæ M xx iiii. Optimus quisq; præfectorũ
phalangum simplariũ in prima simplari, hoc est,
in dextro cornu statuitur: secundus uirtute, in se-
cunda,

cunda, hoc est, in læuo cornu locatur, tertius cum secunda in * læuam ponitur mediam uersus fecturam, quartus cum prima in dextram, hic etiam mediã uersus fecturam. Quod cum prima & quarta præfectos habeant, primum uirtute & quartum, secunda autem & tertia secundum uirtute & tertiũ, pares utiq; uirtute suorum principum constant. Nam si in quatuor magnitudinibus insunt proportiones æquales, quod à prima & quarta proueniat, magnitudini eid ei esse æquale quod fit à secunda & tertia, apertum in disciplinis mathematicis est.

læuũ cornu

Prima igitur & quarta secundam & tertiam æquiparant: partium quoque præfecti ita ordinantur,

ut primus uirtute in læuo primæ phalangis ſimplaris ſtatuatur. Secundus in dextero ſecundæ. Tertius in læuo tertiæ. Quartus in dextro quartæ. In ſingulis etiam decuriis quadruplaribus decuriones ita locantur, ut primæ decuriæ princeps uirtute excellat, quartæ ſecundum uirtutis locum obtineat, tertiæ tertium, ſecundæ quartum: ita enim uirtute pares intra ſe cõſtent, cùm prima primum, & quartum uirtute habeat, ſecunda autem ſecundum uirtute et tertium. Item cum in ſingulis manipulis quatuor decimæ duplares contineantur, hac eadem ratione uel in his ipſis principes ordinemus, ut primæ quadruplaris præfectus in dextro ponatur, & uirtute cæteris ſit præſtãtior. Quartæ læuum teneat cornu & uirtute ſecundus habeatur. Tertiæ in dextro conſtituatur, et uirtute ſit tertius. Secundæ in læuo locetur quartus, uirtutis ratione. Hanc eandem proportionem ſiue comparationem uel in maioribus præfecturis ſeruabimus.

NVnc de interuallis quibus armati inter se distent tum in longum tum in altum agemus. Differentia triplex est interualli. Nam homo ordinatus cubita quatuor occupat. Densatus duo. Constipatus unum. Densatio igitur est cum ex laxioribus arctiora reddimus interualla: atq; ita per astitem substitemq;

ſtitemq; corpus phalangis colligimus, & miltem uniuerſum facimus tum in longum tum in latum adductiorem, uerùm ita ut recipere poſsit immutationem. Cõſtipatio eſt quotiens phalanx per aſtitem ac ſubſtitẽ arctius ſeſe colligit, quam modò denſari retulimus, adeò ut ob frequentiam militis nulla uel dextrorſus uel ſiniſtrorſus poſsit fieri declinatio. Denſatur, cùm phalangem duci in hoſtes placet Imperatori. Conſtipatur, cùm hoſti aggredienti reſiſtendum in robore eſt. Cùm itaq; frontem phalangis decuriones MXXIIII compleant, ii certè ordinati cubita IIII, mil. 96 longitudinis occupabunt, hoc eſt, ſtadia X. & cubita 96 Denſati ſtadia quinq;, cubita 48. Conſtipati ſtadia occupabunt ii, & ſemis, & cubita XXIIII. Armabitur phalanx ſcuto & haſta. Scutum optimum quod Macedonicum, æneum, mediocriter cauum, ad octo dodrantum magnitudinem. Haſta nulla cubitis octo breuior, lõgiſsima, quæ eatenus ſumi poteſt, quatenus tenere miles & uti facile ualeat. Decuriones ut pote duces decuriarum phalangis, optimos eſſe omnino conuenit, ita ut & ſtatura & uiribus corporis præſtantiores cæteris ſint, & rei militaris peritiores. Hoc enim iugum phalangem continet uniuerſam & in uſu præcipuum eſt: ut enim gladius pondere ſui ferri poſterioris & mole, aciem efficatiorẽ præſtat, idem in phalange exiſtimandum eſſe, ut pro acie ac oris cuiuſdam robore ipſe ſit ordo decurionum.

Pondus

Pondus autē molem & magnitudinis additamentum afferat constituta in tergo militum multitudo. Curandum quoad fieri potest, ut etiam iugum secundū milite constet idoneo. Nam eius quoque ordinis ista in frontem prominet, & adiuncta priori utilis ex propinquo est, & uel desiderato uel sauciato decurione, secūdus se in parte priore cōstituens, ordinis incolumitatem seruabit. Tertium item iugum & quartum & reliqua deinceps pro uirtute instituemus, ut qui deterior sit, iis subinde posterior collocetur. Macedonica phalanx inexpugnabilis & intolleranda hostibus habita est genere suo instructionis & ordinis. Miles enim armatus uel in duobus cubitis stat quoties dē sari imminens prælium postulat. Sariſſæ longitudo ad cubita xiiii, quorum duo manus auferunt, rcliqua xii prominent. Itaque fit ut secundi suas sariſſas super armatos iugi prioris prominentes, ad decem cubita habeāt: tertii ad octo, quarti ad sex, quinti ad quatuor, sexti ad duo. Ab his nulla item sariſſa primum superat iugum. Quod cum per singulos iugi primi sariſſæ quinq; aut sex promineant, species formidolosa existat consentaneum est. Miles item firmus ac robustus constat quinque sexq; sariſſis obseptus, & tot tantisq; fultus innixusq; facultatibus commilitonū. Quin etiam qui post sextū positi sint iugum, & si minus sariſſis agūt, tamē põdere sui corporis pminētes augent

Macedonica phalāx.

Sariſſæ Macedonicæ.

augent uires totius phalangis & facultatem, nec fugiendi ullam ducibus & præstitibus relinquunt occasionem, nonnuli hastam posterioris militis longiorem quàm prioris sumi idcirco uoluerunt, ut etiam qui in tertio et quarto iugo locati essent, spiculis suis pari fronte hostem possent excipere. Tergidux superordinarius singulorum ordinum prudens perituq; esse debet, qui prouideat & procuret quemadmodum milites ordinis totius uersent inter se atque iugent: & recedentes uel metu, uel aliqua alia causa, prohibeat, & restitui cogat in ordinem: atq; etiam cùm constipãdum sit, compellat militem, cogatq;, si usus exigit, in arctum quàm maximè adduci. Ita enim fit ut uires & robur phalanx accipiat. Quas ob res non modò fronte, uerùm etiam in tergo legionis principem & ducem aliquem statui necessarium ducimus. Hæc de decuriatione armatorum phalangis dixisse sufficiat. Nunc de uelite. Iustruet Imperator suum uelitem pro paratu ex consilio hostium, modò in fronte, modò in dextra, modò in læua, nonnunquam etiam in tergo, uidelicet quemadmodum res ususq; exigit. Nos exempli gratia sic instruimus.

Tergidux Superordinarius

DEcurias quoq; in ordine uelitum statuemus M xxiiii, uidelicet totidem quot phalanx continet armatorum: ut sub prima armatorum decuria, prima uelitum ordinetur, & sub secundam secunda, & deinceps sub singulis singulæ constituantur, non tamen ex 16 hominibus has instituemus, sed ex 8,

ita

ita ut M xxiiii decuriæ compleant hominum 8 mil. cxcii. Nomina eorum & ordines ita accipe. Quatuor decurias uelitum ſyſtaſin, id eſt, conſtitutionem uocamus, hominum xxxii. Duas conſtitutiones pentecontarchiam, ſemicenturiam dixerim, hominum lxiiii. Duas ſemicenturias, centuriam hominum 138. Ineſſe ſingulis centuriis debent ſuperordinarii quinq;, Signifer, Tergidux, Tubicen, Miniſter, Præco. Duas cẽturias pſilagiam à ducentis uelitibus, quaſi uelitariã, uel expeditariam nominamus, hominum cclxui. Duas uelitarias Xenagiam à mercenario milite, uelut mercenariam dicimus, hominum d xii. Duas mercenarias ſyſtema, tanquã conſtitutoriã appellamus, hominum M xxiiii. Duas conſtitutorias epixenagiam ceu admercenariam, hominum ii mil. 48. Duas admercenarias ſtiphos, hominum iiii mil. 96. Duo ſtiphi epitagma uelut additam legionem, decuriarum M xxiiii, hominum 8 mil. cxcii. In his quoq; ſuperordinarios uiij ineſſe ſolitum eſt, quorum iiij Epixenagi, hoc eſt, duces ſiue principes admercenariæ illius habentur, reliqui Syſtematarchæ præficiunt principes ſeu præfecti eius quam conſtitutoriam interpretamur. Iaculatores ſagittarij, & omnes qui aliquo teli genere utantur, utiles ad eam rem eſſe conſtat, ut prælium exordiantur, hoſtem prouocent, feriant, ſaucient eminus, & proſternant. Fundent aciem, repellant equitem, cogant aduerſarium procurſantem loco cedere, explorent, perluſtrent quæ loca ſuſpecta, locẽt, inſidias;

ſuperordinarij.

insidias: hi denique & primum certamen subeunt, & unà cum cæteris pugnant: & quanquàm cæteri desierunt, ipsi perseuerant in dimicatione: omnino genus hoc militum cùm operam præstet celeriorem agatq; eminus, multa efficere potest & præclara.

De Acie Equestri.

EQuitum acies autores superiores, aut quadratas, aut parte altera longiores, aut Rhombi cunei ue gerentes speciem, tradidere. Sed nemo suam ferè satis expressit sententiam. Quamobrem nos de scriptione etiam figurarum, formas explicabimus acierum ipsas, quo possint facilius percipi. Aciebus ad Rhombi similitudinem formatis Thessalos primos usos comperimus, qui plurimùm equitatu ualuerunt, Iasone (ut ferunt) autore generis huius aciei, utpote ad omnes usus accommodacioris: equites enim constituti in hac forma, uertere sese in quemuis prospectum possunt, minimeq; uel à tergo uel à latere capientur. Quippe cum præstantiores Rhombi latera teniant, & principes angulos regant. Stat enim in priore angulo turmæ ipsius præfectus, in dextro autem & sinistro qui custodes uocantur lateris, statuuntur. In reliquo uerò angulo ducem seu ductorem tergi locari solitum est.

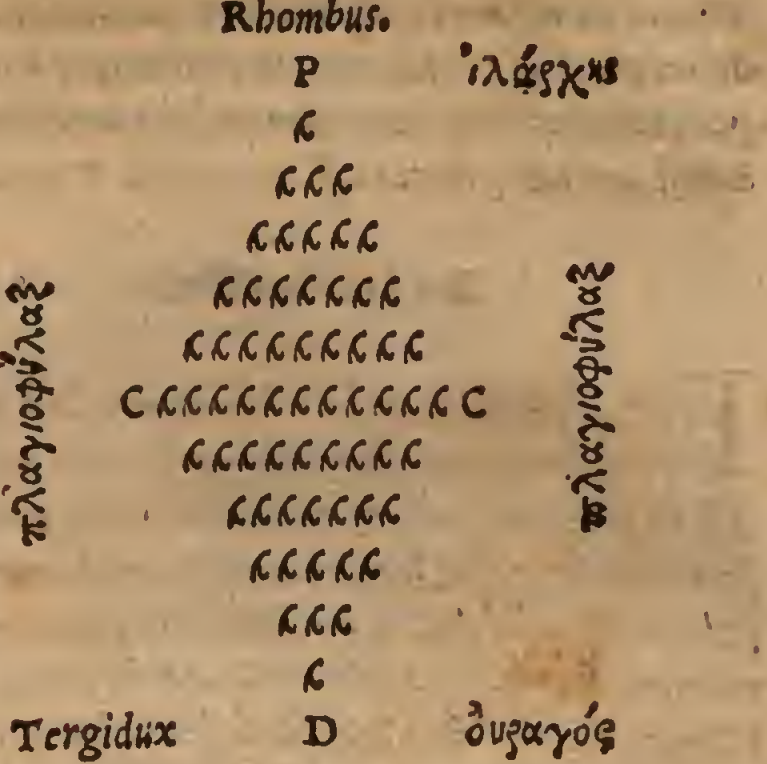

CVneatis Scythæ utũtur & Thraces. Quineti-am Macedones usi sunt suadente Rege Philippo. Efficatius enim genus id arbitratum est, quàm quadratum: ob eam scilicet rem, quòd suos principes circumpositos habeat, & fronte exigua constet, & equitandi usum per quodlibet interuallum facilem præbeat regressum & progressum celeriorẽ. Quippe quod minus difficiles illos circuitus habeat, quos quadratæ acies sortiuntur. Quadratis aciebus Persæ & Siculi ac pleriq; Græcorum usi sunt, existimantes & ad compositionem & ad equitantiũ coitionẽ accõmodacius:

modacius: & omnino hoc disciplinæ genus seruare multis in rebus præstantius. Nam & instructio quoniam per uersus ac iuga ordinetur, occurrit facilior, & principes in hoc uno formandi genere hostem uni uersi aggrediuntur.

Phalanx Curuata

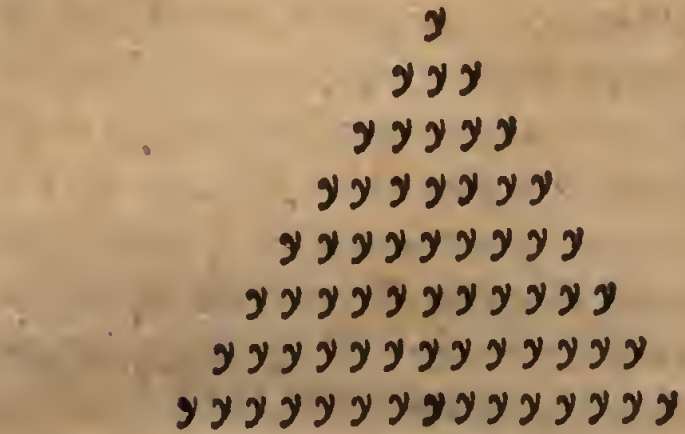

Quadrata acies.

Optimæ inter quadratas habentur quæ duplici tam in longum quàm in altum, numero constent. Exempli gratia, 8 in longum, quatuor in altum, aut x in lõgum, 5 ut in altum, quæ numero parte altera longiores consistunt: figura autem seu forma quadræ instituuntur. Etenim longitudo equi à capite ad caudam respectu suæ latitudinis plures eos habere debet q̃ per iuga ordinentur, quam eos qui in uersus se porrigant. Non nulli triplicem esse longitudinis numerum ad altitudinis probant, scilicet ita arbitrantes fore, ut quadra forma efficiatur. Triplicem enim propemodum

modum longitudinem habere ad suorum armorum latitudinem uidemus. Quapropter cùm nouem in frõte statuant, tres in latum componunt. Haud enim fieri potest, ut equitum multitudo posteriorum eandem præstet utilitatem, quam in pedestribus copiis, ubi scilicet ponè renitentes, primorem continent altitudinem. Equitum nanque omnium numerus corpus pondusq; unũ constitit. Itaq; fit ut si posteriores prioribus iuncti renitantur, nihil suo impulsu proficiant. Immo unà cum aliis labantur, & perturbatis ordinibus grauius suo errore quàm uirtute hostium uersẽtur necesse sit. Quamobrem ita euenit, ut quoties equestris longitudinis numerus æque & altitudinis constet, numerus ipse quadratus sit. Forma autem altitudinis parte altera longior. Ast quoties turmæ forma quadrata est, è contrario euenit, ut equitum numerus parte altera longior existat.

Phalanx Quadrata.

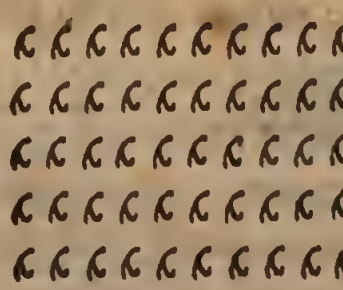

Rhombi formam omnium maximè necessariã ueniisse in usum creditur, eò quòd præ cæteris

tur, id altitudo nominatur. Stare per directum in longum aſtites, iugare dicitur. Stare per directum in latum præſtites ſubſtiteſq; , uerſare uocabulum accipit. Phalanx ſeorſum in primas ſummáſque partes duas à frõte per totam ſui altitudinem ſecatur, quarum altera cornu dextrum & caput uocatur, altera cornu læuum & pes dicitur: *qua autem longitudo ita ſecatur, oris & umbilici nomine utimur.

id eſt, ſectura ipſa dimetiens.

Poſt armatorum phalangẽ ponè leuis locatur armatura. Equites uerò ab hac loco tertio ſtatuuntur: fieri tamen poteſt, ut uſus uel ſecùs diſponi interdum exigat, quod in progreſſu operis explicabimus. Nunc quantus armatorum atq; equitum numerus eſſe debeat, & quemadmodum ſingulos oporteat ordinari, & ordines magna cum celeritate tranſformari, neceſſitate incumbente, conueniat, & quænam diſciplina mouendi de ſingulis ordinibus habeatur, exponemus. Numerum ſtatuere certum copiarum nulla probabili ratione poſſumus. Prout enim rem ſuam quiſq; plus minuſue apparatus deſiderare intelligit, ita modum deſcribet. Sciendũ tamen eos numeros deligi oportere, qui ad ordinum transformationem poſſint occurrere habiliores, hoc eſt, quoties phalangis longitudinem augere, altitudinem diminuere, aut e contrario agere uoluerimus: quamobrem genus numeri illud probamus, quod ſubinde in partes æquas uſq; in unitatem poſſit diuidi: unde autores, qui de acierum inſtructione ſcripſere, magna ex

phalangem

phalangem grauis armaturæ numero 16. mil. 384 Phalanx.
instituí censent oportere. Leuis armaturæ sub duplo eius numeri, itemque huius sub duplo equitum phalangem describunt. Nam 16 mul. cc-clxxxiiij. numerus dimidiari subinde usq; in unitatem potest. Formæ igitur descriptionisq; gratia hunc ponimus numerum. Vnde fit, ut quoniam decuriam 16 hominibus constare ꝓposuerimus, M xxiiij decurias confici necesse sit. Decuriæ in ordines digeruntur, quibus singulis uel nomen proprium inditum est: duæ nanq; decuriæ dilochiam, uelut duplarem quandã decuriam siue armaturam constituunt, hominum xxxii, cuius ordinis princeps dilochita, duplaris quidam decurio nũcupatur. Quatuor decuriæ tetrarchiam, quadruplarem dixerim decuriam, faciunt, hominum lxiiij cui præest tetrarcha, quadruplaris decurio. Duæ quadruplares illæ centuriam constituunt hominum 128, decuriarum 8, cuius præfectus, Centurio, & à nonnullis ordinarius dicitur. Duæ centuriæ manipulum reddunt, decuriarum 16, hominum 259, cui manipularius præest. Sunt quí genus hoc ordinis 256, Xenagiam à mercenario milite uocent, eiusq; principem Xenagum. In hisce singulis 259, hominũ manipulis homines superordinarii. V. habentur, Signifer, Tubicen, Minister, Præco, Tergidux. Quadram habere hunc ordinem formam certum est, longitudine ad 16, altitudineq; ad totidem. Duo manipuli pẽtacosiarchian, cohortem quingentariam componũt,

hominum dxii, centuriarum xxxii, cuius princeps pẽ
tacosiarcha Tribunus minor. Duæ cohortes quingẽ
Chiliarchiã triæ *mœrarchiam, id est, cohortem miliariam fa-
ciunt, hominum M xxiiij, centuriarũ lxiiij, cuius præ-
fectus *mœrarcha, Tribunus maior. Duæ millenariæ
chiliarchos meros, hoc est, partem constituunt, hominum ij mil.
48, cuius præfectum mœrarcham à parte, quasi par
tarium dicimus, decuriarum 123. Genus hoc ordi-
nis nonnulli telos nuncupauerunt, præfectumq; eius
telarcham. Duæ partes phalangarchiam phalangem
simplarem consummant homiuum iiij mil. 96, decuria
rum 256, cuius præfectus phalangarcha, princeps
phalangis simplaris dicitur: nonnulli strategiam, id
est, præturam hunc ordinem uocant: & Strategum,
id est, prætorem eius principem nominant. Duæ sim-
plares phalanges duplarem phalangem reddunt ho-
minum 8 mil. 192, decuriarum dxij. Sunt qui ordinem
hunc meros, id est, partem appellari uelint, quod mo-
dò cornu & alam diximus nominari. Duæ dupla-
res phalanges quadruplarem phalangẽ coagmẽtant,
decuriarum M xxiiij, hominum 16 M 384. Sunt itaq;
in tota phalange siue legione cornua duo, phalan-
ges simplares quatuor, partes octo, cohortes milia-
riæ 16, quingentariæ xxxij, manipuli lxiiij. Centuriæ
128. Centuriæ quadruplares 265. Decuriæ duplares
dxii. Decuriæ M xx iiii. Optimus quisq; præfectorũ
phalangum simplarium in prima simplari, hoc est,
in dextro cornu statuitur: secundus uirtute, in se-
cunda,

cunda, hoc est, in læuo cornu locatur, tertius cum secunda in * læuam ponitur mediam uersus secturam, quartus cum prima in dextram, hic etiam mediã uersus secturam. Quod cum prima & quarta præfectos habeant, primum uirtute & quartum, secunda autem & tertia secundum uirtute & tertiũ, pares utiq; uirtute suorum principum constant. Nam si in quatuor magnitudinibus insunt proportiones æquales, quod à prima & quarta proueniat, magnitudine id ei esse æquale quod fit à secunda & tertia, apertum in disciplinis mathematicis est. læuũ cornu

Prima igitur & quarta secundam & tertiam æquiparant: partium quoque præfecti ita ordinantur,

ut primus uirtute in læuo primæ phalangis ſimplaris ſtatuatur. Secundus in dextero ſecundæ. Tertius in læuo tertiæ. Quartus in dextro quartæ. In ſingulis etiam decuriis quadruplaribus decuriones ita locantur, ut primæ decuriæ princeps uirtute excellat, quartæ ſecundum uirtutis locum obtineat, tertiæ tertium, ſecundæ quartum: ita enim uirtute pares intra ſe cõſtent, cùm prima primum, & quartum uirtute habeat, ſecunda autem ſecundum uirtute et tertium. Item cum in ſingulis manipulis quatuor decimæ duplares contineantur, hac eadem ratione uel in his ipſis principes ordinemus, ut primæ quadruplaris præfectus in dextro ponatur, & uirtute cæteris ſit præſtãtior. Quartæ læuum teneat cornu & uirtute ſecundus habeatur. Tertiæ in dextro conſtituatur, et uirtute ſit tertius. Secundæ in læuo locetur quartus, uirtutis ratione. Hanc eandem proportionem ſiue comparationem uel in maioribus præfecturis ſeruabimus.

NVnc de interuallis quibus armati inter se distent tum in longum tum in altum agemus. Differentia triplex est interualli. Nam homo ordinatus cubita quatuor occupat. Densatus duo. Constipatus unum. Densatio igitur est cum ex laxioribus arctiora reddimus interualla: atq; ita per astitem substitemq;

Pondus autē molem & magnitudinis additamentum afferat constituta in tergo militum multitudo. Curandum quoad fieri potest, ut etiam iugum secundū milite constet idoneo. Nam eius quoque ordinis ista in frontem prominet, & adiuncta priori utilis ex propinquo est, & uel desiderato uel sauciato decurione, secūdus se in parte priore cōstituens, ordinis incolumitatem seruabit. Tertium item iugum & quartum & reliqua deinceps pro uirtute instituemus, ut qui deterior sit, iis subinde posterior collocetur. Macedonica phalanx inexpugnabilis & intolleranda hostibus habita est genere suo institutionis & ordinis. Miles enim armatus uel in duobus cubitis stat quoties dē sari imminens prælium postulat. Sariſſæ longitudo ad cubita xiiii, quorum duo manus auferunt, reliqua xii prominent. Itaque fit ut secundi suas sariſſas super armatos iugi prioris prominentes, ad decem cubita habeāt: tertii ad octo, quarti ad sex, quinti ad quatuor, sexti ad duo. Ab his nulla item sariſſa primum superat iugum. Quod cum per singulos iugi primi sariſſæ quinq; aut sex promineant, species formidolosa existat consentaneum est. Miles item firmus ac robustus constat quinque sexq; sariſſis obseptus, & tot tantisq; fultus innixusq; facultatibus commilitonū. Quin etiam qui post sextū positi sint iugum, & si minus sariſſis agūt, tamē pōdere sui corporis pminētes augent

Macedonica phalāx.

Sariſſæ Macedonicæ.

augent uires totius phalangis & facultatem, nec fugiendi ullam ducibus & præstitibus relinquunt occasionem, nonnuli hastam posterioris militis longiorem quàm prioris sumi idcirco uoluerunt, ut etiam qui in tertio et quarto iugo locati essent, spiculis suis pari fronte hostem possent excipere. Tergidux superordinarius singulorum ordinum prudens peritusq; esse debet, qui prouideat & procuret quemadmodum milites ordinis totius uersent inter se atque iugent: & recedentes uel metu, uel aliqua alia causa, prohibeat, & restitui cogat in ordinem: atq; etiam cùm constipãdum sit, compellat militem, cogatq;, si usus exigit, in arctum quàm maximè adduci. Ita enim fit ut uires & robur phalanx accipiat. Quas ob res non modò fronte, uerùm etiam in tergo legionis principem & ducem aliquem statui necessarium ducimus. Hæc de decuriatione armatorum phalangis dixisse sufficiat. Nunc de uelite. Iustruet Imperator suum uelitem pro paratu ex consilio hostium, modò in fronte, modò in dextra, modò in læua, nonnunquam etiam in tergo, uidelicet quemadmodum res ususq; exigit. Nos exempli gratia sic instruimus.

Tergidux Superordinarius

DEcurias quoq; in ordine uelitum statuemus M xxiiii, uidelicet totidem quot phalanx continet armatorum: ut sub prima armatorum decuria, prima uelitum ordinetur, & sub secundam secunda, & deinceps sub singulis singulæ constituantur, non tamen ex 16 hominibus has instituemus, sed ex 8,

ita

ita ut M xxiiii decuriæ compleant hominum 8 mil. cxcii: Nomina eorum & ordines ita accipe. Quatuor decurias uelitum ſyſtaſin, id eſt, conſtitutionem uocamus, hominum xxxii. Duas conſtitutiones pentecontarchiam, ſemicenturiam dixerim, hominum lxiiii. Duas ſemicenturias, centuriam hominum 138. Ineſſe ſingulis centuriis debent ſuperordinarii quinq;, Signifer, Tergidux, Tubicen, Miniſter, Præco. Duas cẽturias pſilagiam à ducentis uelitibus, quaſi uelitariã, uel expeditariam nominamus, hominum cclxui. Duas uelitarias Xenagiam à mercenario milite, uelut mercenariam dicimus, hominum d xii. Duas mercenarias ſyſtema, tanquã conſtitutoriã appellamus, hominum M xxiiii. Duas conſtitutorias epixenagiam ceu admercenariam, hominum ii mil. 48. Duas admercenarias ſtiphos, hominum iiii mil. 96. Duo ſtiphi epitagma uelut additam legionem, decuriarum M xxiiii, hominum 8 mil. cxcii. In his quoq; ſuperordinarios uiij ineſſe ſolitum eſt, quorum iiij Epixenagi, hoc eſt, duces ſiue principes admercenariæ illius habentur, reliqui Syſtematarchæ præficiunt principes ſeu præfecti eius quam conſtitutoriam interpretamur. Iaculatores ſagittarij, & omnes qui aliquo teli genere utantur, utiles ad eam rem eſſe conſtat, ut prælium exordiantur, hoſtem prouocent, feriant, ſaucient eminus, & proſternant. Fundent aciem, repellant equitem, cogant aduerſarium procurſantem loco cedere, explorent, perluſtrent quæ loca ſuſpecta, locẽt, inſidias: ſuperordinarij.

insidias: hi denique & primum certamen subeunt, & unà cum cæteris pugnant: & quanquàm cæteri desierunt, ipsi perseuerant in dimicatione: omnino genus hoc militum cùm operam præstet celeriorem agatq; eminus, multa efficere potest & præclara.

De Acie Equestri.

EQuitum acies autores superiores, aut quadratas, aut parte altera longiores, aut Rhombi cunei ue gerentes speciem, tradidere. Sed nemo suam ferè satis expressit sententiam. Quamobrem nos descriptione etiam figurarum, formas explicabimus acierum ipsas, quo possint facilius percipi. Aciebus ad Rhombi similitudinem formatis Thessalos primos usos comperimus, qui plurimùm equitatu ualuerunt, Iasone (ut ferunt) autore generis huius acici, utpote ad omnes usus accommodacioris: equites enim constituti in hac forma, uertere sese in quemuis prospectum possunt, minimeq; uel à tergo uel à latere capientur. Quippe cum præstantiores Rhombi latera teniant, & principes angulos regant. Stat enim in priore angulo turmæ ipsius præfectus, in dextro autem & sinistro qui custodes uocantur lateris, statuuntur. In reliquo uerò angulo ducem seu ductorem tergi locari solitum est.

Rhombus.

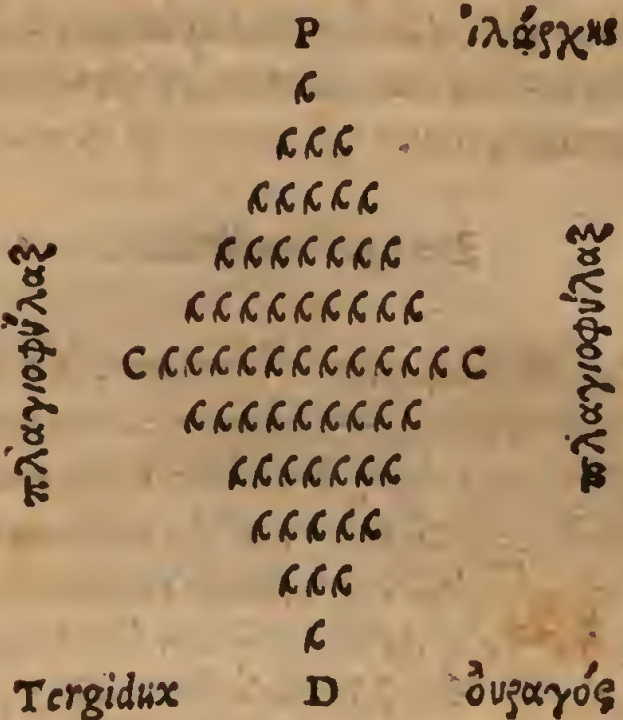

CVneatis Scythæ utũtur & Thraces. Quinetiam Macedones usi sunt suadente Rege Philippo. Efficatius enim genus id arbitratum est, quòd quadratum: ob eam scilicet rem, quòd sucs principes circumpositos habeat, & fronte exigua constet, & equitandi usum per quodlibet interuallum facilem præbeat regressum & progressum celeriorẽ. Quippe quod minus difficiles illos circuitus habeat, quos quadratæ acies sortiuntur. Quadratis aciebus Persæ & Siculi ac pleriq; Græcorum usi sunt, existimantes & ad compositionem & ad equitantiũ coitionẽ accõmodacius:

modacius: & omnino hoc disciplinæ genus seruare multis in rebus præstantius. Nam & instructio quoniam per uersus ac iuga ordinetur, occurrit facilior, & principes in hoc uno formandi genere hostem uniuersi aggrediuntur.

Phalanx Curuata

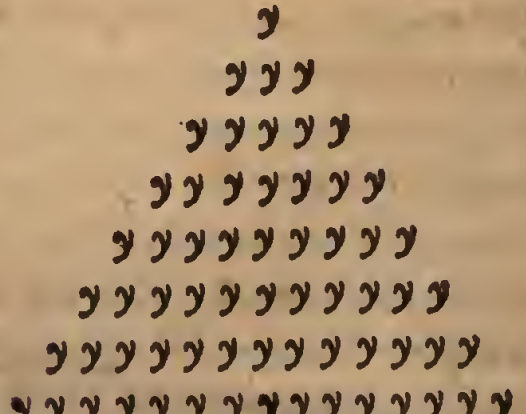

Quadrata acies.

Optimæ inter quadratas habentur quæ duplici tam in longum quàm in altum, numero constent. Exempli gratia, 8 in longum, quatuor in altum, aut x in lõgum, 5 ut in altum, quæ numero parte altera longiores consistunt: figura autem seu forma quadræ instituuntur. Etenim longitudo equi à capite ad caudam respectu suæ latitudinis plures eos habere debet q̃ per iuga ordinentur, quam eos qui in uersus se porrigant. Non nulli triplicem esse longitudinis numerum ad altitudinis probant, scilicet ita arbitrantes fore, ut quadra forma efficiatur. Triplicem enim propemodum

modum longitudinem habere ad suorum armorum latitudinem uidemus. Quapropter cùm nouem in frõte statuant, tres in latum componunt. Haud enim fieri potest, ut equitum multitudo posteriorum eandem præstet utilitatem, quam in pedestribus copiis, ubi scilicet ponè renitentes, primorem continent altitudinem. Equitum nanque omnium numerus corpus ponduscq; unũ consistit. Itaq; fit ut si posteriores prioribus iuncti renitantur, nihil suo impulsu proficiant. Immo unà cum aliis labantur, & perturbatis ordinibus grauius suo errore quàm uirtute hostium uersẽtur necesse sit. Quamobrem ita euenit, ut quoties equestris longitudinis numerus æque & altitudinis constet, numerus ipse quadratus sit. Forma autem altitudinis partæ altera longior. Ast quoties turmæ forma quadrata est, è contrario euenit, ut equitum numerus partæ altera longior existat.

Phalanx Quadrata.

RHombi formam omnium maximè necessariã ueniisse in usum creditur, eò quòd præ cæteris

omnibus constituto præfecto turmæ, equites qui in la teribus ordinãtur, nõ ex equo suo illi præfecto iugẽt, sed ita subiiciantur, ut corũ capita iuxta armos equi præfecti apponãtur. Interualluq; inter sese iustis equi tes tum dextri, tum leui, tum etiam posteriores discer nantur, ne frequentia turbet ordinem, cùm equi im mitiores in proximos sibi equos conuersi calcitrent, & militibus uulnera infligant. Autores autem huius generis aut ita disponunt, ut equites & uersent & iugent: aut ita ut uersent quidem, sed non iugent: aut ita ut iugent, sed non uersent. Quæ singula quem admodum se habeant dicam. Qui Rhombos simul & uersare & iugare uoluerũt medium & maximum iu gum turmæ, numero impari statuũt: ut xi, aut xiij, aut 15, cui ex parte utraq;, priore, inquam, posterioreq; adiugunt binario primis illis pauciores: uerbi gratia, si maximum illud iugum equitibus constet, 15, ad dita iuga utrinq; denis aut ternis componunt, & quæ item post hæc utrinq; adiungunt, denis singu lisq; conficiunt, atq; ita binario subinde pauciores adiiciunt, dum singuli relinquantur, totaq; turma equi tibus cõsummetur cxiij.

Rhombus qui uersat & iugat.

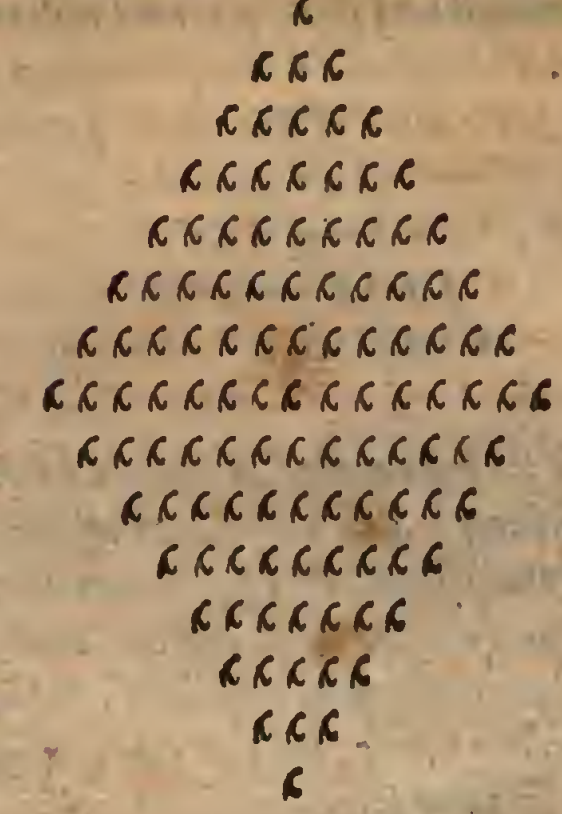

RHombum dimidiatum & iam trasformatum in triquetrum, cuneum seu rostrum uocamus. Quapropter cunei quoq; forma perinde explicata iam est: quod aciei genus cum suum medium exiens in acutum habeat & motum facilè quorsum uelit sortiatur, expeditè admodum uel *molem posteriorem laxitatem suâ cum fronte circumagit, & celeriter potest immutari.

Cuneus qui uerſat & iugat uel roſtrum

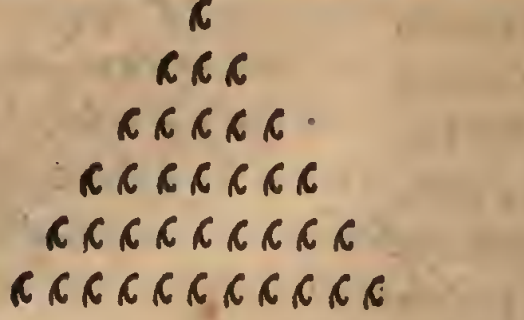

ALij ita inſtruxere, ut equites qui rhombum conficerent, neq; uerſarent neq; iugarent. Ita enim & conuerſiones & tranſitiones equitum poſſe facilius fieri exiſtimarunt, cùm non antè, non ponè, non à latere quicquam impediret. Statuunt primum præfectum turmæ, mox ad eius utrunque latus adiungunt ſingulos loco ſubmiſſiore, ut quod dictum iam eſt, capita iunctorum equorũ, iuxta armos præpoſiti equi ordinentur. Et primus ordo qui duo latera rhombi contineat numero impari, xi equitibus cõſtet, præfecto medio conſtituto, quinis autem in utrãque partem ſuppoſitis. Deinde *iugi principẽ poſt turmæ totius præfectum collocant. Tum in eius partẽ utramq; ſimili ratione quaternos ſubiiciunt, ut totus ſecundi ordinis numerus nouenarius ſit binario minor priore: & quaſi duo æquidiſtantia latera duobus illis rhombi lateribus primus cõſtituantur. Mox tertio ſeptenario deſcribunt, atque ita ſubinde binario

ζυγάρχῳ

Rhombus qui neq; uerſat neq; iugat.

rio diminuentes, in unum uſque deueniunt. Et hæc turma æquitibus conſtat 36 Hoc genere Polybius utitur, ſed numero hominum lxiiij, & forma literæ λ deorſum inuerſæ ⅄.

SVnt quæ ex uerſantibus qdē, ſed non præterea ex iugātibus conſtent, quæ ad hunc modū conſtituūtur. Verſu aliquot eqtibus inſtituto, quorum primus præfectus ſit turmæ, ultimus autem tergiductor, in eius latus utrumq; uerſus alios numero hominum unitate minores diſponēs, qua eques per interiecta interualla diſtet ab equite. Quod ſi in primo decē ſint equites, uterq; oppoſitus nouenis cōſtabit, & tertii octonis, atq; ita numerus ſubinde decreſcet,

dum in unum deueniat: sic enim fieri potest, ut equites inter se uersent quidem, sed non iugent. Vtile genus quoq; id dispondendi est ad declinationes, quas agi in utrumlibet latus solitum est.

Vocatur autẽ quæ ad dextrã fit in hastã declinatio, quæ autẽ ad leuã in habenã. Præfectus.

Turma ex uersantibus.

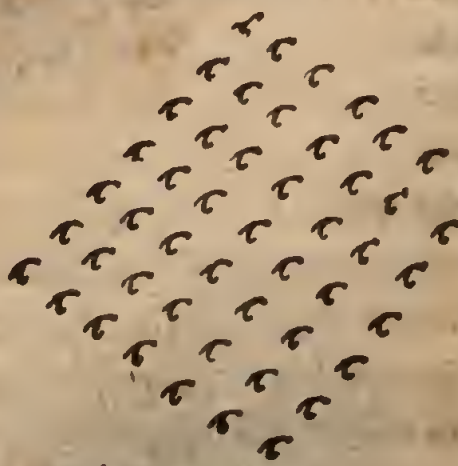

Rhombus uersans nõ iugans.

Tergiductor.

AT si turma ex iugantibus quidem, sed nõ ex uersantibus cõsistere debeat, in hunc modum dispones: mediũ & maximum iugum numero cõstitues impari. Cætera autem subinde per media interualla adiunges, quẽadmodũ in superiore turma proposui, atq; ita efficietur, ut turma ex iugãtibus tantùm consistat.

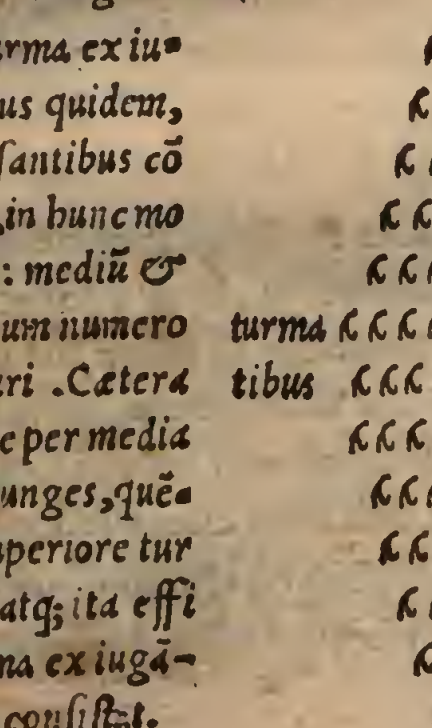

Turma

TVrmas uario modo ut etiam leuem armaturam ſtatuimus: aut enim ante phalangem, aut in latere, aut poſt leuem armaturam: ſed nos deſcribendi exempli gratia poſt leuem locauimus. Et prima equitibus conſtet lxiiij, cuius primum iugũ equites compleant 15, ſecundum xiij, tertium xi, & reliqua ſubinde binario uſq; in unum decreſcant. Signũ iſferet qui in ſecundo iugo à leua, principi iugi aſtat. Omnes turmæ numero lxiij ſtatuentur, equites iiij milia*196. Duæ turmæ Epilarchiam, hoc eſt, turmam duplarem conſtituunt, equitũ 138. Duæ duplares Tarentinam reddunt, equitum 256. Duæ Tarentinæ magiſterium, equitum dxii. Duo magiſteria Ephipparchiam duplare magiſteriũ, equitum M 24. Duplicatũ duplare magiſteriũ telos, equitum ij mil. 48. Duplicatum telos epitagma, id eſt, ſummam ordinis ſiue agminis facit, equitum iiij mil. 96. Explicate iam ſunt uariæ ſententiæ ueterum, quemadmodum turmæ inſtruantur ſed quoniam in his magnam differentiã eſſe conſtat, non ſine delectu uti debemus, ſed quotidianis exercitiis ſæpius experiri genera inſtruendi ſingula. Itaq; ſecurè in prælijs quod facilius commodiusq; probetur, admittere officium eſt. Quid enim ſtultius quàm cùm minimis de rebus homines diligenter inqrãt, ãbigãt pſcrutẽtur, de his tã ãplis, tã neceſſarijs nõ ãte periculũ facere ac curatiſſimè uelint quàm certamina ſubeãt. Quod tamẽ genus turmæ præbueris, id licet & augere numero hoĩm, & minuere.

DE *curruum & elephantorum inſtitutione quã quàm uſus eorum rarus eſt, tamen doctrinæ gratia plenioris, exponam, nomina quibus autores ſuperiores uſos comperio. Duos currus zygarchiam, id eſt, parilem uocant. Duas pariles coniugationem. Duas coniugationes epiſyzygarchiam, duplarem coniugationem. Duas duplares, harmatarchiam currulẽ. Duplicatam currulem, cornu. Duplicatũ cornu, phalangem. Pluribus uti phalangibus curruum licet, uocabulis iiſdem quæ modo expoſui. Curribus autẽ ipſis aut expeditis, aut falcatis uſos cõperimus. In ordine elephantorum qui uni præeſt elephanto, zoarchus ab animalis præfectura uocatus eſt: qui duobus imperat, Therarchus à fera, quaſi ferarius & conſtitutio talis Therarchia, feraria. Qui quatuor dominatur, epitherarchus, duplaris ferarius: & hæc cõſtitutio epitherarchia, duplaris feraria, Qui, octo præfectus eſt, ilarcha, hoc eſt, turmæ princeps, & conſtitutio iſta ilarchia turmæ præfectura. Qui ſexdecim præeſt, elephantarcha, id eſt, elephantorũ præfectus, & conſtitutio elephantarchia, præfectura elephantorum: qui triginta duobus imperat, ceratarcha id eſt, cornu præfectus, & conſtitutio, ceratarchia, cornu præfectura. Quod autem ex lxiiij conſtat, id phalangem uocamus elephantorum, cuius præfectus* Elephantarcha *uocatus eſt.*

Phalangarcha.

Genera

GEnera perfectarum copiarum, & nomina cõstitutionum exercitus omnia in hunc modum notata animaduertimus, uocabula de cætero quæ in præceptis uersantur explicasse utile est: ut iam pridem milites quid quodq; significet certiores, facilè quæ per aciem imperantur, intelligere possint & facere. Est quod declinatio appelletur, cuius duplex est genus: aut enim in hastam, aut in scutum. Immutationem item dicimus, & conuersionem, & reuersionẽ, & inflexionem. Ad hæc uersare, iugare, reddere in arrectum, euoluere, duplicare. Addo inductionẽ, dextram deductiouem, læuam deductionem. Phalangem transuersam, phalangẽ arrectam, phalangẽ obliq̃. Intercalationẽ, præpositionẽ, impositionẽ, suppositionẽ postpositionem, appositionem. Quid quodlibet corum significet breuiter exponam. Nec ignoro nõ apud omnes autores præcepta eisdem esse nominibus tradita. Declinatio est motio militum singulorum cùm uel in hastam, hoc est, dextrorsum sese conuertunt, uel in scutum, hoc est, sinistrorsum. Quod commodè agitur, quoties hostes existunt à latere cornu, utiq; superãdi aut aduersi itineris gratia, aut ob aliquem usum alium, quemadmodũ singulis in rebus ostendam. Duplicata autem declinatio partem uersus eandem, ora militis in hostilem à tergo conatum transfert. Quæres Immutatio dicitur, & uel in hastam, uel in scutum fieri solita est.

Declinatio

Delinatio in scutũ & in hastam.

d d Brima ſtatio ante declinationem.

ꝺ ꝺ Prima declinatio.

p p Scdā declinatioquæ & immutatio dicitur

Diſcrimen duplex notatur immutationis : aut enim ab hoſtibus, aut in hoſtes immutantur. Quamobrem immutationem ita definiunt, ut prioris aſpectus translatio ſit in aſpectum poſteriorem, hoc eſt, tergi aut è contrario. Immutatio igitur ab hoſte bis in haſtam milite declinante efficitur. In hoſtem autem, bis declinante in ſcutum fieri aßolet. Conuerſio eſt cùm dēſatis copiis per aſtitem ſubſtitémq; totum phalangis corpus tanquam hominem unum uel in haſtam uertimus uel in ſcutum, ita ut circa primum decurionem uelut centrum omnes circumagantur, atq; ita locum priorem immutent, ut aſpectum dextrū accipiant, ſingulis ſubſtitibus & aſtitibus loca ſeruantibus, ſuo hoc modo.

Diſcrimen.

Prima ſtatio acici.

d d d d d d d
d d d d d d d
d d d d d d d
ꝺ ꝺ ꝺ
ꝺ ꝺ ꝺ
ꝺ ꝺ ꝺ
ꝺ ꝺ ꝺ

d d d d d d d
d d d d d d d
d d d d d d d

Reuerſio

Reuersio est conuersionis restitutio in eundem locum, quem antè copiæ densa instructione obtinebant, quàm conuersio fieret. Inflexio est militum ex duabus conuersionibus motio, ita ut locum accipiant posteriorem.

Reuersio
anastrophe
Inflexio
ϖ.ɣιϖαϕ
μοϭ

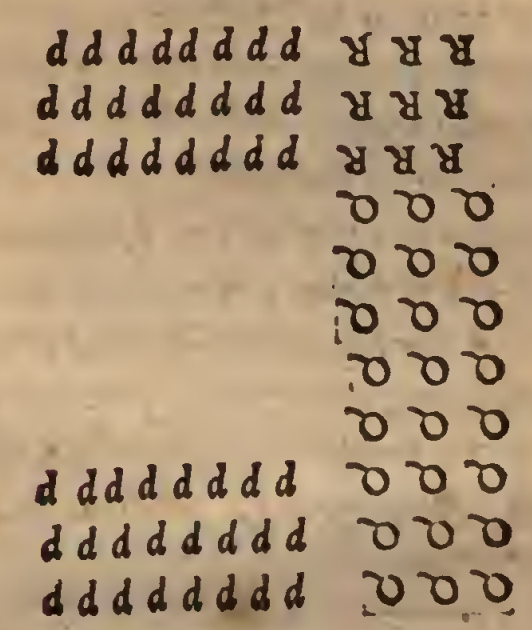

DEflexio eſt militum ex tribus conuerſionibus motio, ita ut ſi ad haſtam agantur, tranſeãt in læuum aſpectum, ſi ad ſcutum in dextrum.

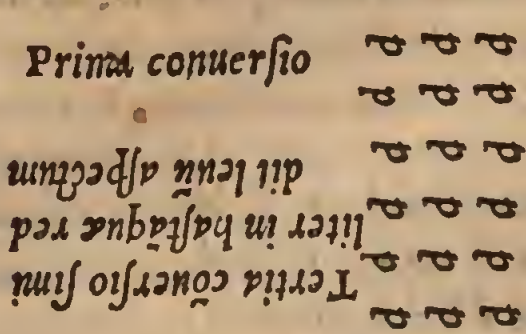

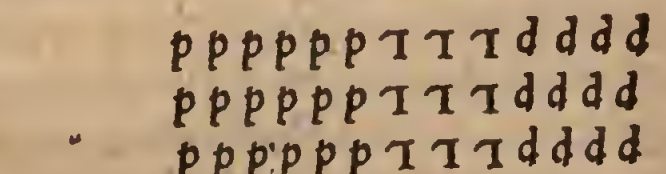

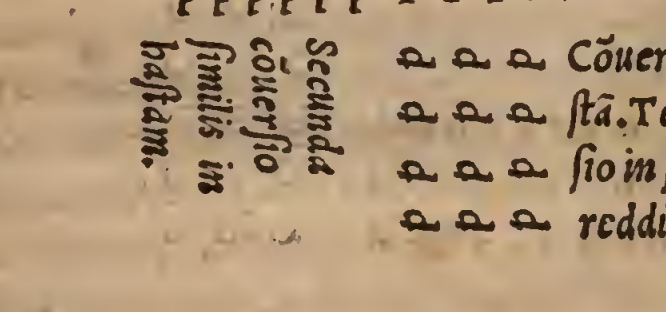

Verſare, VErſare, eſt ſingulos ſua in decuria è directo decurioni & tergiductori conſtare æqua inter ſeſe conſeruantes interualla. Iugare, eſt ſingulos ſua in decuria è directo ſuo aſtitiſtare, ſeruantes ſimilimodo interualla. Iugant ergo præfecto primæ decuriæ omnes decuriarum præfecti. Subſtiti uerò primi præfecti ſubſtites cæterorum omnium principum, ac deinceps ad hunc modum. Reddere in arrectum, eſt militis ora ad primum aſpectum reſtituere. Verbi gratia,

iugare

reddere in arrectum.

gratia, si miles aduersus hostes constitutus impe-
retur declinare in hastam, deinde præcipiatur in arre
ctum restitui, rursus in hostem conuerti, aduersumq;
stare oportebit. Euolutionum duo sunt genera, alterũ
per decurias, alterum per iuga. Vtrumq; in tres dige
ritur species, Macedonicam, Laconicam, Choreum,
quæ & persica & Cretensis nominatur. Macedoni-
ca est quæ primorem phalangis locum commutat,
& frontem in tergum aspectumq; posteriorem tradu
cit. Laconica est, quæ locum phalangis posteriorem cõ
mutat & pari ratione relicto primore aspectu sumit
posteriorem tergumq; efficit frontẽ. Persica illa quã
& Cretensem & Choreum diximus nuncupari, locũ
eundem seruat phalangis, militibus singulis commutã
tibus sua loca, ita ut præfectus decuriæ locum tergi-
ductoris accipiat, & tergiductor uicem præstet decu
rionis, fronsq; extergo aspectui posteriori reddatur
Euolutiones per iuga fieri solent, quoties cornua trãs
ferri ad interciſa siue secturas, & interciſa ad cor-
nua melius est, ut mediæ copiarum partes corroborẽ
tur: & aut dextræ per leuas, aut læuæ per dextras red
dantur ualidiores. Qui ne per maiores exercitus par
tes faciant euolutiones, cauent, hoste propinquo, per
minores ordines eas securius faciunt. Quemadmodũ
autem euolui oporteat, dicam. Euolutio per uersum,
quæ nomen à Macedone accipit, fieri solet, cùm de-
curio locum immutat, & postpositi omnes conuersi
de hasta sequuntur, iteruallisq; iisdem seruatis,
consistunt.

consistunt per ordinem. Genus Laconicũ agitur, cùm decurio immutatus de hasta uniuersam decuriam trãsfert, & locum sibi parem alium accipit, & reliqui omnes sectantes recto se constituunt ordine & aptant, aut cùm tergiductor immutatur. Primus autem subsisteus conuersus de hasta ante tergiductorem se collocat, cæteriq; omnes sectãtes, alter sese præ altero ponit, donec præfectus decuriæ primus cõstituatur.

Choreus ita fit, ut decurio de hasta mutatus decuriam antecedat, & cæteri omnes sequantur, dum ipse præfectus locum tergiductoris accipiat, & tergiductor præfecti. Ita per decurias euolui sol tũ est. Quo eodẽ more per iuga quoq; euoluimus, quoties per ordinem euoluendum sit, ut quilibet ordo aut locum seruans eundem euoluat, aut dextrorsum siniſtrorsumue trãsca:. Nihilo enim secus quàm modò retulimus agi oportebit. Duplicãdi duo sũt genera: Aut enim p iuga aut p altũ duplicamus. Vtrũq; uel numero fit, uel loco. Numero duplicabitur lõgitudo, si quæ Mxxiij militibus constat, MM 48 reddatur, insertis ex substitibus altitudinis in militum interualla eodem quem longitudo occupat loco: quod facimus quoties densare longitudinem placet. At ubi restituere placuit, euoluere sua in loca iubemus eos quos inseruimus longitudini. Sed sunt qui genus hoc duplicandi improbent, præsertim hoste propinquo, expeditasq; copias atq; etiam equites cornibus iungi, itaq; speciem dari duplicationis sine duplicandi accessione censeant. Duplicanda

plicanda est longitudo, quoties aut superare cornu hostium uolumus, aut ne nostrum superetur, caucmus. Altitudinem duplicare solemus, uel addita secunda decuria primæ, ita ut secundæ præfectus pone primæ præfectum proximus collocetur, secundus secundæ, quartus primæ constituatur, & tertius secundæ, sextus primæ ordinetur: ac deinceps ad hunc modum, ut tota secunda decuria primæ inseratur, & quarta simili ratione in tertiam, & omnes numero pares decuriæ in impares, uel his eisdem decuriis paribus per euolutionem adiunctis tergo impariũ. Aut igitur ita duplicanda est altitudo, aut numero eodẽ seruato, milites sese longius porrigent, quatenus suæ uersum & spacium altitudinis duplicent. Cùm autem restitui oportuerit, aut interiectos adiunctósue tergo milites illos in suas decurias reuocabimus, aut spacia coartabimus quæq; interuallo auximus laxiore.

TRansuersa est phalanx, quæ longitudine multo productiore constat quàm altitudine. Arrecta est, quæ per cornu progreditur, longè productiore altitudine constans quàm longitudine, omninoq; plus longitudinis quàm altitudinis habeat: oblongũ id consueuimus nominare. Arrectum uerò èdirecto, quod plus altitudinis quàm lõgitudinis habeat: quocirca phalãgẽ quoq; interpretari licet his eisdẽ nominibus. Obliq̃ est, quæ alterũ cornu quod libuerit p

pinquum

pinquum obiiciens hostibus, eoq; decertans, alterũ se motius teneat manens aggrediendi oportunitatem. Intercalatio est, cùm interuallis præpositi militis inferimus per directum, aliquos ex his quos postponi placuerat. Præpositio est, cùm uel ex utraque parte aciei, uel ex altera tantùm fronti proponimus aliquos ratione auxilij. Impositio est, cùm leuem armaturam interuallis alternatim phalangis totius inferimus. Postpositio seu subiectio est, cùm leuem armaturam phalangi incuruæ postponimus, ita ut forma omniũ copiarũ portæ triplicis speciẽ præferat.

SEquitur ut quemadmodũ ordines conuerti ex suo loco suæq; instructioni restitui debent, doceamus. Cùm itaq; ordines conuerti in hastam assuescere uolumus, præcipitur decuriam dextri extremi quiescere: cæteras omnes per singulas declinare in hastam, dextrorsumq; procedere, tum reddere in arrectum: deinde iuga posteriora colligere, at ita densato milite conuerti in hastam. Quo facto si restitui suum in locum placuerit, iubebimur immutari ad scutum, hoc est, quemq; in locum uergere auersum, tum ordinem totum reuerti, hoc est, quemadmodum milite obdensato conuersus spectauit dextrorsum, ita totum trãsferri in locum unde conuerti inceperat. Mox decuriones quiescãt, reliqui procedant per iuga. Deinde immutentur ut uergant quorsum pincipio spectabant, tum decuria dextri extremi quiescat. Hæc enim suum iam obtinet locum, reliquæ omnes ad scutum declinent,

declinent, & procedẽtes restituantur. Ad postremũ sursum præcipitur. Itaq; suum quisq; recipit locum & seruat. At si conuertere ordinem ad scutum uelimus, præcipitur decuriam leui extremi quiescere: hæc enim suam iam habet positionem reliquos omnes declinare in scutum, sinistrorsumq; procedere, tum reddere in arrectum. Deinde iuga posteriora colligere, mox ad scutum conuerti, ut iam actum sit quod uoluerimus, hinc si restituere placet, non secus quàm illos in hastam conuersos restituemus: quippe qui rursus quemq; in hastam immutari præcipiamus, deinde ordinem reuerti, mox decuriones quiescere, & reliquos omnes procedere per iuga, tum immutari, postmodum decuriam leui extremi quiescere, utpote suum iam locum obtinentem: reliquas declinantes in hastam procedere dum iusta recipiant interualla: ad postremũ reddere in arrectum, at itaq; omnes suum locum recipient. Si autem inflectere ad hastam placuerit, duas simul conuersiones ordinis faciemus. Itaq; efficietur, ut decuriones à prospectu aduerso in auersum per ordinis immutationem transeant. At cũ restituere uolumus, præcipitur item ad hastam inflectere, hoc est, duas item conuersiones ibidem ordinibus dare. Ita enim fit, ut eodem spectent decuriones, quorsum principiò constituti spectabant, antequàm ulla inflexio fieret. Hæc cum fecerimus, decuriones quiescere præcipiemus, reliquos immutatos iuga relaxare posteriora, tum rursus mutari, & ordinis

dextrã duplarẽ phalangẽ declinare ad ſcutũ, leuã ad haſtã, tũ pcederemediã uerſus phalãgẽ, mox õnes red dere in arrectũ, iugáq; poſteriora colligere. At ſi pha langẽ primis inſtituere locis uclimus, præcipitur im- mutari, & per iuga procedere excepto primo: tum omnes rurſus mutari, & dextrã duplarẽ phalangẽ declinare in haſtã, leuã autẽ in ſcutum: mox ſectari ſuos ductores, donec ad prima deueniat interualla. deinde reddere in arrectũ. Sed quoties immutatur, ſi per denſationẽ agitur, erecta teneri ſpicula omnia ne impediãt, cõuenit. Iis eiſdẽ exercitiis ac præcep- tis leuis quoq; armatura inſtituenda erudiẽdaq; eſt. ſunt certè præcepta hæc Immutationũ, Conuerſionũ, Inflexionũ, Euolutionũ, & Reſtitutionũ utilia ad ſu bitos hoſtium ſuperuentus, quos uel à latere uel à frõte intulerint. Macedonicam euolutionem Macedo nes inueniſſe proditum eſt. Laconicam ad Lacedæ- monios referunt autores, quocirca ita nuucupari me ruerunt. Philippum tamen qui Macedonum imperi- um auxit, & Græcis apud Cheroneam profligatis Græciæ imperauit, ac eius filium Alexandrum, qui breui Aſiam in ſuam ditionem redegit, Macedo nicam neglexiſſe euolutionem legimus, ut niſi ſum ma utendi neceſſitas cogeret, nunquàm uteren- tur. Laconicæ uſu utrunque aduerſarios deuiciſ ſe ferunt. Datur enim Macedonicæ uitio, quòd ho- ſte repentè à tergo ſuperueniente, non ſine mag- na turbatione ageretur. Nã cũ poſterioresc õuerterẽt

ſeſe in locum priorem, & rem haud quaquàm fugæ diſsimilem facerēt, hoſtes audaciores reddebantur: & iam milites qui ita euoluiſſent, deterrere ac perſequi poterant. Laconica certe è contrario agit. Vbi enim duces unà cum ſequente milite uerterunt ſeſe obuios in hoſtem à tergo ſuperuenientem, terrorem inferre nimirum poſſunt & turbationem. Sed aſſue faciendæ ſunt copiæ, tam pedeſtres, quàm equeſtres, partim uoce, partim ſignis, quæ uiſu percipi ualeāt, ut rem aptè ac oportunè, quam quiſq; exigat uſus, poſsint expedire. Nonnulla etiam tuba præcipi conuenit. Ita enim plenius omnia miniſtrabuntur. Certiora ſunt ea quæ uoce indicantur, niſi quid ſit impedimento. Sed tranquilliora quæ ſingnis mandentur, uidelicet cùm res nulla eſt quæ obſtet atq; obſcuret. Vox autem percipi interdum non poteſt, aut propter equorum tranſitū & hinnitum, aut propter impedimentorum tumultum, & totius multitudinis ſtrepitum. Signa quoq; multis rationibus obliterari poſsūt ac euaneſcere, nam & craſsitudine aëris, & puluere excito, & hymbre. & ſolis ſplendore oppoſito. Ad hæc locorum inæqualitate & frequentia arborū. Ad de quòd interdum fieri non poteſt, ut ſignum ad unūquenq; uſum præparemus, cùm longe plura poſsint occurrere, quàm quibus aſſuefacti ſint milites. Nouis autem rebus quid nam conſueti ſigni afferatur. Non tamen *concidi ita poteſt, ut præceptum ſimul & uocis & ſigni incertum ſit.

Collabi ſimul omnia poſſunt

Nunc

De itineribus.

NVnc de itineribus dicam, si antè quot modis expediri solet iter, diffiniam. Itinerum aliud arrecta inductio est, aliud deductio, aut dextra, aut leua: & aut simplici, aut duplici latere, aut triplici, aut quadruplici agminis procedetur. Simplici, cũ ex parte una aduersarium aggressurum suspicamur: duplici, cùm ex duabus: triplici, cùm ex tribus: quadruplici, cùm undiq;. Vnde fit ut iter aut simplici phalange agatur, aut duplici, aut triplici, aut quadruplici. Arrecta inductio est, cùm ordo ordinem sequitur. Verbi gratia, quum uel xenagia præcedente reliquæ sequuntur xenagiæ, uel quadruplarem decuriam reliquæ ordinatim sectantur. Itemque agitur per cornu altitudine longè productiore quàm longitudine: nec pluribus quàm duabus decuriis, hominibus denis compositis, constet ordo. Huic opponitur genus acici quod Cœlembolum, quasi rostrum cauum nominamus: quod ita instruitur, ut duplicatæ phalangis præcedentia cornua inter se distent, sequentia iungantur, ad formam literæ V, sicut descriptio ostendit. Quæ ut primos disiectos, ita iunctos inter se habet ultimos. Cùm enim arrecta illa inductio medium aduersariorum petat, habet id cauũ rostrum in promptu, ut soluta coniunctione extremorum impetum copiarũ primarum frustretur, lateraq; inuadet arrectæ inductionis inimici. Quin etiam triplex phalanx obici huic eidem generi ita potest, ut una alterius cor

nu impugnet, secunda reliquum cornu aggrediatur, media & tertia impetum maneat & conflictum

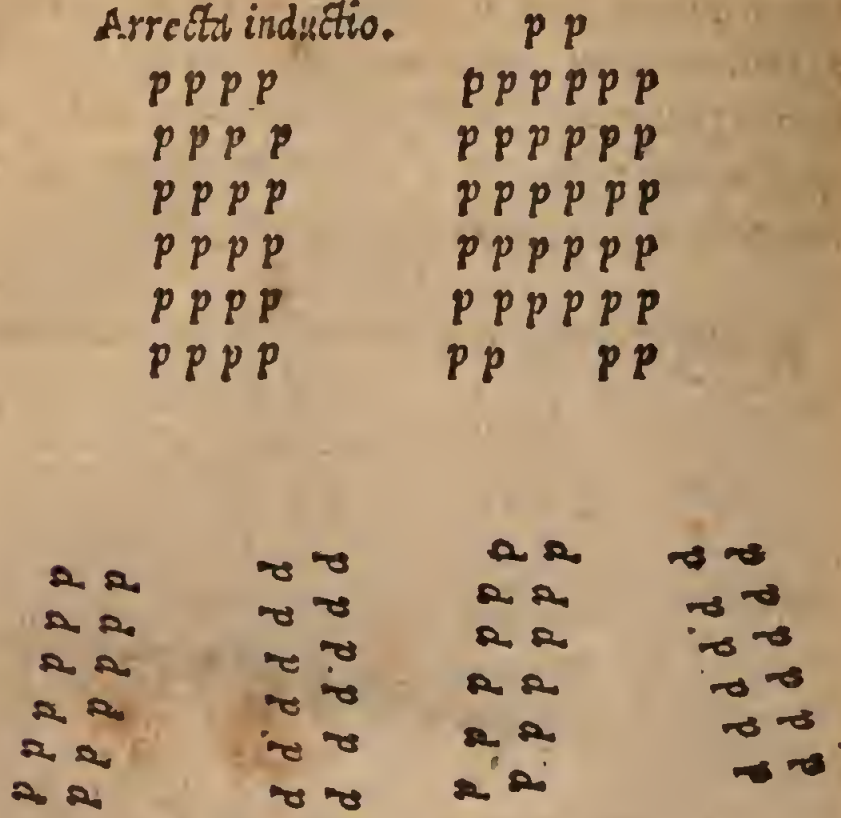

DEductio est, cùm phalanx suos duces, hoc est decuriones aut parte dextera habet deducentes, quæ dextra deductio dicitur: aut leua, quæ deductio leuanuncupatur: non item per decuriam, sed per iuga ambulans cornu prepositio & latere instructa aut duplici, aut triplici, aut etiam

quadruplici, prout hostem existimet aggressurum. Sed quasi utraq; phalangis pars suo latere cõflictum ineat primum, ita describatur, ut longitudinem triplicem quàm altitudinem habeat. Frons enim x, altitudo tribus constat hominibus. Quamobrem miles non tantùm ex directo, uerùm etiam ex latere aggressus, conflictum tum excipere tum inferre, nimirum per exercitationem debet condiscere.

Arrecta deductio leua	Arrecta deductio dextra
d d d	d d d
d d d	d d d
F d d d	d d e F
r d d d	d d d r
o d d d	d d d o
n d d d	d d d n
s d d d	d d d s
d d d	d d d
d d d	d d d
d d d	d d d

PHalanx quæ antistomus à duplici frontis sue oris obiectu, quasi occeps uocata est, ita instruitur, ut medii tergis inter sese oppositis constent, extremi autem confligant cum aduersariis. Perutilis hæc pedestribus copiis est cùm aduersus largam hostium equestrem copiam dimicant: melius enim resistunt circumuentioni, & multiplici equitum inuasioni. Valet hoc instruendi genus potissimum contra barbaros, qui loca Histro amni uicina incolunt: quos amphippos cognominant, à mutatione equorum: ex aliis enim equis in alios transilire consueuerũt. Equestres, quæ opponuntur copiæ, forma constantes quadrata, in ordines duos parte altera lõgiores, pro usus necessitate diuisæ sunt, ut totidem membris phalangis peditum bipartitæ obiiciantur.

Amphippi

Phalanx Occeps.

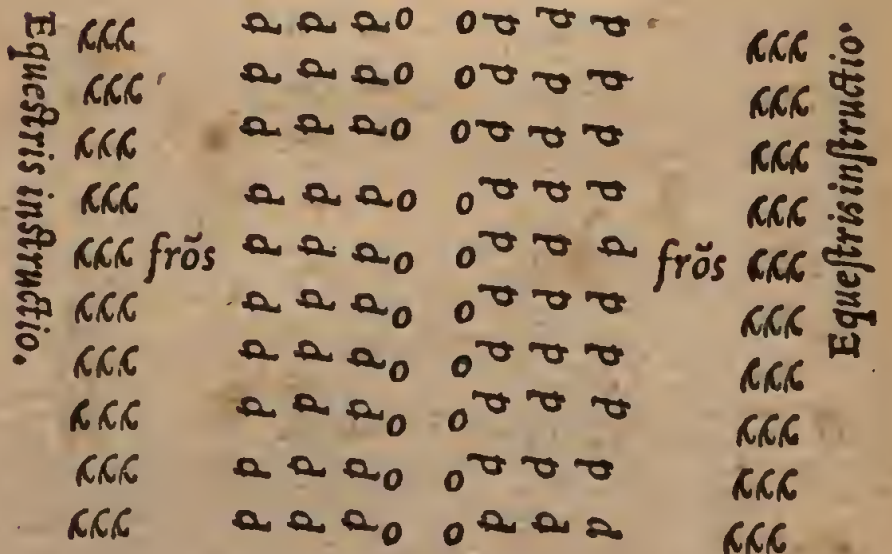

PHalanx amphistomus, nomen à duplici fronte siue ore in lateribus instituto acceperat, ita ut latericeps quædam & anceps posset nominari. Similis superiori occipiti est, præterquam quòd illa suis extremis decertat, hæc suis lateribus dimicat. Cætera uerò quæ de superiore exposui, huic quoq; conueniunt: omnia hastis longioribus, tã hæc quã superior illa pugnat, more Alanorum & Sauromatarum. Spectat decuriarum dimidium in partẽ priorem, reliqui cõuersi sunt in posteriorem, ita ut dimidiati milites oppositis inter se tergis præliẽtur fronte duplici, altera priore quam decuriones conficiant: altera posteriore, quam tergiductores: cùm etiã in duplarẽ phalangem copiæ diuidi possunt, ut frons prior altera constituatur phalange, posterior altera constet.

Phalanx anceps.

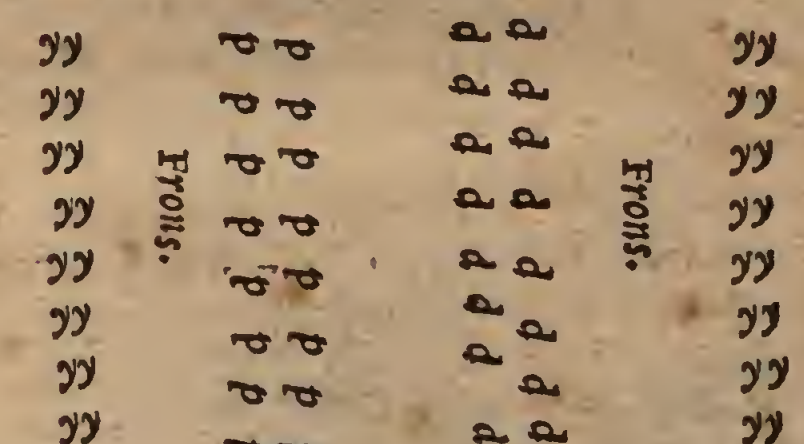

PHalãx duplaris antiſtomus, hoc eſt, occeps nũcupatur, quæ ſuos duces nõ extrà per deductiones ſed intus aduerſos inter ſe poſitos habeat: tergi autẽ ductores extra uidelicet in dextrã leuãq; deductionẽ diſtinctos. Forma hæc inſtrui ſolet, quoties aduerſarij equites forma roſtri aggrediuntur. Cùm enim roſtrũ exeat in mucronem, ducesq; ſequentes de latere habeat, tentãteſq; frontem copiarum pedeſtrium rumpere, ne id eueniat duces peditũ in medio ſtant, ut impetum aduerſariorũ uel impediant, uel re infecta faciãt præterire. Qui enim roſtro inſtructi aggrediũtur ea ſpe ſunt, Vt medios aciei profligant, õneſq; turbẽt copias. Quod cùm principes copiarum pedeſtrium intelligant, utraq; ex parte ſeſe ueluti murum conſtituũt, & paulo inter ſe diſtantes, uergenteſq; ad locũ penitiorem, impetum irritum reddunt aduerſariorum. Genus id inſtruendi equeſtre quod roſtrum dicimus, Philippum regem Macedonum inueniſſe ſcribitur. Præponere ille ſtrenuos omnes ſolebat, ut eorum uirtute miles quoq; deterior cõtineretur, opuſq;

Phalanx duplaris occeps.

Frons.

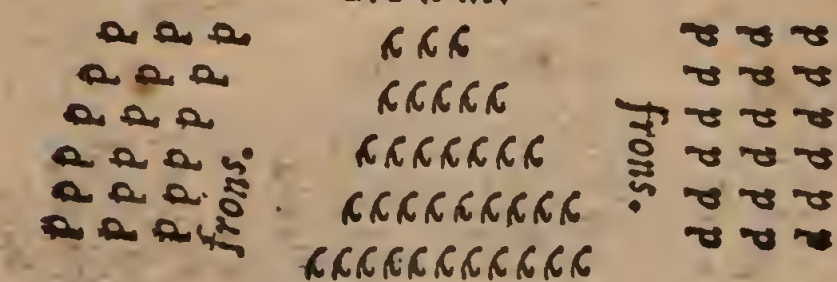

Roſtrum equeſtre.

una cum præstantioribus prosequeretur, more spiculi aut ensis, cuius acie pro sua soliditate, suoq; acumine facile transadigente, reliquum etiam ferrum, quãquam hebes esset, non sine efficacia penetraret.

PHalanx duplaris Peristomus seu Amphistomus id est, latericeps siue anceps illa est, cuius partes per deductionem cornu præposito obliquè procedãt, & dextra habeat prefectos, & leua tergiductores intus. Cùm enim aduersa acies quadra diuidat se in duo obliqua cornua, dextrum & sinistrum, cupiens aciem hostium similem circũuenire, hac de causa, qui circumuentum sibi uidẽt imminentem, in duplicem mobilem phalangem sese affornant, & partem sui alteram in leuum dirigunt cornu, alterã uertunt in dextrum. Vnde nomen peristomi, hoc est, latericipitis, genus id accipit. Quippe quod latere suo utroq; frontem spectantem in hostem habeat.

Phalanx duplaris latericeps.

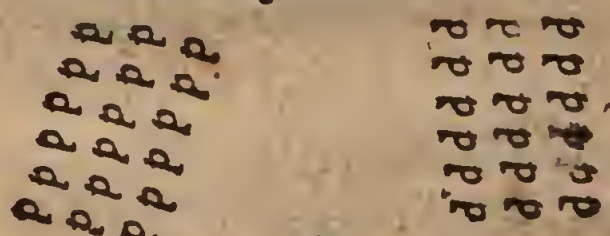

Amphistomus.

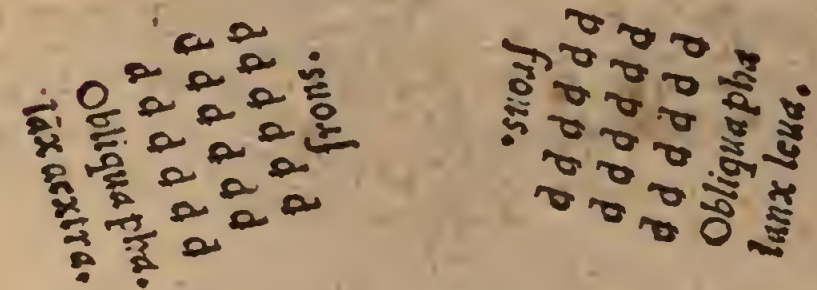

Simpliceps.

PHalanx homœoſtomus, à ſimilitudine oris ſeu frontis nominata, quam ſimilicipitem appellarim, ita fit, ut decuriam perfectam, hoc eſt, hominum 16, mouentem in hoſtem ſequatur alia ſimilis: unde homœoſtomus dicta eſt. Nam & qui ſequuntur ſimili fronte & forma comitantur. Opponitur hæc generi aciei, quod plinthum à latere uocant: quem ſi placet Laterculum dices. Ordinatur id genus tam forma quàm numero equilaterum. Forma inquã cùm undiq; æqualibus conſtet ſpaciis. Numero autem cùm quot hominibus longitudo componatur, totidem etiã altitudo. In hoc eodem ordinis genere omni ex latere armatos apponi ſolitum eſt, nullo uel ſagittario uel funditore adiũcto. Conficitur hic laterculus ex duabus dimœriis: decuriæ nanque dimidium dimœriam dicimus. Cũ enim decuria ſexdecim conſtare hominibus debeat, dimœria octo cõſtat. Bipartita id interpretetur ſi placet, quoad melius uocabulum inuenerimus.

Phalãx ſimiliceps

p p p p p p p p p p
p p p p p p p p p p
Frons.
p p p p p p p p p p
p p p p p p p p p p
frons.
d d d d d d d
d d d d d d d
d d d d d
d d d d d
d d d d d d d
d d d d d
Laterculus.

PHalanx *duplaris Homœostomus est, cùm partes æquali progrediẽtes itinere, aut in dextra deductione ambæ continent suos duces, aut in leua.*

Duplaris similiceps.

ddd	ddd
ddd	ddd
ddd	ddd
ddd	ddd
ddd	ddd
ddd	ddd
ddd	ddd

PHalanx Heterostomus *à frontis diuersitate appellata, quam Versicipitem dixerim, ita instruitur, ut ambulans per inductionem duces ordinis præcedentis habeat (ut fit) in dextra deductione, sequẽtis autem in leua, ita ut ordines alternata principũ locatione procedant. Nullus enim eodem latere suos continet principes, quo antecedens.*

Phalanx uersiceps.

d d d d
d d d d
d d d d
d d d d
d d d d
d d d d
d d d d
d d d d
d d d d
d d d d
d d d d
d d d

TVrmam quæ adſpeciẽ oui inſtruitur Iliõ Theſſalus excogitarat, unde Ile uocata eſt, ſuoſq; Theßalos eo ipſe genere inſtruendi exercuit. Vtile hoc eſt, cùm ſingulis ſuis ãgulis ſingulos habeat principes. Primũ Ilarchã, hoc eſt turmæ præfectũ: ultimũ tergiductorem, utrinq; autem lateris cuſtodes. Opponitur huic acies, quæ forma lunæ cornibus in partem ductis priorem formetur, ducesq; ſuis in cornibus habeat, & ſuis brachiis circumuenire aduerſas equitũ copias tentet. Quamobrem illæ more Tarentinorũ à longe iaculantur, circularem retorquentes acceſſum & turbantes. Tarentinos iaculatores appello, ſicut inter initia operis dictum eſt, à Tarẽto Calabriæ oppido, cuius equesparuo quodã iaculo uti cõſueuerũt.

Turma

Turma ad oui speciem

Acies

Lunaris.

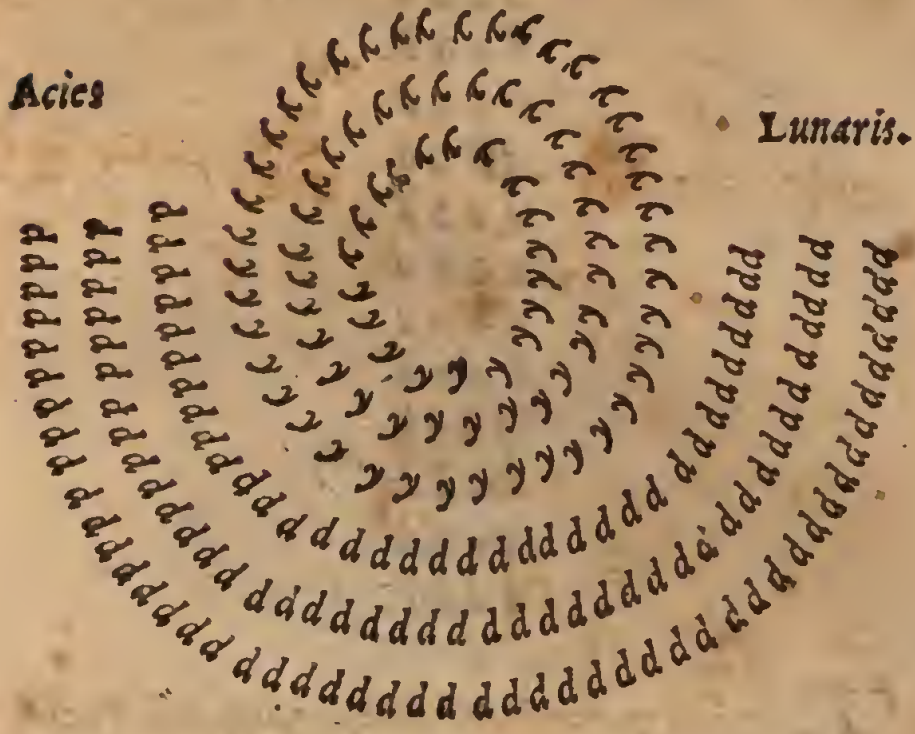

TVrma parte altera lõgior duplici altitudine, cõstatquàm lõgitudine. Vtilis hæc multifariã est quippequæ possit decipere aduersarios quasi paucos cõtineat milites (quoniam non multum latitudinis occupet) & rumpere facilè pro sua densitate & impetu aciem aduersam. Apta etiam est ut sensim per locorum angustias transeat. Opponitur ei pedestris acies quæ transuersa phalanx uocata est: porrigit enim se longius, ut etiam si interrũpatur, exigua sit quæ rumpitur altitudo, & equitum impetus non in multitudine hæreat, sed in uacuum breui efferatur. Hæc enim causa est, cur multiplicem ad suam altitudnem habeat longitudinem.

Turma parte altera longior.

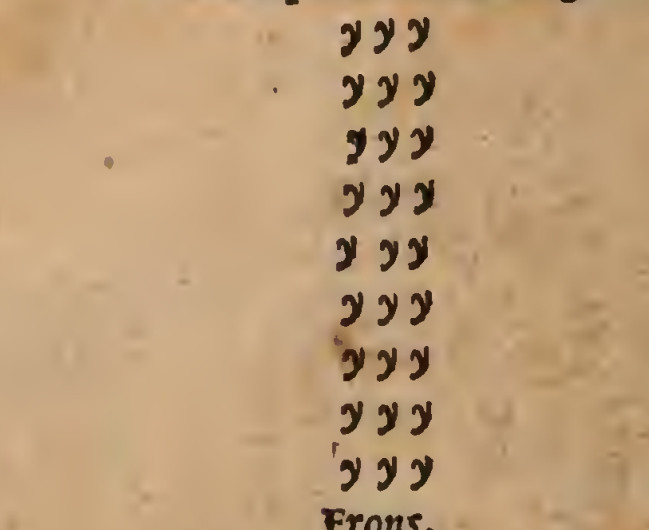

Frons.

d d d d d d d d d d d d d
d d d d d d d d d d d d d d
Phalanx transuersa.

EST & altera turma oui similitudinem gerens, de qua nihil amplius dici potest, quam ita esse compositam, ut uersetur quidem sed non iuget. Nam eius usum commoditatemq; superius exposuimus. Ergo genus id inuentum ab Ileone Thessalo, mandatũ pòst exercitationi ab Iasone Medeæ marito. Tutum etiam & percommodum esse, cùm undiq; custodiatur decurione, tergiductore, custodibus lateris, apertum iam est. Constat hæc turma ex equitibus sagittariis more Armœniorum & Parthorum. Opponitur ei acies pedestris quæ Epicampius emprosthia dicitur, id est inflexa antica, ob eam rem, quia ductis cornibus in partem priorem in sinum se circumagit, flexun.q;

Turma ad oui ſpeciem.

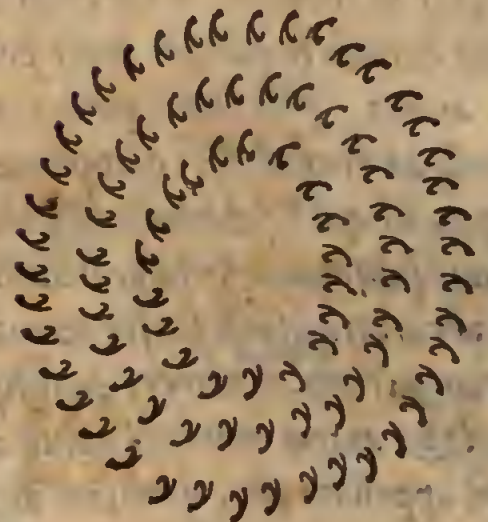

d d d d d d d d
d d d d Frons. d d d d
d d d d d d d d
d d d d d d d d d d d d
d d d d d d d d d d d d
d d d d d d d d d d d d
d d d d d d d d d d d d

Phalanx inflexa antica,

QVin etiam genus habetur phalangis, quæ Epicampius opisthia dicitur contrario modo quàm supeperior in formata. Cùm enim illa ante se flectat hæc sua cornua in partem ducit posteriorem: itaq; ut illa antica, sic hæc postica nominetur. Vtilis ea quoq; ad fraudẽ est: quippe quæ parte media patens, paucos qui præcedant ostendat, multos autem qui ponè subsequantur habeat: ut si conflictũ tolerarint superarintq;, satis sit: sin minus, facilè ad utranq; suorum partem, recurrere, iungiq; maiori ordini ualeant. Quæ autem contra id genus opponitur, incurua ob id appellata est, quoniam in portionem flectitur orbis. Studet hæc suas copias paruas esse ostendere frontis incuruæ ratione. Quippe cùm omnia quæ in orbem globúmue formantur, parua suo quidem ambitu esse uideantur: quanquam si explicẽtur in duplum se porrigunt: quod liquidum in columnis est, quæ cùm in orbem se colligant, undecunque aspiciantur, dimidium sui tantùm patere patiũtur, reliquum penitus occultant. Est autem optimum instruendi artificium, ut plus inferas aduersariis copiarum, quàm primo aspectu ostendas.

Inflexa

Inflexa postica.

d d d d d d d d
d d d d d d d d
d d d d d d d d d d d d
d d d d d d d d d d d d

Frons.

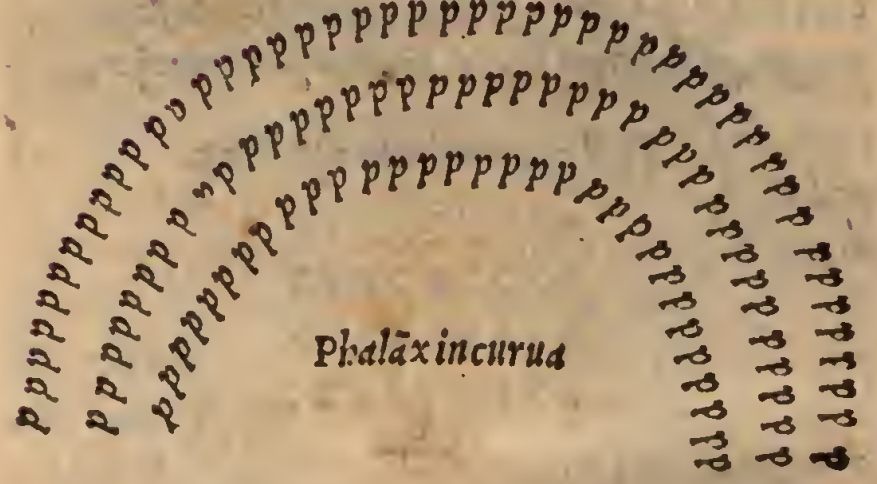

Phalãx incurua

EQuestris phalanx quadratà & si forma seu figura quadra instruitur, tamen non numero quoq; aptatur quadro. Haud enim in quadratis numerũ certo modo describimus. Sed licet etiã duplicẽ ad altitudinẽ reddere lõgitudinẽ, uidelicet p usu Imperatoris. Per sæ potißimũ formahac usi sunt, & Siculi, & Græcorum cõplures, cùm & facilem esse instructum animaduerterẽt, & usum commodiorẽ. Opponitur ei phalanx pedestris quod rostrum uocamus, ita instructa, ut latera omnia armatis composita habeat. Trãslata hæc forma ab equestribus rostris est. Verùm in

ordine equeſtri unus in fronte primore ſatis ſit. At in pedeſtri non unus occurſioni hoſtium ſufficit, ſed tres propugnent neceſſe eſt. Sic Epaminũdas Thebanus Imperator cum apud Leuctra aduerſus Lacedæmonios decertaret, conſtipatis in roſtrum copiis, ingentem exercitum profligauit. Effici genus inſtruendi hoc ſolet, quoties duplaris antiſtomus, hoc eſt, anceps illa, ſua cornua priora coniungit, poſteriora ſe iungit, ad formam literæ V deorſum inuerſæ Λ.

Phalanx quadrata equeſtris.

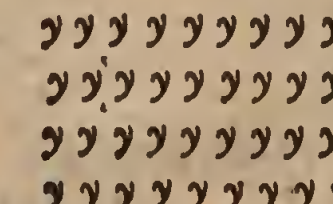

Frons.

Fro ns.

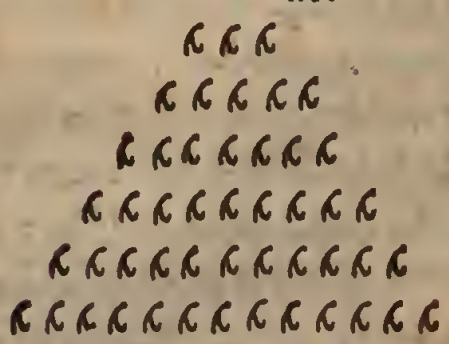

Roſtrum pedeſtre

GEnus quod Plæſiũ parte altera lõgius appellamus, multiplici lõgitudine q̃ altitudine cõſtare & omni ex latere armatis componi ſagittariis ac fũditoribus

ditoribus constitutis in medio, solitum est. Qui contra eiusmodi formam præliantur, genus phalangis quam implexã uocamus obiiciũt, ut suæ formæ inæqualitati ꝓuocẽt Plæsiũ aduersũ impetũ facere in eos q̃ ꝓmi nẽt, atq; ita resoluãt densã Plæsii instructionẽ. Etqui dẽ decuriones implexæ phalãgis duces aduersos obseruãt, ut si dẽsa acie illi agãt, ipsi quoq; densa excipiant. Sin illi resoluantur, ipsi etiam diuisi occurrant.

Phalanx implexa.

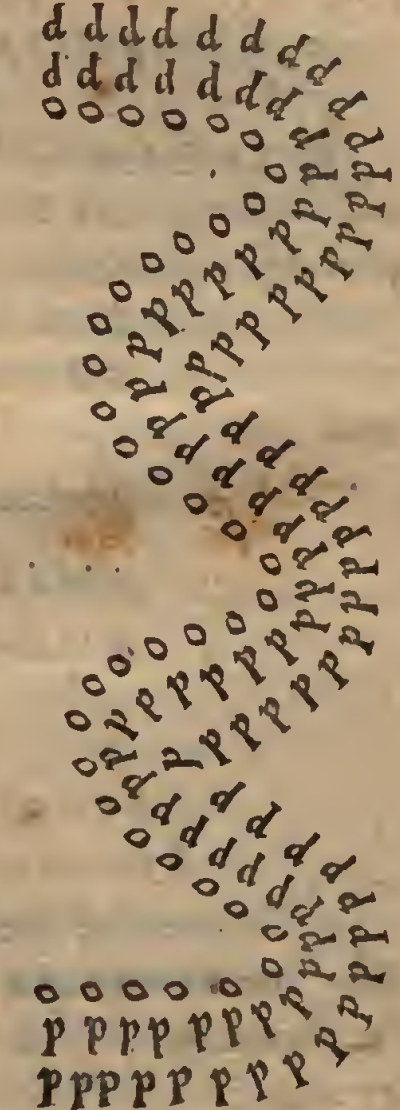

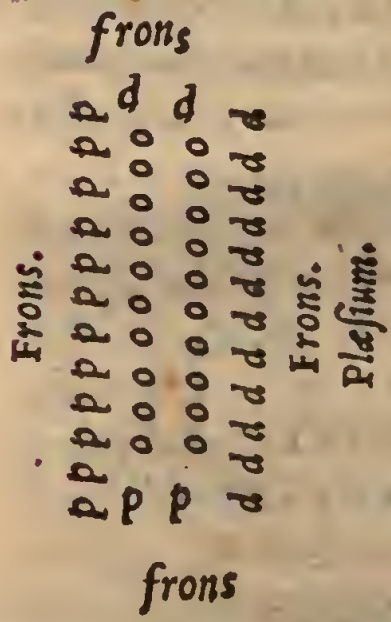

PHalangis circumuentio est, cùm cornu utrumq; superat aduersarios, hoc est, excedit, & quasi complectitur. Circumuentio phalangis.

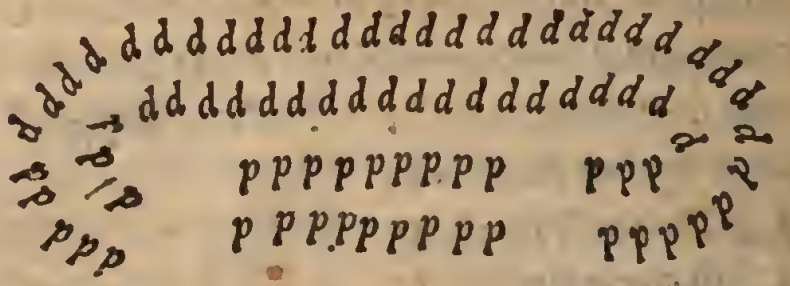

ALterius cornu circumuentio est, cùm altero cornu hostẽ superamus. Vnde fit, ut tqui sua phalange superat, idem etiam cornu superet adueſa rium: qui autem cornu superat, non propterea idem phalange superet. Fieri enim potest ut etiam pauciori-bus copiis hostẽ superes tuo cornu & cõplectaris.

Circumuentio alterius cornu.

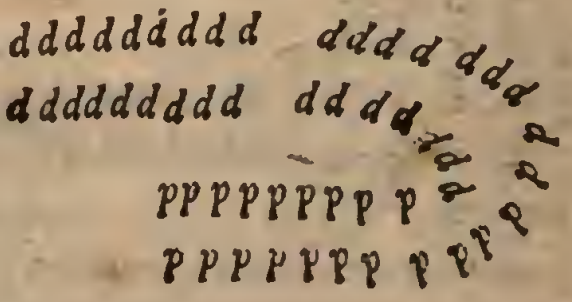

FXtenuatio est cùm altitudo phalangis contrahitur ut ex 16 qbus constat hominibus redigatur in pauciores.

Impedimenta

IMpedimenta haberi in primis neceſſarium eſt, & ducē iis conſtituere probum conuenit. Modis quinque poſſunt duci impedimenta. Aut enim præcedent copias omnes, aut ſequentur, aut in alterutro latere cōſtituentur, aut in medio copiarum claudētur: Ponentur ante phalangem, ſi hoſtilem agrum ingredieris. Poſt phalangem, ſi latera metuis. Intra phalangem, ſi planum agmen placuerit ducere.

POſtremò præcepta repetemus colligemusq; omnia acierum inſtruendarū, ſi prius admonuerimus breuiter quicquid præcipi uſus exigat, id & breue eſſe, & omni ambiguitate carere oportere: non enim ſolum celeritate eſt opus, uerùm & claritate uocabuli, ne alij hoc, alij illud, & plerumque contrariū faciāt. Verbi gratia, ſi dixeris, declina: uerbo hoc audito poſſunt alij declinare in haſtam, alij in ſcutum, quæ res non parum inferret perturbationis. Cùm itaq; generis ac totius loco habeatur uocabulū aliud, declina, adiungere debemus ad haſtam, aut ad ſcutum prout res exigit: & quidem ante, ut pars toti anteponatur hoc modo. Ad haſtam declina: ita enim omnes idem ſine errore facient. Item immuta aut euolue, generis præfert communitatem: quam obrem partem ſiue ſpeciem præponemus, ut in haſtam immutare. Sic itaque præcipiemus, Laconicam euolue, Macedonicam euolue, Chorcum euolue. Nam ſi euolue Laconicā, dixeris aut euolue Macedonicā, euenier ut diuerſæ euoluendi agantur ſpecies Hac igi-

tur ratione cauendum est, ne quid ambiguè, ne quid obscurè incerteq; præcipiatur: & ut species suis anteponantur generibus, seruandum omnino est. Iuuat porrò ad eam rem plurimum silentium militum. Quo circa silendum in primis attendendumq; imperatis: quod Homerus quoq; poëta præclarè illis carminibus notat,

Sic argiua phalanx in prælia densa moueri
Assidue pariterq; suos dux quisque regebat
Imperitans: alij mox festinare silentes.
Dixeris haud tantas gentes sub pectore uocem
Condere, conspecti metuentes pincipis ora.

Barbarorum contrà tumultum & turbam pecoari ita comparat:

Ac ueluti innumeræ domini locupletis in aula
Ad mulctram coguntur oues, balatibus illæ
Perculsæ charæ sobolis, uoce omnia replent,
Sic Troum audiri per campos undique clamor.

Et alibi eadem de re ita refert,

Tum Phryges ingenti strepitu & clamore ferũtur,
More gruum passis liquido super aëre pennis.
Quæ postquam gelidas hyemes hymbremq; niualem
Fugere, Oceani repetunt clangoribus undas.
Ast animos taciti spirantes ire pelasgi,
Alter in auxilium alterius properare parati.

AGe ad arma, assiste ad arma, impedimenta à phalange secedant. Miles attẽdat præceptis: susci-

ſucipe, recipe, diſta, erige ſpiculum, uerſa iuga, reſpice præcedentem, ſuam decuriam dirigat tergiductor. Conſtituta interualla conſerua, ad haſtam declina, collige, ita conſiſte, in arrectum redde, ad ſcutum declina, collige, ita conſiſte. Ad haſtam immutare, collige. Ita conſiſte. Altitudinem duplica, reſtitue. Laconicam euolue, reſtitue. Macedonicam euolue, reſtitue. Choreum euolue, reſtitue: ad haſtã cõuerte, reſtitue ad haſtã: inflecte, reſtitue. Hæc de acibus inſtruendis habui quæ breuiter ad te ſcriberẽ, Imperator, tibi uictoriam hoſtibus profligationem allatura.

Vale.

Finis Aeliani.

MODESTI

LIBELLVS DE VOCABVLIS REI militaris, ad Tacitum Augustum.

Es militaris in tres diuiditur partes, equites, pedites classes. Equitum alas dicũt, eo quòd ad similitudinẽ alarum ab utraq; parte protegant acies, quæ uexillationes uocantur, à uelo quia uelis, hoc est, flãmulis utãtur. Est & aliud genus equitum qui legionarii uocantur, propterea quòd connexi sint legioni. Verum ipsi pedites in duas diuisi sũt partes, hoc est, in legiones, & in auxilia. Auxilia à sociis uel fœderatis gẽtibus mittebãtur. Legio autẽ ab eligẽdo appellata est, quod uocabulum eorum desiderat fidem atq; diligentiam, qui milites probant. Producendi uerò tyrones sunt semper ad campum, & secundum matriculæ ordinem in aciem dirigendi, ita ut primo simplex & extensa sit acies, ne quos sinus, ne quas habeat curuationes: sed equali ligitimoq; spacio miles distet à milite: & præcipiendũ, ut subitò duplicent aciem, ita ut in ipso impetu is ad quem respondere solet, ordo seruetur. Tertio præcipiẽdũ, ut quadratã aciẽ repẽte eõstituãt, quo facto in Tyroniũ quẽ cuneũ uocãt, acies ipsa uertẽ-

da est: quæ ordinatio plurimũ pdesse cõsueuit in bello. Auxiliares cum ducũtur ad prælium, ex diuersis locis & ex diuersis moribus ueniẽtes, nec disciplinæ inter se, nec noticia, nec affectione cõsentiũt: & alia instituta, & alius intẽr eos est usus armorũ. Necesse est autẽ tardè ad victoriã peruenire, q̃ discrepãt anteq̃ dimicẽt. Legionibus sẽper auxilia tãquàm leuis armatura in acie iungebãtur, ut in iis præliãdi magis adminiculũ esset quàm principale subsidũ. In õnibus autoribus inuenitur singulos cõsules aduersum hostes copiosissimos nõ amplius quàm binas duxisse legiones additis auxiliis sociorũ. tãta in illis erat exercitatio, tãta fiducia, ubi cuiuis bello duæ legiones crederẽtur sufficere posse. Sciẽdũ est enim, in una legione decẽ cohortes esse debere: sed prima cohors reliquas & numero militum & dignitate præcedit: nam genere atque institutione literarum uiros electissimos quærit. Hæc enim suscipit aquilam, quæ præcipuum signum in Romano est semper exercitu, & totius legionis insigne. Imagines Imperatorũ, has enim imagines tanquàm diuina & præsentia signa singuli uenerantur. Habet pedites mille CV. Equites loricatos cxxxij. & appellatur cohors militaria: hæc caput est legionis. Ab hac enim cũ pugnãdũ est, prima acies incipit ordinari. Secũda cohors habet pedites dlx. equites 66. & appellatur cohors quingẽtaria. Tertia cohors similiter habet pedites dlx, equites 66. sed in hac cohorte tertia ualidiores

&

& probati milites, qui in media acie consistant. Cohors quarta, habet pedites 555, eqtes 66. Cohors qnta habet pedites 555, eqtes 66. Sed quinta cohors strenuos desiderat milites: quia sicut prima in dextro, ita quinta in sinistro ponitur cornu. Hæ quinq; cohortes in prima acie ordinantur. Sexta cohors habet pedites, 555 equites 66. In prima quoq; enucleati ascribendi sunt iuniores: quia in secunda acie post aquilam & imagines cohors sexta consistit. Cohors septima habet pedites 555 equites 66. Cohors octaua habet pedites 555. eqtes 66: sed & ipsa animosos desiderat uiros: quia in secunda acie consistit in medio. Cohors nona habet pedites 555, equites 66. Cohors decima habet pedites 555, equites 66, & ipsa bonos cõsueuit accipere bellatores: qa sicut in secũda acie sexta dextrum, ita decima sinistrũ possidet cornu. Iis decem cohortibus legio plena fundatur, quæ habet pedites 6 mil. 105, equites 726. Minor itaq; numerus armatorum in unaquaq; legione esse nõ debet. Maior autem consueuit esse: & non tantum unã cohortem, sed etiam alias miliarias, si fuerit iussa, suscipere. Tribunus maior per epistolam sacrã Imperatoris iudicio destinatur. Minor tribunus prouenit ex labore. Tribunus autem uocatur ex tribu: quia præest militibus quos ex tribu primus Romulus legit. Ordinarii dicuntur qui in prælio primos ordines ducunt. Aquiliferi, qui aquilam portant. Imaginarij, qui Imperatoris imagines ferunt. Optiones ab optando appellati

pellati, quòd antecedentibus ægritudine præpeditis, hi tanquam adoptati, cum eorum uicario ſolent uniuerſa curare: Signiferi, qui ſigna portant, quos nũc draconarios uocãt. Teſſerarij, qui teſſeras per contubernia militum nunciant. Teßera autem dicitur præceptum ducis, quo uel ad aliquod opus uel ad bellum mouetur exercitus. Torquarij duplares, torquarij ſimplares, quibus torquis aureus ſolius uirtutis præmiũ fuit, quem qui meruiſſet, præter laudem interdũ duplam conſequebatur annonam. Item primus haſtatus, duas centurias, id eſt, cc homines ducebat in acie ſecunda, quem nunc ducentarium uocant: princeps autem primæ cohortis centuriam ſemis hoc eſt, cl homines gubernat. Sic decem centurionibus regebatur, quibus magnæ utilitatis gratia magnus honor à ueteribus eſt conſtitutus ut cæteri milites ex totâ legione omni labore ac deuotione contenderent ad tanta præmia peruenire. Erant etiam centuriones qui ſingulas centurias curabant, qui nunc centenarij nominantur. Erant decani x. militibus præpoſiti, qui nunc caput contubernij uocantur. Secunda cohors habet centuriones V. Similiter tertia & quarta, uſq; ad decimam cohortem. In tota autem legione erant cẽturiones 66. Sed legati Imp. ex conſularibus ad exercitus mittebantur, quibus legiones & auxilia uniuerſa obtemperabant in ordinatione pacis, uel neceßitate bellorum, in quorum locum illuſtres uiros cõſtat magiſtros militum ſubſtitutos, à quibus non tã-

tùm

tùm binæ legiones ſed etiam plures numero gubernantur. Proprius autem iudex erat præfectus legionis, habens comitiuam primi ordinis dignitatem, qui abſente legato, tanquã uicarius ipſius poteſtatẽ maximam retinebat: tribuni uel centuriones, cæteriq; milites, eius præcepta ſeruabãt uigiliarum ſiue * profectionis. Theßeras ab eodem petebant. Si miles crimen aliquod admiſiſſet, authoritate præfecti legionis à tribuno deputabatur ad pœnam. Arma omnium militum, item equi, ueſtes, & annona ad curam ipſius pertinebant. Diſciplina, ſeueritas, exercitus non ſolum peditum, ſed etiam equitum legionariorum præcepto eius cotidie curabatur. Primum ſignum totius legionis eſt aquila, quam aquilifer portat. Dracones etiam per ſingulas cohortes à Draconariis feruntur ad prælium. Sed antiqui qui ſciebant in acie commiſſo bello celeriter ordines aciesq; turbari atq; confundi, & ne hoc poſſet accidere, cohortes in centurias diuiſerũt, & ſingulis cẽturiis ſingula uexilla cõſtituerũt: ita ut ex q cohorte uel quota eßet cẽturia, in illo uexillo literis eße aſſcriptũ: q, intuẽtes uel legẽtes milites, inquẽuis tumultũ à cõtubernalibus ſuis oberrare nõ poſſẽt. Cẽturiones inſup q nũc cẽturij uocantur, nimirum bellicoſas loricas tranſuerſis caſſidum criſtis, ut à ſuis facilius noſcerentur, habebãt: quique ſingulas gubernare iuſſerunt cateruas, ut nullus exiſteret error: cùm cuncti milites ſequerentur, non ſolùm uexillum ſuum, ſed etiam centurionem,

* pfeſſionis

qui signum habebat in galea. Rursus ipse centuriæ in contubernia diuisæ sunt, ut decem militibus sub uno papilione degentibus unus quasi præesset decanus, qui caput contubernij nominatur. Contubernium autem manipulus uocabatur, ab eo quòd coniunctis manibus pariter dimicabant. Quemadmodum inter pedites centuria uel manipulus appellatur, ita inter equites turma dicitur: & habet una turma equites xxxij. Huic qui præest, decurio nominatur. Pedites qui decem decadibus centuriæ præerãt, ab uno centurione sub uno uexillo gubernantur. Similiter xxxij equites ab uno decurione sub uno uexillo reguntur. Præterea centurio eligendus est, qui sit magnis uiribus & procera statura, qui hastas uel missilia peritè iaculetur, & fortiter. Similiter eligendus est decurio, qui turmæ equitum præponitur, in primis habili corpore, ut loricatus & armis circundatus omnibus, cum summa admiratione equum possit ascendere, equitare fortissimè, conto scienter uti, sagittas doctissimè mittere, turmales suos, id est, sub cura sua equites positos erudire, ad omnia quæ equestris pugna deposcit: Nunc qualiter instruenda sit acies si pugna immineat, declaretur unius legionis exemplo: quòd si usus exegerit, transferri possit ad plures. Equites locantur in cornibus. Acies peditum à prima cohorte incipit ordinari in cornu dextro, huic cohors secunda coniungitur. Tertia cohors in media

acie

acie collocatur, huic annectitur quarta. Quinta uerò cohors ſiniſtrum ſuſcipit cornu, ſed ante ſigna, nec non etiam in prima acie dimicantes principes uocabantur, hoc eſt ordinarij, cæteriq; principales. Hæc erat grauis armatura, quæ habebat caßides cataphractas, ocreas in cruribus, ſcuta, gladios maiores, quos ſpathas uocant, & alios minores, quos ſemiſpathas nominant, plumbatas quinas poſitas in ſcutis, quas primo impetu iaciunt. Item bina miſßilia, unum manus, ferro triangulo unciarum nouem, haſtile pedum quinq; ſemis, quod pilum uocabãt, nunc ſpiculum dicitur, ad cuius iactum exercebantur præcipuè milites, quod arte & uirtute directum, & ſcutatos pedites & loricatos equites ſæpe tranſuerberat: aliud minus, ferro unciarum quinq;, haſtili trium pedum ſemis, quod tunc uerriculum, nunc uerutũ dicitur: prima acies principum, ſecunda haſtatorum armis talibus dicetur inſtructa. Sed in ſecunda acie dextro cornu cohors ſexta ponebatur cui iungebatur ſeptima. Octaua cohors mediam aciem tenebat, nona comitante. Decima cohors in ſecunda acie ſẽper obtinet cornu. Inſtructionis uerò lex eſt, ut in primo ordine exercitati, & ueteres milites collocẽtur, quos antea principes uocabant. In ſecundo ordine circundati cataphractis, & optimi milites cum ſpiculis uel lanceis ordinentur, quos prohaſtatos uocabant. Inter ordinem à tergo uallatum ſex pedes diſtare uoluerunt, ut haberent pugnantes ſpacium accedendi

accedendi atq; recedendi: uehementius enim cùm saltu cursúq; tela mittuntur. In his duobus ordinibus ætate maturi & usu confidentes, & muniti grauioribus armis collocantur. Hi enim ad uicẽ muri nec cedere nec sequi alium debẽt, ne turbentur ordines, sed aduersarios uehementes excipere, & stando pugnandóq; repellere uel fugare. Tertius ordo disponitur de armatis uelocissimis, de sagittariis iuuenibus de bonis iaculatoribus, quos antea ferentarios nominabant. Quartus autem ordo constitutur de scutatis expeditissimis, de sagittariis iunioribus, de his q alacriter se agunt uerutis uel martiobarbulis, quas plumbatas uocant, qui dicebantur leuis armaturæ. Sciendum est ergo stantibus primis ordinibus, tertium, & quartum ordinem ad prouocandum cũ missilibus & sagittis primo loco semper exire: qui si hostes in fugam uertere poterũt, ipsi cum equitibus persequuntur: si uerò ab hostibus pulsi fuerint, redeunt ad primam & secundam aciem, & inter ipsas recipiunt se ad loca sua. Prima autem & secunda acies cũ ad machæras, id est, spathas & pila (ut dicitur) uentum fuerit, totum sustinent bellum. In quinta acie ponebantur balistarij, funditores, tragularij, sustibalatores qui fustibalis lapides iaciunt. Fustibalus est longus pedes quatuor, cui per medium ligatur funda de corio, & utraq; manu impulsus, propè ad instar onagri dirigit saxa. Sextus ordo post omnes à firmissimis & scutatis & omni genere armorum munitis

qui. Sedne milites aliquãdo in tumultu prælij à ſuis cõ tubernalibus aberrarent, diuerſis cohortibus diuerſa in ſcutis ſigna pingebant. Præterea in aduerſo uniuſcuiuſque militis erat nomen literis aſcriptum, addito ex qua eſſent cohorte, quáue centuria. Ex his autem apparet legionem bene inſtitutam quaſi inuictiſſimam eſſe ciuitatẽ, quæ omnia prælio neceſſaria ſecum ubiq; portaret: nec metueret repentinum hoſtium ſuperuentum, quæ etiam in mediis campis ſubitò foſſa ualloq; muniretur. Habet præterea legio tubicines, cornicines, buccinatores. Tubicines ad prælium uocant milites, & rurſus receptui canunt. Cornicines quoties canunt, non milites ſed ſigna ad eorum obtemperant nutum. Ergo quoties ad aliquod opus exituri ſunt ſoli milites, tubicines canunt: quoties mouenda ſunt ſigna, cornicines canunt. Claßiarij autem appellantur buccinatores qui cornu ducunt exercitũ: hoc inſigne uidetur imperij, quia claßicum canit Imperatore præſente, uel cùm in militem capitaliter animaduertitur. Hoc enim ex imperialibus legibus fieri neceſſe eſt. Siue ergo ad uigilias uel angarias faciẽdas, ſiue ad opus aliquod, uel ad curſionem campi exeunt milites, tubicine uocante operantur. Rurſus, tubicine admonente ceſſant. Cùm autem mouentur ſigna, aut iam mota figenda ſunt, cornicines canũt. Quod ideo in omnibus exercitiis & proceßibus cuſtoditur, ut in ipſa pugna facilius obtemperent milites, ſiue eos pugnare, ſiue ſtare, ſiue ſequi, uel redi-

re

re præcipiunt duces. Siquidem ratio manifesta est, semper in acie debere fieri, quod necessariò faciendum uidetur in prælio. De singulis centuriis quaterni equites, & quaterni pedites excubitum nocte faciunt. Et quia impossibile uidebatur in speculis uigilãtes singulos permanere, ideo in quatuor partes ad dẽ sidem sunt diuisæ uigiliæ: ut non amplius quàm tribus horis nocturnis necessarium sit uigilare. A tubicine omnes uigiliæ committuntur, & finitis horis à cornicine reuocantur. Constructa acie peditum, equites ponuntur in cornibus, ita ut loricati omnes & cõtecti iuncti sint peditibus: Sagittarii autem, uel qui loricas non habent, longius euagentur: à fortioribus nãq; equitibus peditum protegenda sunt latera, & à uelocioribus atq; expeditis hostium cornua semper fundenda atq; turbanda. Scire debet dux contra cuneos, hoc est globos hostium, quot equites oporteat poni. Nam nescio qua occulta ratione imò penè diuina, alii contra alios dimicant melius: & qui fortiores uicerant, ab inferioribus sæpe uincũtur. Quòd si equites impares fuerint, more ueterum, uelocissimi cum scutis leuibus pedites ad hoc ipsum exercitati, iisdem miscẽdi sunt, quos expeditos quasi uolitantes, uelites nominabant. Quo facto, quàmuis fortissimi equites hostium cuenerint, tamen aduersus mixtũ agmen pares esse non possunt. Vnum hoc remediũ omnes duces ueteres inuenerunt, ut assuefacerent iuuenes currentes egregiè, & inter binos equites, singulos

gulos ex hispedites collocarent cum leuioribus scutis, gladiis, atq; missilibus. Elephanti in præliis magnitudine corporum barritus horrore, formæ ipsius nouitate, homines equòsque conturbant. Hos contra Romanum exercitum primus in Lucania rex Pyrrhus eduxit. Postea Hãnibal in Aphrica, rex Antiochus in oriente, Iugurtha in Numidia, copiosos habuerunt, aduersus quos diuersa excogitarunt genera armorum. Nam Centurio in Lucania gladio manum quam promuscidem uocant, uni abscidit: & bini cataphracti equi iungebantur ad currum, quibus insidentes clibanarii, sarissas, hoc est, longissimos cõtos, in elephantos dirigebant.

Alii contra elephantos, cataphractos milites immiserunt, ita ut in brachiis eorum, uel in cassidibus, uel humeris, aculei ingentes ponerentur ex ferro, ne elephas bellatorem contra se uenientẽ posset apprehendere. Præcipuè tamẽ antiqui uelites aduersus elephantes ordinauerunt. Velites autem erant iuuenes leui armatura, corpore alacri, qui ex equis optimè missilia dirigebant: Hi equis præcurrentibus, ad latiores lanceas, uel maiora spicula beluas occidebãt. Sed crescente audacia, postea collecti plures milites pariter pila, id est, missilia, in elephantes congerebant, eósq; uulneribus elidebant. Illud additum est, ut funditores cum fustibalis & fundis, rotundis, lapidibus destinatis, in illos per quos regebantur elephantes, cum ipsis turribus affligerent atq; mactarẽt,

quo

quo nihil tutius inuenitur, postea uenientibus beluis, quasi irrupissent aciem, spacium milites dabant: quæ cùm in agmen medium peruenissent, circumfusis undiq; armatorum globis, à magistris militum absque uulneribus capiebantur illæsi. Sed optima ratio est, & ad uictoriam plurimùm confert, ut lectissimos de peditibus equitibúsq;, cum uicariis comitibus, tribunisq; uacãtibus habeat dux post aciẽ in subsidiis præparatos, alios circa cornua, alios circa mediũ: ut sicubi hostis uehemẽter insistit, ne rũpatur acies, puolẽt subitò, & suppleãt loca, additaq; uirtute, inimicorũ audaciam frangant. Huius cautelam primi Lacones inuenerunt, imitati Carthaginenses. Alterã post hæc ubiq; seruarunt: hac dispositione nulla melior inuenitur. Nam directa acies hoc solum agere debet, petere ut hostem repellat, aut fundat. Si cuneus sit agẽdus, aut forfex, superfluos habere debebit, de quibus cuneum forficémq; faciens ducenda sit: Gnauiter ex abundantibus ducitur. Nam si de loco suo ordinatum militem trãsferre cœperis, uniuersa turbabis. Quòd si bellatorum copia tibi non abundat, uelius est habere aciem breuiorem, dummodo in subsidiis coloces plurimos. Cùm explorator hostium latenter oberrat in castris, omnes ad tentorium suum per diem redire iubeãtur: statim deprehenditur explorator: cùm consilium tuum cognoueris aduersariis proditum, dispositionem mutare te cõuenit. Raro enim manet absconditum, quod ad notitiam multitudinis iam

perue

peruenit. Fieri quid debeat tractato cum multis: quid uerò facturus sis, cum pauciſſimis ac fideliſſimis, uel potius ipſe tecum. Hæc Martii operis præcepta per diuerſos autorum libros diſperſa, Imperator inuicte, mediocritatem meam abbreuiare iuſſiſti, ne uel faſtidium naſceretur ex plurimis, uel plenitudo fidei deeſſet in paruis. Neq; enim degenerauit in hominibus Martius calor, nec defectæ ſunt terræ, quæ Lacedæmones, quæ Athenienſes, quæ Marſos, quæ Samnites, quæ Pelignos, quæ ipſos progenuere Romanos. Nonne Epiri armis plurimum aliquando ualuerunt? Nonne Macedones ac Theſſali ſuperati Perſis, uſq; ad Indiam bellando penetrarunt? Dacos autem & Myſos & Traces inter bellicoſos ſemper fuiſſe manifeſtum eſt, ut ipſum Martem fabulæ apud eos natum eſſe confirment. Longum eſt ſi uniuerſarũ prouinciarum uires enumerare contendam, cùm omnes in Romani imperii ditione conſiſtant. Sed longa ſecuritas pacis, homines partẽ ad delectationẽ ocij partim ad ciuilia traduxit officia: ita cura exercitii militaris primò negligentius agi, poſtea diſſimulari, ad poſtremum olim in obliuionem perducta cognoſcitur.

FINIS.

INDEX
RERVM ET VERBO
RVM IN VEGETIO CONTEN

torum index, in quo prior numerus capi= ta, alter libros supputat.

Acies, capite 14. libro 3.
Accensi 19,2, & 14,3.
Alæ equitum 1,2
Annibal rei militaris peritus in proœmio lib. 3.
Anser 16,4.
Aphricani iaculatores 15,1.
Aquila 13,2.
Aquiliferi 7,3.
Armaturæ ibidem.
Asser 46,4.
Augustales 7,2.
Auxiliares 2,2.

Balearibus fundæ primo repertæ 26,1.
Barrithus 18,3.
Bebræ 20,1.
Beneficiarij 7,2.
Bipennis 45,4.
Buccina 5,3.
Buccinatores 7,2.
Burgus 10,4.

Calones 6,3.
Campigeni 7,2.
Campus Martius 10,1.
Candidati 7,2.
Capaneus 21,4.
Caput contubernij 8,2.
Caput porcinum 19,3.
Castella 8,3.
Cateruæ 7,2.
Cato rei militaris scriptor 3,2.
Catonis sententia 13,1.
Centenarij 8,2.
Centurio primipili ibidem.
Circitores 8,3.
Classiũ duo genera 1,2.

&

Claudij iaculatores 15,1.
Cohortes 23,1.
Colligere campum 25,3.
Colores lunæ 41,4.
Cornu 5,3.
Cornicines 7,2.
Cuneus 19,3.

Decumana porta 23,1.

Decani 8,2. & 13,2.
Decurio 14,2.
Digmata 18,2.
Dracones 13,2. & 13,1.
Drumi 16,3.
Ducenarius 8,2.

Equites legionarij 1,2.
Exercitus 1,2. & 1,3.

Falarica 18,4.
Falx 46,4.
Ferentarij 1,1. & 14,3.
Flauiales 7,2.
Forfex 19,3.
Frons 14,3.
Fundibulatores ibidem.
Fũditores 15,2. & 14.3.

Fustibalus 14,3.

Galearij 10,1.
Globus 19,3.

Harpagones 25,2.
Hastatus 14,3.
Hastatus primus 8,3.
Hastatus secundus ibidẽ.

Imaginarij 7,2.

Lacedæmoniorum circa bellum cura in præmio,3.
Legio 1,& 2,2.
Leuis armatura 14,3.
Liberarij 7,2.
Loricula 18,4.

Malleoli 18,4.
Manipulus 13,2.
Marii diligentia 5,1,& 10,3.
Martiobarbuli 17,1.
Mensores 7,2.
Metatores ibidem.
Metelli diligentia 10,3.
Militiæ sacramentũ 5,2.

5,2.
Minotauri signum 6,3.
Mulierum Ro. crines 9,4.
Munifices 7,2. & 19,2.
Murus pedestris exercitus 20,1.

Nauarchi 32.4,

Ordinarij 7,2.
Optiones 7,2.

Pannonici 2,3.
Papiliones 23,1.
Peditum duo genera 1,2.
Persarum mos in fossis ducendis 10,3.
Phalanges 2,2.
Phalarica 18,4.
Pherentarii 15,2.
Pila 2,3.
Pilum 15,2.
Pompeii exercitium 9,1.
Prætoria porta 23,1.
Principes 25,2.
Principes primæ cohortis 8,2.
Principia 7,2.
Primæ centuriæ 23,1.
Primus hastatus 8,2.
Promuscis 29,3.
Pyrrhus elephantos primus in Italiã duxit ibid.

Quibus dux moueat exercitum ad pugnã 12,3.
Quintius Cincinnatus 3,1

Remedium informidine militum 12,3.
Rhodiorum astutia 2,4.

Sarissæ 24,3.
Scipionis Aphrica: in exercẽdo milite cura 10,3.
Scipionis sententia 21,3.
Scriptores rei militaris 8,1.
Scutati 15,2.
Serra 19,3.
Semispathæ 25,2.
Signa uocalia 5,3.
Signa semiuocalia ibidem.

Signa muta 5,3.
Signiferi 7,2.
Spatha 15,2.
Spiculum ibidem.

Talea 84.
Tessera quid & Tessera rarij 7,2.
Torquati ibid.
Tragularij 15,2.
Tribulus 24,3.
Tribunus 7,2.
Triarij 20, 1. & 14,3.
Triarius prior 8,2.
Tubicines 7,2.
Turma 14,2.
Turmales ibidem.
Tydeus 5,1.

Valli quid 8,3.
Velites expediti 16,3. & 26,3.
Verriculum 15,2.
Veterũ cõsuetudo 13,1.
Vexillationes 1,2.

Xantippus rei militaris peritus in proœmio 3.

FINIS.

INDEX IN SEXTVM IVLIVM FRONTINVM COMplectens illustrium uirorum nomina, cum exemplis eorum à Frontino adductis.

ABydeni 217.
Acilius Glabrio (167.
Adathantes. 207
Aegyptij 201. 147.
Aemilius Paul. 152. 54.
Aetoli 197.
Afranius 227
Afri 202
Agathocles 207.
Argrigentini 231:243.
Agesilaus 170.
172. 174. 176.
215. 245.
Alexander Mace. 152.

156. 167. 176.
194. 202. 203. 224.
235. 238. 264.
265. 272.
Alcetas 275.
Alcibiades 213. 217.
231. 237. 241.
Alicius 224. (246.
Amillcar 140. 250.
Ambiorix 253.
Amphipolis 250.
Annibal 165. 168. 185.
190. 192. 202. 207.
215. 217. 233.
265. 227.
265. 274. 277.
Anaxibius 213.
Antigonus 215.
Antiochus 232. 233.
242. 257.
Antipater 224.
Antonius 167. 191.
212. 227. 261.
Appius Claudius
257. 262.
Apollonides 233.
Aquirius 261.
Arabes 203.
Arcades 229.
Archelaus 293.
Archidamus 175.
Ategua 248.
Ariouiſtus 266.
Ariſtippus 231.
Ariſtides 265.
Armenij 223
Arpi 240.
Ariſtomus 270.
Arminius Dux Germanorum.
Artaxerxes 189. (222.
Aſdrubal 153. 163.
Aſculani 251
Atheas rex Scyth. 239
Athenienſes 153 248
264 274
Attalus 226
Attilius 220
Attilius Regul. 260.
264
Auguſtus Germanicus
201
Autofradates Perſes
155.
Aurelius Cotta 259.

Barca 244.
Batteus Nolanus 250.
Boii 166.
Braſidas 164.
Brutus 263.
Byſantii 154. 245.

Caducei 238.
Cæditius 162.
Cæſar 147. 153.
161. 170 171. 174.
178. 184 184. 193.
212. 215. 219. 238.
252. 267. 269.
272. 278.
C. Caſſius 211.
C. Lælius 146.
Calphurnius 162.
Camillus 266. 280.
Campani 236.
Cato 242. 278.
Cato Porcius 146.
M. Cato 151.
219. 229. 258.
261. 264. 271. 279.
Carthaginen. 151.
eorum duces 167.
Cælius primipi. 270. 274
Catii 519
Catinenſe 224.
Caſilinum 248
271.
Cauſenſes 224.
Caßius 275.
Caſtronius 191.
Celtiberi 21.
Cimon 31.
Cizycum 241. 271.
Chabrias. 158. 179.
Chares 244.
Calcid. 244. 245.
Ciminia ſylua 151.
Claudius 157. 227.
Clearchus 235. 258.
Cleandridas 191.
Cleomenes 186.
Cleonymus 237.
Cliſthenes Sicyo. 238.
Comminius Atrabas 228
Conon 281.
Corneli. Naſica 259.
Cornelius Coſſus 220.
Cornelius Ruffin. 237.
Coriolanus 168.
L. Cornelius coſ. 241.
Corinthus 236.

Cotta cos. 252. 259. 261.
Crassus 211.
P. Crassus 281. 283
Craterus 237.
Crispinus 276 280.
Crisci 238
Crœsus 159. 199.
Crotona oppid. 236.
Curius 185. 265.
Curio cos. 262.
Q. Curtius 234.
Cyaneæ angustiæ 158.
Cyrestes 147.
Cymbri 218.
Cyrus rex Persarũ 177. 233. 239. 264.

Dareus 165.
Daci 196.
Datames 218.
Delminum oppid. 236.
Decius 162 269. 270.
Decimus Iunius 260.
Didius 168 223.
Dionisius 170. 234.
Diodorus 250.
Domitius Corbulo 222. 260 264. 273.
Domitius Caluinus 230.
Domitianus Augustus 148. 154. 260.
Duillius 160. 196.

Eginen. 271 (230.
Eoneus Tarentin. 233.
Epaminundas Thebanus 174. 178. 180. 187. 206.
Ephesii 31. 245. 2264.
Ephialtes Tarchinius 187
Epidauri 223.
Epirotæ 202.
Equi poculi 219.
Erythrei 203.
Eumenes 279.
Entidas 175.
Eufrates fluuius 238.

Fabius Max. 151. 168. 171. 182 200 234. 240. 262.
M. Fabius. 173.
Fabius Cæso 151.
Q. Fab. 174. 272.

Fabius Rutilius Maximus 196. 261.
Fabricius 265. 267.
Fidenates 199.
L. Flaccus 257
Flaminius 206.
Flamma 162.
Flauius fimbria 257.
Fonteus 161. 269.
Fuluius nobil. 166. 173
Fuluius coſ. 263.
Fuluius Imperator 201.
Fuluius Flaccus 261. 278.
Furius Agrippa 219.
Furius Camillus 220.
Q. Furius 220.
L. Furius 150. 162.

Gabii 233
Galli 215. 226.
Gelo Tyrannus 177.
Germani 26[illegible].
Græci 264.

Haliatis 548.
Halys fluuius 158.
Hamilcar 147.
Hanno Carthaginenſis 165. 250.
Harridas rex Moloſſorũ 204
Hetruſci 257.
Hernici 219.
Herculeius 160.
Hemocrates Siracuſan. 222.
Himeræi 245.
Himera ciui. 243.
Himilco carthag. 243.
Hircius 248. 249 247.
Hiſpani 199. 271.
Hiſpaniæ ciuitates 146.
Horatius Cocles 227.

Iapiges 207.
Iberi 187.
Illyrii 236.
Indas uel inides aruſpex 176.
Iphicrates 156. 164. 169. 181. 213. 226. 246. 276.
Iuba rex 212
Iugurtha 183 819

Laberius 162.
Labienus 204. 219
Lacedæmonij 157. 187. 183. 246.
Lacetani 243.
Lælius 209. 271.
Lartha dux Pœnorum 144.
Leonidas 270.
Leptenes Syracusa. 220
Leucadia 275
Liburni 213.
Licinius 150. 198.
Ligures 263. 257.
Lylibæi 244. (265.
Lysimachus 234.
Lytana sylua 166.
Liuius dux 233.
Liuius salinator 190.
Locri 277.
Luca oppidum 230.
Luceus 224.
Luctatius Catul. 159.
Lucullus 183. 184. 218 247.
Lusitani 225
Lysander 184. 257.
Mago dux Carth. 205. 237. 277.
Magnetes 237.
Maharbal 202.
Mandron. 234.
Marcus Liuius 245.
Marcus Porcius 246. 274.
Marcellus 198. 233. 250. 263. 285.
Marius C. 176. 185. 197. 218. 221. 240. 257. 263. 273.
L. Martius 215.
Martius T. eques 223.
Mantinia 247.
Manlius A. Cos. 170.
Manlius imperiosus 262.
Manlius filius 262.
Cn. Manlius 215. 218.
Masiniſſa 236. 265.
Maurus interrex 849
Megarenses 280.
Melanthus 213.
Memnon Rhodius. 204

214.
Messenii 230.
Metellus. 238.
Metellus Pius 150.
162
Q. Metellus 169. 200.
255. 257. 259. 281.
Milites quando primo
iureiurando facti. 256.
Minutius Cos. 165.
Milciades 196. 281.
Minutius Ruffus 196.
Mithridates 841. 207.
Mummius 266.
Myronides Athenien
sis.
199. 276.

Nasica 258.
Necii 224.
Nero 148.
Cl. Nero 149.
Neuius Centurio 278.
Nicostratus 155.
Nolani 250

Numantini 253.
271.
Numidæ 236.

Octauius C. 268.
Otacilius 259.

Pachorus rex 156.
Pansa Cos. 212.
Papyrius Cursor 196.
232. 261.
Parthi 211.
Parmenes Thebi 288.
169.
Paulus 194. 268. 237.
Peloponenses 242.
Pelopidas Theb.
239 277.
Pericles Athen. 154.
161. 175. 179.
275. 242. 241.
Petilius 263
Petreius 163.
Petlini 271
Persæ 270.

Phaliſci 192. 190. 220. 267.
Phalaris 235.
Phares dux Athenienſis 226
Pruſias 274.
Pharnaſtanis Parthi 211.
Philippus 158 182. 221. 227. 233. 239. 244. 256. 279.
Philippus Macedon. rex 155. 188.
Pinarius 276.
L. Piſo 260
Pyrrhus 194. 199. 216. 236. 256. 258.
Piſiſtratus Athenienſis 281.
Phormio 4.
Pœni 199. 228.
Pompeius 148. 156. 160. 171. 183, 185. 191. 194. 223. 210. 252 267.
Pompilius Lænas 253.
Porſenna 250.
Poſthumius 175. 181. 297.
Pontius Cominius 246.
Prœneſte occiſorum capita. 221.
Ptolomæus 276.
Quintinus Capitolinus 218. 220.
Quintius conſul 220. 229.
Quintus Max. 279.
Rhegini 234.

Rhodii 242.
Romulus 200.
Romani 246.
248 250 254. 257.
278 eorum legati 167.
Rutilius 258.
Sabini 220
Sabora 213.
Saguntini 243.
Salinator 263.
Saluius Pelignus. 220
Scaurus 258. 266
Scipio 153. 177.
188.189.218. 220.
236. 240.
Scipio Aemilia 277.
Scipio Aphricanus 150
170, 207.224.
256. 273. 274. 275.
P. Scipio 180.
236.256.278.280.
Scipio 243 200
C. Scipio. 265.274.
Scythæ 221.
Scorylo 172.
Scordisci 244.
Segobrienſes 145.
Sempronius 277
Sempronius Tuditanus
268.
Sempronius Gracchus
200. 277.
Sempronius Lõgus 205
Semiramis 238.
Sertorius 150. 172
176. 178. 190. 208.
217. 225. 226.
273.
Seruius Tullius 219.
P. Seruilius 238.
Sextus Tarquin. 233.
Sicyonii 132, 241
Sinilius Priſcus 220.
Soſiſtratus 232.
Socobrigenſes 244.
Spartacus 164.
Statorius 147.
Statilius 289.
Sutrini.
Sulpitius Petreius 197
Sylla 163. 171
175. 177. 216. 220.
221. 260.
Syphax 147.
Syphacis legati 210.

Syracuſani 232.
Tarentini 232.
Tarquinius rex 220.
Tarquini. ſuper. 147.
Tatquinienſes 190 (233.
Tamiris aut Tomiris
Tegea 231.(201.
Theutoni 218.
Thebani 322
Theogonenſes 257
Thermopylæ 925.
Themiſtocles 149.
254 187 215
Thraces 224.
249235 234
Thriphon 226.
Tiſaphernes 140.
Tiberius Ceſar 184.
Tyberius Gracchus 203.
Tigracus 276
Thimotheus Athenienſis
179. 214.
Titurius Sabin. 253.
Torquatus 236.
Thraſybulus 241. 249
Triballi 919.
Trinaſſon caſtell. 238.
Trœzenii 237
Tullus Hoſtilius 216
Tymarch. Aetolus 232
Tygranes 85
Trigranocerta 185
Vaccei 179
Valerius Leuinus 198
274
P. Valerius, 259
Varro 257 268
Veientes 199
Velius 252
Ventidius 147. 185
Verginius 182. 211
Veſpaſianus 272
Viriatus 201 244
227 245
Vmbri 151
Volſci 220. 280
Volturnus flu.
Xenophon 157
Xerxes. 264 272
Xantippus 187. 190
Zopyrus 233

FINIS.